

SÖKE'DE TÜRK MİMARISI

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Sanat Tarihi Programı**

Alper ATICI

Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT

Haziran 2018

Denizli

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Dalı öğrencisi Alper ATICI tarafından Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT yönetiminde hazırlanan "Söke'de Türk Mimarisi" başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 28.06.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

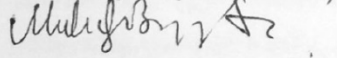

Prof. Dr. Kasım İNCE

Jüri Başkanı

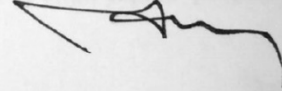
Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT

Jüri Üyesi (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi M. Sami Bayraktar

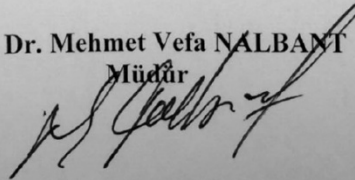
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 01/08/2018 tarih ve 32/06 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

BİLİMSEL ETİK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Alper ATICI

ÖN SÖZ

Aydın'ın Söke ilçesinde yapılan çalışma sonucunda on üç yapı tespit edilip incelenmiştir. Yapılar, dini, sivil mimari, eğitim, su ve ticaret yapıları olarak beş grupta değerlendirilmiştir. İlçenin ihtiyaçlarına cevap veren yapılar, cami, ev, ilkokul, hamam, han ve dükkânlardan meydana gelmektedir.

“Söke’de Türk Mimarisi” adlı bu çalışma konusunu seçmemde bana yol gösteren ve bilimsel yol gösterici kimliğini benden esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT’a teşekkür ederim. Tezimde yer alan kitabelerin okunmasında yardımlarını benden esirgemeyen Doç. Dr. Yasemin BEYAZIT ve Doç. Dr. Kemal ÖZKURT’a teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmalarım sırasında bazı kaynaklara erişmemi sağlayan Dr. Öğr. Üyesi M. Sami BAYRAKTAR, Araş. Gör. Mustafa EKMEKÇİ ve Araş. Gör. Şuayip ÇELEMOĞLU ve tezinin İngilizce çevirilerini yapmamda yardımlarını esirgemeyen İzzet Can BEZİRCİOĞLU’na teşekkür ederim. Yine çalışmalar sırasında gösterdikleri ilgi ve titizlikle paylaşımlarını esirgemeyen Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Söke Belediyesi çalışanlarına teşekkür ederim. Tezimin konusunu oluşturan yapıların yerinde incelenmesi için yaptığım arazi çalışmalarında beni yalnız bırakmayan Emre AVCI’ya teşekkür ederim.

Ayrıca tezimin her aşamasında yanımda olan ve maddi manevi desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Canan ATICI ve bugünlere gelmeme sebep olan, eğitim hayatım boyunca hep desteklerini gördüğüm sevgili aileme sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Tezime maddi desteği sağlayan Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi’ne ve burada ismini zikredemediğim yardımları geçen herkese teşekkür ederim.

ÖZET

SÖKE'DE TÜRK MİMARİSİ

ATICI Alper

Yüksek Lisans Tezi

Sanat Tarihi ABD

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT

Haziran 2018, 293 Sayfa

Aydın ili Söke ilçe merkezinde yer alan Türk mimari eserlerinin daha önce herhangi bir çalışmada yer almamış olması tezimizin konusunu belirlememizde etkili olmuştur. İlçe merkezinde bulunan yapılar, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından “kentsel sit alanı içinde kalan” ve “kentsel sit alanı dışında kalan” olarak iki gruba ayrılarak tescillenmiştir.

Söke, XVIII. yüzyılda Sığla Sancağı merkezidir. Sancak merkezinde mütesellim olarak görev yapmış İlyaszâde ailesi ya da Hacı Ziya Bey ve Hacı Halil Paşa gibi varlıklı ailelerin hayır amaçlı veya kendi isimlerini yaşatmak amacıyla yaptırdıkları eserlerin bölge mimarisine önemli katkıları olmuştur. Bu bağlamda Söke’de Konak, Çeltikçi ve Yeni Cami mahallelerinde günümüze gelen dört cami, dört ev, iki dükkân, bir ilkokul, bir hamam ve bir han olmak üzere on üç yapı tespit edilmiştir. Eserlerden onu Geç Osmanlı Dönemi, üçü ise Erken Cumhuriyet Dönemi’nde tarihlenmektedir.

İncelediğimiz camiler plân bakımından bir gelişim göstermese de mihrap, minber ve vaaz kürsüsü gibi düzenlemeleri bakımından önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Hacı Ziya Bey Camii harim mekânında Aşere-i Mübeşşere’ nin isimleri yazılı olması bakımından önemlidir. Evler, plân, malzeme-teknik ve süsleme bakımından geleneksel konut mimarisinin özelliklerini devam ettirmektedir. İncelediğimiz hamam plân kurgusu bakımından Osmanlı hamam mimarisi geleneğinin özelliklerini taşımaktadır. Jaletepe İlkokulu plân bakımından Cumhuriyet döneminde merkezden hazırlanıp taşrada uygulanan tip projelerinin örneğini teşkil etmektedir.

Çalışmada Söke’de özgün durumunu koruduklarını tespit edilen Türk devri mimarisi eserlerinin plân, süsleme, malzeme ve teknik bakımından ilk olarak kendi içerisinde daha sonra çağdaşları arasında değerlendirmesi yapılmıştır. Söke’deki Türk devri yapıları taşrada inşa edilmesine rağmen süsleme bakımından İstanbul ve İzmir’de bulunan çağdaş örnekleriyle benzer özellikler taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Söke, Türk Mimarisi, Cami, Hamam, Ev.

ABSTRACT

TURKISH ARCHITECTURE IN SÖKE

ATICI Alper

Master Thesis

Department of Art History

Adviser: Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT

July 2018, 293 Pages

The fact that the Turkish architectural works located in the district of Aydın province Söke has not taken part in any work previously has been effective in determining our thesis. The buildings in the center of the province were registered by second cultural and natural heritage preservation board of İzmir by separating two groups as "buildings remaining in the urban protected area" and "buildings outside the urban protected area".

Söke is the center of Sığla Sanjak in the 18th century. The wealthy families such as İlyaszâde, Hacı Ziya Bey and Hacı Halil Pasha, who served as governor in the center of Sanjak, and the buildings that they made for charitable purposes or to keep their names alive were important contributions to the region's architecture. In this context, thirteen buildings were identified in the neighborhoods of Konak, Çeltikçi and Yeni Cami in Söke, four mosques, four houses, two shops, one primary school, one bath and one inn. Ten of the works are dated to the Late Ottoman Period and three are dated to the Early Republican Period.

Although the mosques we examined to don't show any improvement in terms of plan, it has an important place in terms of regulations such as mihrab, pulpit, and preaching. It is also important that the names of Aşere-i Mubeşşere are written in the Hacı Ziya Bey Mosque. The houses continue to feature the traditional domestic architecture in terms of plan, material-technique and decoration. The Bath we examined in terms of plan, featured the Ottoman Bath architecture. Jaletepe Primary School in terms of plan, in Republic period its an example of the type project prepared from the center and applied in the countryside.

In the study, Turkish architectural works determined that protect the original situation in Söke, were first compared with each other and then contemporaries structures in terms of plan, decoration, material and technique. Despite the fact that the Turkish monuments in Söke are built in the countryside, they have similar characteristics to the contemporary ones in Istanbul and İzmir.

Keywords: Aydın, Söke, Turkish Architecture, Mosque, Turkish Bath, House.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Camiler	4
1.1.1. Hacı İlyas Ağa Camii (Koca Camii)	4
1.1.2. Yeni Camii	41
1.1.3. Çeltikçi Camii	53
1.1.4. Hacı Ziya Bey (İhlassiye) Camii	69
1.2. Evler	130
1.2.1. Hacı Halil Paşa Evi	130
1.2.2. Kocaöner Evi	147
1.2.3. Göktepe Evi	160
1.2.4. Fatma Suat Orhon Evi	176
1.3. Su Yapıları	188
1.3.1. Çarşı Hamamı	188
1.4. Eğitim Yapıları	194
1.4.1. Jaletepe İlkokulu	194
1.5. Ticaret Yapıları	210
1.5.1 Hanlar	210
1.5.1.1 Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı	210
1.5.2. Dükkânlar	214
1.5.2.1. Fuat Ersoy Dükkânı	214
1.5.2.2. Yıldız Toyran Dükkânı	221

İKİNCİ BÖLÜM

Karşılaştırma Ve Değerlendirme	225
2.1. Baniler ve Sanatçılar	225
2.2. Plân ve Mekân Anlayışı	225
2.2.1. Camiler	225
2.2.1.1. Kare Planlı ve Tek Kubbeli Camiler	226
2.2.1.2. Boyuna Dikdörtgen Plânlı Camiler	228

2.2.2. Evler	230
2.2.2.1. Dış Sofalı Plân Tipi.....	231
2.2.2.2. İç Sofalı Plân Tipi	231
2.2.3. Su Yapıları	232
2.2.3.1. Hamam	232
2.2.4. Eğitim Yapıları.....	235
2.2.4.1. Okullar	235
2.2.5. Ticaret Yapıları	237
2.2.5.1. Hanlar.....	237
2.2.5.2. Dükkânlar.....	238
2.3. Mimari Elemanları	238
2.3.1. Örtü	238
2.3.2. Destekler ve Sütun Başlıkları.....	239
2.3.2.1. Duvarlar	239
2.3.2.2. Sütun ve Ayaklar.....	239
2.3.2.3. Kemerler.....	239
2.4. Yapı Elemanları	240
2.4.1. Son Cemaat Yerleri.....	240
2.4.2. Kapılar.....	241
2.4.3. Pencereler.....	242
2.4.4. Mihraplar.....	244
2.4.5. Minberler.....	245
2.4.6. Vaaz Kürsüleri	245
2.4.7. Mükebbireler.....	246
2.4.8. Mahfiller.....	247
2.4.9. Minareler.....	248
2.4.10. Sofalar	249
2.4.11. Odalar.....	250
2.4.12. Dolap ve Yüklükler.....	251
2.4.13. Ocaklar	251
2.4.14. Cephe Düzeni	252
2.4.15. Tavanlar	253
2.4.16. Merdivenler.....	254
2.4.17. Cumba ve Çıkmalar	254
2.4.18. Avlu ve Bahçeler.....	255

2.5. Süsleme	255
2.5.1. Ahşap Süsleme	256
2.5.2. Taş Süsleme	256
2.5.3. Alçı Süsleme	258
2.5.4. Madenî Süsleme	260
2.5.5. Kalem İşi Süsleme	261
3.6. Yazı	261
2.7. Malzeme ve Teknik.....	262
2.7.1. Taş Malzeme	262
2.7.2. Tuğla Malzeme	264
2.7.3. Ahşap Malzeme.....	264
2.7.4. Alçı Malzeme	265
2.7.5. Madeni Malzeme.....	265
SONUÇ	266
KAYNAKÇA.....	269

KISALTMALAR DİZİNİ

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
Agt	: Adı geçen tez
AKVKK	: Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
H.	: Hicri
İA	: İslam Ansiklopedisi
M.	: Miladi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDİVA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
VBMA	: Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi
VD	: Vakıflar Dergisi
Vd.	: Ve diğerleri
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Söke’de bulunan mimari eserler tezimizin konusunu oluşturmaktadır. İlçede bulunan mimari yapıların özgün durumlarını korumuş olmaları ve herhangi bir çalışmada yer almaması konuyu seçmemizde etkili olmuştur. Tez çalışmamızda ilçe merkezinde bulunan yapılar önce mimari, süsleme ve yapı tekniği açısından tanıtılacak, daha sonra benzer örneklerle karşılaştırılarak Türk mimarisi içerisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılacaktır.

İlçe merkezindeki yapılar İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından, “kentsel sit alanı içinde kalan yapılar” ve “kentsel sit dışında kalan yapılar” olarak iki gruba ayrılarak tescillenmiştir¹. Kentsel sit alanı içerisinde bir bütün olarak tescillenen Kemalpaşa Mahallesi’ndeki yapılar başka bir tez konusunda çalışılmış olduğu için tez konumuza dâhil edilmemiştir². Çalışmamızda, kentsel sit alanı dışında kalan, Konak, Çeltikçi ve Yeni Cami mahallelerinde bulunan eserler incelenmiştir. Konak Mahallesi’nde dört ev, bir cami, bir han, bir hamam ve bir ilkokul yapısı; Yeni Cami Mahallesi’nde, iki cami, iki ticaret yapısı ve Çeltikçi Mahallesi’nde ise bir cami ile toplamda on üç yapı tespit edilip çalışılmıştır. İncelenen yapıların büyük çoğunluğunu XIX. ve XX. yüzyılda yönetici ya da hayırsever aileler tarafından yaptırılan eserler oluşturmaktadır.

XVIII. yüzyılda Sığıla Sancağı merkezi olan Söke’de mütesellim olarak görev yapmış İlyas Ağa ve ailesi imar faaliyetlerinde bulunmuştur. İlyas Ağa daha önce yapılmış ve harap durumda olan Zülfikar Ağa Mescidini temel seviyesine kadar yıktırarak yerine günümüze kadar gelen İlyas Ağa Camii’ni inşa ettirmiştir. Eser, günümüzde Söke merkezde inşa edilen en erken tarihli yapı özelliğini taşımaktadır. Yapı, plân kurgusu bakımından bir yenilik getirmemesine rağmen mermer minber ve vaaz kürsüsü dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır.

İncelediğimiz eserler arasında Söke’de inşa edilen en geç tarihli cami Hacı Ziya Bey Camii (1895)’dir. Hacı Ziya Bey, inşa ettirdiği camide Aşere-i Mübeşşere’ nin isimlerinin yazılı olması baninin ahiret kaygısını yansıtmaya bakımından önemlidir.

¹ Kültür Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 Tarihli, 9799 Kararı ile Söke Kemalpaşa Mahallesi Kentsel Sit Alanı Olarak Tescillenmiştir.

² Zeynep Güner, *Söke Kemalpaşa Mahallesi Sit Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010.

Ayrıca yapının ihtiva ettiği alçı süsleme özellikleri bakımından taşrada olmasına rağmen başkent İstanbul ve Anadolu'da inşa edilen yapılarla benzer özellikler taşımaktadır.

İlçede bulunan camiler kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda inşa edilmişlerdir. Camileri tanımlarken herhangi bir yön karışıklığına sebebiyet vermemek için mihrap nişinin bulunduğu duvara güney cephe, bu duvarın karşısına denk gelen duvara “kuzey cephe” geriye kalan iki duvar ise “doğu” ve “batı” cephe olarak tanımlanarak anlatılmaya çalışılmıştır.

Söke'de gelir düzeyi yüksek insanların ve nüfusun yoğun olduğu mahallelerden birisi Konak Mahallesi'dir³. Ticaretle uğraşan varlıklı ailelerin yaptırdığı evlerin konak tipinde olmasından dolayı mahallenin adına Konak Mahallesi denilmiştir. Konak Mahallesinde tespit ettiğimiz, Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi, Göktepe Evi ve Fatma Suat Orhon Evi geleneksel konut mimarisinde görülen plân, malzeme ve süsleme özelliklerini taşımaktadır.

Çalıştığımız yapıları tanıtan bir çalışma bulunmamaktadır. Söke ilçesiyle ilgili yapılan literatür çalışmasında mevcut kaynaklara büyük ölçüde ulaşılmıştır⁴. Kaynak ve veri toplamak için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü, Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve doğrudan konuyla alakalı belgeler için kaynak taraması yapılmıştır.

Daha sonra ki aşamada arazi çalışması yapılmıştır. Tespit ettiğimiz yapılar yerlerinde incelenip fotoğrafları çekilip, rölöveleri çıkartılmıştır. Yapıların mimari

³ Mustafa Özdemir, *275 Nolu Söke Şer'iyye Sicilinin Transkribi (1-212 Arası Hükümler)*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın 2009, s. 244.

⁴ Suat Çakmak, *Söke 1930*, Kerasus Yayınları İstanbul 2013, İsmail Gün ve Ahmet Özdemir, *Söke Tarihi ve Coğrafyası I*, Aydın 1943; Asaf Gökbel-Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, C. I, İstanbul 1936; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. 2, Ankara 1986; Yaşar Çağbayır, *Söke*, İzmir 1989; Kerim Yalçınkaya, *Ağalar Memleketi Söke*, Söke 2009; Müslime Güneş, “1955 Söke-Balat Depremi”, *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir 2002, s. 91-97; Zeynep Güner, *Söke Kemalpaşa Mahallesi Sit Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010. Ahmet Bayram, Bahar Şenoğlu, Taşkın Kulay, *Söke ve Camileri*, İzmir 1991; Hilmi Meydan, *Söke*, İzmir 1986; Günver Güneş, Alper Tunga Göçmen, *M. Ali Asrav'ın Anılarında Yakın Tarihte Söke ve Sökeliler*, Yenisöke Gazetesi Kültür Yayınları, Söke 2015; Mükerrrem Kürüm, “Söke ve Köylerinde Mimarlık”, *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir 2002, s. 285-295; Samim Kocagöz, *Nabi'nin Park Kahvesi*, İstanbul 1985, s. 78. Metin Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 304; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988, s. 111; Kasım İnce, *3. Selim-4. Mustafa ve 2. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995, s. 125; Zeki Acet, “Geçmiş Yolculuk” *Söke*, Aydın 2015; Kemal Ahmet Aru, “Söke İmar Plânı ve Raporu”, *Arkitekt*, İstanbul 1948, s. 203-213.

özellikleriyle ilgili bilgiler toplanmıştır. Literatür araştırması ve saha çalışması sırasında elde edilen bilgi, belge ve görsel malzemelerden yararlanılarak, mevcut bilgiler neticesinde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi yapılarıyla karşılaştırılmış ve Türk mimarisindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş, birinci bölümü, ikinci bölüm, sonuç ve kaynakça kısmından meydana gelmektedir. Birinci bölümde katalog kısmında yapılar yapı türlerine göre ayrılmıştır. Yapı türleri içerisinde eserler kronolojik sıralanıp mimari, süsleme, malzeme ve yapı tekniği bakımından değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise katalog bölümünde yer alan yapıları, plân, mimari elemanları ve süslemeleri dikkate alınarak, önce kendi içerisinde daha sonra çağdaş örnekleriyle karşılaştırılarak eserlerin karakteristik özellikleri üzerinde durulmuştur.

Sonuç bölümünde, incelediğimiz yapıları meydana getiren faktörleri ele alınmış ve eserleri bölge mimarisine katkıları üzerinde durulmuştur. Ayrıca mimari eserlerin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi mimarisi içindeki yeri önemine dikkat çekilmiştir.

Kaynakça kısmında ise yararlandığımız eserleri, dosyalar, internet kaynakları, arşiv kaynakları, sözlü kaynaklar ve araştırma kaynakları olarak beş bölüme ayrılmıştır. Kaynaklar kendi içerisinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Aynı yazara ait olan eserler ise kendi içerisinde yayımlama tarihi dikkate alınarak kronolojik sırayla yazılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

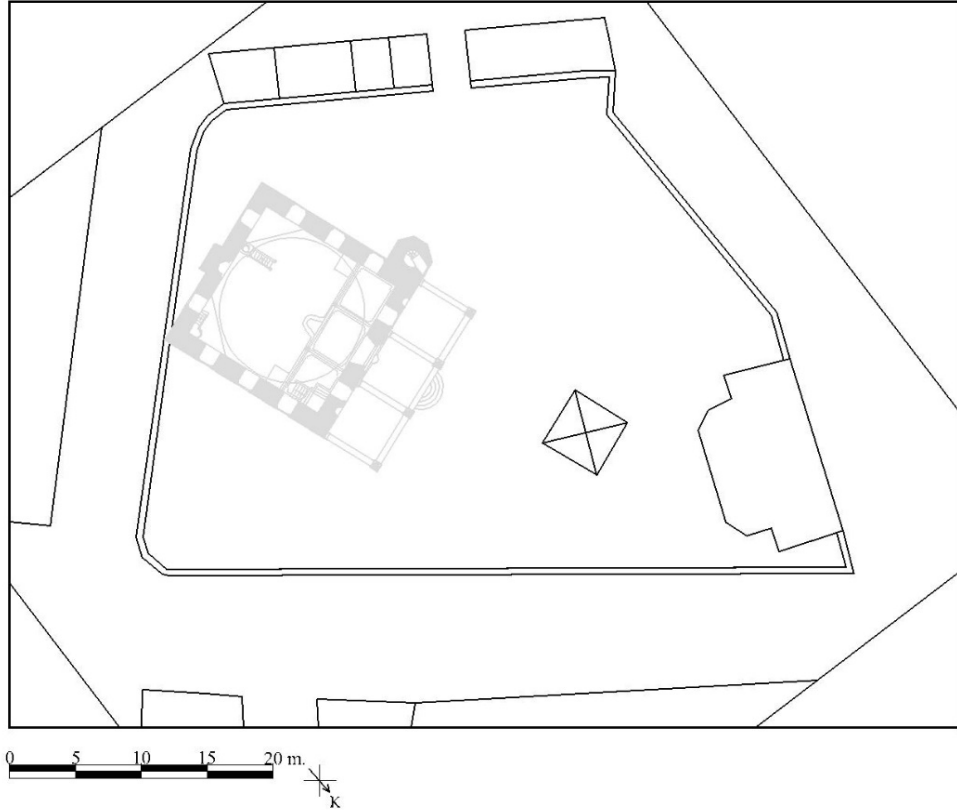
1.1. Camiler

1.1.1. Hacı İlyas Ağa Camii (Koca Camii)

İnşa Tarihi: H. 1227 (1812-1813)

İnceleme Tarihi: 17.05.2017/ 25.08.2017/15.01.2018

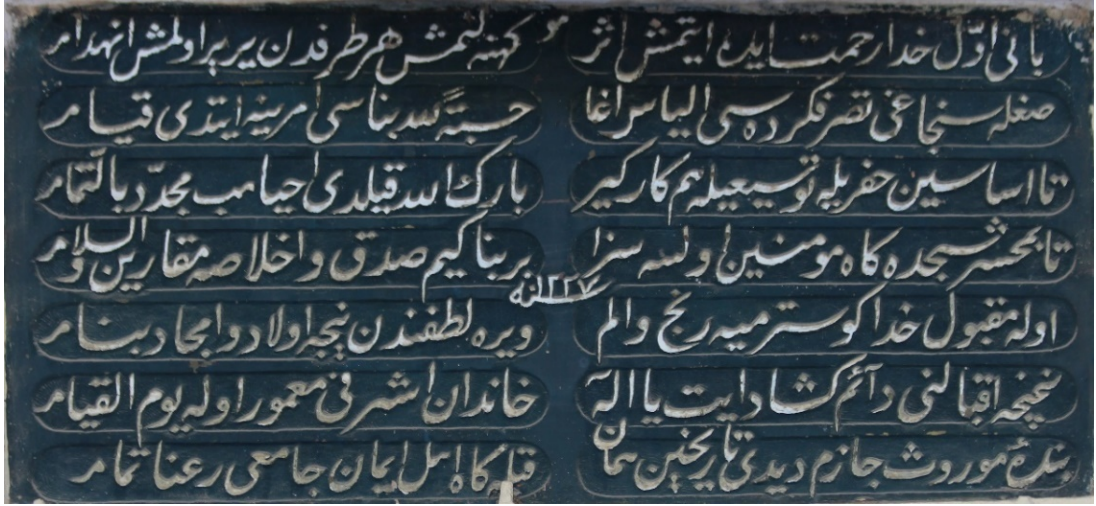
Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçe merkezi, Konak Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi, 80 ada 2 parselde yer alır⁵. Cami, halk arasında İlyas Bey Camii, Koca Camii gibi isimlerle bilinmektedir. Yapı, 1.15 m. yüksekliğindeki moloz taş duvarla çevrelenmiş bahçe içerisindedir. Bahçe duvarlarında doğu, batı ve güneydoğu olmak üzere avluya geçit sağlayan üç kapı açıklığı bulunur. Eserin bulunduğu bahçe içerisinde kuzeybatı köşede tuvaletler, kuzey kenarında ise doğudan batıya doğru imam odası, okuma salonu, müezzin odası, iki küçük oda, abdest muslukları ve avlunun ortasında sekizgen plânlı şadırvan yer alır (Plân 1).

Plân 1: İlyas Ağa Camii Vaziyet Plânı (Söke Belediye Arşivi).

⁵ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/80/2/1527491393086> (28.06.2017); Anonim, *Aydın Kültür Envanteri II*, Aydın Valiliği Kültür Yayınları, Ankara 2012, s. 379.

Tarihçe: Yapının inşası hakkında bilgi veren kitabe taçkapının üzerinde bulunmaktadır. Kapı üzerinde yer alan mermer kitabe 0.50x1.10 m. ebatlarındadır. Kitabe kenarları 0.12 m. genişliğinde enine dikdörtgen bir silme ile kuşatılmıştır. Uzun kenarından düşey eksende ikiye bölünen kitabe yüzeyi, birbirlerinden 0.02 m. kalınlığında silmelerle yatay dikdörtgen formlu yedişerden on dört kartuşa ayrılmıştır. Kitabe metni bu kartuş yüzeylerine oyularak ta'lik⁶ karakterli yazı ile hak edilmiştir. Kitabenin tarihi, enine dikdörtgen kartuşları ayıran düşey silme yüzeyine dördüncü ve beşinci kartuşlarının arasına yazılmıştır. Kitabeye göre yapı; H. 1227 (M. 1812) tarihlerinde yaptırılmıştır⁷. Kitabeyi H.1237 şeklinde okuyarak yapıyı (M. 1821-1822) yıllarına tarihlendirenlerde vardır⁸. Oysaki kitabenin son satırında tarih ebced hesabıyla⁹ da düşülmüştür (Fot. 1-Çiz. 1).

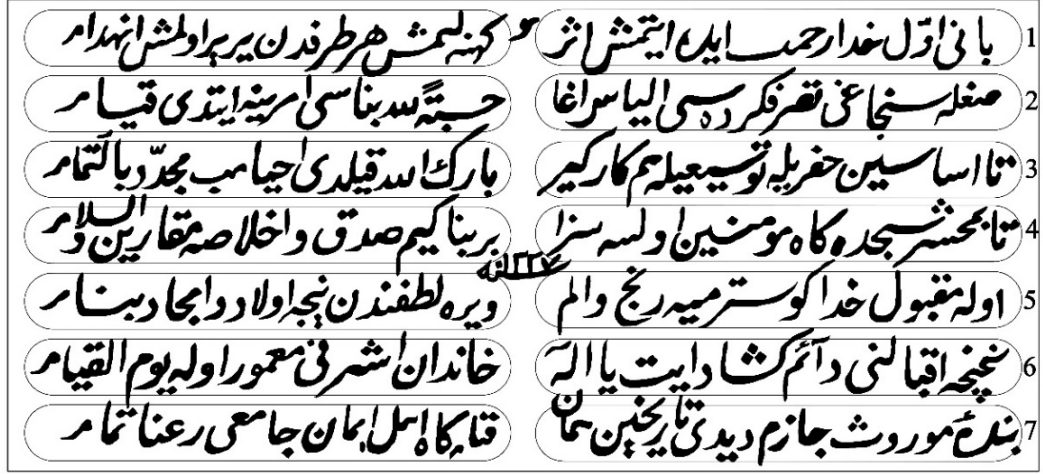
Fot. 1: Taçkapı Üzerinde Yer Alan Ta'lik Yazılı Kitabe.

⁶Ta'lik: Hat sanatında bir yazı türüdür. İran'da Rika ve Tevkiî yazılarından yararlanılarak XVI. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkz., Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2015, s. 229.

⁷ Metin Sözen vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 304; Rüçhan Arık, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988, s. 111; Kasım İnce, 3. *Selim-4. Mustafa ve 2. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995, s. 125.

⁸ Asaf Gökbel-Hikmet Şölen, *Aydın İli Tarihi*, C. I, İstanbul 1936, s. 248.

⁹ Ebced, Arap alfabesinde yer alan harflerin kolay öğrenilmesi için sırasıyla her bir harfe verilen sayılar ile yapılmış manasız kelimelerdir. Ortaya çıkması hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz., İsmail Yakıt, *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşme*, İstanbul 1992, s. 25-31. İstanbul'un fethinden sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanan ebcedle tarih düşürme Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam ettirildiği belirtilmektedir. Bkz., Mustafa Beyazıt-Yasemin Beyazıt, *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yay., Ankara 2014, s. 194.

Çiz. 1: Ta'lik Yazılı Kitabe Çizimi

Transkripsiyonu;

- 1 Bani-i evvel Hüda rahmet ide itmiş eser
Köhnelenmiş her taraftan yer yer olmuş inhidâm
- 2 Sığla Sancağı tasarruf kerdesi İlyas Ağa
Hasbeten-lillahi bina-ı emrine itdi kıyâm
- 3 Ta esasın hafriyle tevsiyle hem kargir
Barekallah kıldı ihya hep müceddet bi't-tamam
- 4 Tab-mahşer secdegâh-ı mü'minin olsa seza
Bir bina kim sıdk ü ihlâsa mukârin ves-selâm
- 5 Ola makbul Hüda göstermeye renc ü elem
Vire lütfundan nice evlâd ü emcad-ı benâm
- 6 Gonca ikbalini daim küşad it ya ilahi
Hanedan-ı eşrefi mamur ola yevm el-kıyâm
- 7 Bende'i mevrus Câzim didi tarihîn hemân
Kıblegâh-ı ehl-i imân câmi'i rânâ tâmâm. Sene 1227.

Anlamı: “Koca Cami’nin yerinde bulunan eski mescidi¹⁰ yapana Allah rahmet eylesin, bir eser meydana getirmiş. Zamanla köhneleşmiş her taraftan yer yer yıkılmaya yüz tutmuştur. Sığla Sancağı Mutasarrıfı İlyas Ağa. Allah rızası için kazdırıp tesviye ettikten sonra kâgir olarak yaptırdı. Allah mübarek etsin. Böylece yeniden yapılıp tamamlanarak diriltilmiş oldu. Müminlere secde yeri olarak mahşere kadar ayakta kalsa yeridir. Bu öyle bir binadır ki sevgi ve doğruluk durağı olsun onunla ilgilenene Allah dert ve üzüntü vermesin. Soyundan nice ünlü ve ulu evlatlar bağışlasın. Doğruluk güllerini daima açtır ya Allah’ım. Şerefli, soylu kıyamet gününde sağlam dursun. Mevki miras kalmış kulların kesin olarak tarihini şöyle dediler. İman sahiplerinin kibleye yönelme yeri olan güzel cami tamam oldu (1812-1813)”.

Yapının kitabesinden yola çıkarak caminin yerinde önceden yapılmış bir mescidin bulunduğu anlaşılmaktadır. Fakat zaman içerisinde mescidin harap duruma gelmesi sonucunda, mescidin yerine İlyas Ağa günümüzdeki camiyi inşa ettirmiştir. Yapının batısında medrese ve imam evinin bulunduğu yöre halkı tarafından belirtilmektedir¹¹. Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerinde Hacı İlyas Ağa Cami’nin medresesi için müderris tayin edildiğine dair bilgiler bulunmaktadır¹². Tüm bu bilgiler neticesinde İlyas Ağa Camii etrafındaki yapılarla beraber külliye oluşturacak şekilde düzenlenmiş fakat günümüze külliye elemanlarından sadece cami gelebilmiştir.

Söke Belediyesi, 1946 yılında belediye binası önünde bulunan demirci ve diğer muhtelif dükkânların atıklarının çevreyi kirletmesinden dolayı kapsamlı bir çevre düzenlemesi çalışmasına başlamıştır¹³. Külliye elemanlarından medrese ve imam evinin bu düzenleme esnasında ortadan kaldırılmış olabileceği aklımıza gelmektedir¹⁴. Kaldırılan medrese ve imam evi yerine günümüze kadar kullanımı devam eden belediye dükkânları yapılmıştır.

¹⁰ Söke çarşı grubundan Zülfikar Ağa’nın bina eylediği camii harap olduğundan, Sığla Sancağı Mütessellimi kapıcıbaşılarından Ahmed Ağa oğlu İlyas Ağa tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz., BOA, Tarih: 1252 H., Cevdet-Evkaf Dosya No:642, Gömlek No:32358, (M. 1836-1837), (Belge Özeti).

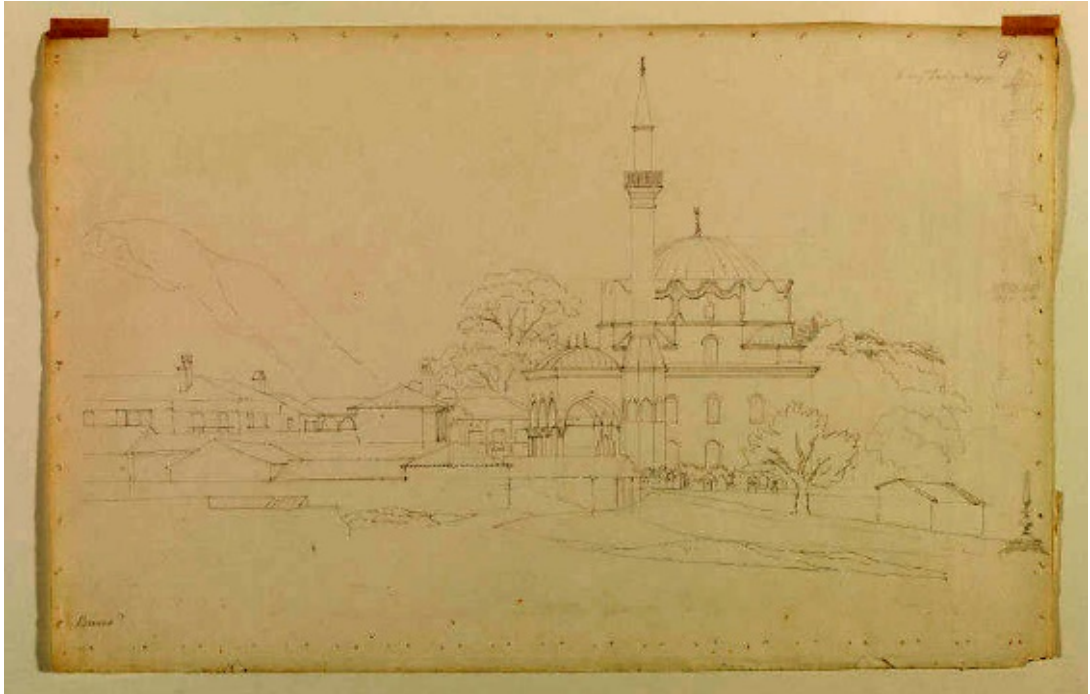
¹¹ Söke Atatürk Mahalle muhtarı Zeki Acet ile 15.04.2017 tarihinde yaptığımız görüşme esnasında şifahen aldığımız bilgi.

¹² Sığla sancağında Söke Kasabasında İlyas Ağa’nın tamir ve bina eylediği Zülfikar Ağa Mescidi civarındaki medreseye, İlyas Ağa’nın oğlu Mehmed Bey’in vakıflarından vazife almak üzere, Hafız Eyüb Efendi’nin müderris tayini. BOA, Tarih: 1267 H., Maarif Nezareti, Dosya No: 45, 1267, Gömlek No: 2225, (1850-1851 M.) (Belge Özeti).

¹³ Kerim Yalçinkaya, *Ağalar Memleketi Söke*, Söke 2009, s. 340.

¹⁴ K. Yalçinkaya, *age.*, s. 340.

Yapının batı cephesinde hazire yer alır. Fakat günümüzde hazirenin bulunduğu yerde herhangi bir mezar taşı bulunmamaktadır. Batı cephede yer alan mezar taşlarının zamanla ortadan kaldırıldığını Mimar Vulliamy Lewis¹⁵ tarafından yapılmış bir çizim sayesinde öğrenmekteyiz. Mimar Vulliamy Lewis'in 1838 ile 1871 yılları arasında yaptığı caminin batı cephesindeki çiziminde hazirede yer alan mezar taşları görülmektedir (Fot. 2). Söke hakkında etraflı bilgiler içeren Samim Kocagöz'e ait "Nabi'nin Park Kahvesi" adlı eserde "Koca Cami'nin haziresinde var olan mezar taşlarından bahsedilmektedir¹⁶. Mezarlığın kaldırılışı hakkında elimizde şimdilik belge ya da bilgi bulunmamaktadır. Batı cephede yer alan mezar taşlarının 1946 yılında belediyenin yaptığı çevre düzenlemesi esnasında ortadan kaldırılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

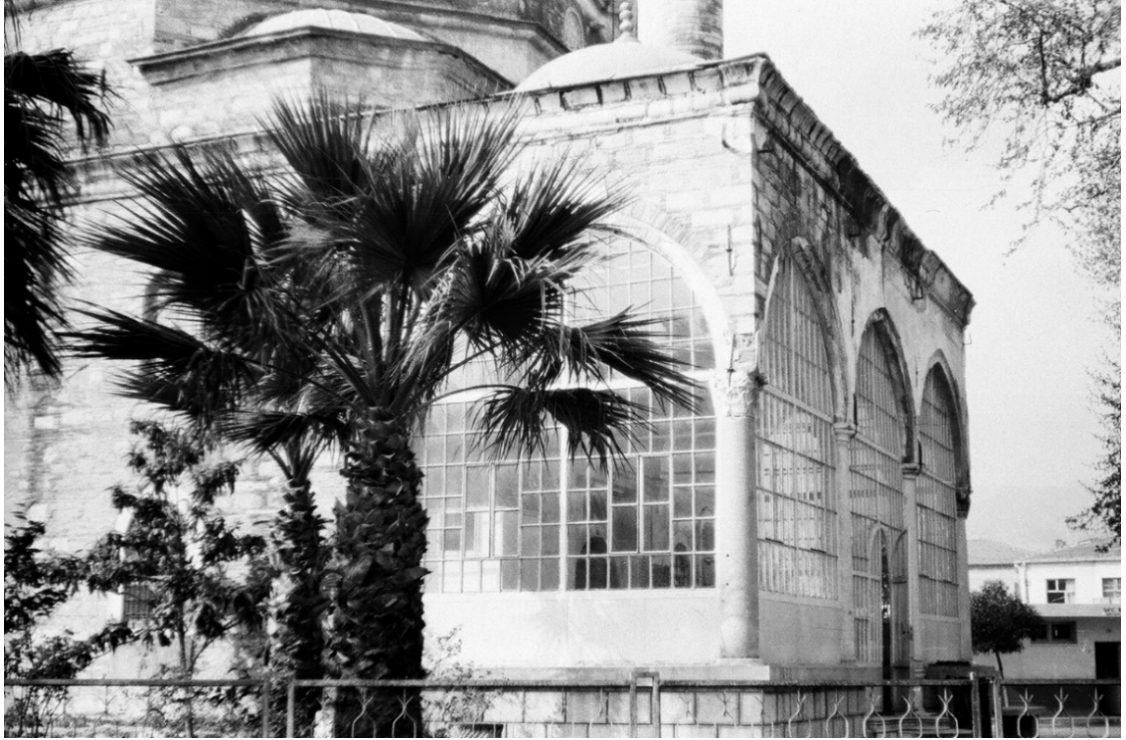
Fot. 2: Cami Batı Cephe Hazire Bölümünden Görünümü¹⁷.

¹⁵ Mimar Vulliamy Lewis 1791 yılında İngiltere'de doğmuştur. Vulliamy Lewis 1809 yılında Royal Academy'e kabul edilmiştir. Vulliamy Lewis'in bu çizimi yaptığı tarihi kesin olarak bilmiyoruz Fakat Vulliamy Lewis'in 1838 yılında İtalya'ya öğrenci olarak gönderildiğinde Yunanistan ve Küçük Asya ziyaretlerinde bulunmuştur. Ziyaretleri sırasında Söke'ye uğradığında bu çizimi yapmış olduğunu düşünmekteyiz. Vulliamy Lewis 1871 yılında ölmüştür. Bu nedenle yaptığı bu çizim 1838 yılı ile 1871 yılları arasında yapmış olmalıdır. Detaylı bilgi için bkz., <http://collections.vam.ac.uk/item/O153116/haci-ilyas-bey-camii-soke-drawing-vulliamy-lewis/> (01.07.2017).

¹⁶ Samim Kocagöz, *Nabi'nin Park Kahvesi*, İstanbul 1985, s. 78.

¹⁷<http://collections.vam.ac.uk/item/O153116/haci-ilyas-bey-camii-soke-drawing-vulliamy-lewis/> (01.07.2017).

Cami, çeşitli onarımlar geçirerek günümüze gelmiştir. Yapının bilinen ilk onarımı 1956 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmıştır. Bu onarım sırasında yapının üç gözlü son cemaat yeri camekân ile kapatılmıştır¹⁸ (Fot. 3-4). Eser, 03.02.2001 tarihinde İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir¹⁹. Yapı, kapsamlı sayılabilecek onarımını Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında geçirmiştir. Bu onarım sırasında son cemaat yerine eklenen camekânlı uygulamalar kaldırılmıştır. Restorasyon esnasında yapının dış duvarlarındaki çimento malzemeli sıvalar sökülmüş ve güney cephede mihrabın üst örtüsünün çimento malzeme ile sıvanmış yüzeyi temizlenmiş üzeri kurşun malzeme ile kaplanmıştır. Yapı içerisindeki ahşap malzemelerin, kapı ve pencerelerin yüzeyinde yapılmış olan yağlı boya uygulamalar raspalanmıştır. Caminin günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup ibadete açıktır.

Fot. 3: 1956 Yılı Onarımında Camekânla Kapatılan Son Cemaat Yeri (VGM Arşivi).

¹⁸ Y. Çağbayır, *age.*, s. 240.

¹⁹ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 Tarih ve 9799 Sayılı Kurul Kararı.

Fot. 4: Son Cemaat Yeri 1970’li Yılları Görünümü (VGM Arşivi).

Bani: İlyas Ağa hayatı hakkında elimizde detaylı bilgi veren kaynak yok denecek kadar azdır. İlyas Ağa’nın ailesinin Karatekeli Yörüklerinden olduğu Toroslardan Söke civarına göç ettirildikleri bilinmektedir²⁰. İlyas Ağa’nın doğum tarihi hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Babası Ahmet Ağa’dır²¹. Sığla Sancağı²² mütesellimi²³ İlyas Ağa saray tarafından on dört bin dönüm araziyi işletmekte görevlendirilmiştir. İlyas Ağa Bey Sarayı olarak adlandırılan cami yakınında bulunan iki katlı konakta ikamet etmiştir²⁴. İlyas Ağa 1820 yılında Sakız’da çıkan isyanı bastırmak için Vahit Paşa tarafından görevlendirilmiştir. 1821 yılında Rüstem Mustafa Paşa’nın yerine Kuşadası muhafızlığına atanmıştır²⁵.

²⁰ Y. Çağbayır, *age.*, s. 243; İ. Gün ve A. Özdemir, *age.*, s. 83-84. İ. Dalgıç, *age.*, s. 198.

²¹ İ. Dalgıç, *age.*, s. 198; İ. Gün ve A. Özdemir, *age.*, s. 83; Y. Çağbayır, *age.*, s. 243-244.

²² Sığla Sancağı; Aydın ve Menteşe sancaklarından ayrılan bazı kazalar; İzmir, Urla, Çeşme, Ayasuluğ, Söke, Çine, Balat kazalarından meydana gelir. Sancağının merkezi bir süre Söke olmuştur. Daha sonra oda Kaptanpaşa eyaletine dâhil edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz., M. Çetin Varlık, “Anadolu Eyaletleri”, *TDVİA*, C. 3, Ankara 1991, s. 144; Feridun Emecen, “Aydın”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul 1991, s. 236; Cahit Telci, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Sığla Sancağı’nın Nüfusu” Perspectives on Ottoman Studies, Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO), Transaction Publishers, Berlin 2010, p. 807-820; Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2006, s. 681.

²³ Mütesellim: Osmanlı devletinde sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu parayı toplamakla ve göndermekle hükümlü kişilerdir. XVI. Yüzyılın sonlarından Tanzimat’a kadar varlığını sürdürmüştür. Detaylı bilgi için Bkz., Yücel Özkaya, “Mütesellim” *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 203-204.

²⁴ K. Yalçinkaya, *age.*, s. 118; İ. Dalgıç, *age.*, s. 201.

²⁵ İ. Dalgıç, *age.*, s. 201; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 243.

İlyas Ağa, mütesellimlik yaptığı zamanlar ve sonrasında yerine geçen aile bireyleri İlyaszâde olarak anılmıştır. İlyaszâdeler, Söke ve çevresinde önemli etkileri olmuştur²⁶. Camisi için hazırlattığı vakfiyesinde Kuşadası'nda Öküz Mehmed Paşa Kervansarayına bir kütüphane eklettiği vakıf kayıtlarından anlaşılmaktadır²⁷. Yaptırdığı cami yakınlarındaki mahallede birçok ev ve dükkânlarının gelirlerini vakfına devretmiştir²⁸. Söke ve Kuşadası halkına büyük hizmetlerde bulunmuş olan İlyas Ağa H.1245 (1829-1830) tarihinde vefat etmiştir. İlyas Ağa'nın mezarının bulunduğu yer hakkında çeşitli bilgiler mevcuttur. Ağalar mezarlığı olarak isimlendirilen mezarlıkta İlyas Ağa'nın ailesine ait mezar taşlarının mevcudiyetinden bahsedilmektedir²⁹. Buna rağmen İlyas Ağa'nın mezarı ve mezar taşının nerede olduğunu şimdilik bilinmemektedir.

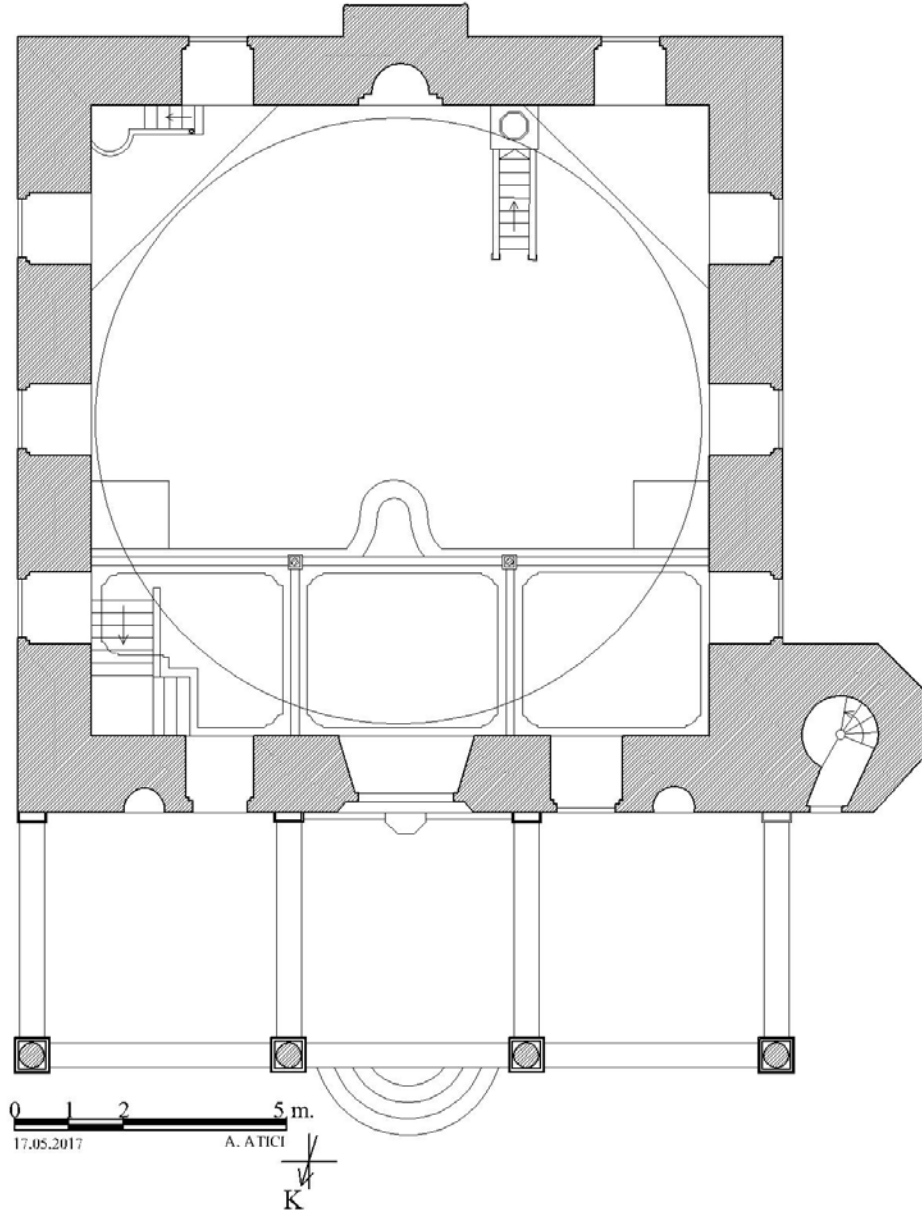
Mimari Özellikler: Yapı, kare plânlı tek kubbeli inşa edilmiş ve beden duvarları ortalama 1.25 m. kalınlığındadır. Harim mekânı zemin kotundan 0.70 m. yüksekliğine sahip su basman üzerinde yer alır. Yapının üç gözlü son cemaat yeri 1.40 m. yüksekliğinde bodrum üzerine yapılmıştır (Plân 2).

²⁶ Olcay Yapucu Pullukçuoğlu, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2006, s. 256.

²⁷ İ. Gün ve A. Özdemir, *age.*, s. 88; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 119; İ. Dalgıç, *age.*, s. 200.

²⁸ İ. Dalgıç, *age.*, s. 199-200; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 119-120; İ. Gün ve A. Özdemir, *age.*, s. 88.

²⁹Bazı kaynaklarda mezarın Aydın'da olduğu söylenmekteyken tam olarak yeri hakkında bilgi verilmemektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda mezarın Söke'de Ağalar Mezarlığı olarak bilinen mezarlıkta olduğu fakat 1946 yılında bu mezarlık kapsamlı olarak taşındığı sırada ortadan kaybol olduğunu düşünmekteyiz. Ağalar Mezarlığı bugün Zahir Pazar'ı olarak bilinen Hacı Kazım İlkokulu'nun bahçesinde yer almaktadır. Fakat 1946 yılında burada bulunan mezar taşları kaldırılmıştır. Kaldırılan mezar taşları bir kısmı Söke Asri Mezarlığına ve Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne taşınmıştır. Detaylı bilgi için bkz., İ. Gün ve A. Özdemir, *age.*, s. 25.

Plân 2: İlyas Ağa Cami Plânı.

Doğu cephe duvar yüzeyi 11.08 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde iki kat halinde birbirine simetrik yuvarlak kemerli altı pencere açıklığı yer alır. Pencereleden alt sırada yer alanlar daha geniş tutulurken, üst sıradaki pencere açıklıkları daha küçük boyutlu düzenlenmiştir. Alt kat pencerelerinde kare kasetler halinde demir lokmalar ile birleştirilmiş korkuluklar bulunur. İkinci kat pencereleri ortalama 0.92 m. pencere genişliği ve 1.72 m. yükseklikte alçı şebekelidir. Doğu cephe, kuzey uçta bulunan pencere iç kısımda kadınlar mahfiline denk geldiği için alçı şebekeli düzenlenmemiştir. Kadınlar mahfilinin aydınlatılması için bu pencerenin bu şekilde yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Doğu cephe duvar yüzeyi iç bükey kavisli saçakla sonlanmaktadır. Sekizgen kubbe kasnağı iki katlı olarak düzenlenmiştir. Birinci kademe kubbe kasnağının

yüzeyinde tromp geçiş ögesi dışarıya üç cepheli olarak yansımaktadır. Kasnakta bulunan kubbe geçiş öğelerinin arasında yuvarlak kemerli pencere açıklığı yer alır. İkinci kademe kubbe kasnağının köşelerinde dış bükey kavisli silmelerle sınırlandırılmış, kubbe kasnağının yüzeyinde elips formunda pencere açıklığı vardır. Kubbe geçiş ögesi tromptur (Fot. 5).

Fot. 5: Doğu Cephe Görünümü (Aydın Kültür Envanteri).

Yapının güney cephesi 14.05 m. uzunluğundadır. Cephe de yuvarlak kemerli dört pencere açıklığı bulunur. Birinci kat sırasında 1.75x1.08 m. ölçülerinde iki yuvarlak kemerli pencere vardır. Güney cephe aksında yer alan mihrap nişi 4.83x2.26x0.67 m. ebatlarında dikdörtgen formu olarak dışarıya taşırılmıştır. Beden duvarlarından taşırılarak yapılan mihrap nişinin köşeleri oval formu olup, üzeri yarım piramidal külahla örtülüdür (Fot. 6).

Fot. 6: Güney Cephe Görünümü.

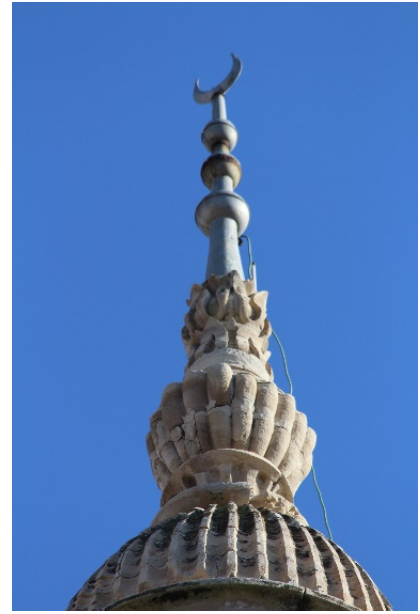
Yapının batı cephesi ise cephe düzenlemesi bakımında doğunun simetriği olup minarenin kuzeybatı uca eklenmesiyle diğerinden ayrılmaktadır. Kuzeybatı köşedeki yarım sekizgen kaideli silindirik gövdeli tek şerefeli minare dört basamakla çıkılan bir zemin üzerinde yerleştirilmiştir. Minare kürsüsünün kuzey yönünde 0.58 m. genişliğinde kapı açıklığı bulunur. Çokgen kaideli minarenin papuçluğun yakınındaki yüzeyinde ortalama 1.62x0.90 m. ölçülerinde nöbetleşe sivri kemer ve dilimli kemerli düzenleme görülür. Minarenin papuç ve kaidesi düzgün kesme taşla yapılmış, şerefe altı iç bükey ve dış bükey profilli silmelidir. Mermer şerefe petekleri ajur tekniğinde meydana getirilmiştir. Minarenin oval formlu meydana getirilmiş külâhı bitkisel bezemeli ve âlemi hilal şeklinde sonlanmaktadır (Fot. 7-8-9).

Fot. 7: Batı Cephe Görünümü.

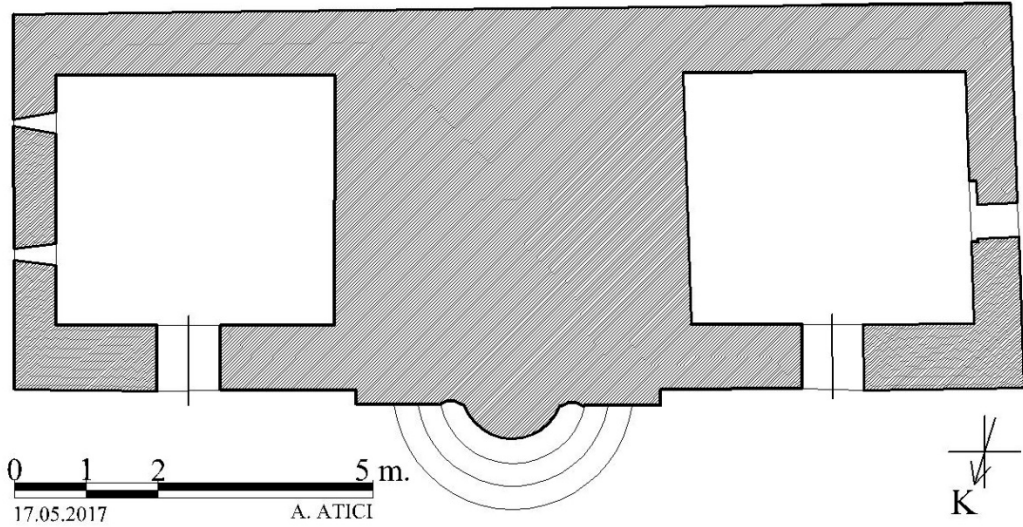
Fot. 8: Minare Şeref Detay Görünümü.

Fot. 9: Minare Külâhı Detay Görünümü.

Son cemaat yerinin kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerinde bodrum kat yer alır. Kuzeydoğu köşede bulunan bodrum kat 3.89x3.49 m. ölçülerindedir. Bodrum katın doğu cephesinde 0.12 m. genişliğinde iki mazgal pencere vardır. Mekâna kuzeyden 0.88 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanır. Bodrum katın kuzeybatı köşesinde de benzer düzenlemeye sahip 4.04x3.52 m. ölçülerindeki mekân yer alır. Mekânın batı

cephesinde 0.47 m. genişliğinde pencere açıklığı bulunur. Kuzey cephesinde, 0.86 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla bodruma geçiş sağlanmaktadır. Bodrum kat günümüzde depo olarak kullanılmaktadır (Plân 3).

Plân 3: Bodrum Kat Plânı.

Yapının son cemaat yeri 13.88x4.78 m. ölçülerinde, bodrum kat üzerinde yer alır. Son cemaat yerine yarım daire formlu merdiven basamaklarıyla çıkış sağlanmaktadır. Kapı açıklığının bulunduğu kısım doğu ve batıda yer alan kısımlara göre 0.40 m. daha düşük kotta yapılmıştır. Bu bölümlere merdiven basamaklarıyla çıkılmaktadır. Üç gözlü son cemaat yerinin doğu ve batısında birer olmak üzere iki mihrabiye nişi yer alır. Mihrabiye nişlerinin bitişiğinde birer yuvarlak kemerli pencere ile toplamda iki pencere açıklığı bulunur (Fot. 10).

Son cemaat yerinde bulunan üç kubbe gri damarlı dört silindirik sütun tarafından taşınmaktadır. Doğu ve batı uçlardaki sütunlar kaide üzerinde kompozit düzeninde devşirme sütun başlıklıdır. Yarım daire formlu merdiven basamaklarının doğu ve batısında bulunan sütunlar postament kaide üzerinde yapılmış ve toskani sütun başlıklı sonlanır. Üç gözlü düzenlenen son cemaat yerinin üzeri ortalama 3.85 m. çapında üç kubbeye örtülmektedir. Kubbeler birbirlerine sivri kemerle bağlanmıştır. Son cemaat yeri öne ve yana açıktır (Fot. 11).

Fot. 10: Son Cemaat Yeri Kuzey Cephe Görünümü.

Fot. 11: Son Cemaat Yeri Doğu Cephe Görünümü.

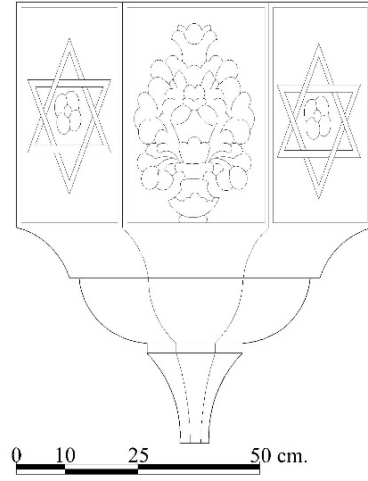
Üç gözlü düzenlenmiş son cemaat yerinin cephe aksındaki kapı üzerinde mermer mükebbire “mi ’zene”³⁰ yer alır (Fot. 12- Çiz. 2). Mükebbire üç kademeli düzenlenmiş

³⁰ Mükebbire: Camilerin son cemaat yerinde namaz kılanların içerideki imamın tekbirlerini ileterek, cemaatin aynı anda namaz kılmasını sağlamak için müezzinin durduğu küçük balkon olarak düzenlenen

kaide üzerindedir. Aşağıdan yukarı doğru genişleyen kaidenin birinci sırası üç dilimli dış bükey kavislidir. İkinci sıra dış bükey kavisli beş dilimli, üçüncü sıra iç bükey kavisli beş dilimli olarak sonlanmaktadır.

Fot. 12: Mükebbire Görünümü.

Çiz. 2: Mükebbire Çizimi.

Mükebbire korkuluğu beş cepheli düzenlenmiş, 0.40 m. beden duvarından dışa taşırılmıştır. Mükebbirenin doğu ve batı yöne bakan yüzeylerinde herhangi bir süsleme unsuru görülmezken, kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatı cephelerinde bitkisel ve geometrik süsleme unsurları vardır. Mükebbirenin kuzeydoğu ve kuzeybatı yüzeyinde kabartma olarak altı kollu yıldız (Mühr-i Süleyman)³¹ motifi ve merkezinde bir gülce motifi yer alır. Kuzey cephe korkuluk yüzeyinde vazodan çıkan çiçek demeti bulunur (Fot. 13-14).

Fot. 13: Mühr-i Süleyman Motifi.

Fot. 14: Vazo İçinde Çiçek Demeti.

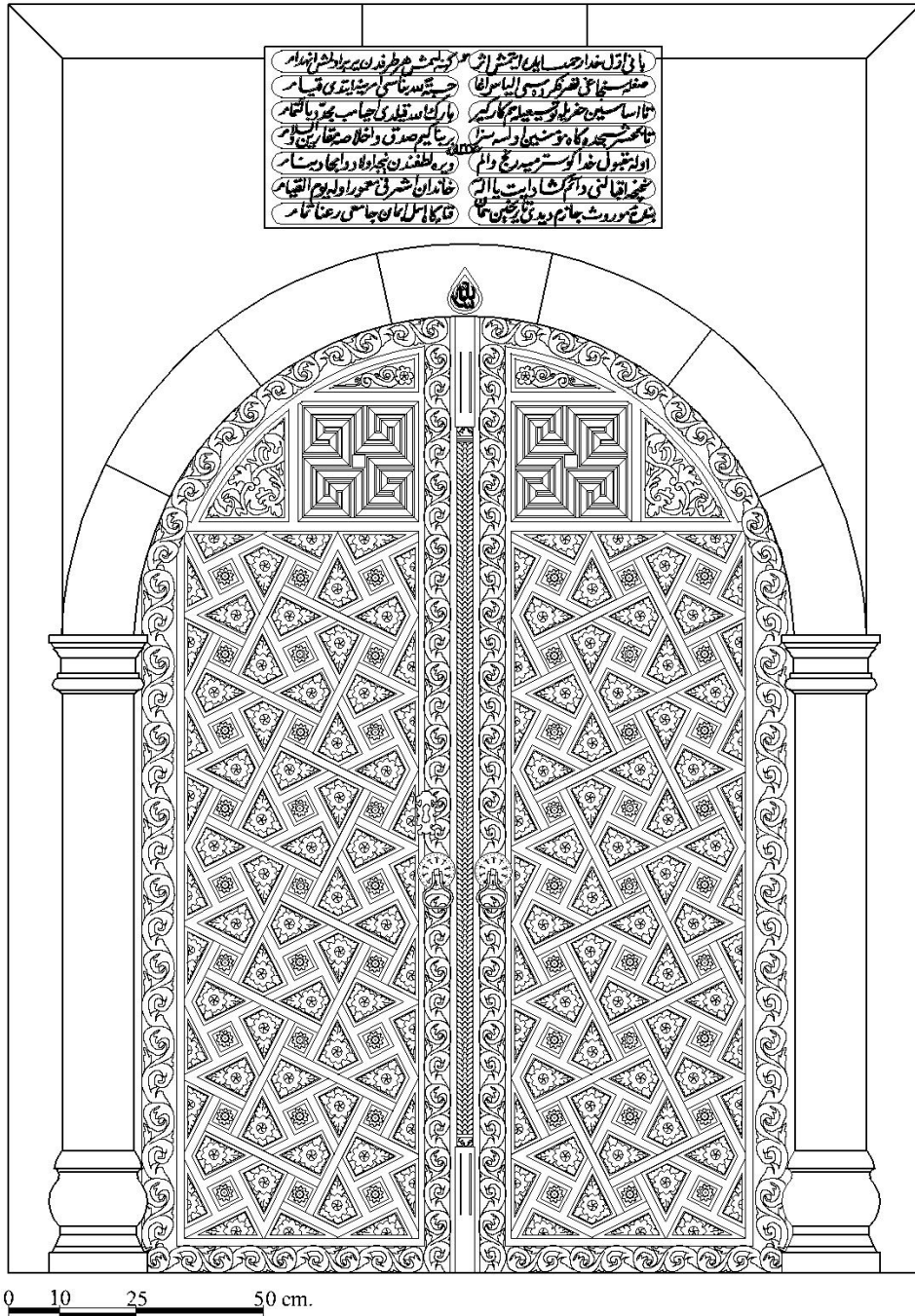
yer. Detaylı bilgi için bkz., Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul 1979, s. 366.

³¹ Mühr-i Süleyman: Birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği bir sembol olup Müslümanlar arasında "Hatem-i Süleyman", Yahudi ve Hristiyanlarca "Davud yıldızı" diye anılır. Türk süsleme sanatında bolca örnekleri yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz., İskender Pala, "Mühr-i Süleyman", *TDVİA*, C. 31, İstanbul 2006, s. 526.

Son cemaat yerinin güney cephe aksında bulunan kapı açıklığı beden duvarından 0.18 m. düşürülmüş ve 3.52x2.53 m. ölçülerindedir (Fot. 15-Çiz. 3). Açıklık, 1.76x2.86 m. ebatlarında dikdörtgen formludur ve yuvarlak kemerli taçkapı bulunur. Kapı açıklığının üzengi hattı yatay silmelerle oluşturulmuştur. Kapı açıklığının kemer kilit taşı yüzeyindeki damla motifli kartuşta “Maşallah” yazısı yer alır (Fot. 17).

Fot. 15: Taçkapı Görünümü.

Çiz. 3: Cami Taçkapı Çizimi.

Yuvarlak kemerli kapı açıklığı ahşap iki kanatlı kapıyla kapatılmıştır. Ahşap kapı kanatları taklit künde-kârî³² tekniğinde yapılmıştır. Kapı kanatları düşeyde iki pano halinde ve birbirlerinin benzeri olarak meydana getirilmiştir. Çeyrek daireli kapı köşeliklerinin dik kenarında kare pano içerisinde geometrik şekillidir (Fot. 16).

³² Künde-kârî: Ahşap parçaların birbirlerine geçmeler halinde meydana getirilen ahşap süsleme tekniğidir. Özellikle ahşap kapı, pencere, minber vaz kursüsü yapımında kullanılan tekniktir. Detaylı bilgi için bkz., Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1966, s. 66; M. Sözen-U. Tanyeli, *age.*, s. 145; D. Hasol, *age.*, s. 322.

Geometrik şekillerin merkezinde bitkisel süsleme kalan kısımları bitkisel süslemelidir. Düşey dikdörtgen formlu olarak yapılan alt panolarda ise kenarları düzgün olmayan geometrik şekillerin aralarında ahşap panoların yüzeylerinin içerisinde bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Fot. 18). Kapı binisi üzerinde balık pulu desenli olarak meydana getirilmiş süsleme unsurları yer alır (Fot. 19).

Fot. 16: Kapı Kanatlarındaki Geometrik Süsleme.

Fot. 17: Kapı Kemer Kilit Taşındaki Maşallah Yazısı.

Fot. 18: Kapı Kanatlarındaki Geometrik ve Bitkisel Süsleme Detayı.

Fot. 19: Kapı Binisi Yüzeyindeki Balık Pulu Deseni Görünümü.

Harim mekânına yuvarlak kemerli kapı açıklığından geçiş sağlanır. Cami içinde duvar yüzeylerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Harimde süsleme unsurlarının görüldüğü yerler ağırlıklı olarak mihrap, minber, vaaz kürsüsü, kadınlar

mahfilinin altındaki tavan yüzeyinde ve revzenli³³ pencerelerinde görülmektedir (Fot. 20-21).

Fot. 20: Harim Güney Cephe Görünümü.

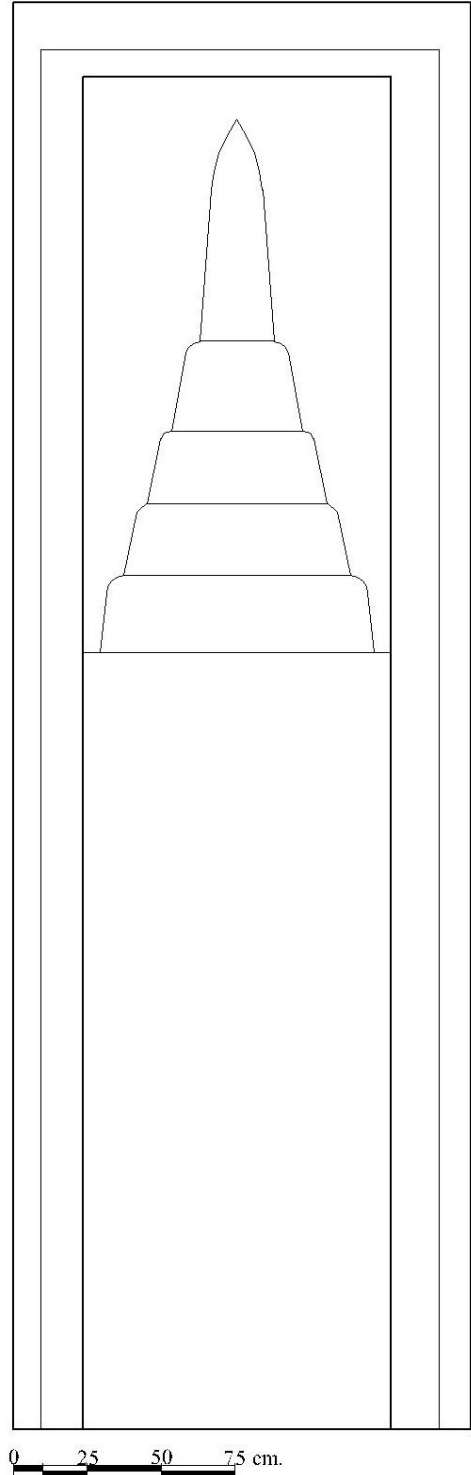
Fot. 21: Harim Batı Cephe Görünümü.

³³ Revzen: Alçı şebekeler arasında renkli veya renksiz cam parçalarının yerleştirilmesi sonucunda meydana getirilen desenli pencere uygulamasıdır. Detaylı bilgi için bkz., M. Sözen-U. Tanyeli, *age.*, s. 202.

Harimin güney cephe aksında 4.82x1.54x0.77 m. ölçülerinde mihrap nişi yer alır. Mihrabın iç bükey formu birbirlerine eşit olarak yapılmış silindirik şekilde kavsarası vardır. Mihrap yüzeyinde herhangi bir süsleme yer almamaktadır (Fot. 22-Çiz. 4).

Fot. 22: Mihrap Görünümü.

Çiz. 4: Mihrap Cephe Çizimi.

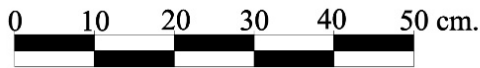
Mihrap tacında, iç bükey ve dış bükey silmelerle 1.33x0.58 m. ebatlarındaki enine dikdörtgen kartuş yüzeyinde, Ali İmran suresi 37. ayetine ve gül, lale gibi bitkisel süslemelere yer verilmiştir (Fot. 23-Çiz. 5).

Transkripsiyonu: “*Kullemâ dehale ‘aleyhâ zekeriyyâ-l mihrâbe*”

Anlamı: “Zekeriya onun bulunduğu bölme her girişinde”³⁴.

Fot. 23: Mihrap Kitabe Görünümü.

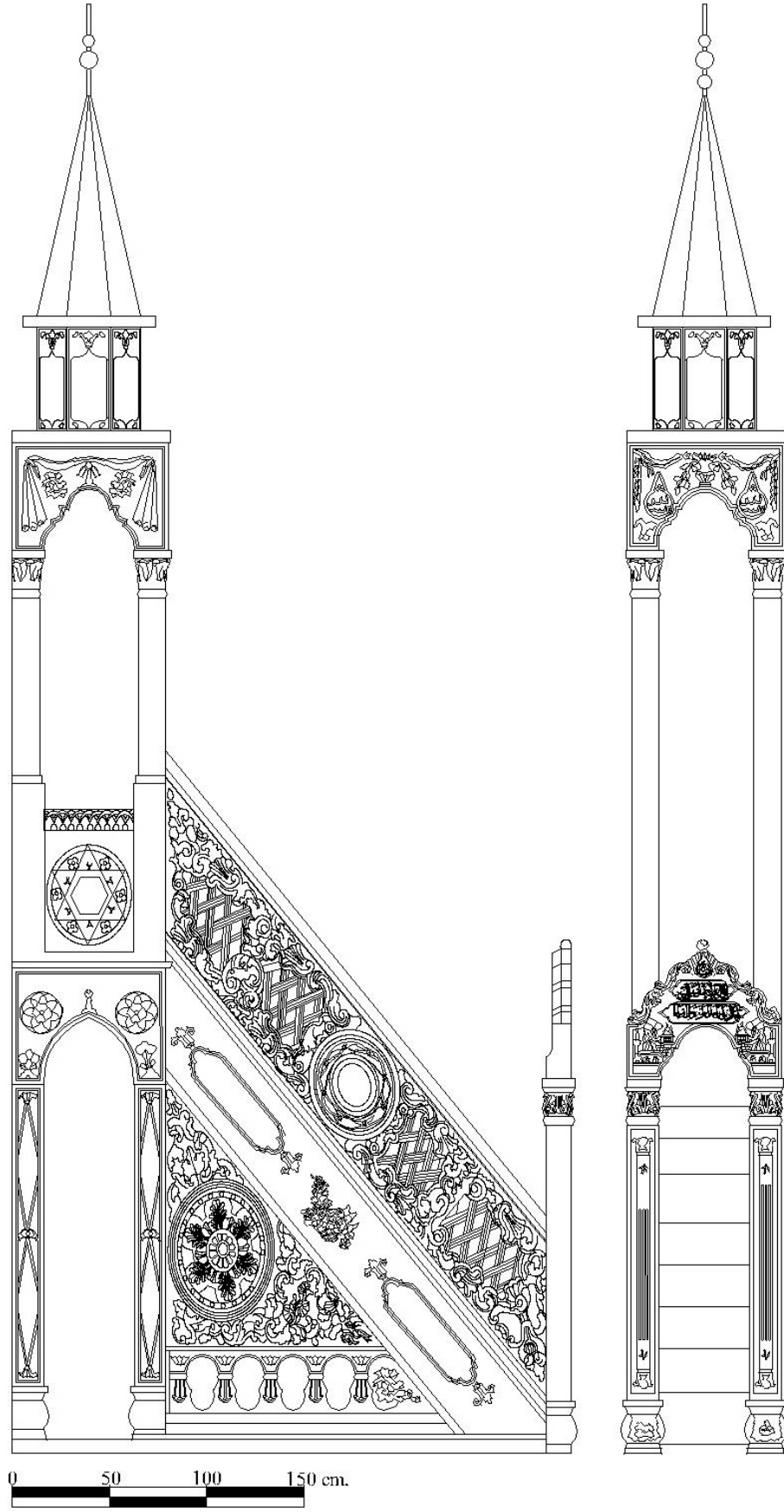
Çiz. 5: Mihrap Kitabe Çizimi.

³⁴ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 63.

Harim mekânında mihrabın batısında kible duvarına bitişik nizamda 6.73x2.78x0.79 m. ebatlarında mermer minber yer alır. Mermer minberin panolarının yüzeylerinde bitkisel, geometrik, cami tasviri, meyve motifleri ve yazı kartuşları vardır. Kapı açıklığındaki payelerin yüzeylerinde, paye kaidesinde ve başlıklarında bitkisel süsleme ve meyve motifleri yer alır. Minber aynalığında panolar şeklinde düzenlenmiş yüzeylerde bitkisel ve geometrik süslemeler bulunur. Minberin doğu ve batı aynalığı süsleme ve düzenleniş olarak birbirinin simetriğidir (Fot. 24-Çiz. 6).

Fot. 24: Minber Yan Aynalık Görünümü.

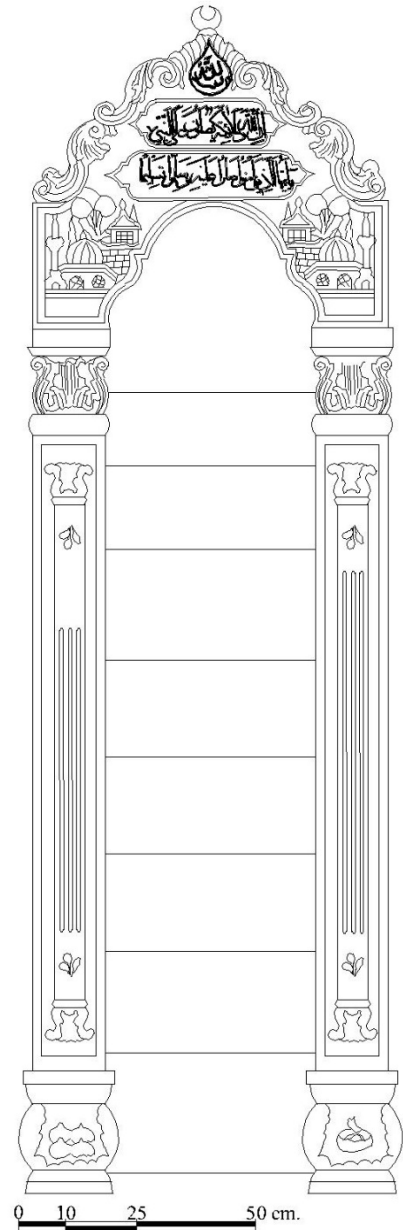

Çiz. 6: Minber Yan Aynalık Çizimi.

Doğu ve batıdaki payelerin kaide yüzeyindeki süslemeler birbirlerinden farklıdır. Doğudaki paye yüzeyinde iki armut motifi yapraklarıyla birlikte verilirken, batıdaki payenin kaide yüzeyinde stilize olarak ele alınmış nar motifi bulunur. Minber kapısının 0.16 m. kalınlığındaki kaide yüzeyine iki sütunçe motifi bulunur. Kabartma tekniğindeki sütunçe yüzeyinde bitkisel süsleme ve akantus yapraklı başlıklı düzenlenmiştir³⁵ (Fot.25-Çiz. 7).

Fot. 25: Minber Kapı Açıklığı Görünümü.

Çiz. 7: Minber Kapı Açıklığı Çizimi.

³⁵ Akantus tanımlaması hakkında daha geniş bilgi için bkz., Yıldız Demiriz, "Acanthus; Türkiye'nin Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi" *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, S. III, İstanbul 1984, s. 19-24.

Minber kapı açıklığının tepe noktasında yuvarlak kemerli, üzengi hattında “S” kıvrımlı dekoratif kemerli sonlanmaktadır. Kemer köşeliklerinde birbirlerinden azda olsa farklı yapılan iki cami tasviri yer alır. Kemer alınlığında yatay dikdörtgen formlu kısa kenarları dış bükey şekilde sonlanan iki kartuş yüzeyinde Azhab süresi 56. ayet yer alır.

Transkripsiyonu: *“İnnallâhe ve melâikete-hu yusallûne alâ en nebiyyi”*

“Yâ eyyuhâ ellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmen”

Anlamı: Şüphesiz Allah ve melekleri Nebî’ye (Peygamber’e) salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin³⁶.

Damla motifli kartuşların yüzeyinde “Maşallah” yazısına yer verilmiştir. Maşallah yazısı taçın en tepesinde ağzı yukarıya açık şekilde bulunan hilal motifinin kaidesini oluşturur vaziyettedir. Minber kapısının alınlık yüzeyi “S” “C” kıvrımlı süslemelerle sonlanmaktadır.

Minber kapı açıklığında köşke geçiş sağlayan dokuz basamaklı merdiven bulunur. Minber köşkü korint düzeninde dört silindirik mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Köşk, tepe noktasında yuvarlak kemerli üzengi hattında “S” profilli kemerli sonlanmaktadır. Birbirlerinin simetriği olan kemer köşeliklerinde; kıvrımlı dalları, onun üzerinde damla motifi yüzeyinde “Maşallah” yazısı vardır. Kemerin üzerinde vazo içerisinden çıkan tomurcuklu çiçek ve bitkisel yapraklar bulunur. Vazo içerisinden çıkan bitkisel yapraklar alınlık köşelerine denk gelen yüzeyde iplerle bağlanmış, aşağıya sarkar vaziyettedir (Fot. 26). Minber külâhının gövdesi sekizgen kesitlidir. Gövdenin cephe yüzeylerinde bitkisel süsleme unsurlarıyla palmet motifleri yer alır. Köşk üzeri piramidal külâhla kapatılmış ve âlemle sonlanmaktadır (Fot. 27).

³⁶ Peygambere Allah’ın salât etmesi, rahmet etmesi; meleklerin salât etmesi, şanınin yüceltilmesini dilemeleri; mü’minlerin salât etmesi ise, dua etmeleri anlamını ifade etmektedir. *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 469.

Fot. 26: Minber Köşkü Detay Görünümü.

Fot. 27: Minber Köşk Gövdesi Detay Görünümü.

Minber aynalığında 1.70x1.31x1.07 m. ölçülerinde dik açılı üçgen yüzeyinde merkezde kabartma halinde 0.52 m. ölçülerinde madalyon vardır. Madalyon dışında kalan yüzeylerde bitkisel süsleme, kıvrım dallar, bitki soğanları, çiçek tomurcukları ve lale motifleriyle bezelidir (Fot. 28).

Fot. 28: Minber Yan Aynalık-Süpürgelik Detay Görünümü.

Minber süpürgeliğinde, yuvarlak kemerli, 0.26x0.14 m. ölçülerine sahip dört açıklık vardır. Süpürgelik yüzeyi bitkisel süslemeli akantus yaprakları yer alır. Merdiven korkuluğunun altında ona paralel olarak düzenlenmiş yaklaşık olarak 2.50x0.30 m. ölçülerinde kartuş bulunur. Kartuş yüzeyinde 0.67x0.18 m. ölçülerinde iki küçük boyutlu enine dikdörtgen kısa kenarı dış bükey kavisli sonlanan kartuş yer alır. Kartuşların yüzeyleri sade bırakılmış ve uçları palmet motifiyle sonlanmaktadır. Kartuşların arasında meyve sepeti ve bitkisel süslemeler görülmektedir. Meyve sepeti içerisinde bitki soğanları, güller ve çeşitli meyveler bulunur (Fot. 29).

Fot. 29: Minber Yan Aynalık Sepet ve Palmet Ayrıntı Görünümü.

Minber merdiven korkuluğu 2.96x0.48 m. ölçülerindedir. Merdiven korkuluğunun aksında 0.46 m. çapında madalyon ve madalyonun merkezinde 0.18 m. çapında boştur (Fot. 30). Madalyon üzerinde kıvrık dallar arasında bitkisel süsleme yer alır. Minber korkuluğu üzerinde ajur tekniği³⁷ baklava dilimli işlenmiş ve etrafında

³⁷ Ajur tekniği; Ahşap, mermer ya da taş levhaları kafes biçiminde oyularak yapılan bezeme tekniğidir. Detaylı bilgi için bkz., M. Sözen-U. Tanyeli, *age.*, s. 17.

kabarık hatlı uçları volüt yaparak sonlanan “S” ve “C” kıvrımları ve stilize palmet motifleri vardır (Fot. 31).

Fot. 30: Daire Formlu Madalyon.

Fot. 31: Minber Merdiven Korkuluğu Ayrıntı Görünümü.

Minberin geçit bölümünde 0.45 m. genişliğine sahip yuvarlak kemer açıklığı bulunur. Kemer taşıyan 0.15 m. kalınlığındaki ayakların yüzeyinde yaklaşık olarak 0.01 m. ebatlarında silmelerle çevrelenmiş yüzeyde iki baklava dilimi birbirlerine ortada bitkisel motiflerle bağlanmış, uçları palmet motifi ile sonlanır. Payelerin kaidesi birbirlerini takip eder şekilde yapılmış üç kemer formu şeklindedir. Yuvarlak kemer köşelerinde silmelerle çevrelenmiş yüzeylerde yine birbirinin simetrik şeklinde düzenlenen bitkisel süsleme bulunur. Kemer köşelerinde alta yarım gülce motifi, üzerinde yapraklarıyla verilmiş çiçek, onun üzerinde ise daire şeklinde verilmiş gülbezek motifi vardır. Yuvarlak kemerin üzerindeki yüzeyde âlem şeklinde düzenlenmiş ağzı yukarıya doğru açık halde işlenmiş hilal motiflidir (Fot. 32).

Köşk korkuluğu 0.60x0.44 m. ölçülerinde yapılmıştır. Köşk korkuluk yüzeyinde 0.02 m. ölçüsünde silmelerle sınırlandırılmıştır. Kareye yakın dikdörtgen formu oluşturulmuş köşk korkuluğu yatayda iki bölüme ayrılmıştır. Alt bölüm daire şeklinde meydana getirilmiş yüzeyde altı kollu yıldız (Mühr-i Süleyman) motifli meydana getirilmiştir. Biri düz, diğeri ters halde birbiri içerisinden geçirilmiş ve altı kollu yıldızın etrafında gülce ve bitkisel süslemeli yapılmıştır. Mühr-i Süleyman motifinin merkezi altıgen olarak boş bırakılmıştır. Üst bölümde enine dikdörtgen çerçeve şeklinde düzenlenmiş yüzeyde birbirlerinin içerisinde geçerek devam eden kıvrımlarla meydana getirilmiş rumi motiflerine yer verilmiştir (Fot. 33).

Minber köşkünün doğu ve batı cepheleri birbirleriyle aynı şekilde yapılırken, kuzey cephesi farklı olarak yapılmıştır. Doğü cephe minber köşkü tepe noktasında

yuvarlak kemerli, üzengi hattında “S” profilli kemerli meydana getirilmiştir. Kemer köşeleri birbirinin simetriği şeklinde yapılmıştır. Köşelik yüzeyinde vazo içerisinde, çiçekler, bitki soğanları ve gül süslemeleri yüzey boş bırakılmayacak şekilde oluşturulmuştur. Kemerin üzerinde kuzey cephe köşk kemerinin üzerinde olduğu gibi âlem bulunmaktadır. Kemerin alınlığını sınırlandıran silmelerin köşelerinde ve ortasında bağlanmış perde motifine yer verilmiştir (Fot. 34).

Fot. 33: Altı Kollu Yıldız

Fot. 32: Minber Geçit Bölümü Kemer

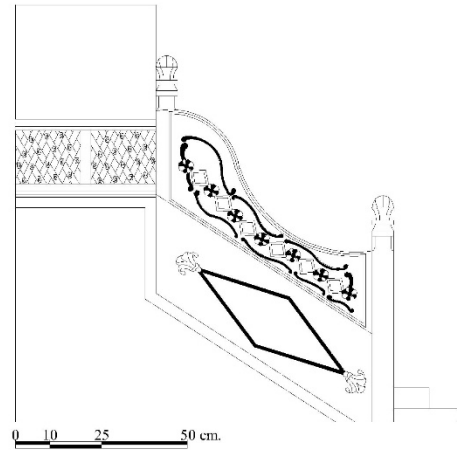
Fot. 34: Minber Köşkü Doğu Cephe Kemer Köşeliği Perde Motifi.

Harimin güneydoğu köşesinde bulunan mermer vaaz kürsüsünün bir bölümü ahşap çıtalarla kaplanmıştır (Fot. 35-Çiz. 8). Kürsü aynalık yüzeyinde baklava dilimli kartuş ve beş kollu yıldız a yer verilmiştir. Baklava dilimli kartuşun uçları palmet motifleriyle sonlanmaktadır. Vaaz kürsüsünün korkuluğunda ajur tekniğinde meydana getirilmiş bitkisel ve geometrik süslemeler bulunmaktadır. Merdiven korkuluğu

yüzeyinde “S” ve “C” kıvrımlarının çevrelediği, batıdan doğuya doğru yükselen bir sıra gülce motifi bir sıra baklava dilimi formu yer almaktadır (Fot. 36). Merdiven basamaklarının kare gövdeye sahip merdiven babası bulunmaktadır. Vaaz kürsüsünün korkuluğu yarım daire formunda meydana getirilmiştir. Ajur tekniğinde kafesli düzenlenmiş baklava dilimli korkuluk yüzeyinde baklava dilimlerinin arasında gülce motifleri bulunur (Fot. 37).

Fot. 35: Vaaz Kürsüsü.

Çiz. 8: Vaaz Kürsüsü Çizimi.

Fot. 36: Vaaz Kürsüsü Korkuluk Yüzeyi Bitkisel Süsleme Görünümü.

Fot. 37: Vaaz Kürsüsü Merdiven Korkuluğu.

Harim mekânının kuzeydoğu köşesinde kadınlar mahfili yer alır. Mahfile çıkış on üç basamaklı merdivenle sağlanmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan kaplayan kadınlar mahfili güney yönden ahşap tırabzanlarla sınırlandırılmıştır. Kadınlar mahfilinin güney cephe aksında yarım daire formunda ileriye taşırılmış balkon ve balkonun doğusuyla batısında 1.38x1.24 m. ölçülerinde ileriye doğru taşırılmış düzenleme yer alır. Mahfili taşıyan üç Bursa kemeri ortada iki sütuna yanlarda ise duvara oturmaktadır (Fot. 38-39).

Fot. 38: Harim mekânı Kuzey Cephe Görünümü.

Fot. 39: Kadınlar Mahfili Güneydoğu Görünümü.

Kadınlar mahfilinde alçı tavan düzenlemesi yüzeyinde bitkisel süslemeler yer alır. Kuzeydoğu köşede mahfile çıkış sağlayan merdiven basamaklarının altına denk gelen "L" şeklindeki tavan yüzeyinin etrafı silmelerle çevrelenmiş ve tavan göbeğindeki daire formlu kartuş yüzeyinde akantus yaprağı motifi yer alır (Fot. 40).

Kadınlar mahfilini aksında yer alan kareye yakın dikdörtgen formlu tavan yüzeyi silmelerle çevrelenmiş ve silmeler köşelerde “S” formludur. Tavan göbeğinde iç bükey ve dış bükey kavisli silmelerle meydana getirilmiş elips formu kartuş yer alır. Kartuşun merkezinde meyve motifleri vardır (Fot. 41).

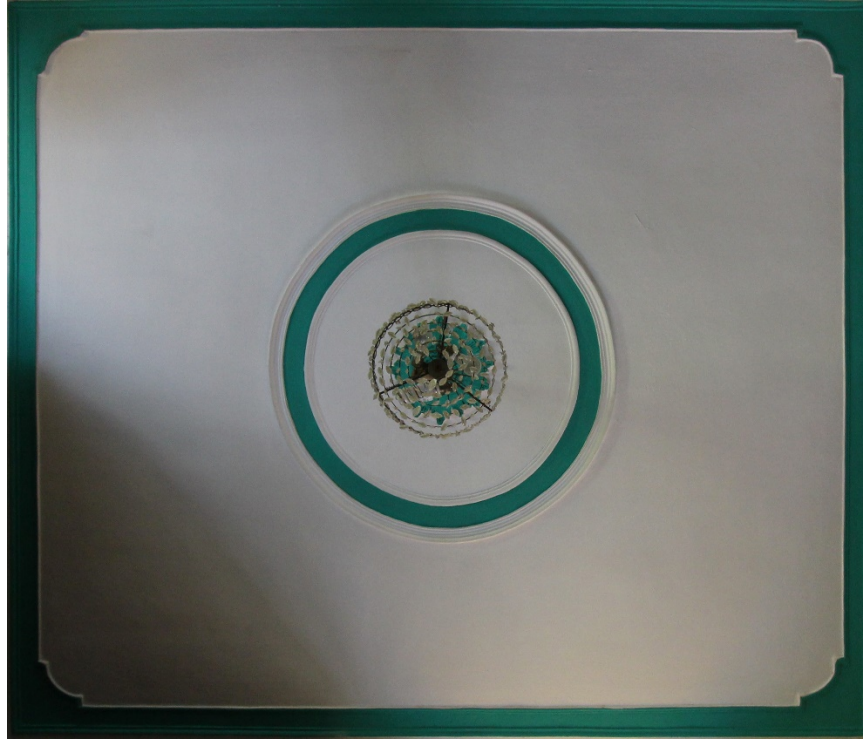

Fot. 40: Kadınlar Mahfili Kuzeydoğudaki Tavan.

Fot. 41: Kadınlar Mahfili Kapı Aksındaki Tavan.

Kadınlar mahfilinin kuzeybatı köşesindeki tavan iki sıra halinde silmeyle meydana getirilmiş ve köşelerde “S” kıvrımlı uygulama vardır. Tavanın merkezinde daire şeklinde meydana getirilmiş kartuşun yüzeyinde akantus yaprağı motifi yer alır. Tavan düzenlemesi günümüzde yeşil ve beyaz renklerle boyalıdır (Fot. 42).

Fot. 42: Kadınlar Mahfili Kuzeybatıdaki Tavan Görünümü.

Yapının harim mekânı 11.10 m. çapındaki kubbeye kapatılmıştır. Kubbe geçiş ögesi olarak tromp kullanılmıştır. Kare mekâna kubbeyi yerleştirmek için kullanılan tromplar arasında kalan kemer yüzeylerinde *Allah*, *Muhammed* ve *dört halife* isimlerine yer verilmiştir. Daire formulu yazılardan kible cephesinin doğu ucundaki kemer yüzeyinde *Allah*, batı ucundaki kemerin yüzeyinde ise *Muhammed* yazılıdır. Geçiş öğelerinden doğu cephenin güney ucunda bulunan kemer yüzeyinde *Ömer*, kuzey ucundaki kemer yüzeyinde *Ali*, yazılıdır. Kubbe geçiş öğelerinden batı cephe kuzey uçtaki kemer yüzeyinde *Ebubekir*, güney ucundaki kemer yüzeyinde ise *Osman* yazmaktadır. Güney cephedeki geçiş öğelerinden doğu uca bulunan kemer yüzeyinde *Hasan*, batı ucundaki kemer yüzeyinde ise *Hüseyin* yazılıdır (Fot. 43).

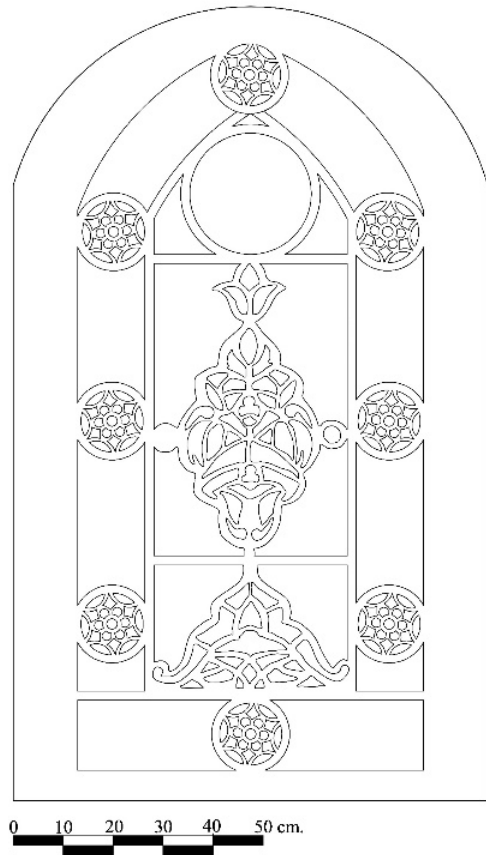
Fot. 43: Kubbe Geçiş Öğelerinden Detay Görünümü.

Harim içerisinde süsleme unsuru olarak kubbe geçiş öğelerinin kemer yüzeylerinde ve kubbe yüzeyinde revzenli pencereler kullanılmıştır. Kubbedeki sivri

kemerli pencerelerin yüzeyinde, daire şeklinde sekiz madalyona yer verilmiştir. Madalyonlardan altısı uzun kenara karşılıklı olarak iki sıra halinde yerleştirilirken, ikisi kısa kenarda yer almaktadır. Madalyonların arası sivri kemerli düzenlenmiş ve yatayda üç panoya ayrılmıştır. Pencere yüzeyindeki panolardan altta yer alan bölümde palmet motifi yer alırken onun üzerindeki panoda şemse motifi vardır. Üst kısımda içerisi boş şeklide bırakılmış daire formu yer alır. Revzenli pencerelerde sarı, mavi, kırmızı, yeşil renk kullanılmıştır (Fot. 44-Çiz. 9).

Fot. 44: Revzenli Pencere Detayı.

Çiz. 9: Revzenli Pencere Çizimi.

Süsleme: Yapıda süsleme unsuru olarak; bitkisel, geometrik ve cami tasviri kullanılmıştır. Süsleme unsurları, kubbe karınlarında, kapı, mükebbire, mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve revzenli pencerelerde görülmektedir.

Geometrik Süsleme: Cephe yüzeylerinde yer alan yuvarlak kemerli pencerelerin üzerinde dekoratif amaçlı tuğla ile meydana getirilmiş yuvarlak kemer formu düzenlemeyle cepheye hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Yapının minare ve minber kapılarıyla minber köşkündeki kemerlerin üzerinde hilal motifine yer verilmiştir. Son cemaat yerindeki mükebbire yüzeyinde, minber köşk korkuluğu yüzeyinde altı kollu

yıldız (Müher-i Süleyman) motifi kullanılmıştır. Harime geçiş sağlayan açıklığı örten ahşap kapı kanatları yatayda iki bölüme ayrılmıştır. Kanatların alt yüzeyinde düzensiz şekilde meydana getirilmiş üçgenler, üst kısımda ise birbirlerini takip eder şekilde meandr³⁸ motiflerine yer verilmiştir. Minber ve vaaz kürsüsü merdiven korkuluğunda ajur tekniğinde yapılmış baklava dilimli süslemeler vardır. Minberin geçit bölümündeki payelerin yüzeyinde ve vaaz kürsü yan aynalık yüzeyinde kartuş şeklinde düzenlenmiş baklava dilimi motifleri yer alır. Vaaz kürsünde yan aynalık kartuş yüzeyinde beş kollu yıldız motifi vardır.

Bitkisel Süsleme: Yapıda kullanım bakımından en çok tercih edilen süsleme türü bitkisel süslemedir. Minare kapısının kemer köşeliklerinde birbirinin simetriği şeklinde düzenlenmiş gülbezek motifleri yer alır. Üç gözlü olarak düzenlenen son cemaat yerindeki kubbelerin yüzeylerinde akantus yaprağı motifi yer alır. Son cemaat yerinde beş cepheli düzenlenmiş mükebbirenin yüzeyinde vazo içerisinde çiçekler bulunur. Taçkapının yüzeyinde şerit halinde akantus yaprağı, düzensiz olarak yerleştirilen üçgenlerin yüzeyinde gülce motifleri, kapı binisi üzerine balık pulu desenli süsleme unsurları vardır. Minber üzerinde bitkisel süsleme yoğun olarak görülür. Minber kapısındaki payelerin akantus yaprağı şeklindeki başlıkları ve paye gövdesi yüzeyinde üç yapraklı bitkisel süsleme vardır. Kapının kemer köşelerinde yapraklarıyla beraber verilmiş ağaç motifi vardır. Minber köşkü kemer köşelerinde stilize şekilde meydana getirilmiş akantus yaprakları bulunur. Minber köşkünün kemer köşeliklerinin yüzeyinde vazo içerisinden çıkan ve köşelerde ipile bağlı halde aşağı doğru sarkan kıvrım dallar vardır. Minberin yan aynalık yüzeyinde akantus yaprağı, kıvrım dallar, çeşitli bitki soğanları, lale, gülbezek ve gülce motifleri bolca görülür. Minber aynalığında daire formundaki madalyon yüzeyinde stilize olarak yapılmış akantus yaprağı ve merkezinde gülce motifi bulunur. Minber kapısının kaide yüzeylerinde ve başlık yüzeylerinde armut, elma, nar gibi meyve motifleri yer alır. Mihrap tacında bulunan yazı kartuşu içerisinde kıvrım yapraklarla birlikte gül, gülce ve stilize çiçekler yer alır.

Cami tasviri: Minber kapısının kemer köşeliklerinde birbirlerinden küçük farklarla ayrılan benzer kompozisyonda yapılmış iki cami tasviri vardır. Minber kapı açıklığının batısındaki kemer köşeliğinde yer alan cami tasviri beraberindeki işlenen unsurlarla bir kompozisyon içerisinde ele alınmıştır. Cami tasviri iki katlı yapılmış ve her iki katta üç

³⁸ Meandr: Antik Yunan ve Roma döneminde kullanılan bir bezene ögesidir. Geometrik kıvrımlar yaparak devam eden süslemedir. Detaylı bilgi için bkz., M. Sözen-U. Tanyeli, *age.*, s. 156.

yuvarlak pencere açıklığı vardır. Pencereleden ortadaki diğerlerine göre daha büyük ve geniş tutulmuştur. Pencere açıklıkları geometrik formlu oluşturulmuş kafeslerle kapatılmıştır. Cami kubbesi dilimli olarak yapılmış ve âlemle sonlanmaktadır. Caminin batısında yapıya bitişik olarak yapılmış tek şerefeli minaresi vardır. Minarenin kapı, şerefe ve külâh gibi ayrıntıları işlenmiştir. Cami ile minarenin gerisinde iki selvi ağacı yer alır. Cami kubbesinin gerisinde kıvrım dallarıyla beraber tomurcuk yapraklı ağaç motifi detaylı olarak işlenmiştir. Caminin doğusunda geride iki katlı olduğunu izlenimi veren yapı vardır. Caminin duvar örgüsü, kat ayrımı, pencere detayları, örtüsü ve örtünün âlem ile sonlanmasına kadar detaylar ayrıntılı olarak işlenmiştir. İki kat halinde yapılan yapının arkasında uçlarından tanıyabildiğimiz selvi ağacı görülmektedir.

Minber kapısının doğusundaki kemer köşeliğinde bulunan cami tasviri; diğerinden azda olsa farklı yapılmıştır. İki kat halinde oluşturulmuş caminin birinci katında üç yuvarlak kemerli düzenlenmiş pencerelerden ortadaki diğerlerine göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Caminin tasvirinin ikinci katında iki pencere açıklığına yer verilmiş ve diğer cami tasvirinden ayrılan kısım burasıdır. Cami beden duvarıyla kubbe birbirlerinden kat silmeyle ayrılmıştır. Caminin üzeri dilimli kubbe ile kapatılmıştır. Minare ayrıntılı olarak ele alınmış, kaide şerefe, külâh gibi detaylar işlenmiştir. Cami ile minare arasında art arada yapılan iki sıra selvi ağacına yer verilmiştir. Caminin batısında iki katlı yapıya yer verilmiştir. Birinci kat duvar örgüsü detaylı olarak işlenmiştir. İkinci katta verilen pencere açıklığı kafes şeklinde pencereler ile kapatılmış ve yapının dilimli kubbesi âlemle sonlandırılmıştır. Yapının arkasında uç kısımlarından seçebildiğimiz selvi ağacı yer alır. Cami kubbesinin gerisinde kıvrımlı dallarıyla beraber tomurcuk yapraklı ağaç motifi detaylı olarak işlenmiştir.

Yazı: Yapıda yazı, kapı kitabesinde, mihrap tacının üzerindeki kartuş yüzeyinde, minber kapısının kemer alınlığında ve kubbe geçiş öğelerinde kullanılmıştır. Taçkapı üzerindeki dikdörtgen kartuşlu kitabede ta'lik yazı tipindedir. Mihrap tacında, minber kapı kemerinin alınlık yüzeyinde ve kubbe geçiş öğelerinin yüzeyinde sülüs hatlı yazı kullanılmıştır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda kaba yonu taş, tuğla, alçı ve mermer olmak üzere dört farklı inşa malzemesi kullanılmıştır. Beden duvarlarında bir sıra taş bir sıra tuğla nöbetleşe kullanılarak almaşık duvar tekniğinde yapılmıştır. Kapı, mükebbire, minber ve vaaz kürsüsü mermer malzemeledir. Pencere sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapının son cemaat yerinde kubbeleri taşıyan silindirik sütun, kaide ve başlıklarda devşirme malzeme kullanılmıştır. Ortalama 0.45 m. çapında kullanılan

sütunların düzenleri birinden farklıdır. Mermer minber ve vaaz kürsüsünün merdiven korkulukları ajur tekniğinde yapılmıştır. Minber ve vaaz kürsüsünün muhtelif yerlerinde yüksek ve alçak kabartma tekniğinde bitkisel ve geometrik süsleme unsurları yer alır. Son cemaat yerindeki kubbelerin karınlarında, kadınlar mahfilinin tavan yüzeylerinde ve mihrap üzerindeki kartuşlar alçı malzemeyle yapılmıştır.

Kadınlar mahfilini taşıyan Bursa kemerleri bağdadi tekniğiyle yapılmış ve kemerleri taşıyan sütunlar ahşap malzemelidir. Minarenin kaide, kürsü ve pabuç bölümleri almaşık duvar tekniğinde yapılırken, gövde, âlem ve petek bölümleri kesme taş malzemelidir.

1.1.2. Yeni Camii

İnşa Tarihi: 1871

İnceleme Tarihi: 17.05.2017/ 26.08.2017/ 15.01.2018.

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Yeni Camii Mahallesi, 148 ada, 1 parselde bulunmaktadır³⁹.

Tarihçe: Yapı hakkında bilgi veren tek kitabe, minare üzerinde yer alır. Kitabede Latin harfleriyle “Yeni Camii 1871” yazmaktadır. Cami, Yörük Müftü Mustafa Efendi tarafından 1871 yılında yaptırılmıştır⁴⁰. Yapının doğusundaki ek mekân, Mustafa Efendi'nin kızı Meryem Başak tarafından eklenmiştir⁴¹. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı'nda yaptığımız araştırmalar sonucunda Yeni Camii Mahallesi Mescidi 'ne ait şahsiyet kaydı bulunmaktadır⁴². Tüm bu bilgiler dışında elimizde şimdilik herhangi bir belge yoktur. Eser, 2000 yılında kültür varlığı olarak tescil edilmiştir⁴³.

Cami, geçirdiği çeşitli onarımlar ile günümüze gelebilmiştir. 1988 yılında gerçekleştirilen onarımlar sırasında caminin iç ve dış sıvası ile boya badana yapılmıştır. Yer döşemeleri ile ahşap tavan kaplamaları, kadınlar mahfili ahşap döşemeleri ve korkulukları aslına uygun olarak onarılmıştır. Yapının çatısı onarılmış eksik olan kiremitler tamamlanmıştır. Minarede çürüyen taşlar orijinaline uygun olarak değiştirilmiştir⁴⁴.

Eser, 1999 yılında kapsamlı sayılabilecek onarım görmüştür. Camekânla kapatılan son cemaat yeri özgün durumuna geri getirilmiştir. Son cemaat yerinin üzeri sundurma çatıyla kapatılmıştır. Kadınlar mahfili bu onarım sırasında yenilenmiş, tavan tahtaları onarılmıştır. Yapını etrafında çevre düzenlemesi yapılmış, bahçe içerisine kuzeydoğu köşeye tuvalet ve şadırvan eklenmiştir (Fot. 45-46)⁴⁵.

³⁹ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#151253/148/1/1527503062137> (23.05.2017); Anonim, *Aydın Kültür Envanteri II...*, s. 381.

⁴⁰ A. Bayram, B. Şenoğlu, T. Kulay, *age.*, s. 29.

⁴¹ A. Bayram, B. Şenoğlu, T. Kulay, *age.*, s. 29.

⁴² Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Ve Tescil Daire Başkanlığı, Zabıt Kararı, Belge Tarihli; 04.02.1941, Dosya No; 0472.

⁴³ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü 28.08.2000 Tarih ve 9614 Numaralı Karar.

⁴⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü 16.01.1988 Tarih ve 289 Numaralı Kararı.

⁴⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü 16.01.1999 Tarihli, 31082 Numaralı Kararı.

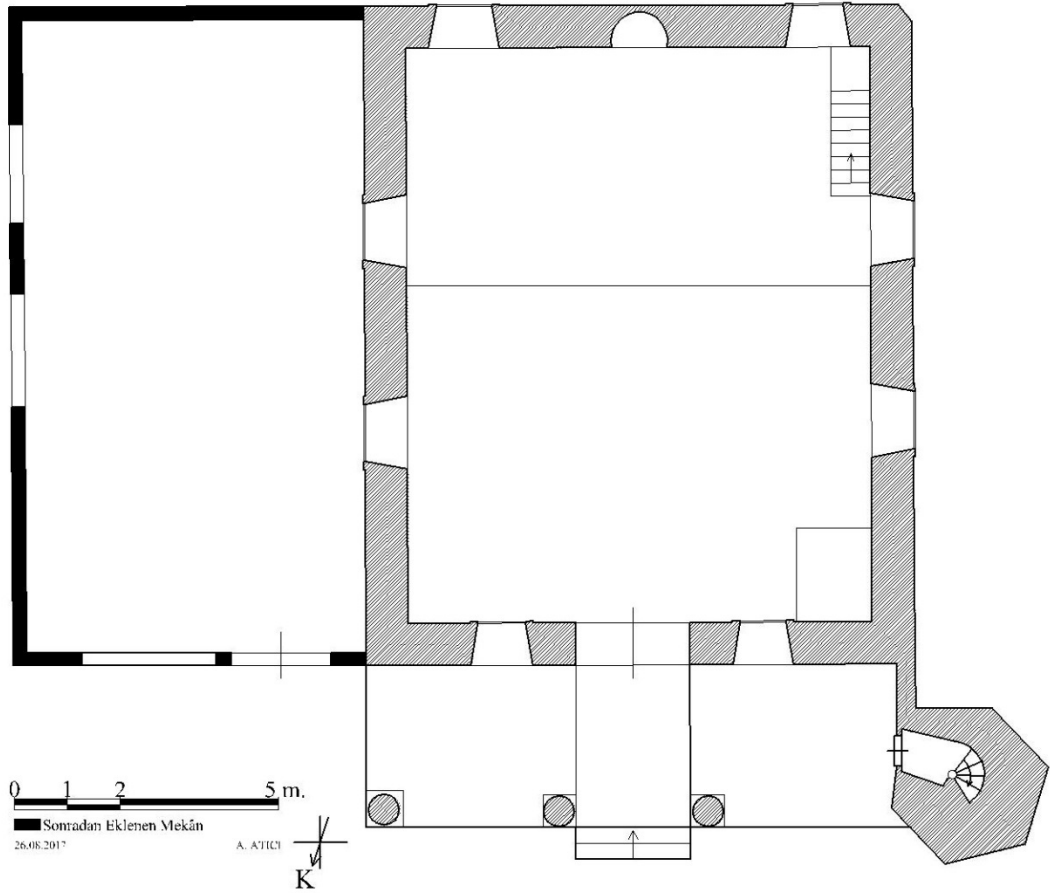

Fot. 45: Kuzey Cephe Onarım Öncesi Görünümü (VGM Arşivi).

Fot. 46: Kuzey Cephe Onarım Sonrası Görünümü.

Mimari Özellikler: Camii, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Yapı ahşap kırma çatıyla örtülmüş ve üzeri kiremitle kapatılmıştır (Plân 4).

Plân 4: Yeni Camii Plânı.

Yapının doğu cephesine dıştan dışa 12.50x5.42 m. ebatlarında dikdörtgen plânlı mekân eklenmiştir. Ek binanın kuzey cephesinde bir kapı ve bir pencere açıklığı, doğu cephesinde iki pencere açıklığına yer verilirken güney cephesinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Duvar yüzeyi sıvayla kaplı ve kireç badanalıdır. Sonradan eklenen mekânla harim mekânı arasında kot farkı vardır. Dikdörtgen plânlı mekânın üzeri eğimli ahşap çatıyla örtülmüş ve oluklu kiremitle kapatılmıştır (Fot. 47). Yapının güney cephesi 10.40 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde ortalama 1.20 m. genişliğinde iki basık kemerli pencere açıklığı vardır. Basık kemerli pencereler beden duvarlarından farklı olarak kesme taş malzemeli sövelidir. Pencerelerin üzerinde tuğlalarla meydana getirilmiş yuvarlak kemer formlu oluşturulmuş düzenleme yer alır. Caminin güney cephesi zeminden 1.50 m. yükseklikte ve pencere denizlik seviyesine kadar taş kaplamalıdır. Kesme taşla kaplı duvar yüzeyinin üzerinde dış bükey kavisli silmeyle beden duvarından ayrılmıştır. Güney cephe ile batı cephenin kesiştiği köşe kesme taş kaplamadır. Zeminden 1.96 m. yüksekliğinde köşe pâhı yukarıda iç bükey kavisle sonlanırken kalan yerler dik açıdır (Fot. 48).

Fot. 47: Kuzeydoğu Cephe Görünümü.

Fot. 48: Güneydoğu Cephe Görünümü.

Caminin batı cephesi 12.51 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde iki basık kemerli pencere yer alır. Batı cephe, güney cephede olduğu gibi denizlik seviyesine kadar taş kaplamalıdır (Fot. 49). Cephenin kuzeyinde çokgen kaideli minare vardır. Minarenin

kaidesi, pabuçluğu, şerefesi kesme taş malzemeyle yapılırken kalan kısımları tuğla malzemedir. Çokgen kaideli minare kúrsüsünün cephelerinin yüzeyinde sivri kemerli nişler vardır. Minare gövdesi kısa boyutlu tutulmuş üzeri konik külah kapatılmıştır. Şerefe korkuluğu bitkisel süslemeli ajur tekniğinde yapılmıştır (Fot. 50).

Fot. 49: Batı Cephe Görünümü.

Fot. 50: Minare Şerefe Detay Görünümü.

Kuzey cephede bulunan son cemaat yeri 10.41 m. uzunluğundadır. Cephe aksındaki kapının doğu ve batısında mihrap nişi şeklinde düzenlenmiş 0.90 m. genişliğinde iki pencere açıklığı yer alır. Cephe aksında 1.78 m. genişliğinde 2.75 m. yüksekliğinde yuvarlak kemerli kapı bulunur. Son cemaat yerinin batısında minareye geçit sağlayan kapı açıklığı vardır. Yapıya sonradan eklenen ek bina ile yapının kesiştiği kuzeydoğu köşede güney ve batı cephenin kesiştiği köşede olduğu gibi şaşırtmalı taşla kaplıdır. Yapının son cemaat yeri sundurmayla örtülüdür. Sundurma, kuzeybatı köşede duvar üzerine bindirilmiş, kuzeyde yer alan üç silindirik sütunla taşınmaktadır. Kuzey cephenin kadınlar mahfiline denk gelen bölümünde dikdörtgen çerçeveli üç pencere açıklığı bulunmaktadır (Fot. 51).

Fot. 51: Kuzey Cephe Görünümü.

Yapının harim mekânı 10.90x8.79 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen plânlıdır. Doğu cephe 10.88 m. uzunluğuna sahiptir. Cephede iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cepheye eklenen mekân ile harim mekânı arasında bütünlüğünü sağlamak amacıyla pencereler kapı açıklığı şeklinde düzenlenmiştir. Doğu cephenin kuzey uçuunda kadınlar mahfiline çıkılan merdiven basamakları vardır. Harim mekânındaki cephelerin yüzeyi zeminden 0.60 m. yüksekliğinde ahşap çıtalarla kaplıdır. Doğu cephe yüzeyinde 0.42 m. çapında kartuşlar yüzeyinde güneyden kuzeye doğru sırasıyla; *Ömer, Ali, Hüseyin*” hatlı yazılar yer alır (Fot. 52).

Fot. 52: Harim Mekânı Doğu Cephe Görünümü.

Harim mekânının güney cephesi 8.62 m. uzunluğundadır. Cephe aksında 1.07 m. genişliğinde ve 0.68 m. derinliğinde mihrap nişi yer alır. Mihrap nişini iki yanında plasterle sınırlandırılmış ve plasterler bitkisel motifli başlıklarla sonlanmaktadır. Mihrap nişinin doğusunda ve batısında 1.20 m. genişliğinde yuvarlak kemerli iki pencere açıklığı bulunur. Dış cephede basık kemerli düzenlenen pencereler içte yuvarlak kemerlidir. Güney cephede mihrabın doğu ve batısında 0.41 m. çapında olan madalyonların yüzeyinde “Allah, Muhammed” lafızlarının olduğu yazı kartuşları vardır. Mihrap frizinin üzerinde dikdörtgen çerçeve yüzeyinde Ali İmran suresi 37. ayeti yer alır (Fot. 53-54).

Transkripsiyonu: “*Kullemâ dehale ‘aleyhâ zekeriyyâ-l mihrâbe*”

Anlamı: “Zekeriya onun bulunduğu bölmeye her girişinde”⁴⁶.

Yapının batı cephesi 10.91 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde ortalama genişliği 1.40 m. olan iki yuvarlak kemerli pencere vardır. Güney cephede olduğu gibi batı cephede de pencereler dıştan basık içten yuvarlak kemerlidir. Batı cephede 2.83x0.82 m. ebatlarında sonradan eklenmiş ahşap minber yer alır. Cephenin kuzeyinde 1.78x1.43 m. ebatlarında müezzin mahfili bulunur. Cephe yüzeyinde 0.41 m. çapındaki daire formlu kartuşların

⁴⁶ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 63.

yüzeyinde güneyden kuzey sırasıyla “*Ebubekir, Osman, Hasan*” hatlı yazılar vardır (Fot. 55).

Fot. 53: Harim Mekânı Güney Cephe.

Fot. 54: Harim Mekânı Güney Cephe Görünümü (1998 Yılı VGM Arşivi).

Fot. 55: Harim Mekânı Batı Cephe Görünümü.

Kuzey cephe 8.79 m. uzunluğuna sahiptir. Cephe aksında 1.78 m. genişliğinde kapı açıklığı, açıklığın doğusunda ve batısında 0.88 m. genişliğinde basık kemerli pencere açıklığı vardır. Kapı açıklığı dıştan yuvarlak kemerliken içten dikdörtgen çerçevelidir. Diğer cephelerde gördüğümüz dıştan basık kemerli içte yuvarlak kemerli pencere uygulaması bu cephede görülmemekle birlikte bu uygulamanın tam tersi bu cephede görülmektedir. Harimin kuzeyinde kadınlar mahfili yer alır. Kadınlar mahfili 0.18x0.18 m. çapında iki ahşap paye ile taşınmaktadır. Ahşap taşıyıcılar 0.23 m. çapında mermer kaideler üzerine oturmaktadır. Kadınlar mahfili önceleri yuvarlak kemerli taşıyıcıyla taşınırken geçirdiği onarımlar neticesinde yuvarlak kemer yerini düz kemerli taşıyıcıya bırakmıştır. 1998 yılına ait bir fotoğrafta kadınlar mahfiline dışarıdan girildiği görülmektedir. Fakat harim mekânın kuzeydoğu köşesinde duvar yüzeyinde kadınlar mahfiline geçit sağlayan merdiven basamaklarının izleri görülmektedir (Fot. 56-57).

Fot. 56: Harim Mekânı Kadınlar Mahfili 1998 Yılı Görünümü (VGM Arşivi).

Fot. 57: Harim Mekânı Kadınlar Mahfili.

Yapıya sonradan eklenen mekân 12.50x5.37 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlıdır. Ek mekâna dışarıdan kuzey yönden bir kapı açıklığıyla içerinden ise batı yönde sonradan kapı açıklığına çevrilmiş iki pencere açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Ek binanın doğu cephesinde iki pencere açıklığı bulunurken güney duvarında herhangi bir açıklık yer

almamaktadır. Ek mekânın kuzey cephesinde plastik malzemeyle meydana getirilmiş mekân imam odası olarak düzenlenmiştir. Daha sonradan eklenen mekânın duvar yüzeyleri sıvalı ve badanalıdır (Fot. 58-59).

Fot. 58: Doğu Cephe Ek Mekân 1998 Yıllarından Görünümü (VGM Arşivi).

Fot. 59: Ek Mekân Kuzey Cephe Görünümü.

Süsleme: Yapı geçirdiği onarımlar neticesinde önemli bir şekilde değişikliğe uğradığı görülmektedir. Buna rağmen yapıda sınırlı olsa bitkisel ve geometrik süsleme unsurları vardır.

Geometrik Süsleme: Geometrik süsleme yapının güney ve batı duvarlarında bulunan basık kemerli pencerelerin, kemer kilit taşlarında baklava dilimi şeklinde görülmektedir. Ayrıca pencere kemer sövesinin üzerindeki yüzeylerde dekoratif amaçlı tuğlalarla yuvarlak kemer şekli verilmiştir. Yapının güney köşesinde kesme taşlarla oluşturulmuş köşe kaplamalarıyla yapıya hareket sağlanmaya çalışılmıştır.

Bitkisel Süsleme: Yapının mihrap nişindeki plaster başlıklarında akantus yapraklarında bitkisel süsleme görülmektedir.

Yazı: Camide mihrabın üzerindeki ahşap kartuş yüzeyinde, harim mekânın duvar yüzeylerindeki daire şeklindeki kartuşların yüzeyinde sülüs karakterli yazı kullanılmıştır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmıştır. Pencere sövelerinde, minare kapısında, kaidesinde ve şerefesinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Minare gövdesinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Harim kapısı mermer malzemeyle oluşturulmuştur. Son cemaat yerindeki sundurmayı taşıyan silindirik sütunlar devşirme malzemedir. Alçı malzemeyle yapılan mihrabın yüzeyinde kabartma tekniğinde bitkisel süslemeleri mevcuttur. Daha sonradan eklenen binanın yapı malzemesi betonarme olup duvar yüzeyi sıvalı ve badanalıdır.

1.1.3. Çeltikçi Camii

İnşa Tarihi: H.1306 (M.1888-1889) / H. 1310 (M. 1892-1893)

İnceleme Tarihi: 17.05.2017/ 19.08.2017/ 15.01.2018.

Yeri: Eser, Aydın ili, Söke ilçesi, Çeltikçi Mahallesi, Cami Sokak ve Tosun Sokak'ın kesiştiği köşede yer almaktadır. Tapu kayıtlarında 20K-111 pafta, 233 ada, 1 parselinde kayıtlıdır⁴⁷.

Tarihçe: Cami, inşa tarihi hakkında bilgi veren iki kitabe mevcuttur. Harim mekânına geçit sağlayan yuvarlak kemerli kapı açıklığının doğu ve batı kemer köşelerinde iki kitabe yer alır. Kitabeler enine dikdörtgen çerçeveli kartuş şeklinde düzenlenmiş ve sülüs karakterli yazıyla yazılmıştır. Yapıda diğer tarih veren kitabe, minare kapısının üzerinde kareye yakın dikdörtgen kartuş yüzeyinde dört satır halinde ta'lik hatlıdır.

Yapının geçirdiği onarımlar esnasında son cemaat yerine eklenen betonarme kolon ve duvarların yuvarlak kemerli kapının kemer köşeliklerinde bulunan kitabelerin görünümü kapatacağını düşündükleri için kitabeler buldukları yerden çıkartılarak yeni eklenen duvar yüzeyine yerleştirilmiştir. Yapı günümüzde kapsamlı bir restorasyon geçirmektedir. Restorasyon sırasında kitabeleri özgün yerlerine geri yerleştirilmiştir (Fot. 60-61).

Fot. 60: Kapı Açıklığı Restorasyon Öncesi Görünümü.

Fot. 61: Kapı Açıklığı Restorasyon Sonrası Görünümü.

⁴⁷ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#169316/233/1/1527452468678> (27.05.2017).

Kapı açıklığının kemer köşeliğinin doğusundaki kitabe 0.53x0.30 m. ebatlarında enine dikdörtgen kartuşludur. Kartuş yüzeyine kitabe sülüs karakterli yazıyla iki satır halinde hak edilmiştir. Kitabede Bakara suresi 238. ayete yer verilmiştir (Fot. 62).

Transkripsiyonu: *Hâfizû alâs salavâti ves salâtil vustâ ve kûmû lillâhi kânitîn*

Anlamı: “Namazlara, özellikle (orta namaza) devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek huşu içinde namaza durun”⁴⁸.

Fot. 62: Kapı Açıklığının Kemer Köşeliğinin Doğusundaki Kitabe.

Kapı açıklığının kemer köşeliğinin batısında yer alan 0.54x0.24 m. ebatlarındaki kitabe enine dikdörtgen kartuşludur. Kartuşun kısa kenarları dış bükey kavisli olarak sonlanmaktadır. Kartuş yüzeyine kitabe sülüs karakterli yazıyla düzensiz şekilde iki satır halinde hak edilmiştir. Kartuş yüzeyine kabartma tekniğinde siyah zemin üzerine altın yaldız renkte harfle yazılıdır. Kitabe kartuşunun ilk satırında Nisa Sûresi 103. ayetine yer verilmiştir. İkinci satırın başında tarih düşülmüş ve "Abdüsselam" olarak okuduğumuz isim yazmaktadır (Fot. 63).

Transkripsiyonu: “İnne es salâte kânet alâ el mu’minîne kitâben mevketen”

“Muharrem sene 1306 Abdüsselam”

⁴⁸ Ayette geçen “orta namazın sabah, öğle ve ikinci namazı olduğu şeklinde çeşitli görüşler bulunur. Fakat bu namazın ikinci namazı olduğu görüşü daha kuvvetlidir. *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 47.

Anlamı: “Muhakkak ki namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır⁴⁹”.

Fot. 63: Kapı Açıklığının Kemer Köşeliğinin Batısındaki Kitabe.

Yapıda bulunan ve tarih veren bir başka kitabe ise son cemaat yerinde kuzeybatı köşede minare kapısının üzerinde yer alır. Yapının geçirdiği onarımlar sırasında eklenen betonarme kolonlar kitabenin ilk iki satırının üzerini kapatmıştır. Yapı günümüzde kapsamlı bir restorasyon geçirmektedir. Onarım sırasında yapıya yakın dönemde eklenen betonarme kolon ve duvarlar kaldırılmıştır. Restorasyon esnasında minare kapısının üzerinde yer alan kitabe kartuşunun kolon tarafından kapatılan ilk iki satırı ortaya çıkarılmıştır.

Minare kapısının üzerinde yer alan kitabe 0.65x0.64 m. ebatlarında olup dört köşesinde palmet motifi bulunur (Fot. 64-Çiz. 10). Kitabe kartuşu boyuna dikdörtgen formunda, yatay eksende birbirlerinden 0.02 m. kalınlığında silmelerle yatay beş kartuşa ayrılmıştır. Kartuş yüzeylerine kabartma tekniğinde ta’lik yazı tipindeki kitabe hak edilmiştir. Kitabenin tarihi, enine dikdörtgen kartuşları ayıran düşey silme yüzeyine beşinci kartuşun sonundadır. Kitabe şu şekildedir

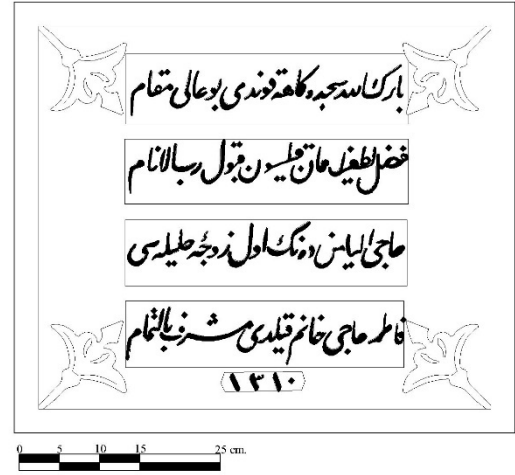
Transkripsiyonu;

*“Bârekallah secdeğahıma konu bu ali makam
Fazlı lütfuyla hemân kılsın kabul rabbil enam
Hacı İlyaszadenin evvel zevc-i halilesi
Fatma Hacı Hanım kıldı müsemet bi-t-tamâm
1310”*

⁴⁹Kur’an-ı Kerim Meâli, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 105.

Fot. 64: Minare Kapısının Üzerindeki
Kitabe Kartuşu.

Çiz. 10: Minare Kapısının Üzerindeki
Kitabe Çizimi.

Yapı hakkında yaptığımız arşiv çalışmaları sırasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan “Söke kazası Çeltikçi Mahallesi, Halil Ağa'nın yaptırdığı Cami” kaydına rastlanmaktadır⁵⁰. Halil Ağa'nın Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) ilçesinden “Ahmet Efendioğulları” olarak bilinen ulema kökenli bir aileye mensup olduğu bilinmektedir⁵¹. Hacı Halil Ağa'nın babası Hacı Eyüp Efendi İstanbul'dan Söke'ye gelmiştir⁵². Söke'ye geldikten sonra ilk olarak İlyas Ağa Cami'nde müderrislik, daha sonra da ilçede müftülük görevi yapmıştır⁵³. Hacı Eyüp Efendi daha sonra oğlu Hacı Halil Efendi'yi Söke'ye görevini devretmek için davet etmiştir⁵⁴.

Hacı Halil Efendi 1857 yılında Eğin'den Söke'ye geldiğinde on beş yaşında olup yirmi üç yaşındayken babasının baldızı Fatma Kadın ile evlenmiştir. Hacı Halil Efendi bir süre İlyaszâde Mehmet Bey Cami'nde müderrislik görevi yapmış daha sonra çiftçilik yapmaya başlamıştır⁵⁵. Hacı Halil Efendi'nin yetmiş yaşındayken 1908 yılında eşi Fatma Hanım vefat etmiştir. Çeltikçi Cami minaresi ilk eşi olduğunu düşündüğümüz Fatma Hanım tarafından H. 1310 (M. 1888-1889) yılında inşa ettirilmiş olabileceğini düşündürmektedir⁵⁶.

Yapı, çeşitli onarımlar ile günümüze gelebilmiştir. Caminin doğu cephesine sonradan eklenmiş ek mekân bulunmaktadır. Boylamasına dikdörtgen bir alanı kaplayan

⁵⁰ Aydın Vakıflar Fihristi 2310 Numaralı Dokümanın 10. Sırasındaki Belge.

⁵¹ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 26.

⁵² K. Yalçinkaya, *age.*, s. 25-26; O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217.

⁵³ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 27.

⁵⁴ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 27.

⁵⁵ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçinkaya, *age.*, s. 26.

⁵⁶ A. Bayram, B. Şenoğlu, T. Kulay, *age.*, s. 28.

ek binanın ne zaman eklendiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Camiye henüz tarihinin belirleyemediğimiz bir dönemde son cemaat yerinin kuzey cephesi betonarme duvarla kapatılmıştır. Son cemaat yerinin kuzey cephesindeki sütunların etrafında betonarme duvarların arasına yapılmış pencerelerle kapalı bir mekân oluşturulmuştur. İkinci katta kadınlar mahfiline ek mekân şeklinde oluşturulmuş birim eklenmiştir. Kadınlar mahfiline harim mekânı içerisinde merdivenlerle çıkılırken, bu eklemelerden sonra harim mekânı içerisindeki ahşap merdivenler kaldırılmış ve kadınlar mahfiline kuzeybatı köşesinde dışarıdan kapı eklenmiştir.

Cami günümüzde bahçe duvarı içerisinde yer almaktadır. Bahçe içerisinde şadırvan, tuvalet bulunmaktadır. Restorasyon sonrasında bahçe içerisinde kuzey cephede kuyu ortaya çıkarılmıştır. Yapının doğu cephesinde Kur'an kursu kullanımı için yapılmış betonarme yapılaşmalar görülür. Tüm bu eklemelerinin tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte yakın zaman ait olduğu anlaşılmaktadır. Söke ve çevresinde ciddi yıkıma neden olan 1955 yılındaki deprem esnasında minare yıkılmıştır⁵⁷. Minarenin kaidesi dışında kalan kısmı 1956 yılında yeniden yapılmıştır.⁵⁸.

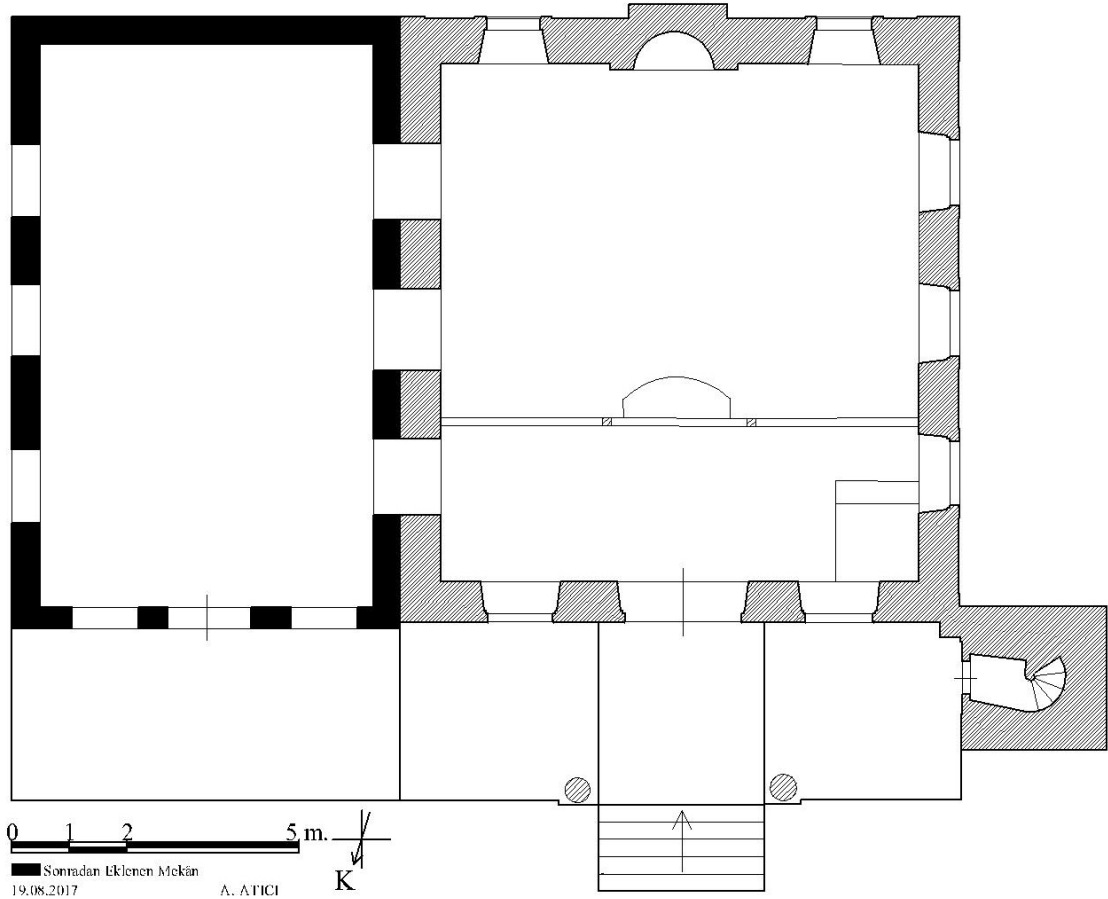
Yapı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir restorasyon geçirmektedir. Camiye sonradan eklenen, son cemaat yerinin kuzeyindeki duvar ve üzerindeki ikinci kat düzenlemesi kaldırılmıştır. Bahçe duvarını çevreleyen kuzey ve kuzeybatı duvarları sağlamlaştırılmıştır. Kuzeybatı köşeden bulunan bahçeye geçiş sağlayan kapı açıklığı kapatılmış ve kuzey cephe bahçe duvarı aksında kapı açıklığına yer verilmiştir. Restorasyon esnasında kuzeydoğu köşeye eklenen şadırvan ve tuvalet uygulamaları kaldırılmıştır. Bahçe zemin kotu düşürülmüş bu esnada yapının kuzeyinde zamanla üzerinin kapandığı anlaşılan su kuyusu ortaya çıkarılmıştır.

⁵⁷ Müslime Güneş, "1955 Söke-Balat Depremi", *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir 2002, s. 91-97.

⁵⁸ A. Bayram, B. Şenoğlu, T. Kulay, *age.*, s. 28.

Mimari Özellikler

Cami, kuzey-güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde konumlandırılmıştır. Harim mekânı dıştan dışı 9.05x8.36 m. ölçülerinde dikdörtgen plândır. Yapının beden duvar kalınlığı 0.74 m.'dir. Eserin doğu cephesine sonradan eklenen dıştan dışı 10.41x6.66 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı mekân vardır. Caminin tek şerefeli minaresi kuzeybatı köşede kare kaide üzerine yükselmektedir (Plân 5).

Plân 5: Çeltikçi Cami Plânı.

Caminin doğusuna dikdörtgen plânlı mekân eklenmiştir. Doğu cepheye eklenen mekân ile harim mekânını aynı seviyeye getirmek için ek mekân zemininden yükseltilerek yapılmıştır. Sonradan eklenmiş dikdörtgen plânlı yapı kırma çatıyla örtülmüş ve caminin üst örtüsü ile arasındaki kot farkı görülmektedir. Ek mekânın doğu cephe duvarında 1.25 m. genişliğinde üç dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığına yer verilmiştir. Ek binanın kuzey cephesinde son cemaat yerine denk gelen kısımda imam odası şeklinde düzenlenmiş oda bulunmaktadır. Ek mekânın güney cephesi 6.66 m. uzunluğunda ve herhangi açıklık bulunmamaktadır (Fot. 65).

Fot. 65: Ek Mekânın Doğu Cephe Görünümü.

Caminin güney cephesine sonradan eklenmiş olan mekân dâhil edilmediğinde 9.83 m. uzunluğuna sahiptir. Güney cephe yüzeyinin merkezinde dikdörtgen plânlı dışarıya taşırılmış mihrap nişi bulunur. Mihrap nişi 1.70 m. genişliğinde olup beden duvarından 0.26 m. taşırılmıştır. Mihrabın doğu ve batısına 0.95 m. genişliğine sahip iki düz lentolu pencere açıklığı yer alır. Kesme taş pencere söveleri 0.20 m genişliğinde beden duvarından taşırılarak yapılmıştır. Güney cephe ile batı cephenin kesiştiği köşe, zeminden saçak seviyesine kadar şaşırtmalı kesme taşla kaplanmıştır. Güney ve batı cephenin kesiştiği köşe alttan başlayarak yarı yüksekliğe kadar pahlanmıştır. İç ve dış bükey kavisle sonlanan pahın üst kısmında köşe dönüşümlü yerleştirilen taşlarla belirginleştirilmiştir. Güneybatı cephe köşesi pencere denizlik seviyesine kadar kesme taş ile kaplanmıştır. Caminin güney cephesindeki bina ile arasında kalan boş alanı sokak tarafından kapatmak için batıdan cami beden duvarına bitişik moloz taş örgülü duvar kullanılmıştır (Fot. 66).

Yapının batı cephesi 10.31 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi denizlik seviyesine kadar 0.95 m. yüksekliğinde taş kaplanmalıdır. Kesme taş kaplama dış bükey kavisli silmeyle sonlanmaktadır. Batı cephenin kalan duvar yüzeyi sıvayla kaplıdır. Batı cephe yüzeyinde ortalama genişlikleri 1.14 m. olan üç düz lentolu pencere açıklığı vardır. Saçak

silme halinde, cepheden hafif dışa taşırılarak yapılmıştır. Diğer cephelerde de bu uygulama devam etmektedir (Fot. 67).

Fot. 66: Güneybatı Cephe Restorasyon Sonrası Görünümü.

Fot. 67: Batı Cephe Görünüm Restorasyon Sonrası Görünümü.

Caminin kuzeybatı köşesinde 2.52x2.59 m. ebatlarında kare kaideli tek şerefeli minaresi vardır. Minare kaidesinin yüksekliği saçak seviyesine yakın tutulmuştur. Yapının minaresinin onarım geçirdiği dilatasyon çizgilerinden anlaşılmaktadır. Minare kesik piramidal biçimli pabuç kısmına kadar orijinaldir. Minare gövdesinin sonradan yenilendiği gövde yüzeyindeki süslemelerden anlaşılmaktadır. Silindirik gövde yüzeyi bal peteği motifleri ile bezenmiş, gövdenin alt ve üst seviyesinde silindirik biçimli bilezik yerleştirilmiştir. Minarenin şerefe altında bitkisel desenlerle meydana getirilmiş dört mukarnas sırasına yer verilmiştir. Minare konik külâh âlemlerle son bulmaktadır (Fot. 68).

Fot. 68: Kuzeybatı Cephe Restorasyon Öncesi Görünümü.

Yapının kuzey cephesi sonradan eklenen bina ile birlikte 15.94x2.69 m. ebatlarındadır. Son cemaat yeri sonradan gerçekleştirilen onarımlarda iki katlı olup üzerinde kadınlar mahfili yer alır. Sonradan eklenen bina boyunca son cemaat yeri devam ettirilmiştir. Arazinin eğimi nedeniyle son cemaat yeri kot olarak bahçeden daha yüksek tutulmuş bu yüzden son cemaat yerine altı basamaklı merdivenle çıkılır. Son cemaat yeri örtüsü, 0.40 m. çapında iki sütun ve “L” formunda daha sonradan eklenmiş betonarme kolonla taşınmaktadır. Sütunların silindirik gövdeleri aşağıdan yukarıya doğru daralmaktadır. Sütunların arasına örülen duvarlara pencereler açılmıştır (Fot. 69-70).

Fot. 69: Kuzey Cephe Görünüm Restorasyon Öncesi Görünümü.

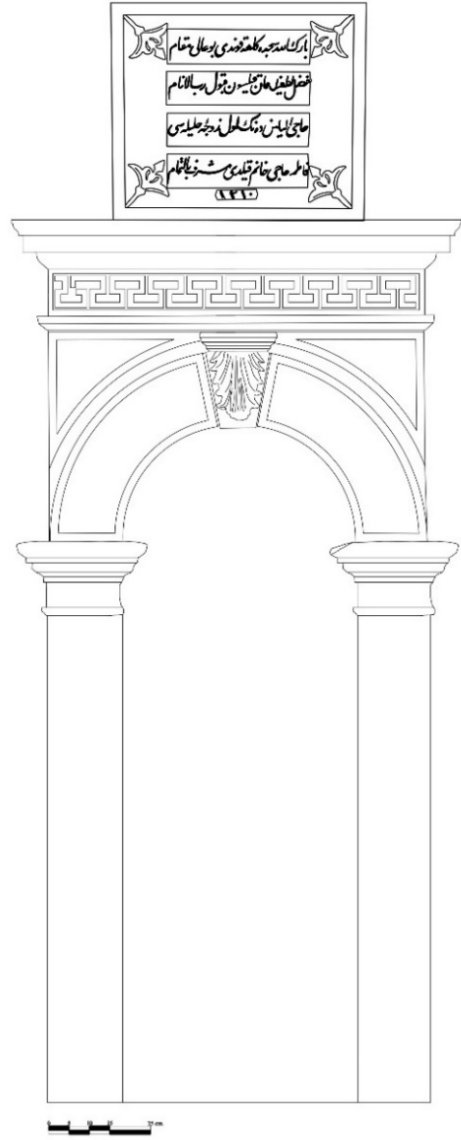

Fot. 70: Kuzey Cephe Görünüm Restorasyon Sonrası Görünümü.

Minare kürsüsünün doğu cephesinde yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının kemer sorgucunda bitkisel süsleme, kemer alınlığında meandr motifi vardır. Minare kapısının üzerinde silmelerle kademelendirilmiş ve köşelerde palmet motifli süslemeleri bulunan kitabe yer alır. Son cemaat yerinin doğusuna sonradan eklenmiş olan mekân 2.91x2.35 m. ebatlarında imam odası olarak kullanılmaktadır (Fot. 71-Çiz. 11).

Fot. 71: Minare Kapı Açıklığı Görünümü.

Çiz. 11: Minare Kapı Açıklığı Çizimi.

Son cemaat yerinde biri ek mekâna, diğeri harim mekânına açılan iki kapı açıklığı bulunmaktadır. Ek binaya geçiş sağlayan kapı açıklığı 1.44 m. genişliğinde harim mekânına geçiş sağlayan kapı ise 1.93 m. genişliğindedir. Harime geçişi sağlayan kapı açıklığının kemer köşeliklerinde doğu ve batıda olmak üzere iki dikdörtgen çerçeveli kitabe yer alır.

Harim mekânı güneydoğu-kuzeybatı yönünde 9.01x8.36 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen plânlıdır. Harim mekânın doğu cephesi 9.05 m. uzunluğunda olup cephe yüzeyinde üç pencere açıklığı yer alır. Ek mekânla harim mekânı arasında bağlantı kurmak için harimin doğusundaki pencere açıklıkları kapı açıklığı şeklinde düzenlenmiştir. Basık kemerli düzenlenmiş açıklıklar 1.33 m. genişliğe sahip olup, ikisi

basık kemer formunda iken güneybatı köşeye denk gelen açıklık düz lentolu olarak yapılmıştır (Fot. 72).

Fot. 72: Harim Mekânı Doğu Cephe Görünümü.

Güney cephe 8.35 m. uzunluğuna sahip cephe aksında mihrap nişi, mihrap nişinin doğusunda ve batısında birer pencere yer alır. Duvar yüzeyinin önünde 0.20 m. yüksekliğinde seki vardır. Mihrap nişi duvar yüzeyinden 0.10 m. taşıntı yapar ve 0.66 m. derinliğine sahip niş çokgen plânlı olarak düzenlenmiştir. Güney cephe duvar yüzeyinin tamamı yakın zamanda bitkisel süslemeli çiniyle kaplanmıştır. Cephe yüzeyinde 0.41 m. çapındaki çini kartuşlar yüzeyinde “Allah” ve “Muhammed” lafızlarına yer verilmiştir. Güney cephe ile batı cephenin köşesinde daha sonradan eklenmiş 3.08x0.70 m. ölçülerinde ahşap minber yer alır. Geç dönemde eklenmiş olan ahşap minberin yüzeyinde bitkisel süslemeler bulunmaktadır (Fot. 73).

Fot. 73: Harim Mekânı Güney Cephe Görünümü.

Yapının batı cephesi 9.01 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde üç basık kemerli pencere açıklığı yer alır. Batı cephede diğer cephelerin duvar yüzeyinde görüldüğü gibi pencere seviyesine kadar bitkisel süslemeli çinilerle kaplıdır. Batı cepheyle kuzeybatı cephenin kesiştiği köşede 1.76x1.48 m. ebatlarında müezzin mahfili yer alır (Fot. 74).

Fot. 74: Harim Mekânı Batı Cephe Görünümü.

Kuzey cephe yapının harime geçit veren cephesi olmakla birlikte 8.35 m. uzunluğa sahiptir. Cephe aksında yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla, onun doğu ve batısında iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı bulunur. Kuzey cephenin ikinci katında kadınlar mahfiline yer verilmiştir. Kadınlar mahfili, bağdadi tekniğinden yapılmış üç Bursa kemeriyle taşınmaktadır. Kemerleri ortada 0.14 m. çapında kare gövdeli iki ahşap taşıyıcı tarafından taşınırken, doğu ve batı uçta ise doğrudan duvarın üzerine bindirilerek taşınmaktadır. Kadınlar mahfili 8.35x2.90 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Mahfil güney yönde harim mekânı ile ahşap parmaklıklarla sınırlandırılmış ve güney yönünde yarım daire formunda ileriye taşırılmıştır. Kadınlar mahfiline çıkış kuzeybatı cepheden dışarıdan sağlanmaktadır (Fot. 75).

Fot. 75: Harim Mekânı Kuzey Cephe ve Kadınlar Mahfili Görünümü.

Ek mekân 9.80x5.65 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlıdır. Ek binanın doğu cephesinde ortalama genişliği 1.26 m. olan üç pencere açıklığı yer alır. Daha sonradan eklenen mekânın güney cephesi 5.73 m. uzunluğunda olup cephe yüzeyinde herhangi açıklığa yer verilmemiştir. Batı cephe 9.80 m. uzunluğa sahiptir. Mekânın batı duvarı 0.42 m. kalınlığında harim mekânının duvarına bitştirilmiştir. Cephe yüzeyinde üç pencere açıklığı vardır. Pencereler daha sonradan değiştirilerek ek bina ile harim mekânına geçiş sağlayan birer kapı görevi üstlenmiştir (Fot. 76).

Ek mekânın kuzey cephesinde bir kapı açıklığı ve iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı yer alır. Pencerelerden kuzeydoğu uçta bulunan son cemaat yerindeki imam odasına açılmaktadır (Fot. 77).

Fot. 76: Ek Bina Güney Cephe Görünümü.

Fot. 77: Ek Bina Kuzey Cephe Görünümü.

Süsleme: Yapı süsleme bakımında oldukça sade bir görünüme sahiptir. Depremler sonrasında yıkılan muhtelif yerlerinin geçirdiği onarımlar esnasında süsleme unsurlarını önemli ölçüde yitirdiğini düşünmekteyiz. Süsleme kullanımı olarak geometrik ve bitkisel süslemeler az da olsa görülür.

Geometrik Süsleme: Minare kapısının üzerindeki friz sırasında meandr motifi kullanımı görülmektedir.

Bitkisel Süsleme: Yapının harim mekânı, son cemaat yeri ve ek mekânda pencere seviyesine kadar yapılmış hatayî, lale, yaprak, bahar dalları motifleri ile bezenmiş çinilerle kaplanmıştır. Yakın dönemde eklenmiş olsa da minber yüzeyinde bitkisel süsleme unsurları yer almaktadır.

Minarenin yuvarlak kemerli kapısının kemer sorgucunda akantus yaprağı motifi bulunur. Minare kapısının üzerinde yer alan kitabenin dört köşesinde karşılıklı olarak yerleştirilen palmet motifi yer alır.

Yazı: Camide harim kapısının kemer köşelerinde sülüs karakterli yazı, minare kapısı üzerindeki kitabe de ise ta'lik karakterli yazı kullanılmıştır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır. Kesme taş malzemeye, güneybatı cephe ile güneydoğu cephe pencere denizlik seviyesinde ve minare kürsüsünde yer verilmiştir. Harim kapısının kemer köşeliklerinde doğu ve batı uçta yer alan dikdörtgen çerçeveli kartuşlu kitabelerde, minare kapısının üzerindeki kitabede mermer malzeme tercih edilmiştir. Son cemaat yerindeki mermer sütunlarda devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Yapının harim mekânının güney duvar yüzeyi boydan boya, diğer cephelerdeki duvar yüzeyleri pencere seviyesine kadar çini ile kaplanmıştır. Harim mekânı içerisinde kadınlar mahfilini taşıyan sepetkulpu kemerler bağdadi tekniğinde yapılmıştır. Cami ile ek mekânın üzeri ahşap kırma çatılı ve üzeri Marsilya kiremitleriyle örtülüdür. Harim mekânı ile ek bina arasındaki kot farkı dışarıdan belirgin şekilde görülmektedir.

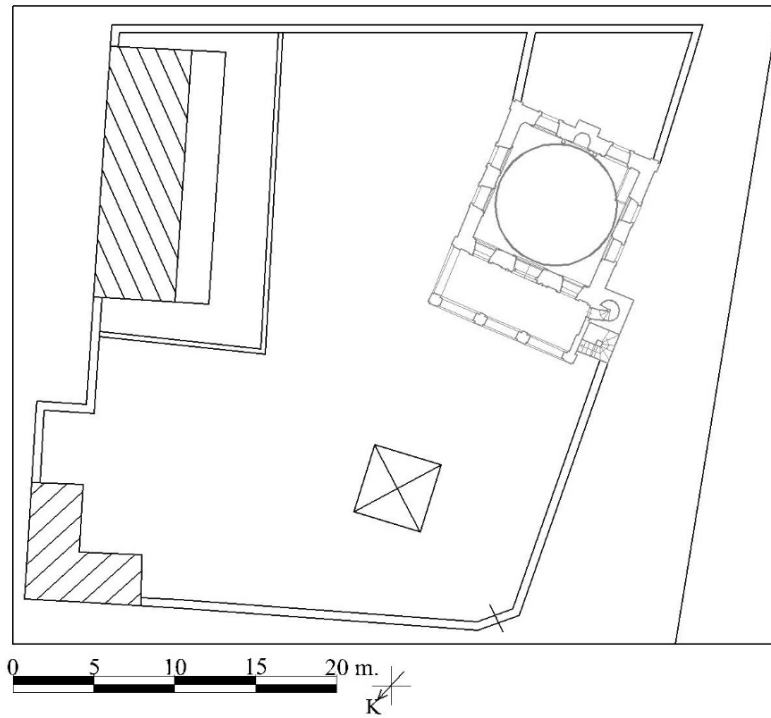
1.1.4. Hacı Ziya Bey (İhlasiye) Camii

İnşa Tarihi: H. 1312 (M. 1894-1895) / H. 1313 (M. 1895-1896)

İnceleme Tarihi: 17.05.2017/21.08.2017/16.01.2018.

Yeri: Eser, Aydın ili, Söke ilçesi, Yeni Camii Mahallesi, tapununun 20K-IIA, 109 ada 24 parselinde yer almaktadır. Cami içerisinde bulunduğu bahçe ile birlikte 1,102.76 m² alanı kaplamaktadır⁵⁹.

Yapı kuzey, batı ve güney yönlerde bahçe duvarlarıyla çevrenirken, doğusunda bina ile sınırlanmaktadır. Avlu içerisinde yapının kuzeyinde sekizgen plânlı şadırvan, kuzeydoğu köşesinde tuvalet ve daha sonradan düzenlenen imam odası bulunur. Yapının güneyinde bahçe duvarı içerisinde iki çerçeveli mezar vardır. Bu mezarlar yapının banisi Hacı Ziya Bey'e ve oğlu Belig'e aittir. Caminin bahçesine kuzey yönden 2.21 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Günümüzde kuzeybatı köşede bahçe duvarını meydana getiren kalıntılar yıkılan medrese binasına aittir. Duvarın kuzey ve batısında 1.48x0.60 m. ölçülerine sahip iki basık kemerli pencere açıklık vardır. Bu duvar kalıntısı aynı zamanda yaklaşık olarak 9.57 m. uzunluğunda avlunun kuzeybatı sınırının bir bölümünü oluşturmaktadır (Plân 6).

Plân 6: Hacı Ziya Bey Cami Vaziyet Plânı (Belediye Arşivi).

⁵⁹ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#151253/109/24/1527454610038> (28.07.2017).

Tarihçe: Yapının inşası hakkında detaylı bilgi veren kitabe yoktur. Buna karşın binanın değişik yerlerinde tarih veren kitabeler mevcuttur. Bu kitabelerden en erken tarihli olan harimde kuzeybatı köşede yer alan pandantif yüzeyindeki daire formlu kartuş yüzeyinde H. 1312 (M. 1894-1895) tarihinin olduğu kitabedir. Yapının kuzey cephesinde daire formlu mermer kartuş yüzeyinde, Mu'minûn Suresi 14. Ayeti ile H. 1313 tarihi yazmaktadır (Fot. 78). Mermer kitabe şu şekildedir;

Transkripsiyon: “Maşallah te Allah 1313 Fe tebârekallâhu ahsenu el hâlikin”

Anlamı: “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir”⁶⁰.

Fot. 78: Kuzey Cephedeki Elips Formlu Kitabe.

Eser hakkında tarih veren bir başka kitabe, minare kapısı üzerindeki kartuş yüzeyinde yer alır. Kitabe yüzeyinde tarih hicri 1313 ve miladi 1895 olarak düşülmüştür. Kitabelerdeki tarihleri değerlendirdiğimizde, yapının ilk olarak harim mekânın tamamlandığını, daha sonra minare ve son cemaat yerinin kuzey cephesinin tamamlanmış olabileceğini bize düşündürmektedir.

⁶⁰ Halil Altuntaş Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 518.

Eserin avlusunda bulunan şadırvanın güney cephesinde 0.54x0.42 m. ölçülerinde düşey dikdörtgen formunda kitabe bulunur. Mermer kitabe, enine dikdörtgen altı kartuş yüzeyinde kazıma tekniğiyle hak edilmiştir. Kitabe Feyzullah Efendi tarafından yazılmıştır⁶¹. Şadırvan kitabesinin son satırında “H. 1321 (M. 1903)” tarihi düşülmüştür (Fot. 79-Çiz. 12).

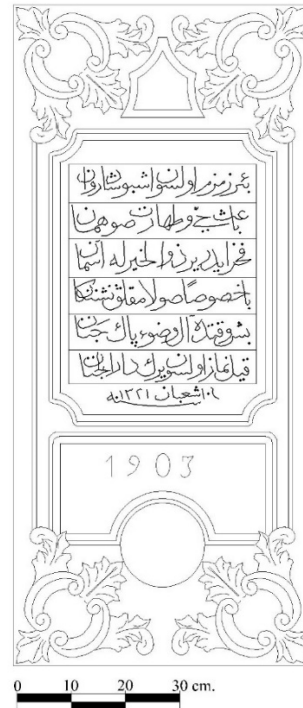
Transkripsiyonu:

*“Ab-ı zemzem olsun iş bu şadırvan
Ba essahh-ı ve taharet su hemân
Fahr eder yaran ve hayırla ismen
Ba hususan sulamalık teşnegan
Beş vakitle al ya'zu pak-i cenan
Kıl namaz olsun yerin dar-u cenan
10 Şaban sene 1321”*

Anlamı: Bu şadırvan zemzem suyu olsun, en gerçek temizli su ile olur, dostlar över ve hayırla anar, özellikle susamışları sulamak, beş vakit kalbini temiz tut, namaz kıl yerin cennet olsun.

Fot. 79: Şadırvan Kitabe Görünümü.

Çiz. 12: Şadırvan Kitabe Çizimi.

⁶¹ Feyzullah Efendi aslen Erzincanlı olup İstanbul'da öğrenim görmüş müderrislik yaptığı bilinmektedir. Söke 'de 1906 yılında vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz., Y. Çağbayır, *age.*, s. 220.

Bani: Hacı Ziya Bey'in ataları Mora'da devlet görevinde bulunmuş ve büyük dedesi Abdullah Bey eski Gastonya Kalesi'nde görev yapan tımar sahibi bir devlet memurudur⁶². Ziya Bey'in büyük dedesi ölünce yerine oğlu İbrahim Bey geçmiş daha sonra torunu Halil Bey Gastonya Kalesi'nde valilik görevine getirilmiştir⁶³. Halil Bey görev yaptığı sırada Padişah tarafından yararlı hizmetlerinden dolayı "*Aliyyül ala nişanı*" verilmiştir⁶⁴. Halil Bey'in valilik yaptığı dönemde Mora'da yaşanan isyan ve Türkler aleyhinde çıkan söylentiler nedeniyle kale kapıları kapattırılmıştır. Bu durum halk arasında kale kapısını kapatmak için bahane uyduruyorlar söylentisinin çıkmasına neden olmuştur⁶⁵. Bu söylentiler üzerine Halil Bey, "Kapı herkese açık, misafirperver" anlamına gelen "Azbazdar" kelimesini kale kapısına yazdırmıştır⁶⁶. 1821 yılında Mora şövalyelerinin desteğini alan Yunanlılar, Gastonya Kale'sine saldırmıştır. Adada çıkan isyanlar ve saldırılar neticesinde Halil Bey, oğlu İbrahim'i güvendiği adamlarla yüklü miktar parayla birlikte Anadolu'ya göndermiştir. Halil Bey'in gönderdiği adamları ellerindeki parayla Aydın'da bir çiftlik satın almış ve İbrahim'in bakımını üstlenmişlerdir. Gastonya Kalesi aynı yıl içerisinde düşmüş ve Vali Halil Bey Yunanlılara esir düşmüştür⁶⁷.

1828 yılında Halil Bey bir yolunu bulup Çeşme'ye kaçmayı başarmıştır. Padişah II. Mahmut eski Gastonya Kale'si Valisi Halil Bey'e yardım etmek ve toprak vermek istemiştir. Fakat Halil Bey'in oğlu İbrahim Bey'i daha kolay bulabilmek için Çeşme Mutasarrıflığı görevini istemiş ve padişah bu görevi Halil Bey'e vermiştir. Halil Bey kısa bir zaman sonra oğlu İbrahim Bey'i bulmuş ve Aydın'a yerleşmiştir. Aydın'da bulunan Cihanzâdeler, Halil Bey'i Söke Mütesellimi İlyaszadelerle tanıştırmıştır. Bu yakınlaşma sonucunda Halil Bey, İlyas Bey'in kardeşi ile evlenmiştir. Söke'de Bey konağının karşısında bir konak inşa ettiren Halil Bey'in eşi talihsiz bir kaza sonucunda yaşamını yitirmiştir⁶⁸. Halil Bey'in dünyaya gelen üçüncü oğlu Ziya Bey'dir. 1850 yılında Söke'de dünyaya gelen Ziya Bey, babasından kalan on dört bin dönümlük çiftliği kardeşlerinin hisselerini satın alarak büyütülmüştür⁶⁹. Ziya Bey ölümüne kadar babasından aldığı on dört bin dönüm araziye elli bin dönüme çıkarmıştır. Bölgede bu dönemde iki büyük toprak

⁶² K. Yalçinkaya, *age.*, s. 122.

⁶³ K. Yalçinkaya, *age.*, s. 122.

⁶⁴ K. Yalçinkaya, *age.*, s. 122.

⁶⁵ K. Yalçinkaya, *age.*, 122.

⁶⁶ K. Yalçinkaya, *age.*, 122.

⁶⁷ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁶⁸ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁶⁹ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

sahibi bulunmaktadır. Bunlardan biri Dimitri Benliođlu diğeri Ziya Bey'dir⁷⁰. Megola İdea dűşüncesinin hâkim olduğu bu yıllarda, Dimitri Benliođlu civardaki toprakları satın alarak bölgeyi Rumlaştırılmak istemiştir. Bunun sonucunda Ziya Bey Rumlar tarafından birçok kez suikasta girişimine uğramış, birkaç sefer dađa kaçırılıp fidye istenmiştir⁷¹. Hacı Ziya Bey bu durumdan rahatsız olmuş ve İzmir'e taşınmak istemiştir⁷². İzmir Karşıyaka'da yaptırdığı konağa taşınmasına bir ay kala 1912 yılında cuma günü banisi olduğu caminin çıkışında Rumlar tarafında suikast sonucunda öldürülmüştür⁷³. Vasiyeti doğrultusunda cenazesi caminin kıble cephesine gömülmüştür⁷⁴ (Fot. 80).

Fot. 80: Bahçe İçerisinde Yer Alan Ziya Bey ve Oğlu Rasih Bey'e ait Mezarlar.

⁷⁰ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁷¹ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁷² K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁷³ K. Yalçinkaya, *age.*, 124.

⁷⁴ Cenazesi günümüzde de banisi olduğu caminin güneyinde çerçevesi mezar olarak yapılmıştır.

Yapının Geçirdiği Onarımlar: Yapı avlusunda bulunan medrese binasıyla birlikte inşa edilmiştir. Fakat medresenin zaman içerisinde harap duruma gelmişinden dolayı medrese, Ziya Bey'in oğlu Rasih Bey tarafından imam odasına şeklinde kullanılmak için yeniden düzenlenmiştir⁷⁵.

Yapının 1981 yılında geçirdiği onarımlarda kubbesinin kurşun kaplamalarından hasarlı olan yerleri yeni kurşun kaplamalarıyla değiştirilmiştir. Kubbe eteğindeki alçı işçiliklerde görülen bozulmalar aslına uygun olarak onarılmıştır. Minarenin kurşun kaplama ahşap külahındaki bozulmalar, orijinaline uygun olarak yapılmıştır⁷⁶. Yapı, korunması gereken kültür varlığı olarak 03.02. 2001 tarihinde tescil edilmiştir⁷⁷. Cami son olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2007 yılında kapsamlı bir onarım geçirmiştir⁷⁸. Bu onarım esnasında çürümüş durumda olan iç doğramlar ile mevcut demir doğrama pencereleri ahşaba dönüştürülmüştür. Taban tahtalarının bakımı ve tüm ahşap korkulukların bakımı yapılmış ve yüzeyleri boyanmıştır. İç duvar boyaları duvar süslemelerine zarar vermeden yenilenmiş ve dış cephede sıvalı yüzeyler boyanmıştır⁷⁹. Yapının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olup günümüzde ibadete açıktır.

Mimari Özellikler: Yapı kare plânlı, tek kubbelidir. Harim mekânın beden duvarları 0.90 m. kalınlığına sahiptir. Cami, 0.40 m. yüksekliğindeki su basman üzerine inşa edilmiştir. Son cemaat yeri bodrum üzerine iki katlı yapılmış ve camekânla kapatılmıştır. Son cemaat yerinin ikinci katı kadınlar mahfili olarak kullanılmaktadır ve bu bölüm tonoz örtülüdür. Son cemaat yeri ile harim mekânın kesiştiği kuzeybatı köşede kare kaideli minare yer almaktadır. Minareye geçiş camekânla kapatılmış son cemaat yerinin batı duvarındaki kapı açıklığından sağlanır (Plân 7).

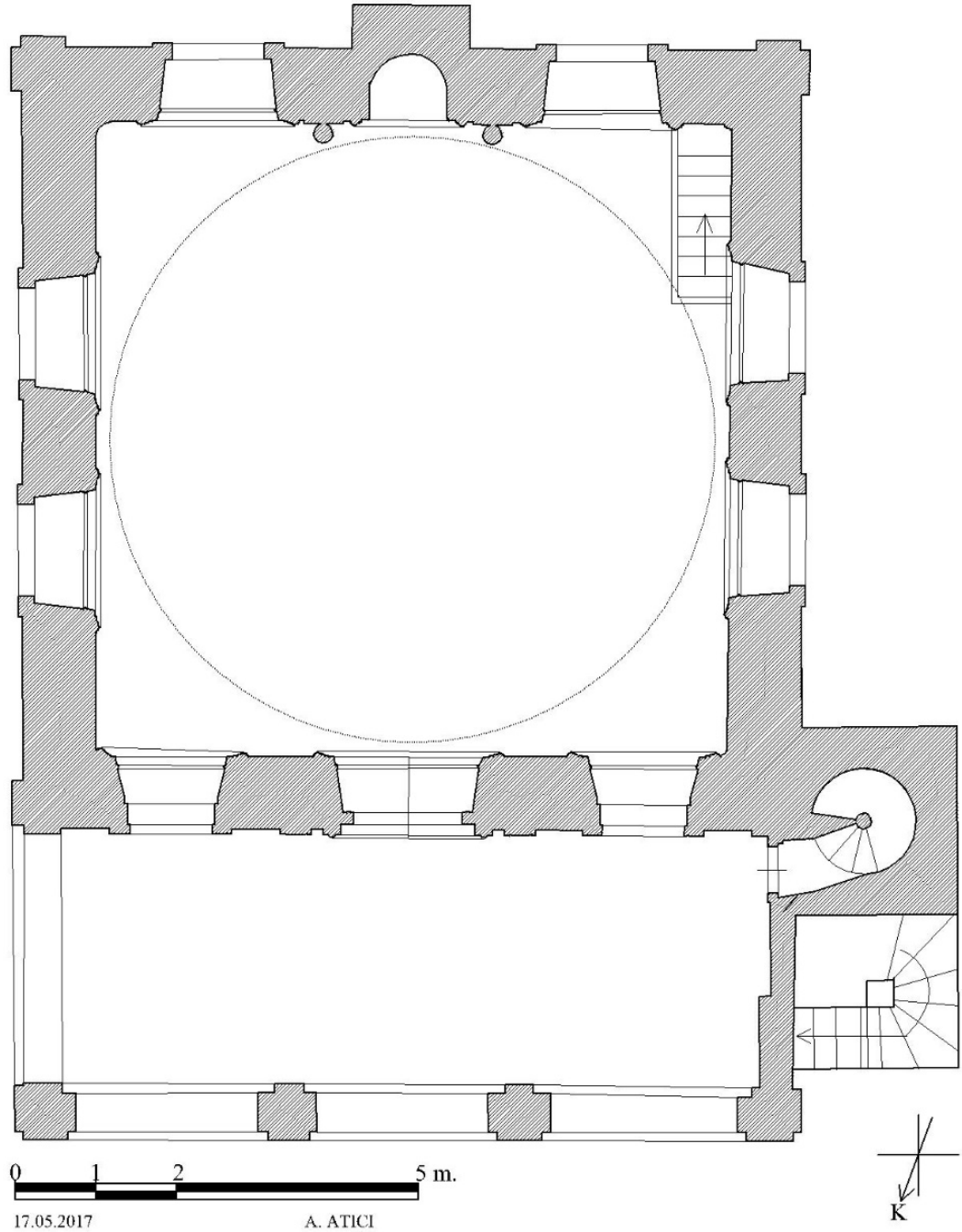
⁷⁵ K. Yalçinkaya, *age.*, s. 132.

⁷⁶ Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulu 31.05.1980 Tarih ve 149 Sayılı Kararı.

⁷⁷ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 Tarih ve 9799 Sayılı Kararı.

⁷⁸ Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü 31.08.2007 Tarih ve 3771 Sayılı Karar.

⁷⁹ Aydın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurul Kararı 25.10.2007 Tarih ve 1178 Sayılı Kararı.

Plân 7: Hacı Ziya Bey Cami Plânı.

Doğu cephe, harim mekânı ve son cemaat yeriyle birlikte 13.63 m. uzunluğundadır. Son cemaat yeri 3.89 m. uzunluğunda, harim mekânın 9.72 m. uzunluğuna sahiptir. Son cemaat yerinin doğu cephe yüzeyindeki düz kemerli açıklık 3.80x3.12 m. ebatlarında dikdörtgen formudur. Cephe yüzeyinde ortalama 2.76x1.14 m. ölçülerinde iki yarım daire kemerli pencere ve kubbe kasağı yüzeyinde iki elips formunda pencere vardır (Fot. 81).

Fot. 81: Kuzeydoğu Cephe Görünümü.

Doğu cephe yüzeyinde 1.14×0.57 ebatlarında iki yarım daire kemerli pencere açıklığı yer alır (Fot. 82). Pencere söveleri beden duvar yüzeyinden farklı olarak kesme taş malzemedir. Duvar yüzeyinden 0.05 m. taşırılarak yapılmış pencere sövelerinin genişliği ortalama 0.25 m.' dir. Cephe yüzeyinde dikdörtgen çerçeveli düzenlemeler pencere altlarına kaide oluşturacak şekilde yapılmıştır. Dikdörtgen çerçeveli düzenlenmiş pencere kaidelerinin iki yanında iç bükey ve dış bükey kavisli sonlandırılmıştır. Kaide yüzeyinde üçgen formlu geometrik süsleme ve "S" kıvrımlı bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Pencere sövelerinin üzengi hattında geometrik süsleme unsurları vardır. Yarım daire kemerli pencerelerin kemer kilit taşı yüzeyinde düşey dikdörtgen formlu meydana getirilmiş kartuşun uzun kenarı iki volütle sonlanır. Kartuşun yüzeyinde akantus yaprağı, onun üzerinde hilal ve yıldız motifi yer alır (Fot. 83). Kemer kilit taşının kuzey ve güneyinde "S" kıvrımlı süsleme unsurları bulunur (Fot. 84).

Fot. 82: Doğu Cephedeki Yuvarlak Kemerli Pencereleerin Görünümü.

Fot. 83: Kilit Taşı Süsleme Detayı.

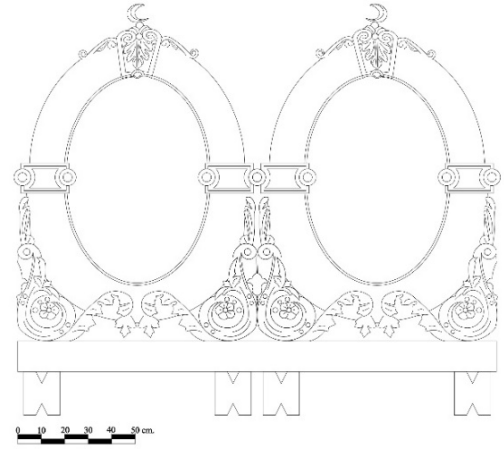
Fot. 84: Pencere Kaidesi Süsleme Detayı.

Doğu cephe kubbe kasağı yüzeyinde meydana getirilen yarım daire formu yüzeyde 0.87x0.58 m. ebatlarında elips formu iki pencere açıklığı vardır. Pencereleer birbirlerine bitişik nizamda yerleştirilmiştir. Pencere kaidelerinde geometrik ve bitkisel

formlu süslemelere yer verilmiştir. Elips formundaki pencerelerin kilit taşı yüzeylerinde akantus yaprağı motifi ve üzerinde hilal ile sonlanmıştır⁸⁰ (Fot. 85-Çiz. 13).

Fot. 85: Kubbe Kasmağındaki Elips Formlu Pencereler.

Çiz. 13: Kubbe Kasmağı Elips Formlu Pencerelerin Çizimi.

Caminin cephelerinin kesiştiği köşelerde zeminden saçak seviyesine kadar 4.66 m. yüksekliğinde kesme taşla kaplanmıştır. Plaster şeklinde düzenlenmiş kaplamanın kaidesinde ve başlık yüzeyinde bitkisel süslemelere yer verilmiştir (Fot. 86-87).

Fot. 86: Plaster Kaidesindeki "S" Kıvrımlı Süsleme Detayları.

Fot. 87: Plaster Başlığındaki Bitkisel Süsleme Detayı.

Güney cephe 9.67 m. uzunluğundadır. Cephede mihrap duvar yüzeyinden 1.46x0.53 m. ölçülerinde dışarıya taşırılarak yapılmıştır. Mihrap nişinin üzeri kırma çatıyla örtülüdür. Mihrabın doğu ve batısında yarım daire kemerli iki pencere yer alır. Cephede kubbe kasmağının yarım daire kemerli yüzeyinde elips formunda iki pencere açıklığı yer alır. Yapının kubbe geçiş öğeleri tromptur. Geçiş öğeleri dışarıdan kurşunla

⁸⁰ Yapının doğu, güney ve batı cephe duvar yüzeylerinde yer alan yuvarlak kemerli pencereler ve elips formundaki pencereler benzer formda yapıldığı için diğer cephelerin anlatımında tekrara düşmemek için yeniden anlatılmamıştır.

kaplanmıştır. Kubbenin oval hatlı saçakları kademelenerek yapıya hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır (Fot. 88-89).

Fot. 88: Güney Cephe Görünümü.

Fot. 89: Güneybatı Cephe Görünümü.

Yapının batı cephesi kadınlar mahfiline geçit veren açıklık ve minare dâhil olmak üzere 13.45 m. uzunluğundadır. Harim mekânı dıştan 8.40 m. uzunluğundadır. Batı cephe ve güney cephenin kesiştiği köşede 0.55x0.26 m. ebatlarında kesme taş kaplama zeminden saçak seviyesine kadar 4.66 m. yüksekliğindedir. Köşe taşı kaplaması yüzeyinde bitkisel süslemeler vardır. Cephede iki yarım daire kemerli pencereyle, kubbe kasnağında ise iki elips formlu pencere olmak üzere toplam dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencere kaideleri 1.14x0.57 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli düzenlenmiştir. Kaide yüzeylerinde karşılıklı yerleştirilmiş iç bükey ve dış bükey kavislerle meydana getirilmiş süslemeler mevcuttur. Pencere kaidesinin kuzey ve güneyine bitişik olarak yapılmış “S” ve “C” kıvrımlı süslemeler vardır. Pencere sövelerinin yüzeylerinde 0.25 m. genişliğinde kesme taştan meydana getirilmiştir. Yarım daire kemerli pencerenin kilit taşı yüzeyinde bitkisel süsleme, taç kısmında hilal ve yıldız motifiyle sonlanmaktadır (Fot. 90).

Fot. 90: Batı Cephe Görünümü.

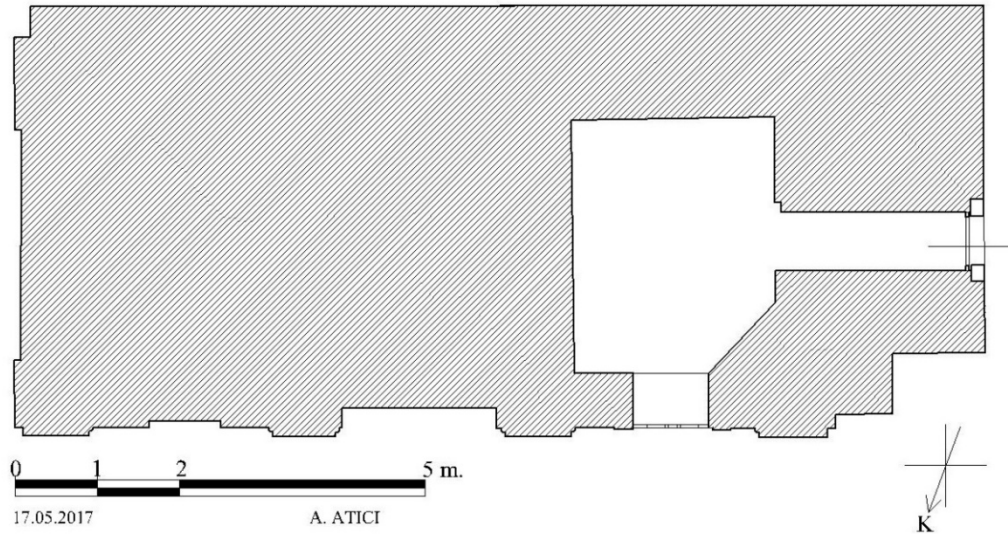
Kare kaideli minarenin kuzeyinde bodrum kata geçiş sağlayan kapı açıklığı yer alır. Kapı üzerinde kadınlar mahfiline geçit veren merdiven basamakları vardır. Son cemaat yerinin üzerinde yer alan kadınlar mahfiline, kuzeybatı köşedeki merdivenle çıkılmaktadır. Kadınlar mahfiline geçit veren batı cephede 1.72x0.80 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığı ahşap payeler tarafından taşınan sundurmayla kapatılmıştır. Merdiven basamaklarının altında batı cephe yüzeyinde,

bodrum kata geçit sağlayan 1.55x0.60 m. lulerinde dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının güneyinde 2.33x1.93 m. lulerinde minare kaidesi yer alır (Fot. 91).

Fot. 91: Kuzeybatı Cephe Görünümü.

Son cemaat yerinin batı ucunda bodrum kat yer alır. Bodrum kata batı cepheden 0.80 m. genişliğinde kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Kapı açıklığından içeri girildiğinde 2.55 m. uzunluğundaki koridordan sonra, 3.08x2.48 m. dikdörtgen plnli mekân yer alır. Mekânın kuzey cephesinde 0.91 m. genişliğinde pencere aılığı bulunur. Bodrum kat günümüzde depo olarak kullanılmaktadır (Plân 8).

Plân 8: Son Cemaat Yeri Bodrum Kat Plânı.

Yapının kuzey cephesi, yatayda iki, düşeyde üç bölüme ayrılmıştır. Kuzey cephe birinci kat yüzeyinde üç düz kemerli açıklık ahşap camekânla kapatılmıştır. Düz kemerli açıklıklardan doğu ve batı köşe bulunanlar birbirleriyle benzer ölçülerde meydana getirilirken, cephe aksındaki açıklık diğerlerine göre daha küçük tutulmuştur. Düz kemerler 0.72x0.73 m. ebatlarında dört haçvari formu paye tarafından taşınmaktadır. Paye yüzeyleri 0.55x0.29 ölçülerinde yatay dikdörtgen formu kasetler halinde düzenlenmiştir (Fot. 92).

Fot. 92: Kuzey Cephe Görünümü.

Kuzey cephede bodrum kat seviyesinde doğu ve batıda 0.85x0.30 m. ebatlarında enine dikdörtgen çerçeveli iki pencere düzenlemesi yer alır. Batıda yer alan pencere açıklığına benzer formda düzenlenmiş pencere doğuda da bulunmaktadır. Fakat doğuda bulunanda herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Bu düzenleme cephede simetrik bir düzen oluşturmak için yapılmış ve pencerelerin yüzeylerinde bitkisel süslemeler vardır. Bodrum kat seviyesinde cephe aksındaki merdiven basamakları cepheden ileriye taşırılmıştır. Cephede yer alan düz kemerli açıklıklar düşey dikdörtgen formudur. Düz kemerli düzenlenmiş açıklıkların kemer üzengi hattında yumurta sırası dizisi ve akantus

yaprağı motifi vardır. Düz kemerli düzenlenen açıklıkların kemer kilit taşı yüzeylerinde bitkisel süsleme, çarkifelek motifi ve yıldız motiflerine yer verilmiştir (Fot. 93-94-95).

Fot. 93: Kemer Kilit Taşındaki Akantus Yapraklarından Görünüm.

Fot. 94: Akantus Yaprağı Detay Görünümü.

Fot. 95: Akantus Yaprağı Yüzeyindeki Süsleme Detay Görünümü.

Kuzey cephe ikinci kat seviyesi düşeyde üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümler birbirlerinden 0.30 m. genişliğinde silmelerle ayrılmış ve silmeler 0.10 m. cepheden ileriye taşırılmıştır. Cephe yüzeyinde doğu ve batı uçta düzenlenmiş 2.64x2.36 m. kareye yakın dikdörtgen çerçeveli panolar birbirine benzer form ve özelliktedir. Dikdörtgen panoların yüzeyinde 1.80x0.76 m. ölçülerinde daire kemerli birer pencere açıklığı yer alır. Cephe aksında düz kemer formunda pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere cephe yüzeyinden yarım daire formunda ileriye taşırılmıştır (Fot. 96).

Fot. 96: Kuzey Cephe İkinci Kat Görünümü.

Doğu ve batı uçta yer alan daire kemerli pencerelerin 0.20 m. genişliğinde söveleri vardır. Pencere söveleri beden duvarından 0.05 m. ileriye taşırılmıştır. Yarım daire kemerli pencerenin kemer sorguç yüzeyi volüt şeklinde düzenlenmiş ve sorguç yüzeyinde akantus yaprağı motifine yer verilmiştir.

Cephe akısında yer alan bölümde düz kemerli pencerenin sövelerinde düğüm yapmış gövdeleri vardır. Pencere söveleri akantus yapraklı sütun başlıklarıyla sonlanır. Düz kemer yüzeyinde, kemer kilit taşı yüzeyinde akantus yaprakları, “S” ve “C” kıvrımlarına yer verilmiştir. Düz kemerli pencerenin üzerinde elips şeklinde mermer kitabe vardır. Elips kitabe kartuşunun yüzeyi iki bölüme ayrılmıştır. Altta ağzı yukarıya açık hilal şeklinde düzenlenmiş kartuş yüzeyinde müsenna yazı yer alır. Müsenna yazı kartuşunun üzerinde enine elips formundaki kartuş yüzeyinde tarih yazılı kitabe yer alır (Fot. 97-98).

Fot. 97: Kuzey Cephe Aksındaki Düz Kemerli Pencere Detay Görünümü.

Fot. 98: Düz Kemerli Pencere Kilit Taşındaki Akantus Yapraklı Motifi.

Kuzey cephe askında yarım daire kemerli alınlık cepheden taşırılmıştır. Yarım daire kemer formundaki tepeliğin üzeri taç şeklinde düzenlemiş ve hilal ile sonlandırılmıştır. Tacın yüzeyinde akantus yaprağı motifi yer alır. Tepelik iki yanında “S” kıvrımlı süslemelerle çevrelenmiştir. Kıvrımların uçlarında gülbezek motifi vardır (Fot. 99-100-101).

Fot. 99: Kuzey Cephe Yarım Daire Formlu Alınlık.

Fot. 100: Akantus Yapraklı Tepelik.

Fot. 101: “S” Kıvrımlı Süsleme.

Yapının son cemaat yeri doğu-batı doğrultusunda 8.55x3.30 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlıdır. Son cemaat yerinin doğu ve kuzey yöndeki açıklığı düz kemer formlu yapılırken, batı cephede ise minare kaidesiyle sınırlandırılmıştır. Düz kemerli açıklıklar ahşap camekân ile kapatılmıştır. Son cemaat yerine yapının kuzey cephe aksındaki 2.13 m. genişliğinde kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Son cemaat yerinde kapı ve pencere söveleri dışında kalan duvar yüzeyleri sıvayla kaplı ve sarı renkte boyalıdır (Fot. 102).

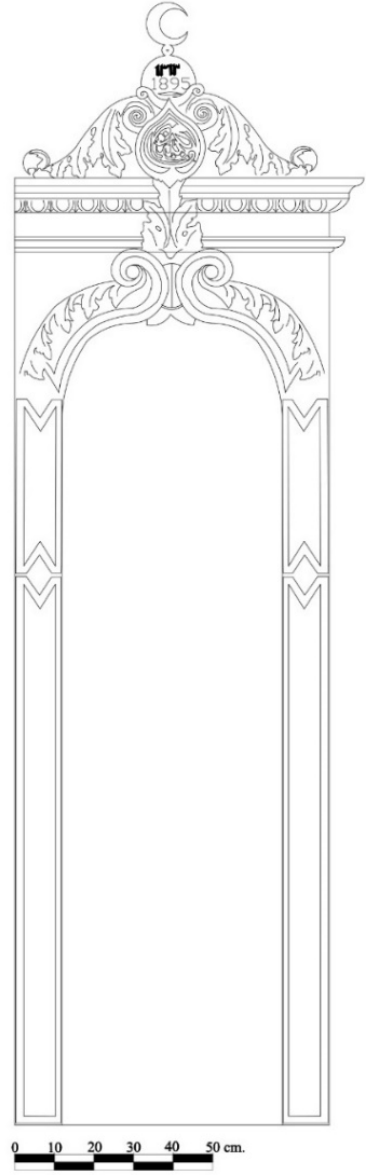

Fot. 102: Son Cemaat Yeri Güneybatı Cephe Görünümü.

Son cemaat yerinin batı duvarındaki minarenin kapı açıklığı 0.57 m. genişliğindedir. Kapı açıklığı tek kanatlı demir kapıyla kapatılmıştır. Minare kapısının söve yüzeyleri kesme taş malzemedir. Sövelerin yüzeyinde bitkisel ve geometrik süsleme unsurları bulunur. Kapının korniş yüzeyinde hicri 1313 ve miladi 1895 tarihi bulunur. Minare kapısını iki yanında sınırlayan payelerin yüzeyinde geometrik süslemeler yer alır. Kapı söveleri üzengi seviyesinden kemer kilit taşı yüzeyine kadar “S” kıvrımlı süslemelerin uçları volüt şeklinde sonlanır. Düz kemerin kilit taşı yüzeyinde akantus yaprağı vardır. Kemerin üzerinde yumurta dizisi şeklindeki korniş düzenlemesi dış bükey kavisle sonlanır. Kornişin üzerinde damla motifi yüzeyinde “*Maşallah*” yazısı yer alır. Damla motifinin üzerinde daire formundaki kartuşun iki yanı koçboynuzu şeklinde düzenlenmiştir. Damla motifinin iki yanı akantus yapraklarıyla sınırlandırılmıştır. Daire formundaki kartuş hilal motifiyle sonlanmaktadır (Fot. 103-104-105- Çiz. 14).

Fot. 103: Minare Kapı Açıklığı Görünümü.

Çiz. 14: Minare Kapısı Çizimi.

Fot. 104: Minare Kapısının Tacındaki Süsleme.

Fot. 105: Damla Motifli Kartuşu.

Son cemaat yerinin kuzey cephesinde üç düz kemerli açıklık yer alır. Kemerler haçvari payeler tarafından taşınmaktadır. Bu payelerin başlıklarının köşelerinde akantus yaprakları, kalan kısımlarda ise yumurta dizilerine yer verilmiştir. Kemer sövelerinde ve karınlarında bitkisel ve geometrik formlu süsleme unsurları vardır. Kemer paye söveleri birbirlerine benzerdir (Fot. 106). Alttaki kartuş düşey dikdörtgen formunda kısa kenarları iç bükey kavisli meydana getirilmiş ve yüzeyinde daire formlu kartuş yüzeyinde bitkisel süsleme vardır. Söve yüzeyindeki üstteki kartuş düşey dikdörtgen formlu kısa kenarlarından biri iç bükey kavisli olup diğeri akantus yaprağı şeklindedir (Fot. 107-108-109-110).

Fot. 106: Son Cemaat Yeri Kuzey Cephe Paye Detayları (VGM Arşivi).

Fot. 107: Haçvari Formlu Paye Başlıkları.

Fot. 108: Paye Başlıklarındaki Yumurta Dizisi.

Fot. 109: Paye Yüzeyindeki Daire Formlu Süsleme Detayı.

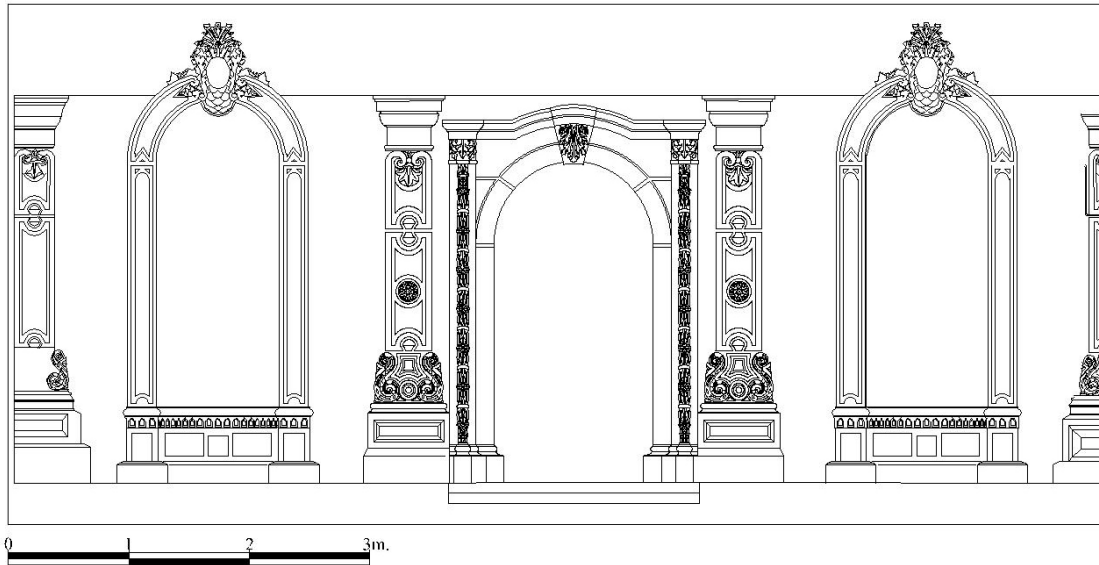
Fot. 110: Paye Yüzeyindeki Akantus Yaprağı Süsleme Detayı.

Son cemaat yerinin güney cephesi 8.55 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi düşeyde üç bölüme ayrılmış ve bu bölümler plaster şeklinde dışarıya taşırılmış kaideli ve başlıklı payelerle sınırlandırılmıştır. Cephenin her iki kenarında bulunan payeler birbirine simetrik olup yüzeyindeki süslemelere varıncaya kadar benzerlik gösterirler. Güney cephe aksındaki kapının doğu ve batısında birer daire formlu kemerli pencere açıklığı yer alır. Duvar yüzeyi sıvayla kaplanmış üzeri sarı boya ile boyanmıştır. Günümüzde bu boyaların yer yer dökülmüş olduğu görülmektedir.

Cephede bulunan pencereler birbirinin simetriği şeklinde düzenlemiştir. Pencereler 2.53x1.02 m. ebatlarında 0.20 m. niş derinliğindedir. Pencerenin aynı zamanda kaidesinin oluşturduğu vaziyette bulunan yarım daire formlu niş uygulamasında geometrik formlu süsleme unsurları yer alır. Pencere söve yüzeyinde geometrik desenli bezemeliyken, daire formlu kemer sorgucunda akantus yaprakları ve “S” kıvrımları yer alır (Fot. 111-Çiz. 15).

Fot. 111: Son Cemaat Yeri Güney Cephe Görünümü.

Çiz. 15: Son Cemaat Yeri Güney Cephe Çizimi.

Son cemaat yerindeki tavan düzenlemesi üç bölüme ayrılmış ve tavanların yüzeylerinde geometrik ve bitkisel süslemeler yer alır (Fot. 112). Kapı açıklığı aksındaki tavan yüzeyinde meyve ve çiçek sepeti vardır. Meyve sepetlerinin içerisinde limon, armut, üzüm, gül ve farklı çiçekler bulunur (Fot. 113-114). Doğu ve batıda bulunan tavanlar birbirlerine benzer formda yapılmıştır. Dikdörtgen formundaki tavanın merkezindeki kartuşun yüzeyinde akantus yaprağı motifi ve onun etrafında birbirini takip eden “T” formu geometrik süsleme yer alır (Fot. 115).

Fot. 112: Akantus Yaprığı Motifli Tavan. Fot. 113: Meyve Sepetli Tavan Yüzeyi.

Fot. 114: Meyve Sepeti Tavan Göbeği.

Fot. 115: Tavan Göbeğindeki Akantus Yapraklı Kartuş.

Cephe aksından harim mekânına geçit sağlayan 2.64x1.24 m. abatlarında yarım daire kemerli kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığı iki yanında birbirleriyle benzer formdaki plasterlerle sınırlandırılmıştır. Plasterlerin kaideleri kuzey yönde dış bükey kavisli düzenlenmiştir. Kapının kavisli yüzeyinde yarım silindirik gövdeli on dört parça akantus yaprağı nöbetleşe, ters ve düz şekilde meydana getirilmiştir. Plasterlerin akantus yapraklı başlıkları vardır. Yarım daire kemerli kapı açıklığının kemer sorgucunda akantus yaprağı motifine yer verilmiştir. İki kanatlı kapı açıklığı düşeyde iki pano, yatayda üç pano halinde düzenlenmiştir. Kapı kanatlarının çeyrek daire yüzeyinde hilal, yıldız motifi ve onun etrafında dört yıldız motifi bulunur. Yarım daire formu sonlanan kartuşun dik açılı kısa kenarında köşelere yerleştirilmiş bitkisel süslemeler yer alır. Kapı kanadındaki dikdörtgen kartuşların yüzeyinde şemse motifini andıran bitkisel süsleme ve onun etrafında dört yıldız motifi yer alır. Kartuşların köşelerinde bitkisel süsleme vardır. Kapı üzerinde ahşap levha yüzeyinde; Mülk Sûresi 1. Ayeti yer almaktadır (Fot. 116).

Transkripsiyonu: “*Tebârakellezî-bi yedihil mulku*”

Anlamı: Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir⁸¹.

Fot. 116: Taçkapı Görünümü.

Harim mekânı içten 7.90x7.83 m. ölçülerinde kare plânlıdır. Harime 1.31 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanır. Yapının içinde duvar yüzeylerinin sade bir görünüme sahip olduğu görülürken pencere söveleri ve kilit taşı yüzeylerinde bitkisel süslemeyle yazı kartuşları yer alır. Harim mekânında süsleme yoğun olarak mihrap, minber, vaaz kürsü ve kubbe yüzeyinde görülmektedir (Fot. 117).

⁸¹ Halil Altuntaş Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 633.

Fot.117: Harim Mekânı Güney Cephe Görünümü.

Caminin doğu cephesi 7.82 m. uzunluğundadır. Duvar yüzeyi, kubbe geçiş öğeleri ve kubbe şeklinde üç bölüm şeklinde düzenlenmiş ve duvar 5.02 m. yüksekliğindedir. Cephe yüzeyinde 3.38x1.62 m. ebatlarında iki yarım daire kemerli pencere açıklığı bulunur. Kemer kilit taşında 0.38 m. çapında daire formlu kartuş yer alır. Kartuşun etrafında “S” “C” kıvrımları, bitkisel süslemeler ve hilal motifi bulunur. Kartuş yüzeylerinde sülüs karakterli yazılarla, dualar, hadis-i şerifler ve Aşere-i Mübeşşere ’nin”⁸² isimlerine yer verilmiştir⁸³. Doğu cephe duvar yüzeyinde kubbe geçiş öğeleri birbirlerinden korniş sırasıyla ayrılmaktadır. Kornişlerin yüzeyinde bitkisel ve geometrik süslemeler yer alır (Fot. 118).

⁸² Hz. Peygamber tarafından cennete girecekleri daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahâbi isimleridir. Detaylı bilgi için bkz., Abdullah Aydınli-İsmail L. Çakan, “Aşere-i Mübeşşere”, *TDVİA*, C. 3, Ankara 1991, s. 547.

⁸³ Harim mekânında bulunan daire formlu pencerelerin kemer kilit taşındaki kartuşlar diğer pencerelerde benzer şekilde düzenlenmiş olduğu için anlatımda tekrara düşmemek için yeniden anlatılmayacaktır.

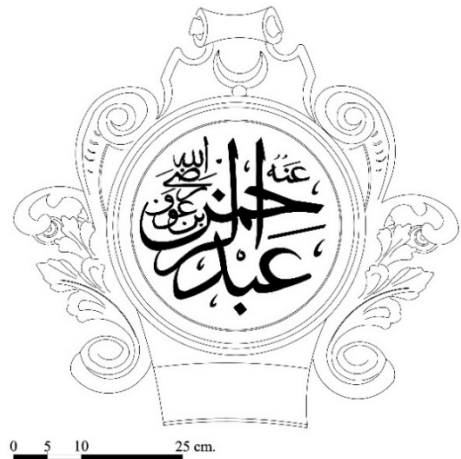

Fot. 118: Harim Mekâni Doğu Cephe Görünümü.

Doğu cephe, kuzey pencere kilit taşıdaki kartuş yüzeyinde siyah zemin üzerine sülüs karakterli yazıyla altın yıldız renkte boyalı yazıyla cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “*Abdurrahmân bin Avf r.a.*”⁸⁴ ismi yazmaktadır (Fot. 119-Çiz. 16).

Fot. 119: Abdurrahman bin Avf. Yazılı
Kartuş

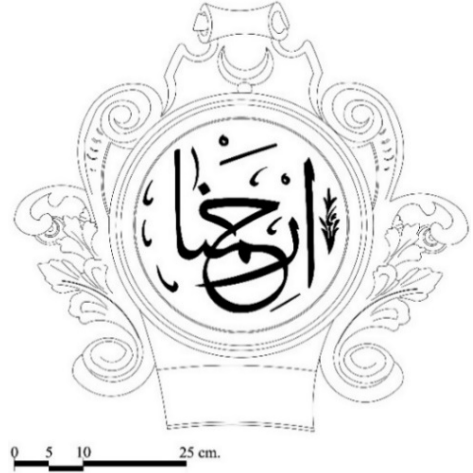
Çiz. 16: Abdurrahman bin Avf. Yazılı
Kartuş Çizimi

⁸⁴ Müslümanlığı kabul eden sekizinci kişidir. Cennetle müjdelenen on sahabeden birisidir. Cahiliye döneminde Abdü Amr veya Abdü'l-Kâ'be olan adını daha sonra Hz. Muhammed tarafından Abdurrahman olarak değiştirmiştir. Genç yaşından itibaren ticaretle uğraşmış, cahiliye döneminde içki içmeyen ve güzel ahlâka sahip biri olarak tanınırdı. Detaylı bilgi için bkz., Ahmet Önkal, “Abdurrahmân bin Avf. r.a”. *TDVİA*, C. 1, Ankara 1988, s. 157-158.

Doğu cephe, güney pencere kilit taşındaki kartuş 0.35 m. çapındadır. Kartuş yüzeyine süslü karakterli yazıyla “İrhamna”⁸⁵ duası yazılıdır (Fot. 120-Çiz. 17).

Fot. 120: İrhamna Yazılı Kartuş.

Çiz. 17: İrhamna Yazılı Kartuş

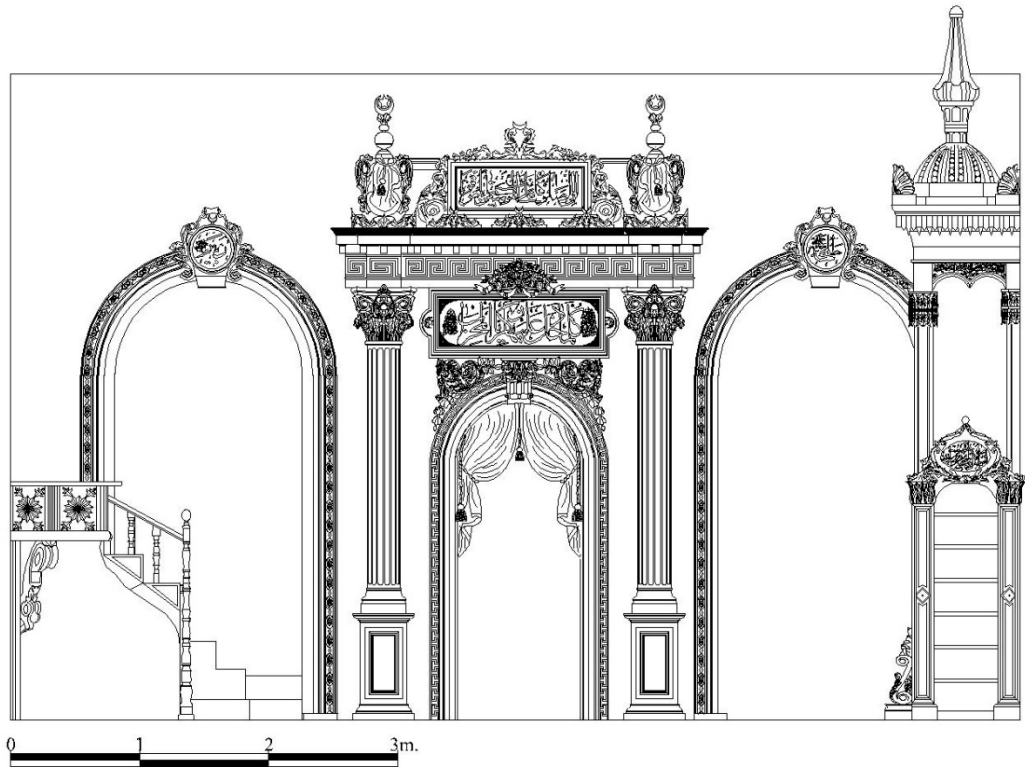
Çizimi.

Güney cephe 7.90 m. uzunluğundadır. Güney cephe ile doğu cephenin kesiştiği köşede vaaz kürsüsü, cephe aksında mihrap, mihrabın doğusunda ve batısında iki yarım daire formlu kemerli pencere açıklığı, güneybatı köşede ise minber yer alır (Fot. 121-Çiz. 18).

Fot. 121: Güney Cephe Görünümü.

⁸⁵ “Allah’ım bize merhamet et” anlamına gelen dua.

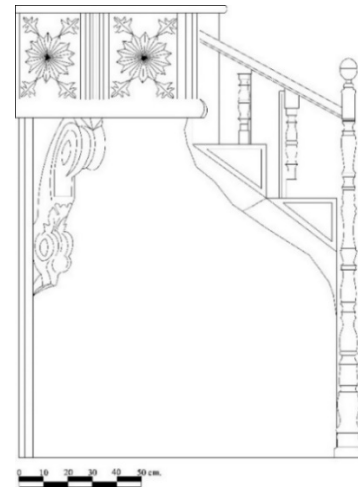

Çiz. 18: Harim Mekânı Güney Cephe Çizimi.

Güneydoğu köşede altı basamaklı vaaz kürsüsü yer alır. Kürsü konsol tarafından taşınmaktadır. Güneydoğudaki pencere açıklığı kürsüye çıkış sağlayan basamak şeklinde kullanılmıştır. Kürsü 0.35x0.28 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen kartuşlar şeklinde üç cepheli meydana getirilmiştir. Dikdörtgen kartuşlar 0.11 m. genişliğinde iç bükey ve dış bükey kavisli silmelerle birbirlerinden ayrılmaktadır. Vaaz kürsüsünde merdiven basamaklarının bulunduğu cephe yüzeyinde çarkıfelek motifi yer alırken, diğer kartuşların yüzeyinde on dört kollu yıldız ve köşelerde palmet motifi vardır (Fot. 122-Çiz. 19).

Fot. 122: Güneydoğu Köşe Vaaz Kürsüsü.

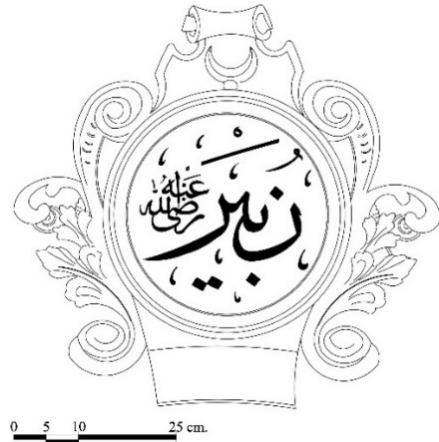

Çiz. 19: Vaaz Kürsüsü Çizimi.

Güney cephenin doğusunda yer alan yarım daire kemerli pencerenin kemer kilit taşındaki kartuş yüzeyinde cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “Zübeyr r.a.”⁸⁶ ismi yazılıdır (Fot. 123-Çiz. 20).

Fot. 123: Zübeyr r.a Yazılı Kartuş.

Çiz. 20: Zübeyr r.a Yazılı Kartuş Çizimi.

Harimin güney cephe aksında alçı malzemeyle yapılmış mihrap yer alır. Mihrap yüzeyinde altın yaldız renkli boyalı süslemeler vardır. Mihrap nişi iki yanında postament kaide üzerinde 0.25 m. çapında ve 3.47 m. yüksekliğine sahip iki yivli sütunla sınırlanmıştır. Sütun başlıkları korint düzeninde yapılmış ve başlıkların üzerinde 2.69x0.18 m. ebatlarında enine dikdörtgen meandr kartuş yer alır. Meandr motifinin üzerinde enine dikdörtgen olarak ileriye taşırılmış dış sırası bulunur. Dış sırasının üzerinde 2.92 m. uzunluğunda 0.06 m. kalınlığındaki üç cepheli düzenlenmiş bitkisel süslemeli bordür yer alır. Mihrap tepeliğinin sütun başlığı üzerinde “S” kıvrımlı kulplu düzenlenmiş iki vazo vardır (Fot. 124- Çiz. 21). Vazolar perde motifiyle çevrelenmiş ve üzeri âlem şeklinde düzenlenmiş hilal yıldız motifiyle sonlar. Vazoların arasında 1.11x0.45 m. ebatlarında enine dikdörtgen formlu kartuş yer alır. Kartuş altın yaldız renkli sülüs karakterli yazıyla Nisa Sûresi 103. ayetine yer verilmiştir. Kartuş iki yanında “S” kıvrımları bitkisel süslemelerle çevrelenmiş ve hilal motifiyle sonlanmaktadır (Fot. 125).

Transkripsiyonu: “İnne es salâte kânet alâ el mu’minîne kitâben mevkûten”

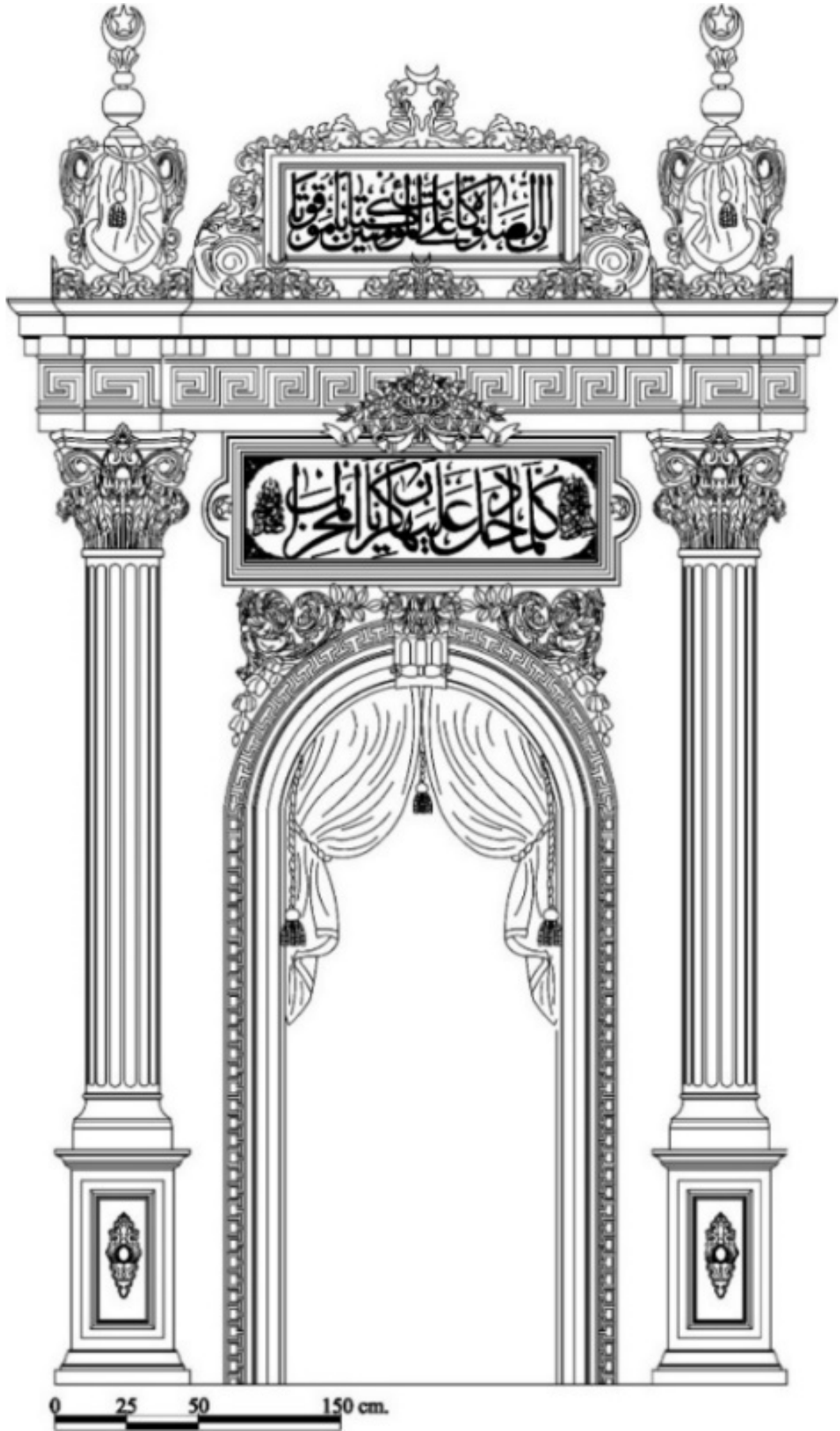
Anlamı: “Muhakkak ki namaz mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır”⁸⁷.

⁸⁶ 595 yılında Mekke’de doğmuştur. Cahiliye inançlarına meyretmemiş İslam’a davetin ilk günlerinde on altı yaşında, dört, beş veya yedinci Müslüman olarak İslamiyet’i kabul ettiği ve bunda Hz. Ebu Bekir’in etkisinin bulunduğu nakledilir. Detaylı bilgi için bkz., Mehmet Efendioğlu, “Zübeyr b. Avvâm”, *TVDİA*, C. 42, İstanbul 2013, s. 522-524.

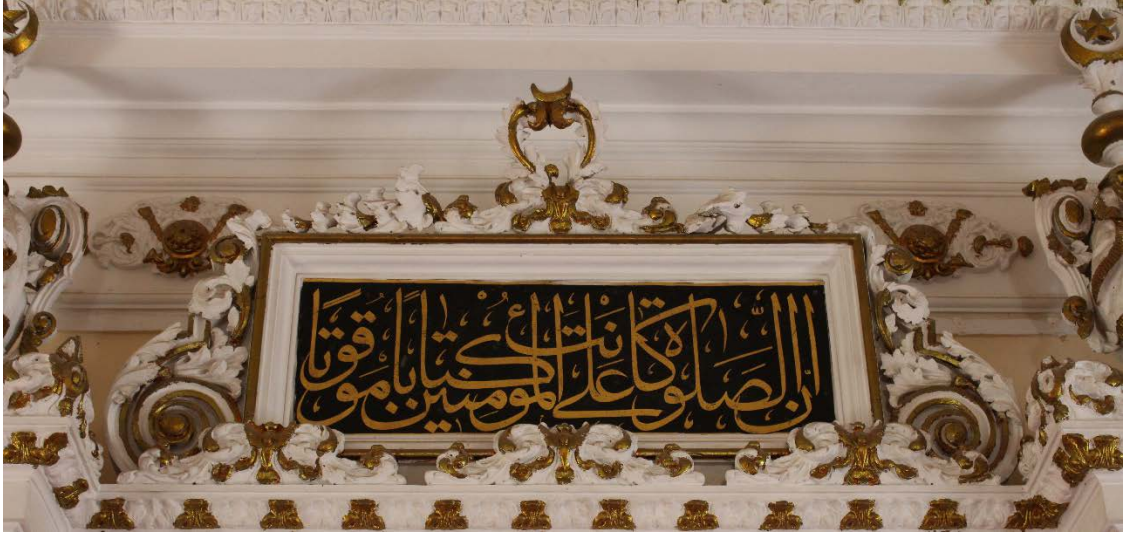
⁸⁷ *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 105.

Fot. 124: Mihrap Görünümü.

Çiz. 21: Mihrap Çizimi.

Fot. 125: Mihrap Tepeliğindeki Yazı Kartuşu.

Yivli sütunların arasında 2.54x0.99x0.82 m. ebatlarında mihrap nişi yer alır. Mihrap nişinin söveleri geometrik formda süsleme unsurlarıyla çevrelenmiş ve nişin kemerinde ortadan ikiye ayrılarak yapılmış petrol yeşili renkli perde motifi bulunur. Perde motifi merkezden bir, doğu ve batı köşelerden iki olmak üzere toplamda üç iple tutturulmuştur. Yuvarlak kemerli mihrap nişinin kilit taşı yüzeyinde bitkisel süslemeli kemer sorgucu vardır⁸⁸. Mihrabın daire formlu kemerinin köşelerinde kabarık hatlı yapılmış bitkisel süsleme ve tomurcuk çiçekler bulunur. Mihrap nişinin üzerinde 1.40x0.54 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli kartuş vardır. Dikdörtgen çerçeveli kartuşun kısa kenarlarında dış bükey kavisli yapılmış ve yüzeyine karşılıklı olarak birbirine yönelmiş hilal ve yıldız motiflerine yer verilmiştir. Kartuş yüzeyinde altın yaldız renkli sülüs karakterli yazıyla Ali İmran 37. ayete yer verilmiştir (Fot. 126).

Transkripsiyonu: “Kullemâ dehale ‘aleyhâ zekeriyyâ-l mihrâbe”

Açıklaması: “Zekeriya onun bulunduğu bölmeye her girişinde”⁸⁹.

Dikdörtgen çerçevenin üzerinde iki yana doğru yönelmiş kıvrım dalların uçları açık sonlanan çiçek demeti vardır. Çiçek demeti, kıvrımlı süsleme üzerinde gül, karanfil ve çeşitli çiçeklerden ve onun etrafından bitkisel yapraklar yer almaktadır (Fot. 127).

⁸⁸ Kemer Sorgucu: Kemerin silmeli ve taşkınca meydana getirilen kilit taşı. Detaylı bilgi için bkz., D. Hasol, *age.*, s. 274.

⁸⁹ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 63.

Fot 126. Mihrap Kemerli Bitkisel Süsleme Detay Görünümü.

Fot. 127: Mihrap Nişi Üzerindeki Çocuk Demeti.

Güney cephenin batısındaki yarım daire kemerli pencerenin kilit taşındaki kartuş yüzeyinde altın yaldız renkli yazıyla cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “*Talha r.a*”⁹⁰ ismi yazmaktadır (Fot. 128-Çiz. 22).

⁹⁰ On sahabeden birisidir. Hazreti Talha'nın ismi Talha bin Ubeydullah bin Osman bin Amr bin Kâ'b olup, Künyesi Ebu Muhammed, lakabı Feyyaz ve Hayyir (Çok hayır işleyen)'dir. Hz. Ebu Bekir'in tavsiyesine uyarak, İslamiyet'i kabul etmiş Müslüman olmuştur. İlk iman edenlerin sekizincisidir. Hazreti Ebu Bekir vasıtasıyla iman edenlerin beşincisidir. Hz. Muhammed ile beraber birçok savaşa katılmıştır. Bünyamin Erul “Talhô b. Ubeydullah”, *TDVİA*, C. 29, İstanbul 2010, s. 504-505.

Fot. 128: Talha r.a Yazılı Kartuş.

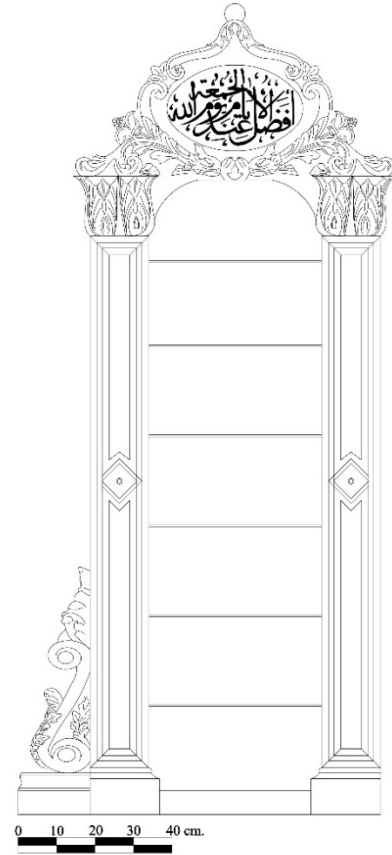

Çiz. 22: Talha r.a Yazılı Kartuş Çizimi.

Harimin güneybatı köşesinde 4.41x2.16x0.75 m. ebatlarındaki minber, 0.10 m. yüksekliğinde iç bükey ve dış bükey kavislerden meydana getirilen podyum üzerindedir. Minberin yüzeyinde dönemin modasına uygun süslemelere yer alır. Minberin doğu ve kuzey cephesi yüzeyi açık, batı ve güney cepheleri duvara bitişik şekilde yapılmıştır (Fot. 129-Çiz. 23).

Fot. 129: Minber Kuzey Cephe.

Çiz. 23: Minber Kuzey Cephe Çizimi.

Minberin kuzey cephesinde 0.45 m. genişliğinde düz kemerli kapı açıklığı bulunur ve 0.25 m. genişliğinde yedi basamağı vardır. Düz kemerli kapı açıklığı 0.15x0.15 m. ebatlarında kare payeler tarafından taşınmaktadır. Payeler üç yönden profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Kapı açıklığını meydana getiren 1.38 m. uzunluğundaki payelerin yüzeyinde ortalama 0.08x0.08 m. ebatlarında baklava dilimli desenler vardır. Payelerin yüzeyine baklava dilimli desenler, kuzey yönde ve iç yüzeylerde birbirlerine eşit hizada yerleştirilmiştir. Kapı açıklığındaki payelerin başlıkları akantus yaprağı motifli sonlanmaktadır.

Kapı açıklığının üst merkezinde yer alan düğüm yapmış akantus yaprağı iki yana doğru devam ederek kıvrımlı ve uçları tomurcuklu plametle sonlanmaktadır (Fot. 130). Açıklığın üzerinde 0.35x0.22 m. ölçülerindeki elips kartuşun köşelerinde uçları volütlü süslemeler yer alır. Kartuş yüzeyinde siyah zemin üzerine altın yıldız renkli sülüs karakterli yazıyla hadis-i şerife yer verilmiştir (Fot. 131).

Transkripsiyonu: “Efdalü’l- eyyâmi indallâhi yevmü’l-cum’ati”

Anlamı: Allah katında günlerin en faziletlisi cuma günüdür”⁹¹.

Fot. 131: Minber Kapısındaki Kitabe Kartuşu.

Fot. 130: Minber Kapı Açıklığındaki Palmet Motifli Süsleme Detayı.

⁹¹ Et-Taberâni, Süleyman b. Ahmed, el- Mu’cemü’l- Kebir (Tahkik, Hamdi b. Abdülmecid es-Silefi), Mektebetü’l- Ulûm ve’l- Hikem, Mevsil, 1983, C. 11, s. 160.

Minberin kuzeydoğu köşesine bitişik olarak yapılmış “S” kıvrımlı uçları volüt şeklinde sonlanan konsol yer alır. Konsol üç cepheli olarak düzenlenmiş ve yüzeyinde akantus yapraklı süsleme vardır (Fot. 132).

Fot. 132: Minber “S” Kıvrımlı Konsol Detayı.

Minber köşkü, üçü duvara bitişik biri bağımsız olmak üzere dört paye tarafından taşınmaktadır. Payeler 0.12x0.12 m. ebatlarında kare kaideli olarak yapılmış ve payelerin başlıkları akantus yapraklarının ters ve düz olarak yerleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Minber köşkünü taşıyan payelerinin arasındaki kuzey yüzeyindeki kemer açıklığında Azhab Sûresi 56. ayete yer verilmiştir (Fot. 133).

Transkripsiyonu: “İnnallâhe ve melâikete-hu yusallûne alen nebiyyi yâ eyyuhâ ellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmen”

Anlamı: Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salât ediyorlar. (Peygambere Allah’ın salât etmesi, rahmet etmesi; meleklerin salât etmesi, şanının yüceltilmesini dilemeleri anlamını ifade ederken; mü’minlerin salât etmesi ise, dua etmeleri anlamını ifade etmektedir.) Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin”⁹².

Fot. 133: Mihrap Köşkündeki İkiz Kemer Formlu Kemerin Yüzeyindeki Yazı Kartuşu.

Minber köşkünün üzeri dilimli kubbeli ve âlemlerle sonlanmaktadır. Köşkün kubbesinin saçakları korniş şeklinde olup saçaklarında üçgen parçalar halinde altın yaldız renkle boyanmış süslemeler yer almaktadır. Korniş köşelerde bitkisel süslemeli düzenlenmiştir.

Minber yan aynalığındaki düz kemerli geçit bölümü 0.39 m. genişliğinde 1.10 m. yüksekliğindedir. Geçit bölümü açıklığı etrafında 0.05 m. genişliğinde şerit halinde yumurta dizisini andıran süsleme bordürü ile çevrelenmiş ve bordür kuşağı bitkisel başlıkla sonlanır.

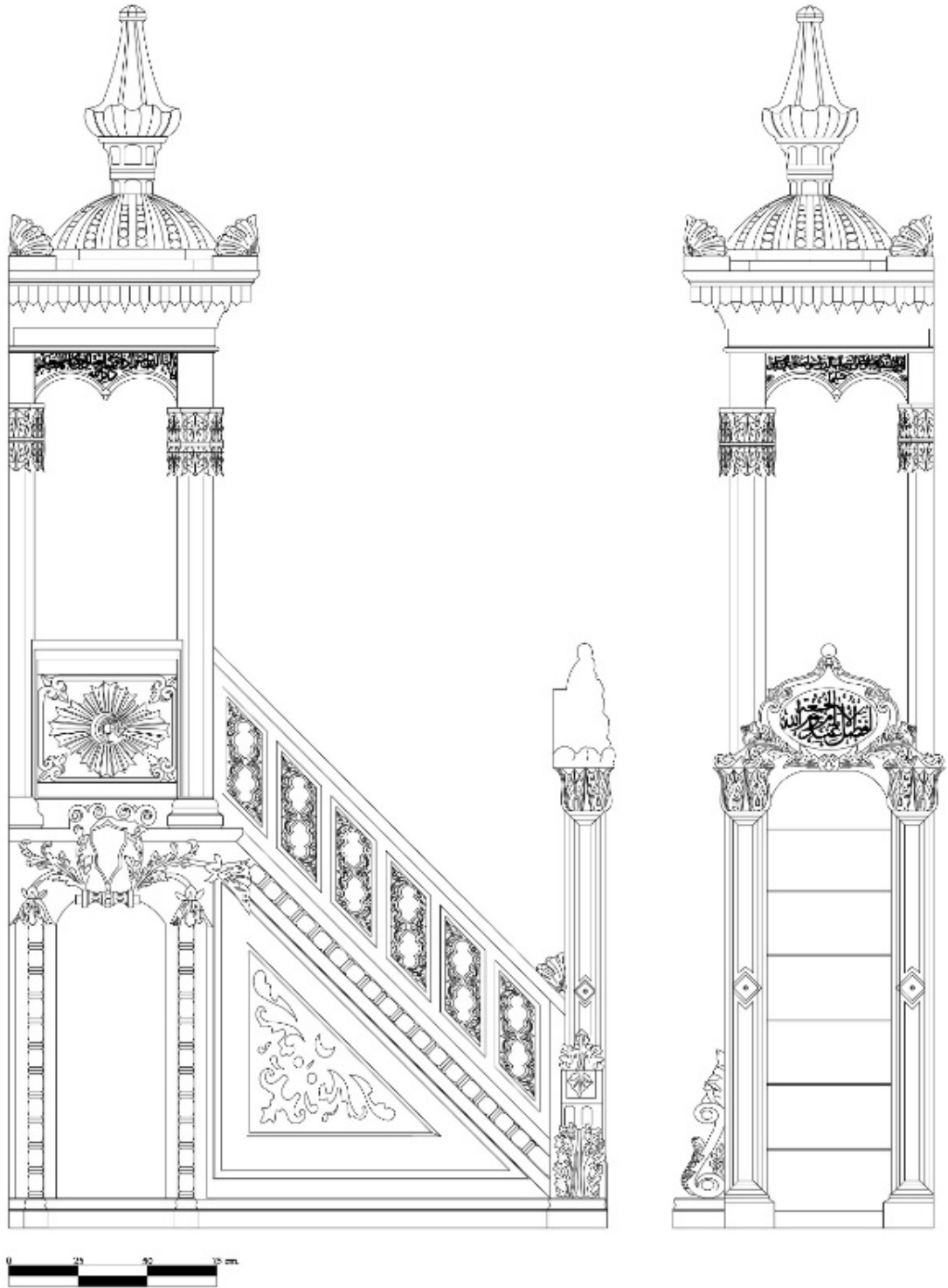
Kemer sorgucunun güney ve kuzeyinde kabarik hatlı olarak yapılmış akantus yaprakları yer alır. Minber aynalığı 0.99x0.70x0.69 ebatlarında dik açılı üçgen şeklindedir. Aynalık yüzeyinde ajur tekniğinde yapılmış akantus yaprakları ve stilize palmet motifleri yer alır. Dik açılı üçgen formunda yapılan aynalığın dış yüzeyinde 0.15

⁹² Azhâb Sûresi 33/56. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 469.

m. genişliğinde bordür sırasıyla çevrenmektedir. Minber korkuluğu 1.80x0.50 m. ölçülerinde olup, korkuluk yüzeyinde ajur tekniğinde düzenlenmiş bitkisel süslemeli altı panoya yer verilmiştir (Fot. 134-Çiz. 24).

Fot. 134: Minber Yan Aynalık Görünümü.

Çiz. 24: Minber Yan Aynalık ve Kuzey Cephe Çizimi.

Minber köşk korkuluğunun yan aynalığı 0.50x0.39 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeve halinde düzenlenmiştir. Çerçeve yüzeyinde hilal, yıldız motifi ve onun merkezinden dışarıya doğru dağılan çizgisel hatlar bulunmaktadır. Dikdörtgen çerçevenin köşelerinde kabartma olarak yapılmış palmet motifleri yer alır (Fot. 135).

Minber köşkünün doğu cephesindeki payelerin arasındaki ikiz kemerli alınlık yüzeyindeki kartuşta siyah zemin üzerinde sülüs karakterli yazıyla Cuma Sûresi 9. ayete yer verilmiştir (Fot. 136).

Transkripsiyonu: “Yâ eyyuhâllezîne âmenû îzâ nûdiye lis salâti min yevmil cumuati fes'av ilâ zikri allâhi”

Anlamı: “Ey iman edeneler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır”⁹³.

Fot. 135: Minber Yüzeyindeki Hilal ve Yıldız Motifi.

Fot. 136: Minber Köşkündeki Kemer Yüzeyinde Yer Alan Yazı Kartuşu.

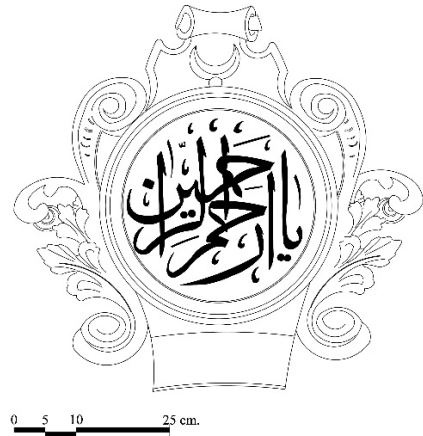
Batı cephe 7.84 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyinde daire kemerli iki pencere açıklığı yer alır. Daire formulu kemerlerin kilit taşı yüzeyinde kartuş yüzeyinde yazılar vardır (Fot. 137).

Fot. 137: Batı Cephe Görünümü.

⁹³ Cuma Sûresi, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, s. 623.

Batı cephe duvarının kuzeyinde bulunan pencere kemeri kilit taşındaki kartuş yüzeyinde “*Yâ erhamerrâhimin*”⁹⁴ duası yazılıdır (Fot. 138-Çiz. 25).

Fot. 138: Yâ erhamerrâhimin Yazılı Dua
Kartuş.

Çiz. 25: Yâ erhamerrâhimin Yazılı Dua
Kartuş Çizimi

Batı cephenin güney ucunda bulunan pencere kemer kilit taşındaki kartuş yüzeyinde cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “Ebu Ubeyde Bin Cerrah r.a.”⁹⁵ adı yazılıdır (Fot. 139-Çiz. 26).

Fot. 139: Ebu Ubeyde Bin Cerrah r.a.
Yazılı Kartuş.

Çiz. 26: Ebu Ubeyde Bin Cerrah r.a.
Yazılı Kartuş Çizimi.

⁹⁴ Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah anlamına gelir.

⁹⁵ Ebu Ubeyde Bin Cerrah R.A; On sahabeden birisidir. Hz. Muhammed döneminde İslamiyet’in tebliğ edilmesi ve idari işlerde görev almıştır. Bedir savaşında babasının müşriklerin safında olması ve kendisine saldırması sonucunda babasını öldürmüştür. Bu sebepten dolayı babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa müminlerin kâfirleri dost edinmeyeceğini belirten ayetin (el-Mücâdile 58/22) bundan dolayı nâzil olduğu rivayet edilmektedir. İslam orduları dağıldığında Hz. Muhammed’in etrafından ayrılmayan on dört kişi arasında vardır. Detaylı bilgi için Bkz., Ahmet Önkal, “Ebü Ubeyde b. Cerrah” *TDVİA*, C. 10, İstanbul 1994, s. 249-250.

Harim kuzey cephesi 7.81 m. uzunluğundadır. Kapının, doğusunda ve batısında birer pencere vardır. Duvar yüzeyinde diğer cephelerdeki kubbe geçiş öğelerine denk gelen bölümde kadınlar mahfiliyle harim mekânını birbirinden ayıran ahşap çıtalarla meydana getirilmiş kafes uygulaması yer alır (Fot. 140).

Fot. 140: Harim Mekânı Kuzey Cephe Görünümü.

Üç bölümden meydana getirilmiş olan kafes uygulamasında cephe aksında bulunan üç dilimli şekilde ileriye taşırılmıştır. Kadınlar mahfilinin çıkıntı yapan bölümü “S” formu konsol tarafından taşınmaktadır. Konsol yüzeyi akantus yapraklarıyla bezelidir⁹⁶ (Fot. 141-142). Cephe aksındaki kafes uygulamasının doğu ve batısında yatay şekilde dış bükey kavisli kafes uygulamasıyla kapatılmıştır.

⁹⁶ Konsol yüzeyindeki akantus yaprağı bezemesinde insan yüzü şeklindeki görünümü tamamen göz yanılmasıyla alakalıdır.

Fot. 141: Kadınlar Mahfili Konsol.

Fot. 142: Konsol Detay Görünümü.

Kuzey cephenin doğu ucunda bulunan pencerenin kilit taşı yüzeyindeki kartuş yüzeyi sülüs karakterli yazıyla cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “Sa’d bin Zeyd r.a.”⁹⁷ ismi yazılmıştır (Fot. 143-Çiz. 27).

Fot. 143: Sa’d bin Zeyd r.a Yazılı Kartuş.

0 5 10 25 cm.

Çiz. 27: Sa’d bin Zeyd r.a Yazılı Kartuş Çizimi.

⁹⁷ Hayattayken cennet ile müjdelenen on sahabeden birisidir. 593 veya 594 yılında doğduğu tahmin edilmekte, henüz yirmi yaşında bile değilken Müslüman olmuştur. İslamiyet’inde gelmesinden öncede putlara inanmanın yanlış olduğunu düşünmüş ve onlar için kesilen kurbanların etleri yemeyi reddetmiştir. Mekkeliler ‘in Hz. Peygamber’i öldürme kararını uygulamak üzere harekete geçen Ömer, kız kardeşi Fatıma’nın Müslüman olduğunu öğrenince Said b. Zeyd ‘in evine giderek onu hanımı ile birlikte tartakladı. Ancak Said’in sabırlı davranması ve sorulan sorulara inandırıcı cevaplar vermesi üzerine Ömer onları bıraktı ve okunan Kur’an’ı dinledikten sonra iman etmeye karar verdi. Detaylı bilgi için bkz: Mehmet Efendioğlu, “Said b. Zeyd”, *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 581.

Kuzey cephede batı uçta bulunan yarım daire formlu pencere aynı form özelliklerindedir. Pencere kilit taşında 0.35 m. çapındaki kartuş yüzeyinde sülüs karakterli yazıyla cennetle müjdelenen on sahabiden birisi olan “Sa’d bin Ebî Vakkas r.a”⁹⁸ ismine yer verilmiştir (Fot. 144-Çiz. 28).

Fot. 144: Sa’d bin Ebî Vakkas r.a Yazılı
Kartuş.

Çiz. 28: Sa’d bin Ebî Vakkas r.a Yazılı
Kartuş Çizimi.

Son cemaat yerinin üzerinde yer alan kadınlar mahfiline batı cepheden açılan dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığıyla geçit sağlanmaktadır. Kadınlar mahfili 8.72x3.33 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Kapı açıklığından kadınlar mahfiline dört basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (Fot. 145-146).

Kadınlar mahfili kuzey cepheden üç pencere ile aydınlatması sağlanırken, güney yönünden harim mekânı ile arasında ahşap çita parçalarla oluşturulmuş dış bükey kavisli kafes uygulaması yer alır. Kadınlar mahfiliyle harim mekânı arasını kapatan çitalar, mahremiyetti sağlamak için yapılmıştır. Doğu ve batı uçtaki pencereler yuvarlak kemerli yapılmıştır. Mahfilin duvar yüzeylerinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Kadınlar mahfilinin üzeri üç tekne tonozlarla örtülmüştür ve dört bölüme ayrılmıştır. Tonozların yüzeyi beş kollu yıldız motifleriyle kaplanmıştır. Tonozun

⁹⁸ 592 yılında Mekke’de doğmuştur, Hz. Muhammed’in annesinin amcasının oğlu olduğu için Hz. Muhammed dayı olarak hitap ettiği rivayet edilir. İslamiyet’in ilk yıllarında Müslümanlıkla alay eden müşriklerden birini yaraladığı için İslam adına ilk kanı akıtan kişi olarak bilinmektedir. Kufe Şehrini Hz. Ömer’in emriyle kurmuş ve Kufe valiliği yapmıştır. Sağlığında cennetle müjdelenen on sahabeden birisidir. 675 yılında vefat etmiştir. Sa’ad bin Ebî Vakkas yaşamında karşılaştığı bazı durumları Hz. Peygamber’e anlatması üzerine ayetler inmiştir. Bunlardan bazıları, kızı dışında mirasçısının bulunmaması bu yüzden bütün malının vasiyet etmeyi düşündüğünü söyleyince Hz. Muhammed malının en fazla üçte birini vasiyet edebileceğini bildirmiştir. Bir başka dinden dönmesi için annesinin tehditlerine boyun eğmediğinden böyle konularda anne ve babaya itaat edilmemesin gerektiği hakkındadır. Detaylı bilgi için bkz: İbrahim Hatiboğlu, “Sa’d b. Ebî Vakkas”, *TDVİA*, C. 35, İstanbul 2008, s. 372-374.

merkezinde akantus yaprağı ve onun etrafında beş kollu yıldız motifleri yer alır (Fot. 147-148-149-150).

Fot. 145: Kadınlar Mahfili Kapı Açıklığı.

Fot. 146: Kadınlar Mahfili Merdiven Basamakları.

Fot. 147: Kadınlar Mahfili Doğu Cephe Görünümü.

Fot. 148: Kadınlar Mahfili Çapraz Tonoz Yıldız Motifleri.

Fot. 149: Tavan Göbeğindeki Akantus
Yaprağı.

Fot. 150: Tavan Yüzeyindeki Beş Kollu
Yıldız Motifi.

Kubbe geçiş öğelerinde köşelere yerleştirilmiş tromplar sayesinde elde edilen sekizgen karnak ile kubbe taşınmaktadır (Fot. 151). Tromplar birbirlerine daire formu kemerle bağlanmaktadır. Yarım daire formu kemerlerin kilit taşı yüzeylerinde kabarık hatlı yapılmış “S” kıvrımları, kıvrım dalları, gül, gülce, palmet motifi ve akantus yaprağı süslemelerine yer verilmiştir. Kemer açıklığı yüzeyinde iki daire kemerli pencere yer alır. Pencerelerin üzerindeki enine elips formunda kartuşların yüzeyinde sülüs hatlı yazıyla yazılmış kartuşlar bulunur. Yazı kartuşlarının etrafında bitkisel süslemeler vardır. Kemer

açıklıklarının köşelerinde daire formunda kartuşların yüzeyinde sülüs yazı tipindeki yazılar siyah zemin üzerine altın yıldız renklidir. Daire formundaki kartuşların üzerinde “S” kıvrımlı süsleme unsurları ve onun etrafında bitkisel formlu yaprak motifleriyle sonlanmaktadır. Kartuşların kaidesinde “S” kıvrımlarıyla meydana getirilmiş süslemeler yer alır⁹⁹.

Fot. 151: Kubbe Geçiş Elemanları Görünümü.

Harim mekânının güney cephesindeki kemer açıklığında bulunan iki yarım daire kemerli pencerenin üzerindeki elips formundaki kartuş yüzeyinde “Ra’sü’l-hikmeti mehâfetullah”¹⁰⁰ hadisi yazmaktadır (Fot. 152-153). Kemer açıklığının batısında yer alan daire formlu kartuş yüzeyinde “Allah (c.c)” yazmaktadır (Fot. 154-Çiz. 29). Doğusunda bulunan kartuş yüzeyinde ise “Muhammed (a.s.)” hatlıdır (Fot. 155-Çiz. 30).

⁹⁹ Kubbe geçiş öğelerinde zikredilen süsleme unsurları benzer özellikte yapıldığı için anlatımda tekrar yer verilmeyecektir. Sadece kartuş yüzeyindeki yazılara anlatılacaktır.

¹⁰⁰ Hikmetin başı Allah korkusudur” anlamında hadis-i şerif. Muhammed Esad Erbili, *Kenzü'l-İrfan*, Hadis No: 613, İstanbul 1989, s. 148.

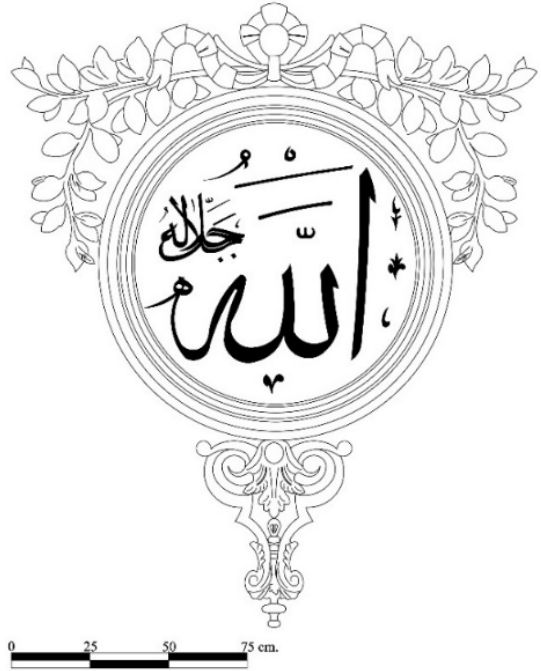
Fot. 152: Güney Cephe Kubbe Geçiş Öğeleri.

Fot. 153: Güney Cephe İkiz Pencere Üzerindeki Elips Formlu Yazı Kartuşu.

Fot. 154: Allah (c.c) Yazılı Kartuş.

Çiz. 29: Allah (c.c) Yazılı Kartuş Çizimi.

Fot. 155: Muhammed (a.s) Yazılı Kartuş.

Çiz. 30: Muhammed (a.s) Yazılı Kartuş Çizimi.

Kubbe geçiş öğelerinden batı cephedeki yarım daire kemerli açıklık yüzeyindeki iki daire kemerli pencerelerin üzerindeki elips kartuş yüzeyinde “Kâle’n-Nebiyyu Aleyhi’s-Selâm, Efdalü’z-zikri lâ İlâhe İllallah”¹⁰¹ hadisi yer alır (Fot. 156-157). Yarım daire formundaki kemerin güneyindeki daire formlu kartuş yüzeyinde “Hüseyin”¹⁰² ve

¹⁰¹ “Zikrin en faziletlisi Allah’tan başka ilah yoktur demektir” anlamında hadis-i şerif. İbn Mâce, Edeb, 55.

¹⁰² Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin, İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in torunudur. Annesi, Hz. Muhammed’in kızı Fatıma Zehra’dır. Hz. Hüseyin Kerbelâ’da şehit edilmiştir.

ketebe hu Muhammed Münir¹⁰³” yazılıdır (Fot. 158-Çiz. 31). Kuzeyindeki kartuş içerisinde ise “Hasan¹⁰⁴ ve 1312¹⁰⁵” tarihli yazılıdır (Fot. 159-Çiz. 32).

Fot. 156: Batı Cephe Kubbe Geçiş Öğelerindeki Yazı Kartuşları.

Fot. 157: Batı Cephe İkiz Pencere Üzerindeki Elips Formlu Yazı Kartuşu.

¹⁰³ Ketebe: hat sanatında hattat imzası ya da adıdır. Arapça ’da “yazan” anlamına gelir ve hattatlar *ketebe* şeklinde başlayan şekilde imza atarlar. Detaylı bilgi için bkz., M. Sözen-U. Tanyeli, *age.*, s. 130.

¹⁰⁴ Hz. Hasan’ın babası Hz. Ali annesi Hz. Muhammed’in kızı Fatıma Zehra’dır. İslâm peygamberi Hz. Muhammed’in torunudur.

¹⁰⁵ Bu levha üstünde verilen H. 1312 tarihi, miladi olarak 1894-95 yılına denk gelmektedir. Harim mekânının daha erken tamamlandığını göstermektedir.

Fot. 158: Hüseyin r.a. Yazılı Kartuş.

Çiz. 31: Hüseyin r.a. Yazılı Kartuş Çizimi.

Fot. 159: Hasan r.a. Yazılı Kartuş.

Çiz. 32: Hasan r.a. Yazılı Kartuş Çizimi

Harimin kuzey cephesinde kadınlar mahfilinin denk gelmesinden dolayı daire kemerli açıklık yüzeyinde olduğu için pencere açıklığı ve üzerindeki yazı kartuşu bulunmamaktadır (Fot. 160). Fakat diğer cephelerde görülen daire formlu kemerin iki yanındaki yazı kartuşları vardır. Kemerin batı köşesindeki daire formlu kartuş yüzeyinde

“Ali el Murtaza r.a” ismi yazılıdır (Fot. 161-Çiz. 33). Yarım daire kemerli düzenlemenin doğu köşesinde ise “Osman Zinnureyn”¹⁰⁶ ismi yazmaktadır (Fot. 162-Çiz. 34).

Fot. 160: Kuzey Cephe Kubbe Geçiş Ögelerinde Yer Alan Yazı Kartuşları.

Fot. 161: Ali el Murtaza r.a Yazılı Kartuş.

Çiz. 33: Ali el Murtaza r.a Yazılı Kartuş Çizimi.

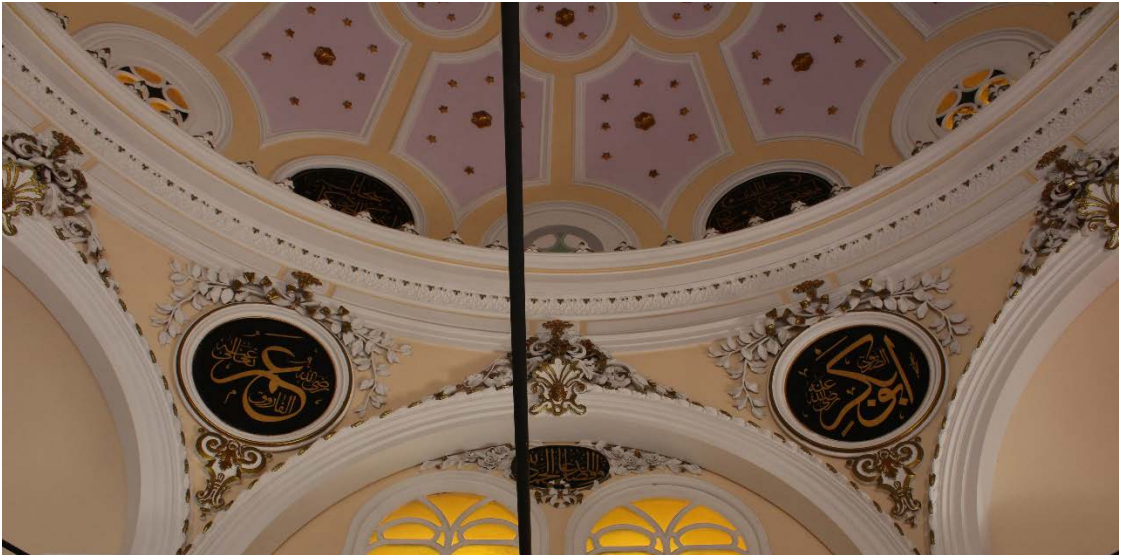
¹⁰⁶ “İki nur sahibi Osman” anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed’in iki kızıyla evlendiği için iki nur sahibi denilmiştir. Osman bin Affan, Dört Büyük Halife’den üçüncüsü, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in cennetle müjdelenmiş sahabelerinden birisi. 644 yılından 656 yılında kadar 12 yıl boyunca, halifelik yapmıştır. 656 yılında Kur’an okurken şehit edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz., İsmail Yiğit, “Osman”, *TDVİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 438-443.

Fot. 162: Osman Zinnureyn Yazılı Kartuş

Çiz. 34: Osman Zinnureyn Yazılı
Kartuş Çizimi

Harim mekânının doğu cephesindeki kubbe geçiş ögesinde yarım daire formulu kemer yüzeyindeki pencerelerin üzerinde elips formundaki kartuş yüzeyinde “Ve efdalu'd-du'a elhamdülillah”¹⁰⁷ yazılıdır (Fot. 163-164). Yarım daire formulu kemerin kuzeyindeki daire formulu kartuş yüzeyinde “Ömer el Faruk r.a” ismi yazılıdır (Fot. 165-Çiz. 35). Kemerin güneyindeki kartuş yüzeyinde ise “Ebubekir es-Sıddık r.a” yazmaktadır (Fot. 166-Çiz. 36).

Fot. 163: Doğu Cephe Kubbe Geçiş Ögelerindeki Yazı Kartuşları.

¹⁰⁷ “Ve En Faziletli Dua Elhamdülillah” Anlamında Hadis-i Şerif. Tirmizi Deavât, 8.

Fot.164: Doğu İkiz Pencere Üzerindeki Elips Formlu Yazı Kartuş.

Fot. 165: Ömer r.a Yazılı Kartuşu.

Çiz. 35: Ömer r.a. Yazılı Kartuşu Çizimi.

Fot.166: Ebubekir r.a Yazılı Kartuşu.

Çiz. 36: Ebubekir r.a Yazılı Kartuş Çizimi.

Yapını kubbesi 7.31 m. çapındadır. Kubbe merkezinde çiçek motifi etrafında madalyon, madalyonu çevresinde daire, dairenin dışında iç bükey kavisli merkezden dışarıya doğru genişleyen yüzeyde altı yıldız motifi bulunur. Onun etrafında daire yüzeyinde biri merkezde, beşi etrafında yıldız motifi vardır. Daire etrafında dış bükey kavisli uçları olan kartuş yüzeyinde dokuz yıldız motifi yer alır. Kubbe eteğinde bir sıra pencere bir sıra kartuş ile çevrenir. Daire formuna yakın olan dua kartuşlarının yüzeyinde siyah zemin üzerine altın yıldız renkte sülüs karakterli yazılar vardır (Fot. 167-168).

Fot. 167: Kubbe Yüzeyindeki Süslemeler.

Fot. 168: Kubbe Göbeği Süslemesi.

Harim mekânı kubbe yüzeyi doğu cephenin kuzeyde 1.23x0.91 m. ebatlarında elips formuna yakın kartuş yer alır. Kartuş yüzeyinde enine dikdörtgen satırlarda, “Subhâneke mâ zekernâke hakka zikrike yâ mezkûr”¹⁰⁸ duası yazılıdır (Fot. 169-Çiz. 37).

Fot. 169: Doğu Cephe Kuzey Köşedeki Kartuş

Çiz. 37: Doğu Cephe Kuzey Köşedeki Kartuş Çizimi.

Kubbe yüzeyinin doğu cephe, güney uçtaki daire formulu kartuş yüzeyinde, “Subhane lezi lem yettehiz sâhibeten velâ veled subhâne'l-lezî lem yelid velem yûled velem yekûn lehu kufuven ehad”¹⁰⁹ “Taberani ibn-i Abidîn sahife 48”¹¹⁰ yazılıdır (Fot. 170-Çiz. 38).

Fot. 170: Doğu Cephe Güney Köşedeki Kartuş.

Çiz. 38: Doğu Cephe Güney Köşedeki Kartuş Çizimi.

¹⁰⁸ “Ey zikre layık olan Allah’ım hakkıyla zikredemediğim halde seni tespih ederiz” anlamına gelen dua. Detaylı bilgi için bkz.; Kenan Demirtaş, *Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması*, İstanbul 2010, s. 226.

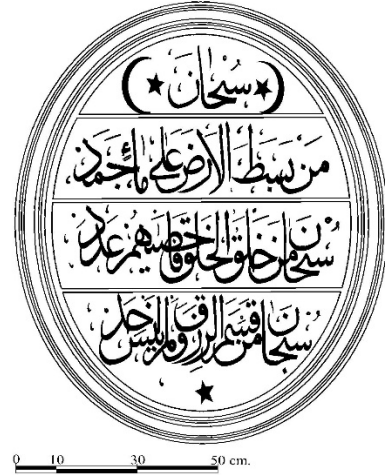
¹⁰⁹ “Tespîh ederiz o Allah’ı ki, bir arkadaş ve çocuk edinmedi. Yine tespih ederiz Allah’ı ki doğmadı ve doğrulmadı ve hiçbir şeye denk olmadı” anlamına gelen dua. Detaylı bilgi için bkz., Mehmet Paksu, *Peygamberimizden Günlük Dualar*, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s. 124-125.

¹¹⁰ Burada hattat yazmış olduğu yazıların kaynağını belirtmiştir.

Güney cephe doğu uçta yer alan daire formundaki kartuş yüzeyinde; “*Subhane men vasatal arza alemain cemetin / Subhanemen lalekal halka ma ashabın adet / Subhane men kasemer rizga velem yensa ehad*”¹¹¹ duasına yer verilmiştir (Fot. 171-Çiz. 39).

Fot. 171: Güney Cephe Doğu Köşedeki Kartuş.

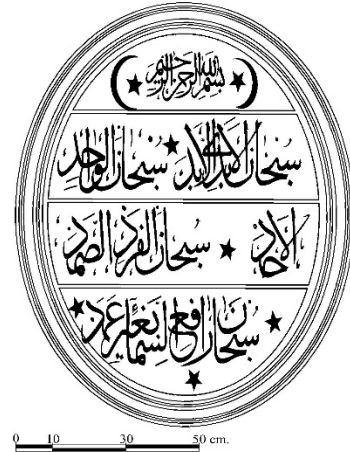

Çiz. 39: Güney Cephe Doğu Köşedeki Kartuş Çizimi.

Kubbe eteğinin güney cephesinin batı uçtaki daire formulu kartuş yüzeyinde; “*Bismillahirrahmanirrahim. Subhanel ebediyill ebedi / Subhanel vahidill ehadi / Subhanel ferdissamet / Subhanel rafi-i essamai divayri amedin*”¹¹² duası yazılıdır (Fot. 172-Çiz. 40).

Fot. 172: Güney Cephe Batı Köşedeki Kartuş.

Çiz. 40: Güney Cephe Batı Köşedeki Kartuş Çizimi.

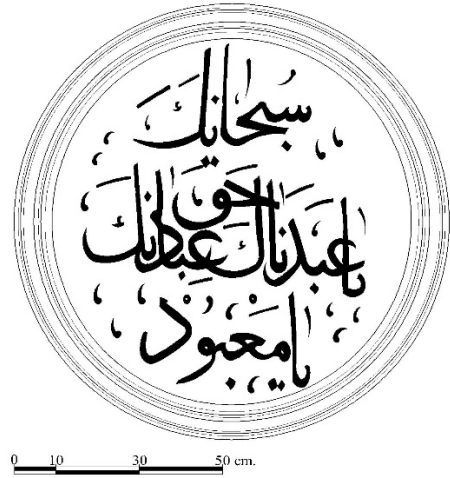
¹¹¹ “Tespîh ederim yeri su ile kuruduktan sonra yayan Allah’ı / Tespîh ederim sayısızca yarattığı yaratan Allah’ı / Tespîh ederim mahlûkatın hiçbirini unutmayan rızkını ayıran Allah’ı” anlamına gelen dua. Detaylı bilgi için bkz., M. Paksu, *age.*, s. 124.

¹¹² “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla” Tespîh ederim ebedi olan Allah’ı / Tespîh ederim bir olan Allah’ı / Tespîh ederim tek ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah’ı / Tespîh ederim gökleri direksiz bir şekilde yükselten Allah’ı” anlamına gelen dua. Detaylı bilgi için bkz.; K. Demirtaş, *age.*, s. 226.

Kubbe eteğinin batı cephesinde güney ucunda bulunan dua kartuşu yüzeyinde; “*Subhaneke me abedinel hakka ibadetike ya mabud*” duası yer alır¹¹³ (Fot. 173-Çiz. 41).

Fot. 173: Batı Cephe Güney Köşedeki Kartuş.

Çiz. 41: Batı Cephe Güney Köşedeki Kartuşu Çizimi.

Batı cephe kubbe eteğinde kuzey uçtaki dua kartuşu yüzeyinde; “*Subhaneke me alimnel hakka ilmike yamalum*”¹¹⁴ duası yer alır (Fot. 174-Çiz. 42).

Fot.174: Batı Cephe Kuzey Köşedeki Kartuş.

Çiz. 42: Batı Cephe Kuzey Köşedeki Kartuş Çizimi.

¹¹³ “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Ey bilinmeye en layık olan Allah’ım seni gerçek bir ilimle bilemedik” anlamına gelen dua. Detaylı bilgi için bkz.; K. Demirtaş, *age.*, s. 226.

¹¹⁴ “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Ey edilmeye layık layık olan Allah’ım sana hakkıyla ibadet edemedik” anlamında dua. Detaylı bilgi için bkz.; K. Demirtaş, *age.*, s. 530

Kuzey cephe kubbe eteğinin batı uçtaki dua kartuşunda; “*Subhaneke ma arafnel hakka marifetike ya maruf*”¹¹⁵ duası yazmaktadır (Fot. 175-Çiz. 43).

Fot. 175: Kuzey Cephe Batı Köşedeki Kartuş.

Çiz. 43: Kuzey Cephe Batı Köşedeki Kartuş Çizimi.

Kubbe eteğinin kuzey cephesinde doğu uçtaki daire formulu kartuşta; “*Subhaneke ma şukurnel hakka şükrike ya meşkür*”¹¹⁶ duası yer alır (Fot. 176-Çiz. 44).

Fot. 176: Kuzey Cephe Doğu Köşedeki Kartuş.

Çiz. 44: Kuzey Cephe Doğu Köşedeki Kartuş Çizimi.

Süsleme: Yapıda süsleme geometrik, bitkisel ve yazı olarak görülmektedir. Caminin dış cephesinde özellikle kuzey cephede yoğun süsleme görülmektedir. Diğer cephelerde ise pencerelerde bitkisel ve geometrik süsleme olarak kullanılmıştır. Caminin içerisinde

¹¹⁵ “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Ey anlaşılmaya en layık olan Allah’ım seni layıkıyla anlayamadık” anlamında dua. Detaylı bilgi için bkz.; K. Demirtaş, *age.*, s. 531

¹¹⁶ “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Ey şükredilmeye en layık olan Allah’ım sana layıkıyla şükredemedik” anlamında dua. Detaylı bilgi için bkz.; K. Demirtaş, *age.*, s. 226.

mihrap, minber, vaaz kürsüsü, pencere kilit taşı yüzeylerinde, kubbe geçiş ögelerinde, kubbe karnında, son cemaat yerinde ve kadınlar mahfilinde bitkisel, geometrik ve yazı şeklinde süsleme görülmektedir.

Geometrik Süsleme: Yapının son cemaat yerindeki tavan yüzeyinde altı kollu yıldız (Mühr-i Süleyman) motifi kullanılmıştır. Mihrap nişinin üzerinde enine dikdörtgen formunda meandr motifi ve mihrabın nişini çevreleyen birbirini takip eden zincir motifine yer verilmiştir. Vaaz kürsüsünün yüzeyinde on dört kollu yıldız motifi süslemesi yer alır. Kadınlar mahfilinin güney cephesinde harim mekânı ile birbirini ayıran ahşap çıtalarla meydana getirilmiş geometrik desenli kafes uygulamasında görülmektedir. Kubbe yüzeyinde ve kadınlar mahfilinin tonoz yüzeyinde beş kollu yıldız motifi kullanılmıştır. Minare kapısının söve yüzeylerindeki üçgen bezemelerle son cemaat yerindeki pencerelerin kaidelerinde geometrik süsleme görülmektedir. Cephe yüzeyindeki pencerelerin kemer kilit taşı yüzeylerinde, mihrap nişinde, minberde, vaaz kürsüsünde ve kubbe eteğindeki kartuş yüzeylerinde hilal ve yıldız motifi kullanılmıştır.

Bitkisel Süsleme: Yapının dâhilinde ve haricinde bitkisel süsleme unsurları görülmektedir. Dış cephede bitkisel süsleme, daire kemerli pencerelerin kilit taşı yüzeylerinde, kubbe kasnağındaki pencerelerin kaidelerinde, söve yüzeylerinde “S” kıvrımlarıyla akantus yaprakları şeklinde kullanılmıştır. Yapının köşelerinde, kesme taşlı malzemeyle meydana getirilmiş plasterlerin başlıkların ve kaidelerinin yüzeyinde bitkisel süslemelidir. Kuzey cephede düz kemerli açıklıkların kilit taşı yüzeylerinde, ikinci katta bulunan pencerelerin söve ve kilit taşı yüzeylerinde kıvrım dallar, akantus yaprakları ve bitkisel süslemeler vardır. Son cemaat yerinde pencerelerin kilit taşında, minare kapısının sövelerinde ve kapı kemerinin köşelerinde kıvrım dallar arasında bitkisel süslemeler yer alır. Kapı sövelerinde, çarkıfelek motifi yüzeyinde gülce motifleri yer alır. Son cemaat yerindeki tavanlarından kapı aksındaki tavan yüzeyinde çiçek sepeti ve meyve sepetine yer verilmiştir. Harim mekânında bitkisel süsleme pencere söve, pencere kilit taşı yüzeylerindeki kartuşların etrafında görülmektedir.

Caminin minberinde ajur tekniğinde kıvrım dallar ve akantus yapraklarıyla minber köşk aynalıği yüzeyinde palmet motifine yer verilmiştir. Minber köşk kubbesinin köşelerinde akantus yaprağı süslemeleri yer alır. Mihrap nişinin köşelerinde kıvrım dallar, çiçek tomurcukları ve mihrabın dua kartuşunun üzerinde çiçek demeti vardır. Harim mekânı beden duvarlarıyla kubbe arasındaki korniş yüzeyinde akantus yaprakları bulunur. Kubbe geçiş ögelerindeki madalyonların etrafında, kubbe kemerinin tacında kıvrım yapraklar ve akantus yaprakları yer alır. Cami kubbesinin merkezinde, son cemaat

yerinin tavanında ve kadınlar mahfilinin tonozlarının yüzeyinde akantus yapraklıyla çiçek demetlerine yer verilmiştir. Kubbenin daire formundaki kartuşunda asma yaprakları arasında üzüm salkımları vardır. Mihrap nişinde doğu ve batı uçlarda iki perde motifi yer alır. Perde motifi iple bağlanmış vaziyette ip aşağıya doğru püskül şeklinde sarkar vaziyettedir. Mihrap nişinin tepelik bölümünde köşelerde iki kulplu vazoların etrafı perde motifiyle kaplıdır. Bahçe içerisinde şadırvan kitabesi köşelerinde kıvrım yapraklar, palmet ve uçları düğüm yaparak sonlanan “S” “C” kıvrımlar vardır.

Yazılar: Yapının kuzey cephesinde daire formulu kartuşlu kitabe yüzeyinde sülüs karakterli müsenna yazı yer alır. Harim mekânında pencere kilit taşı yüzeyindeki kartuşlarda, mihrap üzerindeki kartuşların yüzeyinde, minberin kapısının üzerindeki kartuşta ve köşk bölümündeki kartuşların yüzeyinde sülüs karakterli yazıya yer verilmiştir. Kubbe geçiş öğelerindeki kemer yüzeylerindeki kartuşların yüzeyinde ve kubbe eteğindeki daire formulu kartuşların yüzeyinde sülüs karakterli yazılar vardır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Özellikle kuzey cephenin tamamında, taşıyıcı sistemlerde, cephelerin köşelerinin kesiştiği yerlerde, kapı ve pencere düzenlemelerinde kesme taş kullanılmıştır. Minare kapısında kumtaşından işlenmiş düzgün kesme kullanılmıştır. Yapının kuzey cephe haricindeki beden duvarları sıvayla kapalı olsa da güney dış cephedeki kısmi dökülmelerden beden duvarlarında kaba yonu taşla tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapının duvarlarında kaba yonu taş malzeme kullanılmış ve moloz taşlar ara dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Camide özgünlüğünü koruyan vaaz kürsüsüyle minber taştan yapılmıştır. Taş malzemedan yapılan minber yüzeyinde kabartma tekniğinde ve ajur tekniğinde bitkisel motifli süslemeler yer alır. Mermer malzeme yapının taçkapısında, kuzey cephede yer alan kitabede ve bahçe içerisindeki şadırvanda kullanılmıştır.

Yapıda kullanım yoğunluğu bakımından en çok kullanılan malzemelerinden birisi alçı malzemedir. Alçı malzeme özellikle mihrap, harim mekânındaki pencerelerin yüzeylerinde üstlerinde, kubbe geçiş öğeleri yüzeylerinde kabartma ve baskı tekniğinde kullanılmıştır. Son cemaat yerindeki tavan düzenlemesinin alçı süsleme görülmektedir.

1.2. Evler

Söke’de incelediğimiz evlerin tamamı Konak Mahallesi’nde yer almaktadır. Konak Mahallesi Söke’de gelir düzeyi yüksek insanların yaşadığı mahallelerden birisidir¹¹⁷. Ticaretle uğraşan varlıklı ailelerin yaptırdığı evlerin konak tipinde olmasından dolayı mahallenin adına Konak Mahallesi denilmiştir. Konak Mahallesi’nde tespit ettiğimiz Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi, Göktepe Evi ve Fatma Suat Orhon Evi plân, malzeme ve süsleme bakımından Türk konut mimarisi özelliklerini taşımaktadır.

1.2.1. Hacı Halil Paşa Evi

İnşa Tarihi: H. 1316 (1898-1899)

Yeri: Yapı, Aydın ili Söke ilçesi, Konak Mahallesi, Kocaçeşme Sokak ile Derman Sokağın kesiştikleri köşede yer alır (Fot. 177). Ev, tapununun 84 ada ve 7 numaralı parselinde kayıtlıdır¹¹⁸.

Tarihçe: Konut, Hacı Halil Paşa tarafından yaptırılmıştır. Yapının, kuzeydoğu cephe aksındaki basık kemerli kapı açıklığının kemer kilit taşı yüzeyindeki damla motifi yüzeyinde Osmanlıca harflerle “H.1316” tarihi yer alır. Konutun ilk sahibi Hacı Halil Paşa öldükten sonra oğlu Hilmi Fırat tarafından yapı 1962 yılına kadar kullanılmıştır. Hilmi Fırat babasından miras kalan konağı halk evi olarak kullanılmak üzere özel idareye devret etmiştir¹¹⁹.

Söke’de 1985 yılında Kaymakamlık tarafından tarihi değeri bulunan eski eserlerin Kültür Bakanlığı’na tahsis ve tescil edilmesi için girişimlerde bulunulmuştur¹²⁰. Bu girişimler neticesinde yapı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından tescillenmiştir¹²¹. Eser, 1986 yılında onarım geçirmiş ve restorasyon giderleri Hilmi Fırat Vakfı tarafından karşılanmıştır¹²². Geçirdiği restorasyonlar neticesinde yapının cumbasının etrafının ahşap camekânla kapatıldığı

¹¹⁷ M. Özdemir, *agt.*, s. 244.

¹¹⁸ [https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/84/7/1527455049033\(25.05.2017\)](https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/84/7/1527455049033(25.05.2017)).

¹¹⁹ İ. Dalgıç, *age.*, s.54.

¹²⁰ İ. Dalgıç, *age.*, s.54.

¹²¹ Kültür Ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu 03.07.1985 Tarih ve 1570 Sayılı Kurul Kararı.

¹²² İ. Dalgıç, *age.*, s.54.

1978 yılında çekilen bir fotoğraf sayesinde anlaşılmaktadır (Fot. 178). Yapı günümüzde ilçe halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

1900 yılları Kemalpaşadan SÖKEye genel bakış

Fot. 177: Söke 1900'lü Yıllarda Konak Mahallesi'nin Genel Görünümü (Zeki Acet).

Fot. 178: 1978'li Yıllarda Kuzeydoğu Cephe Görünümü (Kütüphane Arşivi).

Bani: Yapının banisi Hacı Halil Paşa'dır¹²³. Halil Paşa, müftü Eyüp Sabri Efendi'nin (Kemaliye) Eğin'deki eşinden olan çocuğudur¹²⁴. Bir süre İstanbul'da kasap çırağı olarak çalışan Halil Paşa'yı babası müftülük görevini devretmek için Söke'ye çağırmıştır. Fakat Halil Paşa bu görevi yapmaktan ziyade ticaret işlerine atılmak istemiştir¹²⁵. Halil Paşa bir süre sonra Fatma Kadın ile evlenmiş ve bu evliliğinden altı çocuğu olmuştur¹²⁶. Halil Paşa, 70 yaşına geldiğinde eşi Fatma Kadın vefat eder ve ikinci evliliğini Kuşadası Müderrisi İzzet Efendi'nin kızı Seyda Hanım ile yapmış, bu evlilikten Fehime Kocagöz, Fatma Orhun ve Hilmi Fırat adından üç çocuğu olmuştur¹²⁷. Hacı Halil Paşa 1921 yılında vefat etmiştir (Fot. 179).

Fot. 179: Hacı Halil Paşa'nın Cenaze Merasimi 1921 yılı¹²⁸.

¹²³ K. Yalçınkaya, *age.*, s. 26; O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217.

¹²⁴ K. Yalçınkaya, *age.*, s. 26; O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217.

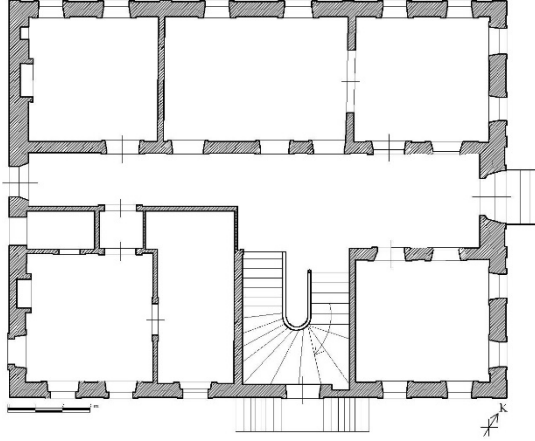
¹²⁵ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçınkaya, *age.*, s. 26.

¹²⁶ K. Yalçınkaya, *age.*, s. 26; O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217.

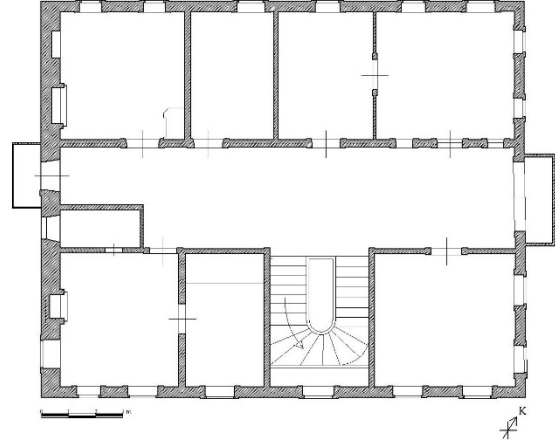
¹²⁷ O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 217; K. Yalçınkaya, *age.*, s. 26.

¹²⁸ <http://www.hacihalilpasakutup.gov.tr/TR,143385/tarihce.html> (29.11.2017).

Mimari Özellikler: Yapı güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda dikdörtgen bir alan kaplanmaktadır. Bodrum üzerinde iki kat olarak inşa edilen yapının birinci ve ikinci katı iç sofalı plân tipindedir (Plân 9).

Plân 9: Birinci Kat Plânı.

Plân 10: İkinci Kat Plânı.

Konağın, bodrum katı müstemilat şeklinde düzenlenmiştir. Bodrum kata güneydoğu cepheden iki kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Bodrum katta sofa bulunmadığı için odalara geçiş yine odadan odaya yapılmaktadır. Bodrum kat, kuzeybatı ve kuzeydoğu yönlerde kot farkından dolayı açıklık bulunmamaktadır. Günümüzde depo olarak kullanılmaktadır. Bodrum katın kuzeydoğu, batı ve güneybatı cephe yüzeylerinde herhangi açıklık yoktur. Doğu cephe yüzeyinde iki kapı açıklığı ve biri mazgal olmak üzere iki pencere açıklığı bulunmaktadır.

Yapının güneydoğu cephesi 17.83 m. uzunluğundadır. Cephenin birinci kat cephe aksında 1.20 m. genişliğinde kapı açıklığı vardır. Doğu ve batı yönden yedişer merdiven basamaklarıyla 1.26 m. genişliğindeki merdiven sahanlığına çıkılmaktadır. Kapı açıklığının doğusunda iki, batısında üç olmak üzere toplamda beş basık kemerli pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephe yüzeyinde kapı, pencere ve kat ayrımlarındaki silmeler dışında kalan yerler sıvayla kaplıdır. Katlar birbirlerinden iç bükey ve dış bükey kavisli silmelerle ayrılmaktadır. Cephelerin kesiştiği köşelerde plasterlere yer verilmiştir. Cephe yüzeyinin saçak altı seviyesinde dikdörtgen kartuşlar bulunmaktadır. Kartuşların yüzeylerinde günümüzde herhangi bir bezeme unsuru bulunmasa da yapının geçirdiği onarımlar esnasında yenilenmiş olabileceğini aklımıza getirmektedir. Yapının cephesi yatayda iki bölüme, düşeyde üç bölüme ayrılmıştır. Yatayda kat ayrımları silmelerle, düşeyde ise 0.40 m. genişliğindeki plasterle yapılmıştır. İkinci kat seviyesinde altı

dikdörtgen çerçevesi pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere açıklıklarının üzerinde kademeli olarak dışarıya taşırılmış tepelik yer almaktadır (Fot. 180) ¹²⁹.

Fot. 180: Güneydoğu Cephe Görünümü.

Konağın, güneybatı cephesinin toplam uzunluğu 14.60 m.' dir. Cephe aksında bahçeye açılan kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığına yarım daire formunda üç basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Kapının kuzey ve güneyinde ortalama 1.13x0.84 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen çerçevesi ikişerden toplamda dört pencere bulunur. Güneybatı cephede kuzey ve güney uçta birinci kat seviyesinde 1.12x0.92 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen formlu iki pencere ve bu pencerelerin arasında 1.77x0.72 m. ebatlarında basık kemer formlu üç pencere vardır (Fot. 181).

Yapının, kuzeybatı cephesinin uzunluğu 17.79 m.' dir. Cephe yatayda iki, düşeyde üç bölümlü düzenlenmiştir (Fot. 182). Birinci katın cephe yüzeyi kesme taş kaplamadır. Birinci kat cephe yüzeyinde 0.94x2.12 m. ölçülerinde altı basık kemerli pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencerelerin kemer kilit taşı yüzeyinde ve sövelerin altlığında akantus yaprağı, kemer köşeliklerinde hilal ve yıldız motifi yer almaktadır (Fot. 183-184). İkinci kat seviyesinde altı dikdörtgen çerçevesi pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencerelerin tepelikleri kademeli yapılmış ve dışa taşını yapılmaktadır (Fot. 185).

¹²⁹ Konutun dört cephesinde benzer şekilde düzenlemeye sahip olduğundan tekrara düşmemek için anlatılmayacaktır.

Fot. 181: Güneybatı Cephe Görünümü.

Fot. 182: Kuzey Cephe Görünümü.

Fot. 183: Pencere Akantus Yaprağı
Detay Görünümü.

Fot. 189: Cumba Çıkma Görünümü.

Fot. 185: Pencere Detay Görünümü.

Fot. 184: Pencere Köşeliğindeki Hilal ve
Yıldız Görünümü.

Konağın, kuzeydoğu cephesi sokağa açılan cephe. Cephe, 14.57 m. uzunluğuna sahiptir. Birinci kat cephe yüzey taş kaplamalarıyla kuzeybatı cepheyle benzer düzenlemeye sahiptir (Fot. 186).

Fot. 186: Kuzeydoğu Cephe Görünümü.

Birinci kat cephe aksında 4.42x2.01 m. ebatlarında niş şeklinde düzenlenmiş kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının kuzey ve güneyinde ortalama 0.94x2.02 m. ölçülerinde ikişerden toplamda dört basık kemerli pencere yer almaktadır. Kapı açıklığına 1.65 m. genişliğindeki beş basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Kapı nişinin iki yanında hilal motifi yer alır. Basık kemerli açıklığın kemer kilit taşındaki damla motifi yüzeyinde “Maşallah” yazısı bulunmaktadır. Kapı açıklığının kemer karnında çarkıfelek motifi bulunur. Basık kemerli kapı ortalama 1.34x3.89 m. ebatlarındadır ve kapı kemer kilit taşı yüzeyinde akantus yaprağı motifi bulunmaktadır (Fot. 187-188).

Kuzeydoğu birinci kat cephe aksında 3.36x1.10 m. ebatlarında cumba çıkma yer alır. Çıkma “S” kıvrımlı ve meandr motifiyle çevrelenmiş beş eli böğründeler ile taşınmaktadır. Cumbanın, kuzey ve güneyinde 1.80 x 0.76 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli ikişerden toplamda dört pencere açıklığı vardır (Fot. 189).

Fot 187: Kuzeydoğu Kapı Açıklığı.

Fot. 188: Kapı Açıklığı Yüzeyindeki Bitkisel Süslemeler.

Konağın birinci katı iç sofalı plân tipindedir. Birinci kata kuzeydoğu, güneydoğu ve güneybatı cepheden toplamda üç kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Kapı açıklıklarından ikisi bahçeye açılırken kuzeydoğuda bulunan kapı doğrudan sokağa açılmaktadır. Birinci katın kuzey ve güney cephe duvar kalınlıkları ortalama 0.55 m. genişliğindeyken, doğu ve batı cephede bulunan duvar kalınlıkları 0.65 m. genişliğinde birbirinden farklı duvar kalınlıklarına sahiptir.

Birinci kata, kuzeydoğu cephe aksında bulunan kapı açıklığından girildiğinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki sofaya ulaşılır. Sofayla kapı açıklığı arasında merdiven basamaklarıyla oluşturulmuş seki altı düzenlemesi vardır. Odalar sofanın kuzey ve güneyinde konumlandırılmıştır. Günümüzde kütüphane olarak kullanılan yapının, kuzeydoğu köşesindeki oda müdür yardımcısı odasıdır. Diğer odalar okuyucuların kullanıma uygun olarak okuma salon şeklinde düzenlenmiştir. Kuzey ve kuzeydoğu köşede ortalama 4.90x4.48 m. ölçülerinde iki oda bulunmaktadır. Odalar birbirlerinin benzer düzenlenmiş ve sofaya açılan 0.95 m. genişliğinde iki pencere yer almaktadır. Kuzey köşede bulunan odanın batısına açılan kapıyla 6.73x4.58 m. ölçülerinde oda yer alır. Yapı günümüzde kütüphane olarak kullanıldığı için odaların içerisinde raflarına yer verilmiştir. Odayı aydınlatmak için kuzeyde iki pencere, güneyde sofaya açılan iki pencere açıklığı yer almaktadır.

Sofanın kuzeybatı köşesinde 4.76x4.56 m. ölçülerinde oda vardır. Odaya geçiş güney cephedeki kapı açıklığıyla sağlanır. Odanın, kuzey cephesinde iki pencere açıklığı ve batı cephesinde 1.21x0.46 ebatlarında ocak nişi yer alır. Ocak nişi duvar yüzeyinden 0.15 m. ileriye taşırılmış ve nişin kuzeyinde dolap nişi bulunur. Sofanın batısında 1.37 m. genişliğinde kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklığı kuzey-güney doğrultusunda konumlandırılan yan mekâna açılmaktadır.

Güneybatı köşedeki odaya sofadan doğrudan geçiş yoktur. Odanın önünde 1.59x1.37 m. ölçülerinde bir mekân düzenlenmiştir. Sofadan odanın önündeki mekâna 1.21 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla geçilir. Güneybatı köşedeki oda 4.72x4.64 m. ölçülerindedir. Odanın kuzeybatı köşesinde 0.77 m. kapı açıklığından 2.48x1.40 m. ebatlarında odaya geçilir. Odanın batı cephesinde 1.06x0.52 m. ölçülerinde ocak nişi bulunmaktadır (Fot. 190).

Fot. 190: Bitkisel Süslemeli Ocak Nişi.

Ocak nişinin güneyinde 1.20 m. genişliğinde pencere açıklığı yer almaktadır. Odanın doğu cephesinde “L” formunda düzenlenmiş oda yer alır ve odanın güney cephesinde 1.18 m. genişliğinde pencere açıklığına yer verilmiştir.

Birinci kattan 1.42 m. genişliğindeki yirmi bir basamaklı merdivenle ikinci kata çıkış sağlanmaktadır. Yapının ikinci katı, birinci kat plânıyla aynı plân tipindedir (Plân 10). İkinci katın duvar kalınlığı ortalama 0.30 m. olup birinci kata göre daha hafif olan hıms duvar kullanılmıştır. İkinci katta, kuzeydoğu–güneybatı doğrultusunda 16.71x3.75 m. ölçülerine sahip sofa bulunmaktadır (Fot. 191).

Fot. 191: Birinci Kat Sofa Güneybatı Cephe Görünümü.

İkinci katta sofaya çıkış sağlayan merdiven basamaklarının bulunduğu açıklığın güney cephesinde dikdörtgen çerçeveli pencere ve onun hemen üzerinde daire formlu pencere açıklığına yer verilmiştir. Açıklığı sofaya açılan yönde sınırlayan düz kemerli düzenlemenin “S” kıvrımlı başlıkları vardır. Kemer karnında ise akantus yaprağı motif yer alır (Fot. 193-194). Merdiven basamaklarının üzerindeki tavan geometrik formlu çıtalarla meydana getirilmiştir (Fot. 192).

Fot.192: Birinci Kat Merdiven Basamakları Tavan Düzenlemesi.

Fot. 193: "S" Formlu Plaster Başlığı.

Fot. 194: Kemer Karnı Akantus Motifi.

Sofanın tavanında bitkisel ve geometrik desenlerle oluşturulmuş süslemelere yer verilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli düzenlemiş tavanın merkezinde daire formu tavan göbeği "S" kıvrımlarla meydana getirilmiştir. Sofanın tavanında meandr ve akantus yaprağı motifli süsleme şeridi bulunmaktadır (Fot. 195-196-197).

Fot. 195: Daire Formlu Tavan Göbeği. Fot. 196: Tavan “S” Kıvrımlı Süsleme.

Fot. 197: Sofa Tavan Saçak Süsleme Şeridi.

İkinci katta kuzey ve kuzeydoğu köşedeki odalar diğerlerinden farklı düzenlenmiştir. Türk konut mimarisinde başoda olarak adlandırılan ve misafirlerin ağırlandığı odalardır. Kuzey ve kuzeydoğuda bulunan bu iki oda ortalama 5.09x4.71 m. ölçülerinde birbirine benzer şekilde yapılmıştır. Odaların tavanlarında daire formu kartuşun merkezinde akantus yaprağı motifi, onun etrafında bir sıra yumurta dizisi, bir sıra akantus yaprağı motifi ve en dışarıda kıvrım dal arasında asma yaprakları arasında üzüm kartuşlu düzenleme vardır. Tavanın saçaklarındaki alçı kartuşlar içerisinde şerit halinde süslemelidir (Fot. 198). Saçak şeridinde yer alan bezemeler aşağıdan yukarıya doğru; meandr motif, onun üzerinde akantus yaprağı motifi, üzerinde bir dikdörtgen kartuş ve bir kare kartuş yer alır (Fot. 199). Dikdörtgen kartuş yüzeyinde hilal ve yıldız motifi etrafında bitkisel süsleme ve kare kartuş yüzeyinde akantus yaprağı motifi vardır.

Kartuş sırasının üzerinde birbirlerine bağlantılı halde bir sıra çiçek demeti bir sıra kurdele süslemesi bulunur (Fot. 200).

Fot. 198: Kuzeydoğu Köşe Oda Tavanı Süslemeleri.

Fot. 199 Tavan Göbeği Bitkisel Süsleme.

Fot. 200: Tavan Saçak Yüzeyi Süsleme Kartuşu.

İkinci katta bulunan diğer odalar önemli ölçüde değişikliğe uğramış olsa da Türk konut mimarisinin özelliklerinin korumuştur. Sofanın kuzeybatı köşesindeki oda 4.71x4.58 m. ölçülerine sahiptir. Odaya, sofandan 1.17 m. genişliğinde kapı açıklığından geçiş sağlanır. Kuzey cephesinde 0.82 m. genişliğinde iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Batı cephe duvar yüzeyinde 0.42 m. derinliğinde 1.30 m. genişliğinde ocak nişi yer alır ve ocak nişinde selvi ağacı ve çarkıfelek motifi vardır. Ocak nişinin kuzeyinde 1.00 genişliğe sahip, 0.29 m. derinliğinde dolap nişi bulunur. Sofanın güneybatı köşesinde yan yana iki oda yer alır. Sofadan odaya geçiş sağlayan kapı açıklığının bulunduğu kuzey cephe duvarında dolap ve batı cephesiyle güney cephesinde birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Odanın batı cephe duvar yüzeyinde ocak nişi, güney cephesinde dolap nişi bulunmaktadır. Odanın doğu duvarında bulunan kapı açıklığından kuzey-güney doğrultusundaki odaya geçiş sağlanmaktadır. Güney cephede 1.07 m. genişliğe sahip pencere açıklığı bulunmaktadır. Yapının, diğer pencerelerinden farklı olarak düzenlenmiş pencerenin söveleri bitkisel süslemeli, hilal ve yıldız motifi yer almaktadır (Fot. 201).

Fot. 201: Güney Cephe Pencere Görünümü.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapının, bodrum ile birinci katı moloz taş duvar örgü, ikinci katında ise hımış duvar örgüsünde inşa edilmiştir. Konutun cephesinde kapı, pencere ve kat ayrımlarındaki silmelerde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Cephe yüzeyini ayıran plaster sütunlar birinci katta kesme taş, ikinci katta alçı malzemelidir. İkinci katta cumba çıkma, demir malzemeli eli böğründeler tarafından taşınmaktadır. Yapının birinci kat seviyesi sokağa bakan yüzeyleri kesme taş kaplamalıyken, bahçeye bakan cephelerin duvar yüzeyleri ve ikinci kat duvar yüzeyleri sıvalı ve boyalıdır. Konutun birinci katındaki pencereleri demir malzemeli pencere kanatlarıyla kapatılırken, ikinci katta yer alan pencereler ahşap kanatlarına kapatılmıştır. Evin iç düzenlemesinde kapı, pencere, merdivenleri ve tavanların yapımında ahşap malzeme kullanılmıştır. Başoda tavan yüzeylerinde alçı malzeme kullanılarak baskı tekniğinde süslemelere yer verilmiştir.

Süsleme: Yapının içinde ve dışında geometrik ve bitkisel süsleme bakımında zenginlik göstermektedir.

Geometrik Süsleme: Konutun dış cephesinde kat ayrımlarında kademeli silmeler kullanılarak cepheye hareketlilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Dış cephe saçaklarında dikdörtgen formlu kartuşlara yer verilmiştir. Evin ikinci katındaki kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerde bulunan odaların tavan saçığında ve sofa tavan saçığında meandr motifi kullanılmıştır. İkinci katta merdiven basamaklarının tavanında çıtalarla oluşturulmuş, geometrik desenli geçmeler bulunur. Doğu cephede kapının eyvanlı geçiş açıklığında kemer karnında çarkıfelek motifi yer alır. Dış cephede basık kemerli pencerelerin kemer köşelerinde ve kuzeydoğu cephedeki niş şeklindeki kapı açıklığında hilal ve yıldız motifi vardır. Cumba çıkmayı taşıyan demir malzemeli eli böğründeler meandr motifi desenlidir.

Bitkisel Süsleme: Yapıda kullanım bakımından en yoğun görülen süsleme türü bitkisel süslemedir. Dış cephedeki pencerelerin altlığında, pencere kemer kilit taşında ve kuzeydoğuda bulunan kapı açıklığının kemer sorgucunda kabartma şeklinde akantus yaprağı motifi yer alır. Birinci katta sofanın tavan saçığında şerit halinde birbirini takip eden gül ve gülbezek motiflerine yer verilmiştir.

Evin içinde bitkisel süsleme ağırlıklı olarak tavan yüzeyinde kullanılmıştır. İkinci katta kuzey ve kuzeydoğu köşelerde bulunan odalarda birbirlerinin aynısı olarak yapılmış tavan ve tavan saçakları vardır. Tavanın merkezinde madalyon şeklinde akantus yaprakları, asma yaprakları yer alır. Tavanın dört köşesinde “S” kıvrımlı yaprakların

arasında gülbezek motifi, akantus yapraklarına yer verilmiştir. Tavan saçağında gül, gülbezek ve tomurcuk çiçekler demet halinde ve onlarında arasında nöbetleşe fiyonk kurdele ile tavanı dört yönünü çevrelemektedir. Hemen altında dikdörtgen panoların içerisinde bitkisel kıvrımlı süslemeler yer alır. İkinci kat sofanın tavan saçağı etrafında, tavan göbeğinde ve merdiven başmaklarının tavanıyla sofa tavanının ayıran kemer başlıklarında akantus yaprakları vardır. Yapıda bitkisel süsleme olarak ikinci katta güneybatı köşede bulunan odanın ocak nişi köşelerinde selvi ağaçları bulunur. Ocak nişinin etrafında şerit halinde dolanan gülce motifi vardır.

1.2.2. Kocaöner Evi

İnşa Tarihi: XIX. yüzyıl

İnceleme Tarihi: 28.04.2017/ 26.08.2017/ 14.01.2018

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesi, İnönü Caddesi, Dermancı Sokak numara 19'da yer alır. Ayrıca ev tapununun 85 ada, 17 parseline kayıtlıdır¹³⁰.

Tarihçe: Konağın inşa tarihi hakkında bilgi veren kitabe bulunmamaktadır. Günümüzde konak Cahit Kocaöner'e aittir. Yapı plân, süsleme ve malzeme özellikleri bakımından değerlendirildiğinde XIX. yüzyılın sonu özelliklerini taşır. Eserin, 1951 yılında çekilmiş fotoğrafında cephe köşelerindeki plaster uygulamalarının varlığı dikkat çekerken, evin geçirdiği onarımlar neticesinde günümüzde plasterler bulunmamaktadır. Konak günümüzde sürücü kursu olarak kullanılmaktadır (Fot. 202-203).

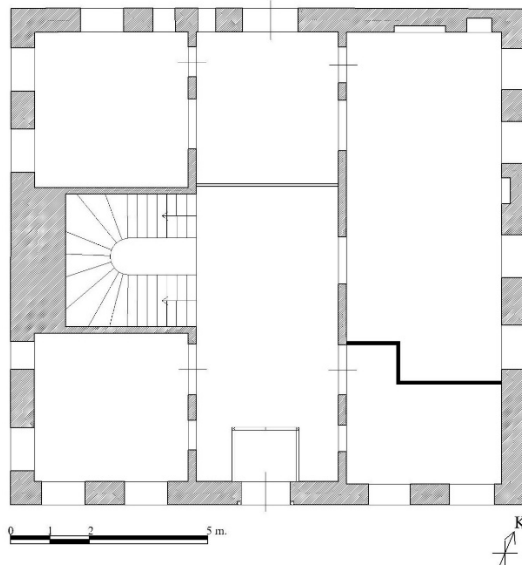
Fot. 202: Kocaöner Evi 1950'li Yıllar.
(Acet)

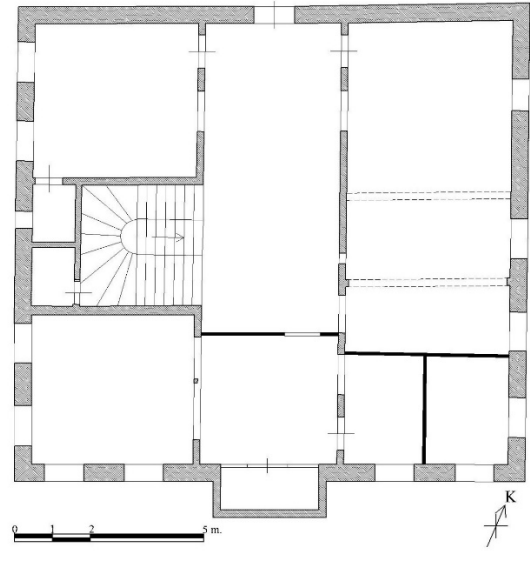
Fot. 203: Kocaöner Evi Güneydoğu
Cephe.

¹³⁰ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/85/17/1527460365862> (28.05.2018); Bkz: Fot. 177, 2 Numaralı Yapı.

Mimari Özellikleri: Ev, doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmış bodrum üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir. Konağın birinci ve ikinci katı iç sofalı plân tipindedir (Plân 11-12). Yapının bodrum katına girmemiz mümkün olmadığından plân düzenlemesi hakkında şimdilik bir bilgimiz bulunmamaktadır. Eve birinci katta güney ve kuzey cephelerin aksında karşılıklı olarak yapılan kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Güney cephedeki kapı sokağa açılırken, kuzey cephedeki kapı bahçeye açılmaktadır.

Plân 11: Birinci Kat Plânı.

Plân 12: İkinci Kat Plânı.

Evin, batı cephesi 12.59 m. uzunluğuna sahiptir. Cephe yüzeyi yatayda üç kat şeklinde düzenlenmiş, katlar birbirlerinden silmelerle ayrılmıştır. Bodrum kat yüzeyinde herhangi bir açıklık bulunmazken duvar yüzeyi kesme taş kaplamalıdır. Birinci kat seviyesinde kuzey ve güneyde ikişerden dört basık kemerli pencere açıklığı yer alır. Pencere açıklıklarının arasında basık kemerli pencerelerden daha küçük basık kemerli pencere ve üzerinde iki daire formlu pencere açıklığıyla toplam yedi pencere açıklığı bulunmaktadır. Birinci kat duvar yüzeyi sıvayla kaplıdır. İkinci kat seviyesi kuzey ve güneyde ikişerden dört dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı arasında iki küçük pencere açıklığı yer almamaktadır (Fot. 204).

Fot. 204: Kuzeybatı Cephe Görünümü.

Yapının kuzey cephe birinci kat seviyesi cephe aksında kapı açıklığı, kapı açıklığının batısında bir kapı açıklığı ve iki pencere açıklığına yer verilmiştir. İkinci kat seviyesinde cephe aksında yer alan açıklı dışında herhangi bir açıklık yer almamaktadır. Konutun, doğu cephesi komşu binayla bitişik nizamda olduğu için detaylı fotoğrafı yapılamamıştır. Fakat batı cepheyle benzer düzenlemeye sahip olduğu görülmektedir.

Konağın, güney cephesi aynı zamanda sokağa açılan cephe olmasından dolayı diğer cephelerden farklı düzenlenmiştir. Cephe yüzeyinde katlar birbirlerinden silmelerle üç bölüme ayrılmıştır. Bodrum katta daire formunda dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Pencere açıklıklarının söve yüzeyleri kesme taşla meydana getirilmiştir. Birinci kat cephe aksında düz kemer formuna yakın basık kemerli kapı açıklığının doğu ve batısında basık kemerli ikişerden toplamda dört pencere açıklığı bulunmaktadır. Kapı açıklığı niş şeklinde düzenlenmiş ve kemer kilit taşı yüzeyinde akantus yaprağı motifi yer almaktadır. Kapı açıklığının doğu ve batı köşelerinde iki silindirik sütun bulunmaktadır. Türk mimarisinde yaygın kullanılan deprem terazisi, ilk yapıldığında silindirik gövdesi ekseninde dönmekteyken zamanla yapının depremler neticesinde ekseninin kaymasından dolayı silindirik gövde dönmezse yapının onarım vaktinin geldiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır. Birinci kat cephe yüzeyindeki pencereleri sövelerinin altında oluşturulmuş

geometrik desenli süsleme yer alırken tepelik kısımları cephe yüzeyinde hafif taşırılmıştır.

Güney cephe ikinci kat cephe aksında cumba çıkma yer almaktadır. Cumba çıkmanın etrafı camekân ile kapatılmış ve demir malzemedeki yapılmış altı eli böğründeler tarafından taşınmaktadır. Cumbanın iki yanında basık kemerli ikişerden toplam dört pencere bulunmaktadır. Pencerelelerin söveleri kesme taş ile vurgulanmış kemer kilit taşı yüzeylerindeyse bitkisel süslemeler yer alır (Fot. 205).

Fot. 205: Güney Cephe Görünümü.

Yapıya güney cephe bulunan kapı açıklığına girildiğinde, kuzey-güney doğrultusunda 11.39x3.61 m. ölçülerindeki sofaya geçilir. Sofanın doğusunda ve batısında odalar yer almaktadır. Sofanın kuzey duvar yüzeyinde iki kapı açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephe duvar aksındaki kapı açıklığı bahçeye açılmaktadır. Kapı açıklığının doğusundaki kapı açıklığıyla kuzey cephedeki ek mekâna açılmaktadır (Fot. 206-207).

Fot. 206: Birinci Kat Sofa Kuzey Cephe Görünümü.

Fot. 207: Birinci Kat Sofa Güney Cephe Görünümü.

Sofanın batısında kuzey ve güney köşelerde ortalama 3.85x3.79 m. ebatlarında iki oda vardır. Benzer şekilde düzenlenen odalarda sokağa açılan dörder pencere açıklığı ve sofaya açılan birer pencere açıklığıyla toplamda beşer pencere yer alır. Odaların arasında ikinci kata geçit sağlayan merdiven basamakları bulunur. İkinci kata çıkan merdiven basamakları, kuzey ve güney yönde iki ayrı basamak halinde başlayıp, kat arasında basamaklar birleşerek ikinci katta tek basamaklı merdivenle sonlanmaktadır (Fot. 208-209).

Fot. 208: İkinci Kat Merdiven Basamakları.

Fot. 209: İkinci Kat Merdiven Basamakları.

Birinci katla aynı düzenlemeye sahip olan ikinci kata merdiven basamaklarıyla çıkış sağlanır. İkinci kat 0.20 m. duvar kalınlığına sahiptir. Kuzey-güney doğrultusundaki sofa, 11.65x3.65 m. ölçülerindedir. Sofanın tavanının saçaklarında şerit halinde çevreleyen akantus yaprağı motifi yer alır. Sofanın güney cephe aksındaki açıklıktan cumba çıkmaya ulaşılmaktadır. Cumba çıkmaya geçit sağlayan kapı açıklığının iki yanında pencere açıklığı yer almaktadır. Odalar sofanın doğusunda ve batısında bulunmaktadır. Sofanın kuzey duvarının aksında yer alan kapı açıklığıyla kuzey cephedeki tuvalet bölümüne geçit sağlanmaktadır (Fot. 210-211).

Fot. 210: İkinci Kat Sofanın Güney Cephe Görünümü.

Fot. 211: İkinci Kat Sofanın Kuzey Cephe Görünümü.

Sofanın güneybatı köşesindeki oda 4.30x3.95 m. ölçülerindedir. Odanın, güney ve batı duvar yüzeylerinde iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı bulunmaktadır. Sofayla arasındaki doğu duvarı günümüzde kaldırılarak sofanın güneyindeki 3.63x3.39 m. ölçülerindeki bölüm ile birleştirilerek köşedeki odayla bir bütün halinde sınıf olarak kullanılmaktadır. Oda başoda şeklinde düzenlenmiş, tavanı kademeli olarak yapılmıştır. Tavan saçaklarında kartuş yüzeyleri bitkisel ve geometrik süslemelerle bezemelidir. Tavan göbeğinin merkezde akantus yaprağı motifi, onun etrafında daire formu silmeler yer alır (Fot. 212-213-214).

İkinci katta sofanın batısındaki odaların arasında kalan merdiven basamaklarının bulunduğu bölüm eyvan nişi şeklindedir. Düz kemer formunda yapılan niş açıklığında merdiven basamakları ve güneybatı köşede depo bulunur. Kemer açıklığının köşelerindeki plasterler “S” kıvrımlı başlıkla sonlanmaktadır. Kemer karnında akantus yaprağı motifi vardır (Fot. 215).

Fot. 212: İkinci Kat Güneybatı Köşe Oda Doğu Cephe Görünümü.

Fot. 213: İkinci Kat Sofanın Güney Görünümü.

Fot. 214: İkinci Katta Güneybatı Köşedeki Başodanın Çökertme Tavanı Görünümü.

Fot. 215: Sofanın Batısındaki Düz Kemerli Açıklık Görünümü.

İkinci katta sofanın kuzeybatı köşesinde bulunan oda, 4.33x4.07 m. ölçülerindedir. Odanın doğu duvarında sofaya açılan bir pencere açıklığıyla kapı açıklığına yer verilmiştir. Batı duvarında iki pencere açıklığıyla oda aydınlatılmaya çalışılmıştır. Kuzey duvarının doğu köşesinde 0.73 m. genişliğinde kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığından 1.50x1.13 m. ölçülerinde depo şeklinde düzenlenmiş odaya geçiş sağlanmaktadır. Odanın batısındaki duvar yüzeyinde 0.46 m. genişliğinde pencere açıklığı dışında herhangi bir açıklık yer almamaktadır. Sofanın kuzeybatısında bulunan odalar birleştirilerek 8.83x4.34 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda düzenlenmiş sınıf yer alır (Fot. 216).

Fot. 216: İkinci Kat Sofanın Doğusundaki Oda Görünümü.

Sofanın doğusundaki odalar özgün durumlarını kaybetmiş, ahşap paravanla ikiye ayrılmıştır. Güneydoğu köşedeki 3.94x2.53 m. ebatlarındaki odanın güney cephesinde iki pencere, batı cephesinde sofaya açılan bir pencere açıklığı vardır. Sofanın doğusundaki odalar birbirlerinden 0.08 m. kalınlığında “L” formundaki ahşap duvarla birbirinden ayrılır. Sofanın kuzeydoğusunda 8.84x3.94 m. ölçülerindeki oda sınıf şeklinde düzenlenmiştir. Odanın doğu duvarında dört pencere açıklığı ve bir dolap nişi yer alırken, kuzeyindeki duvar yüzeyinde bir ocak nişiyle, bir dolap nişine yer verilmiştir.

İkinci katta sofanın güneydoğu köşesindeki oda, ahşap duvarla ortadan ikiye bölünmüştür. Odanın sofaya bakan batı duvarı kaldırılarak sofayla bir bütün hale

getirilerek derslik şeklinde düzenlenmiştir. Güneydoğu köşedeki odanın tavanı çökertme tavan şeklindedir (Fot. 217). Tavan yüzeyinin daire formlu kartuşun merkezinde akantus yaprağı motifi, onun etrafında meandr motifi, bir sıra akantus yaprağı motifi, onları çevreleyen akantus yaprağı motifi ve en dışarıda kıvrım dal arasında asma yaprağıyla üzüm motifi vardır. Tavanın dört köşesinde birbirine benzer şekilde yapılmış kıvrım dallarla meydana getirilmiş bitkisel süslemeler yer alır (Fot. 218-219).

Tavanın, saçaklarında alçı kartuşlar yüzeyinde şerit halinde süsleme yer alır. Saçak şeridinde yer alan bezemeler aşağıdan yukarıya doğru; meandr motif, onun üzerinde bir dikdörtgen kartuş ve bir kare kartuşa yer verilmiştir. Dikdörtgen kartuş yüzeyinde bitkisel süsleme, kare kartuş içerisinde akantus yaprağı motifi vardır. Kartuş sırasının üzerinde bir sıra çiçek demeti bir sıra kurdele süslemesi bulunur.

Fot. 217: Sofanın Güneydoğusundaki Başodanın Çökertme Tavan Görünümü.

Fot. 218: Başoda Daire Formlu Kartuşlu
Tavan Göbeği Bitkisel Süsleme

Fot. 219: Başoda Tavan Köşelerindeki
Kıvrım Dallar.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapının beden duvarları moloz taş malzemeli yapılmıştır. Kapı ve pencere söveleri düzgün kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Evin tavanlarında geometrik ve bitkisel süslemeler alçı malzemeli ve baskı tekniğinde meydana getirilmiştir. Cumba çıkma demir malzemeli yapılan eli böğründeler ile taşınmaktadır. Sokağa açılan kapı, pencere elemanları ve birinci kat pencerelerini kapatan kepenkler demir malzemelidir. Evin üzeri ahşap kırma çatıyla örtülü, üzeri alaturka kiremit kaplıdır.

Süsleme: Yapının ikinci katındaki tavan yüzeylerinde geometrik ve bitkisel süsleme kullanılmıştır. Dış cephe yüzeyinde saçak seviyesinde dikdörtgen kartuşların yüzeyinde süslemelere yer verildiğini, fakat yapının geçirdiği onarımlarla dış cephesindeki süsleme kartuşları kaybolmuştur.

Geometrik Süsleme: Evin, ikinci katında çökertme tavanın saçaklarında ve tavanın göbeğinde meandr motifi şeklinde görülmektedir.

Bitkisel Süsleme: Konutun ikinci katında sofanın güneybatı ve güneydoğu köşesindeki odaların çökertme tavanlarında ve sofanın tavanında görülmektedir. Sofanın tavanın saçağını şerit halinde çevreleyen akantus yaprağı motifi vardır. Sofanın güneybatı köşesindeki başoda çökertme tavan şeklinde düzenlenmiş ve tavanın saçaklarındaki kartuş yüzeylerinde aşağıdan yukarıya doğru şerit halinde akantus yaprağı motifi, onun üzerinde dikdörtgen ve kare kartuşlar içerisinde bitkisel motifler ve onun üzerinde yumurta dizi şeklinde oluşturulmuş sıra bulunur. Yumurta dizisini üzerinde şerit halinde

akantus yaprağı motifi vardır. Tavan göbeğinde daire formunda düzenlenmiş kartuş yüzeyinin merkezinde akantus yaprağı motifi ve onun etrafında çevreleyen sekiz akantus yaprağı motifleri vardır.

İkinci katta sofanın güneydoğu köşesinde bulunan başodanın tavanı da çökertme tavan şeklindedir. Çökertme tavanın saçak seviyesinde aşağıdan yukarı doğru, birbirini tavanın etrafında takip eden dikdörtgen ve kare kartuşlar içerisinde bitkisel motiflidir. Onun üzerinde çiçek demetleri birbirlerine kurdeleyle bağlı şekilde tavanı çevreler ve üzerindeki sırada akantus yaprağı motifi şerit halinde tavan yüzeyini dolanmaktadır. Tavanın dört köşesi kıvrım dallarla meydana getirilmiş bitkisel süslemelerle çevrelenmiştir. Tavan göbeğindeki daire formlu kartuş yüzeyinde bitkisel bezemeli süslemeler yer alır. Daire formundaki kartuşun merkezinde kabarık hatlı akantus yaprağı motifi, onun etrafında küçük boyutlu akantus motiflidir.

1.2.3. Göktepe Evi

İnşa Tarihi : R. 1326 H.1328 (M.1910-1911)

İnceleme Tarihi : 30.04.2017/ 25.08.2017/ 13.01.2018.

Yeri: Ev, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesi, Nalbant Sokakta ve tapununun 102 ada, 22 parsel numarasında kayıtlıdır¹³¹. Dikdörtgen bir bahçe içerisinde güneydoğu köşede konumlandırılmış olan konutun kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda yapılmış müştemilat yer alır. Yapının bahçesine depo binasıyla ev arasındaki kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır.

Tarihçe: Konağın inşa tarihi hakkında bilgi veren kitabe güneybatı cephedeki kapı açıklığının üzerindedir. Kitabe, 0.62x0.50 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen çerçevelidir. Kartuş yüzeyinde “Maşallah H. 1326–R. 1328” tarihleri yer alır. Kitabe kartuşunun yüzeyindeki çiçeklerden meydana gelmiş uçlarından birbirine kurdele ile bağlanmış çelenk yer alır. Kitabedeki hicri ve rumi tarihlerden yola çıkarak yapının 1910-1911 tarihleri arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Söke'nin eski mahallelerinden biri olan Konak Mahallesi'nde yer alan yapı, Nuri Göktepe'ye aittir. Yapı 2001 yılında taşınmaz kültür varlığı olarak tescillenmiştir¹³².

Mimari Özellikler: Ev müştemilatıyla beraber kareye yakın dikdörtgen bir bahçe içerisindedir. Bodrum üzerinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Konutun bodrum katında, hizmetlilerin konakladığı odalar, kiler, mutfak ve hamam gibi birimlerden oluşmaktadır. Günümüzde bu bölümler depo olarak kullanılmaktadır. Bodrum kat “T” formunda sofalı olup, sofaya geçiş bahçedeki kapı açıklığıyla sağlanmaktadır. Duvar kalınlıkları ortalama 0.65 m. 'dir. Bodrum katın doğu köşesindeki oda mutfak olarak kullanılmıştır. Kuzeydoğuda bulunan duvar yüzeyinde iki pencere açıklığı, güneydoğusundaki duvar yüzeyinde ise bir ocak nişi ve bir dolap nişine yer verilmiştir. Güneybatı duvar yüzeyinde ise dolap nişi ve odaya geçiş sağlayan kapı açıklığı vardır.

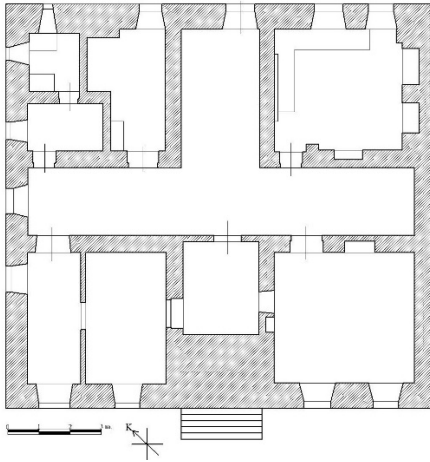
Güney ve güneybatı da bulunan odalar, genellikle hizmetlilerin konakladığı odalar ve kiler şeklindeki odalar bulunur. Yapının güney köşesinde 4.45x4.13 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen formlu oda bulunur. Odaya geçiş kuzeydoğudaki kapı açıklığından sağlanır. Güneydoğu duvarından herhangi bir açıklık yer almazken, sokağa

¹³¹ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/102/22/1527460595731> (20.06.2017).

¹³² İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 Tarih ve 9799 Sayılı Kurul Kararı.

bakan cephede iki pencere açıklığı yer alır. Bodrum katın sokağa bakan yönünde 2.95x2.45 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen plânlı oda ve onun yanında iki dikdörtgen plânlı birimler yer almaktadır. Bodrum katın kuzeyindeki oda hamam şeklinde kullanılmıştır (Plân 13).

Kuzeybatı cephe bahçeye bakan cephe olduğu için cephe yüzeyinde iki kat halinde pencere sıralarına yer verilmiştir. Cephe yüzeyinde birinci kat seviyesinde beş, ikinci kat seviyesinde beş olmak üzere toplamda on pencere açıklığı yer alır (Fot. 220).

Plân 13: Bodrum Kat Plâni.

Fot. 220: Kuzeybatı Cephe Restorasyon Öncesi Görünümü (Belediye Arşivi).

Yapının kuzeydoğu cephesi bahçeye açılan cephedir. Cephe yüzeyinde bodrum kat seviyesinde cephe aksında dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığı ve onun doğusunda iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı bulunurken, batısında biri dikdörtgen çerçeveli diğeri daire formunda iki pencere açıklığı vardır. Birinci kat seviyesinde cephe aksında yan yana bitişik olarak yapılmış yuvarlak kemerli pencere açıklığı vardır. İkinci kat seviyesinde cephenin aksında cumba çıkma vardır. Çıkma “S” formundaki eli böğründeler ile taşınmaktadır. Çıkmanın doğusunda ve batısında ikişerden dört dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı yer alır. Evin saçakları kademeli olarak iç bükey kavisli düzenlenmiştir (Fot. 221).

Fot. 221: Kuzeydoğu Cephe Görünümü.

Yapının güneybatı cephesi oldukça sade düzenlenmiş, cephe yüzeyinde birinci kat ve ikinci kat seviyesinde merdiven basamaklarının denk geldiği yerlerde üst üste iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Cephe yüzeyinde diğer cephelere göre pencere açıklığının az olması geleneksel konut mimarisinde mahremiyet kavramıyla açıklanabilir. Komşu yapıyla yakın olması sebebiyle bu cephe duvar yüzeyinde pencere açıklığına yer verilmemiştir (Fot. 222).

Fot. 222: Güneydoğu Cephe Restorasyon Öncesi Görünümü (Belediye Arşivi).

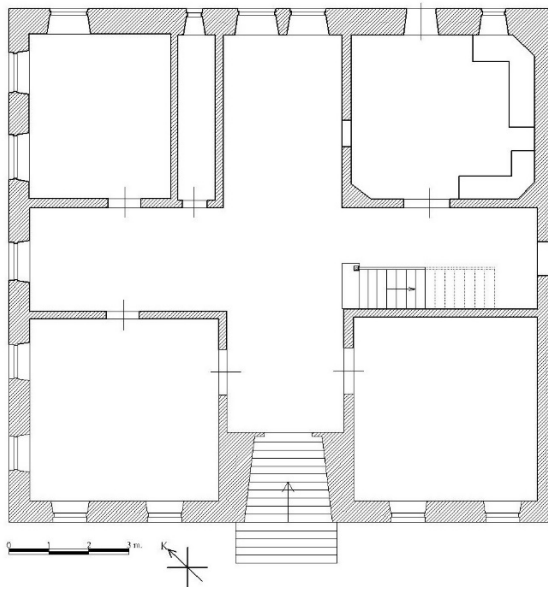
Evin, güneybatı cephesi aynı zamanda sokağa açılan cephe olduğu için diğer cephelerden farklı düzenlemeye sahiptir. Cephe yüzeyinde bodrum kat seviyesinde yer alan pencerelerin denizlik seviyesine kadar kesme taş kaplamalıdır. Bodrum kat cephe aksında kapı açıklığının merdiven basamakları yer alır. Basamakların doğu ve batısında ikişerden dört pencere bulunmaktadır.

Birinci kat cephe aksında yer alan giriş açıklığının etrafı dikdörtgen formda silmelerle ayrılır. Kapı açıklığının tepeliğinde hilal ve yıldız motifi bulunmaktadır. Kapı açıklığının üzerinde kareye yakın dikdörtgen formlu kitabe yer alır. Kapının iki yanında ikişerden toplamda dört pencere açıklığı vardır. Pencereler dikdörtgen çerçeveli yapılmış ve söveleri kesme taştır. Pencere sövelerinin altlığında akantus yaprağı motifi, tepeliklerinde ise dış sırası şeklinde düzenlenmiştir. Cephede kat ayrımı silme bordürüyle yapılmıştır. İkinci kat cephe aksında kuzeydoğu cephedekine benzer düzenlemeye sahip cumba çıkma bulunur. Çıkmanın iki yanında ikişerden toplamda dört dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı yer almaktadır. Cephe güney ve doğu köşeleri kesme taş malzemeli plasterler kaplanmıştır (Fot. 223).

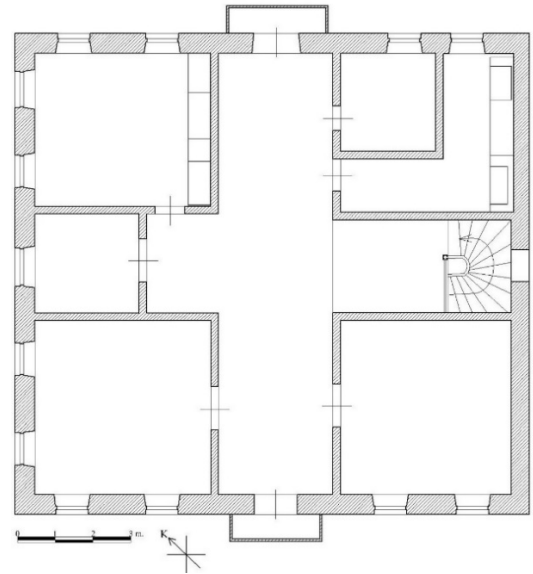

Fot. 223: Güneybatı Cephe Görünümü.

Evin birinci katı iç sofalı plânı tipindedir (Plân 14). Haçvari şeklindeki sofa ve sofanın etrafında köşelerde odalar yer alır. Birinci kata geçiş, güneybatı cephe aksındaki kapı açıklığı ve kuzeydoğu köşede bahçeye açılan kapı açıklığıyla toplamda iki kapı açıklığıyla sağlanır. Güneybatıda bulunan kapı açıklığında yapıya girildiğinde güneybatı–kuzeydoğu doğrultusundaki sofaya geçilmektedir. Sofanın kuzeydoğusunda bahçeye açılan iki yarım daire formlu kemerli pencere açıklığına yer verilmiştir. Sofanın doğusunda ikinci kata çıkış sağlayan merdiven basamakları yer almaktadır. Sofanın doğu ve batısındaki açıklıklar düz kemerlidir (Fot. 224).

Plân 14: Birinci Kat Plânı.

Plân 15: İkinci Kat Plânı.

Birinci katta sofanın tavanında ise benzer formda yapılmış bitkisel formlu süsleme unsurları bulunur. Dikdörtgen şeklinde düzenlenmiş tavanın saçaklarında şerit halinde dolanan akantus yaprağı motifi vardır. Tavanın merkezinde elips formundaki akantus yaprağının etrafında elips formunda silmelerle çevrelenmiştir (Fot. 225-226).

Fot. 224: Sofa Güneybatı Görünüm.

Fot. 225: Sofa Kuzeydoğu Görünüm.

Fot. 226: Birinci Kat Sofa Güneydoğu Görünümü.

Yapının birinci katında sofanın güney ve batı köşelerde yer alan 4.50x4.60 m. ölçülerinde birbirine benzer düzenlemeye sahip iki oda bulunur. Batı köşede yer alan odada sokağa açılan iki, bahçeye açılan iki pencere açıklığıyla toplamda dört pencere açıklığına yer verilmiştir. Sofanın güney köşesinde benzer formda düzenlenen odada ise

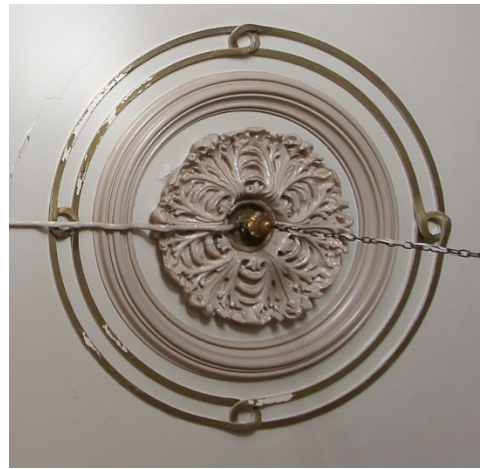
sadece sokağa açılan duvar yüzeyine iki pencere açıklığı yer alır. Odaların birbirlerine benzer düzenlemede yapılmış olmasına rağmen, güney cephedeki odanın komşu binaya doğrudan bakan duvarında pencere açılmaması geleneksel konut mimarisindeki mahremiyet anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Birinci kat güney köşede bulunan odanın duvar yüzeylerinde herhangi bir bezeme görülmezken, tavan göbeğinde daire formlu kartuş yüzeyinde akantus yaprağı motifi yer alır. Tavan göbeğinin merkezindeki akantus yaprağının etrafında silmelerle oluşturulmuş daire formu ve onun dışında düğümlü geçmelerle birbirine bağlanmış silmeler bulunur. Tavan saçakları, iç bükey-dış bükey kavisli silmelerle meydana getirilmiştir (Fot. 227-228-229).

Fot. 227: Sofanın Güneyindeki Oda Görünümü.

Fot. 228: Sofanın Güney Köşesindeki Odanın Tavan Düzenlemesi.

Fot. 229: Tavan Göbeği Akantus Yaprağı Motifi.

Birinci katın güneybatı köşesindeki odanın tavan yüzeyinde; merkezde akantus yaprağı motifi, onun etrafında silmelerle meydana getirilmiş daire formlu kartuş, kartuşun dışını çevreleyen asma yaprağı ve üzüm motifi yer almaktadır. Tavanın yüzeyinin dört köşesinde vazo içerisinde çiçek demeti motifi ve onun etrafında kıvrım dallarla bezemelidir (Fot. 230-231-232).

Fot. 230: Güneybatı Köşede Bulunan Oda Tavan Süslemesi.

Fot. 231: Vazo İçerisinde Çiçek Demeti.

Fot. 232: Tavan Göbeği Süslemesi.

Sofanın kuzey köşesinde bulunan oda 4.55x3.55 m. ölçülerindedir. Odanın doğusunda 4.12x0.94 m. ölçülerinde tuvalet şeklinde kullanılmış birim yer alır. Sofanın doğu köşesinde yer alan oda mutfak olarak kullanılmış ve odanın güneydoğu duvar yüzeyinde bahçeye açılan kapı açıklığı vardır. Kapı açıklığının doğusunda bir pencere açıklığı bulunur. Sofanın güneydoğusunda birinci kattan ikinci kata geçiş sağlayan yirmi beş basamaklı merdiven yer alır. Ahşap merdiven basamaklarının babasının yüzeyinde akantus, gülce ve çeşitli bitkisel süslemelerin yanı sıra meandr deseni gibi geometrik süslemelidir (Fot. 233-234). Merdiven basamaklarının üzerindeki tavan yüzeyinde ise sofanın tavanına benzer düzenleme görülmektedir. Tavanın merkezinde elips formundaki akantus yaprağı, silmelerle çevrelenmiştir. Dikdörtgen çerçeveli tavan iç bükey ve dış bükey kavisli silmelerle meydana getirilmiştir (Fot. 235).

Fot. 233: Birinci Kat Merdiven Babası

Fot. 234: Merdiven Babasındaki Meandr Motifi

Fot. 235: Merdiven Basamakları Üzerindeki Tavan Düzenlemesi.

Yapının, ikinci katı plân olarak birinci katla benzer plânlıdır (Plân 15). İkinci kat plân şemasındaki tek fark, batı ve kuzey köşede bulunan odaların arasına kapatılarak küçük boyutlu bir odaya yer verilmiştir. İkinci kat sofasının tavanı birinci kat sofasının tavanına benzer formda olup, tavan ortasının çökme durumuna karşı iskele ile desteklenmiştir (Fot. 236). Haçvari formundaki sofanın kuzeydoğu ve güneybatısında birbirlerine benzer form ve düzenlemede cumba çıkma yer alır. Kuzeydoğu da bulunan cumba çıkmaya geçiş sağlayan kapı açıklığının üzerinde “S” “C” kıvrımları arasında vazo bulunmaktadır. Vazonun üzerinde hilal ve yıldız motifi yer alır (Fot. 237).

Fot. 236: İkinci Kat Sofa Kuzeydoğu Görünümü.

Fot. 237: Kapı Üzerindeki Vazo ve Hilal Yıldız Motifi.

Sofanın güney köşesindeki oda 4.67x4.50 m. ölçülerine sahiptir. Odaya sofadan iki kanatlı kapı açıklığıyla geçilmektedir. Güneybatı odanın sokağa bakan cephesi olduğundan iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Birinci katla benzer düzenleme görülmektedir (Fot. 238-239). Geleneksel konut mimarisindeki mahremiyetin bir yansımasıdır. Odanın tavanı, kademelenerek çökertilmiş ve tavan göbeğinde akantus yaprağı motifli kartuş yer alır (Fot. 240-241).

Fot. 238: İkinci Kat Güney Köşe Oda Görünümü.

Fot. 239: İkinci Kat Güney Köşe Oda Görünümü.

Fot. 240: İkinci Kat Güney Köşedeki Oda Tavan Görünümü.

Fot. 241: İkinci Kat Güney Köşedeki Oda Tavan Göbeği Detay

Sofanın batı köşesindeki oda 4.65x4.45 m. ölçülerinde olup güney uçta bulunan odayla benzer düzenlemeye sahiptir. Odaya sofadan iki kanatlı kapı açıklığıyla geçilmektedir. Batı köşedeki odada sokağa bakan iki, bahçeye bakan iki olmak üzere toplamda dört pencere açıklığına yer verilmiştir (Fot. 242-243). Odanın tavanı, kademelenerek çökertilmiştir. Tavan göbeğinde akantus yaprağı motifli kartuş yer almaktadır (Fot. 244-245).

Fot. 242: İkinci Kat Batı Köşe Oda Görünüm.

Fot. 243: İkinci Kat Batı Köşe Oda Görünümü.

Fot. 244: İkinci Kat Batıdaki Oda Tavan Görünümü.

Fot. 245: İkinci Kat Batıdaki Oda Tavan Göbeği Detay Görünümü.

Sofanın kuzey köşesinde bulunan oda 4.65x4.01 m. ebatlarındadır. Odanın kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarlarında ikişerden toplamda dört pencere açıklığı yer alır. Güneydoğusunda duvar boyunca uzanan 0.59 m. genişliğinde ahşap dolap ve yüklük bulunmaktadır. Yüklüğün üzerinde musandıra hizasında dolap nişi vardır (Fot. 246).

İkinci katta sofanın doğu köşesinde iki oda yer alır (Fot. 247). Odalardan köşede bulunan “L” formunda olanda, ocak nişi ve mutfak tezgâhı şeklinde düzenlenmiş birimler vardır. “L” formundaki odayla sofa arasında kalan 2.58x2.51 m. ölçülerindeki oda fayans kaplı olup banyo olarak kullanılmıştır (Fot. 248-249).

Fot. 246: İkinci Kat Kuzey Köşe Odada Bulunan Yüklük Dolapları.

Fot. 247: Sofa Doğu Köşe Odaları ve Cumba Kapı Açıklığı.

Fot. 248: “L” Formlu Oda Ocak Nişi

Fot. 249: “L” Formlu Oda Mutfak
Tezgâhı

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapının beden duvarları moloz taş malzemeye inşa edilmiş ve yüzeyleri sıvayla kaplıdır. Konutun iç duvar yüzeylerinde ve tavanlarda bağdadi tekniğinde oluşturulmuş ve üzeri sıvayla kaplıdır. Kapı ve pencere söveleri düzgün kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Tavanlardaki bitkisel süsleme alçı malzemeye oluşturulmuş ve baskı tekniğindedir. Cumba çıkmalarda demir malzemeli konsollarla taşınmaktadır. Sokağa açılan kapı, pencere elemanları ve pencereleri örten kepenkler demir malzemelidir. Yapının içerisindeki kapı ve pencere söveleri ahşap malzemeli yapılmıştır. Birinci kattan ikinci kata çıkışı sağlayan merdiven basamakları ahşap malzemeli olup merdiven basamakları üzerinde kabartma tekniğinde süslemeler yer alır. Ev ve depoların üzeri kırma çatıyla örtülü olup alaturka kiremit kaplıdır.

Süsleme: Yapıda geometrik ve bitkisel süsleme yanı sıra yazı kullanımı da görülmektedir.

Geometrik Süsleme: Evin, güneybatısındaki açıklığı kapatan demir malzemeli kapının yüzeyinde hilal ve yıldız motifli süsleme vardır. İkinci kata geçiş sağlayan merdiven basamaklarının babasının yüzeyindeki meandr motifi yer alır. İkinci katta sofanın kuzeydoğusundaki cumba çıkmaya açılan kapının üzerinde vazo üzerindeki hilal ve yıldız süslemesi görülür.

Bitkisel Süsleme: Eserde yoğun olarak kullanılan süsleme türüdür. Güneybatıda yer alan kapının üzerindeki kitabe kartuşu yüzeyinde, kurdele ile birbirlerine bağlanmış gülce motifli çelenk vardır. Evin sokağa bakan cephesinde bulunan pencerelerin altlığının yüzeylerinde akantus yaprağı motifi bulunur. Tavan göbeklerinde ve akantus yaprağı, “S” “C” kıvrımlarıyla çiçek demetleri yer alır. İkinci kat sofasının kuzeydoğusundaki cumbaya açılan kapının üzerinde merkezdeki vazonun iki yanında “S” kıvrımlı bitkisel süsleme unsurlarıyla çevrelenmiştir.

1.2.4. Fatma Suat Orhon Evi

İnşa Tarihi : 1910

İnceleme Tarihi : 20.05.2017/ 26.08.2017/ 15.01.2018

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesi, Aydın Caddesi üzerinde, tapunun 21K-111'a pafta, 29 ada, 13 ve 14 parsel numaralarında kayıtlıdır¹³³.

Tarihçe: Yapının hakkında bilgi veren kitabe bulunmamaktadır. Günümüzde ev, Merih Güngör Pura üzerine kayıtlıdır.

Yapı, Fatma Hanım adına babası, Hacı Halil Paşa tarafından Rum ustalara 1910 yılında yaptırılmıştır¹³⁴. Fatma Hanım, 1897 yılında Söke'de dünyaya gelmiştir. Suat Orhon ise 1887 yılında Kuşadası doğmuştur. Babası Avukat Ahmet Efendi'dir. Suat Orhon, Fatma Hanım'la 1922 yılında evlenmiştir. Bir süre bu evde yaşayan çift Söke'nin Yunanlılar tarafından işgali sırasında evi terk etmek zorunda kalmışlardır.

1930 yılında yapının kuzey cephesine bitişik kare plânlı bir ek mekân eklenmiştir. Evin doğusunda aynı plân kurgusunda yapıldığını düşündüğümüz ev zamanla yıkılmış ve günümüzde yerinde başka bir bina vardır. Konut günümüzde Söke ve civar mahallelerinden getirilen etnografik eserler sergilendiği müze evi şeklinde kullanılmaktadır. Yapı 2001 yılında korunması gereken kültür varlığı olarak tescil edilmiştir¹³⁵. Merih Güngör Pura tarafından Fatma-Suat Orhon Müze ve Sanat Evi olarak kullanılmak üzere Söke Belediyesi'ne hibe edilmiştir.

Mimari Özellikler: Yapı, bodrum üzerine iki katlı inşa edilmiştir. Bahçe içerisinde yer alan ev doğu köşede, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Bodrum, birinci ve ikinci kat dış sofalı plân tipindedir. Eve birinci kat seviyesinde güney ve batı cephede yer alan birer kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır. Yapının güney cephesi caddeye açılan cephedir. Bodrum katın duvar yüzeyi taş kaplamalıdır. Bodrum kat yüzeyinde iki dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı yer almaktadır. Cephenin batısında on bir basamaklı merdiven bulunur. Kapı açıklığı eyvanlı bir giriş düzenlemesine sahiptir ve bodrum kat seviyesinden başlayan merdiven basamakları birinci kattaki kapı açıklığına kadar devam eder. Bodrum kat yüzeyindeki duvar taş kaplamaları, basamakların bitimine kadar eyvanın doğu ve batı duvarında da

¹³³ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/29/13/1527460807347> (06.06.2017).

¹³⁴ Anonim, *Aydın Kültür Envanteri II*, s. 391.

¹³⁵ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 03.02.2001 Gün ve 9799 Sayılı Kararı.

uygulanmıştır. Eyvanlı girişin tavanında daire formlu alçı kartuş yüzeyinde bitkisel süslemeler yer alır (Fot. 250).

Yapının birinci kat seviyesinde iki dikdörtgen çerçevesiz pencere açıklığı yer almaktadır. Pencere söveleri duvar yüzeyinden farklı olarak kesme taş malzemeyle yapılmıştır. Güney cephede birinci kat seviyesinde birbirlerine eşit ölçülerde üç pencere açıklığı bulunur. Pencere üstlerinde tuğlayla oluşturulmuş kemer düzenlemesi görülür. Yapının cephelerinin köşelerinde taş malzemeyle oluşturulmuş plaster düzenlemesi vardır. Plasterlerin üzeri saçak seviyesinde başlıkla sonlanmaktadır. Saçak düzenlemesinde geometrik formlu düzenleme ve dış sırası yer almaktadır (Fot. 251).

Fot. 250: Güney Cephe Görünümü.

Fot. 251: Güney Cephe Niş Şeklindeki Kapı Açıklığı.

Yapının doğu cephesi günümüzde apartman binasıyla bitişik nizamdadır. İlk inşa edildiğinde doğu cephesinde aynı plân düzenlemesine sahip ikiz ev olduğu söylenmekteyse de bunu kanıtlayan herhangi bir belge şimdilik elimizde bulunmamaktadır.

Evin kuzey cephesinde bodrum kat seviyesinde herhangi bir açıklık yoktur. Birinci kat seviyesinde kuzey cephede bir pencere açıklığı ve ek binanın terasına açılan bir kapı açıklığı vardır. Kuzey cephede sonradan eklenen bina yer alır. Ek bina yapının birinci kat seviyesinin yüksekliğindedir. Yapılan ek bina iki katlı düzenlenmiş, üzeri düz damlı örtülüdür. Kare plânlı olan yapının kuzey cephesinde iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephede bulunan baca hem cepheden hem de çatıdan taşırılarak yapılmıştır (Fot. 252).

Fot. 252: Kuzeybatı Cephe Görünümü.

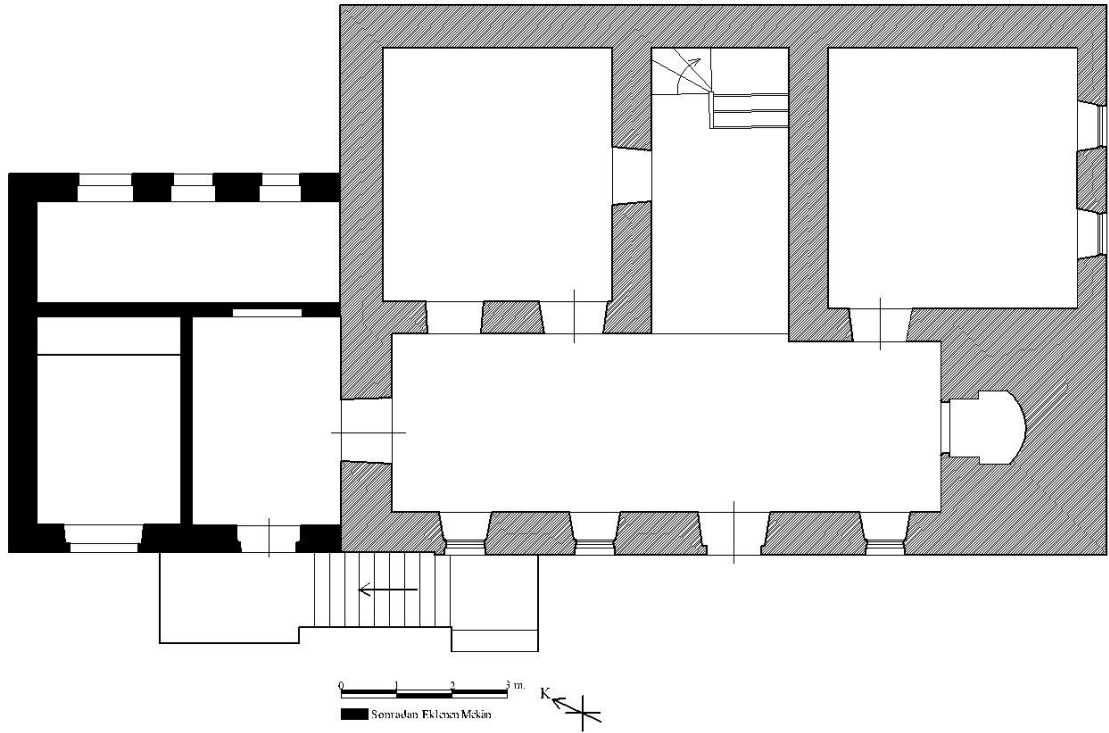
Eserin, batı cephe aksında kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı açıklığının kuzeyinde iki, güneyinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere ve kapı söveleri taş malzemelidir. Batı cephe aynı zamanda bahçeye açılan cephe olma özelliğini taşımaktadır. Cephenin birinci kat seviyesinde dört dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı bulunur. Cephe yüzeyinde birinci ve ikinci kat birbirlerinden silmelerle ayrılır. Birinci kat yüzeyinde ise dört pencere açıklığı dikdörtgen formudur. Pencere söveleri ve kapı açıklığı taş sövelidir. Bodrum ve birinci kat yüzeyinde bulunan pencere ve kapı açıklıkları demir kepenkle kapatılmıştır. Cephe yüzeyinde yer alan dikdörtgen çerçeveli pencerelerin üzerinde tuğlayla yapılan kemer düzenlemesi vardır. Batı cephenin güney cepheyle kesiştiği köşe şaşırtmalı taş kaplamalı ve plasterlerin üzeri başlıkla sonlanmaktadır. Saçak

kornişli düzenlemesi güney cephenin devamı niteliğinde olup cephe yüzeyini tamamen dolanmaktadır (Fot. 253).

Fot. 253: Batı Cephe Görünümü.

Evin batı cephesinde bodrum kata geçiş sağlayan dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığı yer alır. Bodrum kat dış sofalı plân tipindedir (Plân 16). Bodrum katta 9.89x3.08 m. ebatlarındaki sofanın batı duvarında bir kapı açıklığı ve üç pencere açıklığına vardır. Sofanın doğusunda birer oda, odaların arasında ise birinci kata çıkış sağlayan merdiven basamakları bulunur. Kuzey cepheye sonradan eklenmiş binayla sofanın bağlantısı pencere açıklığının kapı açıklığı şeklinde düzenlenmesiyle sağlanmıştır. Sofanın kuzeyindeki kapıdan geçildiğinde 5.55x3.38 m. ebatlarındaki oda bulunmaktadır. Odaya sofanın batı duvarından açılan kapı açıklığıyla bahçeden geçiş sağlanmaktadır (Fot. 254).

Plân 16: Bodrum Kat Plânı.

Fot. 254: Ek Bina Bodrum Kat Görünümü.

Bodrum kat sofasının kuzeydoğu köşesinde yer alan oda 4.64x4.12 m. ölçülerindedir. Odaya batı yöndeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanır. Sofanın güneydoğu köşesinde bulunan oda 4.67x4.57 ölçülerinde olup odanın güney cephesinde iki pencere

açıklığı vardır. Ev, doğu cephesindeki yapıya bitişik olduğu için doğudaki odaların duvar yüzeyinde herhangi açıklık bulunmamaktadır. Sofanın kuzeyinde yer alan merdiven basamaklarının altına denk gelen yerde 0.91 m. genişliğinde ve 1.35 m. derinliğine sahip dolap niş bulunur. Sofanın köşelerinde yer alan odaların ortasında birinci kata çıkış sağlayan merdiven basamakları 1.38 m. genişliğindedir (Fot. 255-256).

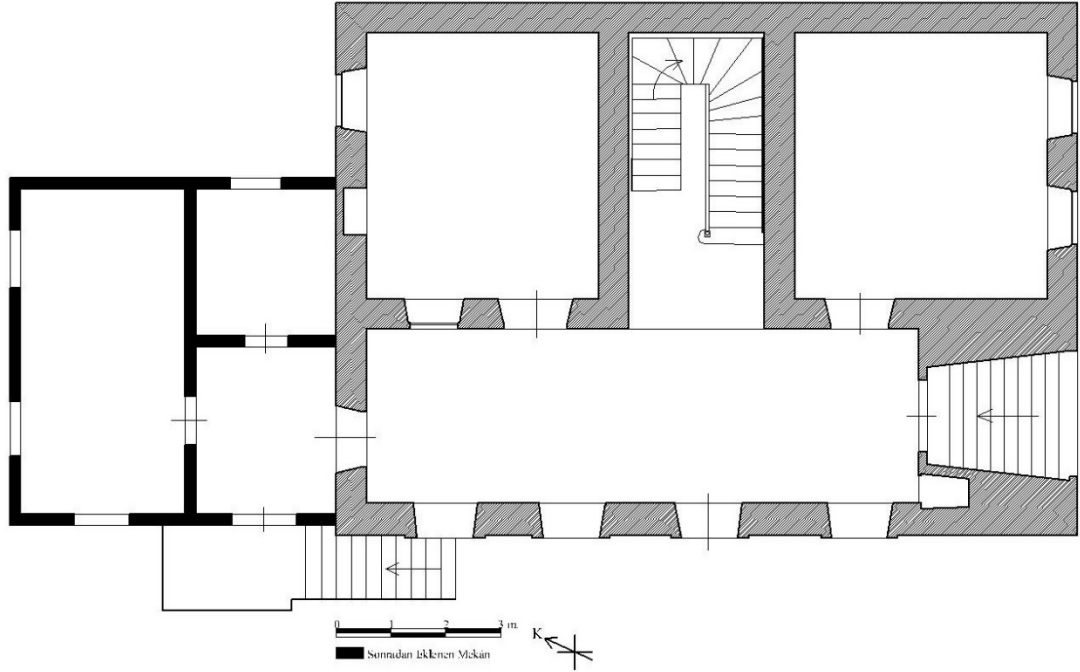

Fot. 255: Bodrum Kat Kuzey Cephe Görünümü.

Fot. 256: Bodrum Kat Güney Cephe Görünümü.

Yapının birinci katı bodrum katla aynı düzenlemeye sahip dış sofalı plân tipindedir (Plân 17). Birinci kata güney cepheden açılan kapı açıklığı, bodrum kattan merdiven basamakları ve yapının kuzeyine eklenen binaya açılan kapı açıklıklarıyla geçiş sağlanmaktadır. Birinci katta sofa kuzey-güney doğrusunda dikdörtgen alanı kaplar. Sofanın kuzeyindeki ek bina içten içe 5.91x5.68 m. ölçülerindedir.

Plân 17: Birinci Kat Plânı.

Sofanın güney cephesindeki kapı açıklığının yanında, 0.51 m. genişliğinde ve 0.86 m. derinliğindeki dolap nişine yer alır. Sofanın batısında dört pencere açıklığı vardır. Sofanın, kuzey cephesindeki pencere açıklığı sonradan kapı açıklığına çevrilerek kuzeydeki ek binayla bağlantı sağlanmıştır. Sofanın doğusunda köşelerde odalara yer verilirken odaların arasında merdiven basamakları bulunur. Kuzeybatı köşede bulunan oda 4.82x4.24 m. ölçülerindedir. Odaya geçiş batı cephede bulunan kapı açıklığıyla sağlanır. Kapı açıklığının yanında sofaya açılan pencere açıklığı yer alır. Ahşap kapı ve pencere açıklığının yüzeyindeki kartuşlar içerisinde geometrik desenli süslemeler vardır. Odanın kuzey cephesinde 0.88 m. genişliğinde, 0.41 m. derinliğinde dolap nişi bulunur (Fot. 257).

Sofanın güneydoğu köşesindeki odanın güney duvarında iki pencere açıklığı yer alır. Kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerde bulunan odaların arasındaki merdiven basamakları düz kemerli açıklı düzenlenmiştir. Düz kemerli açıklığın plasterleri postament kaideli "S" kıvrımlı volütlü başlıkla sonlanmaktadır. Kemer karnında akantus yaprağı motifi yer alır (Fot. 258).

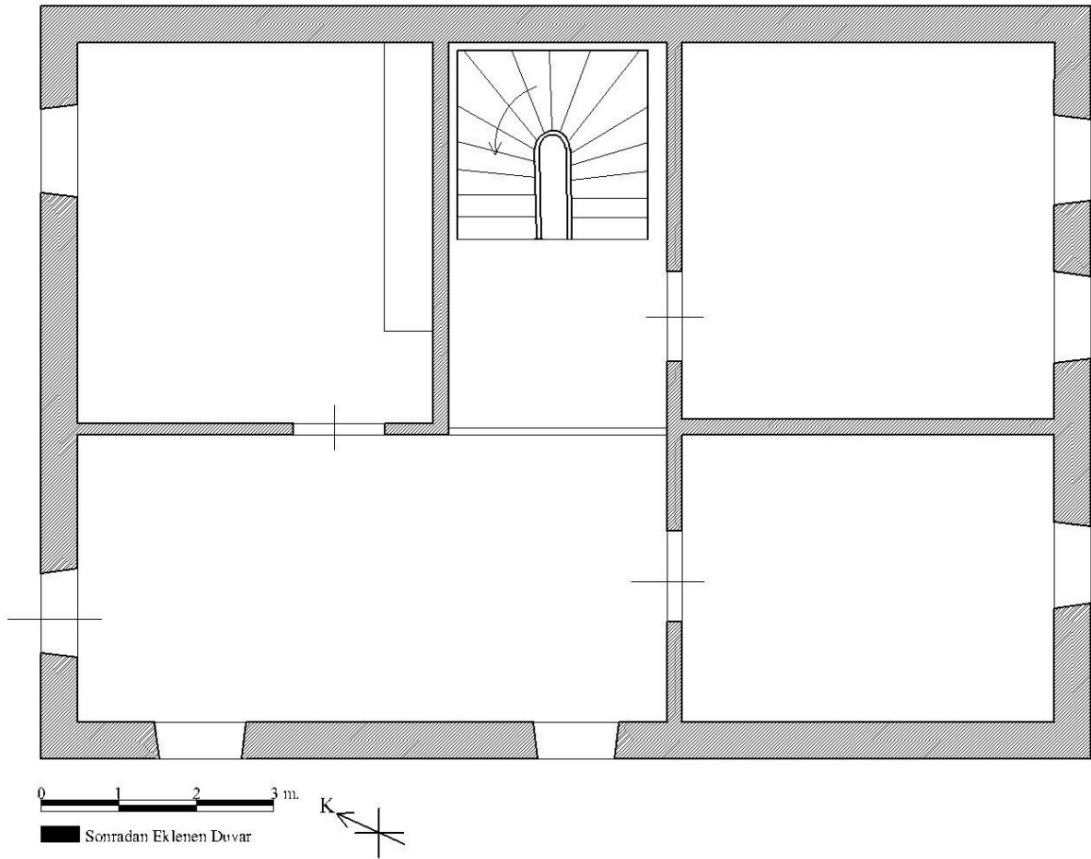

Fot. 257: Birinci Kat Sofa Güney Cephe Görünümü.

Fot. 258: Birinci Kat Düz Kemerli Açıklık.

Birinci kattan ikinci kata 1.00 m. genişliğinde on yedi merdiven basamaklarıyla geçiş sağlanır. İkinci kat plânı diğer katlardan farklı düzenlemeye sahiptir. Konutun ikinci kat dış sofalı plân tipinin farklı bir uygulaması olan “L” formludur (Plân 18). İkinci katta daha hafif duvar tercih edildiği için duvarlar ortalama 0.20 m. kalınlığındadır. Merdiven basamaklarıyla doğrudan sofaya çıkılmaz, sofayla merdiven basamakları arasında 0.07 kalınlığında ahşap duvarla ayrılmıştır. Merdiven basamaklarının güneyinde 5.01x4.83 m. ebatlarında oda bulunur. Odanın güney duvar yüzeyinde iki pencere açıklığı yer alır. İkinci katta sofa 7.77x3.64 m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. Sofanın doğusunda ve güneyinde odalar yer alır. Sofanın batısında iki pencere açıklığına yer verilmiş ve kuzeyindeki pencere açıklığı birinci katta olduğu gibi ek bina eklendiğinde kapı açıklığına dönüştürülmüştür.

Plân 18: İkinci Kat Plânı.

İkinci katta sofanın kuzeybatı köşesindeki odanın kuzey cephesinde bir pencere açıklığı yer alır. Odanın güney duvarında 3.68x0.62 ebatlarında yüklük dolabı vardır. Yüklük dolapları geleneksel konut mimarisi özelliklerini barındırmaktadır (Fot. 259).

Fot. 259: İkinci Kat Kuzeybatı Köşede Bulunan Odanın Yükülük Dolapları.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmıştır. Bodrum ve birinci kat duvar kalınlığı ortalama 0.52 m. genişliğindeyken, ikinci kat duvarları 0.20 m. genişliğindedir. Kapı ve pencere söveleri kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Odaların kapıları, sofaya açılan pencerelerde ve yükülük dolaplarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Tavanların göbeğinde ise alçı malzemeyle yapılmış kartuşlar vardır.

Süsleme: Ev geçirdiği onarımlar sonucunda özgünlüğünü önemli ölçüde yitirse de bitkisel ve geometrik süsleme kullanımı görülmektedir.

Geometrik Süsleme: Yapının cephesindeki pencerelerin yüzeyinde tuğlayla oluşturulmuş kemer formu düzenlemesiyle yapının cephesine hareketlilik kazandırılmıştır. Pencere atlıklarında geometrik desenler kullanılmıştır. Evin, güney cephesindeki demir kapı kanatları üzerinde hilal ve yıldız motifine yer verilmiştir. Yapının içinde ahşap kapı ve pencerelerin yüzeyindeki kartuşlarda baklava dilimli süslemeler yer alır.

Bitkisel Süsleme: Evin, güney cephesindeki eyvan şeklindeki girişin tavan yüzeyinde daire formundaki kartuşta akantus yaprağına yer verilmiştir. Akantus motifinin etrafında çeşitli çiçeklerden meydana getirilmiş daire formlu bezemeler vardır. Birinci kat sofanın düz kemerli merdiven nişinde başlıklarında ve kemer karnında akantus motifi süslemelidir. Sofadaki tavan göbeğinde daire formundaki kartuş yüzeyinde akantus yaprağı motiflidir.

1.3. Su Yapıları

Tez kapsamında incelediğimiz yapılar arasındaki su yapıları arasında sadece Çarşı Hamamı günümüze gelebilmiştir.

1.3.1. Çarşı Hamamı

İnşa Tarihi: XVIII. Yüzyıl

İnceleme Tarihi: 20.05.2017/25.08.2017/ 14.01.2018.

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesi, İznik Sokak'ta yer alır ve tapununun 69 ada, 7 parselinde kayıtlıdır¹³⁶. Eser çarşı merkezinde bulunduğu için Çarşı Hamamı olarak bilinmektedir. Hacı İlyas Ağa Cami'nin doğusunda yer alır.

Tarihçe: Hamamın yapılış tarihi hakkında bilgi veren herhangi bir kitabe ve belge bulunmamaktadır. Yaptığımız arşiv taramalarında yapı hakkında belgeye ulaşamadık. Hamam, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Gayrimenkul Eksi Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 06.05.1973 tarihinde korunması gerekli eski eser olarak tescil edilmiştir¹³⁷.

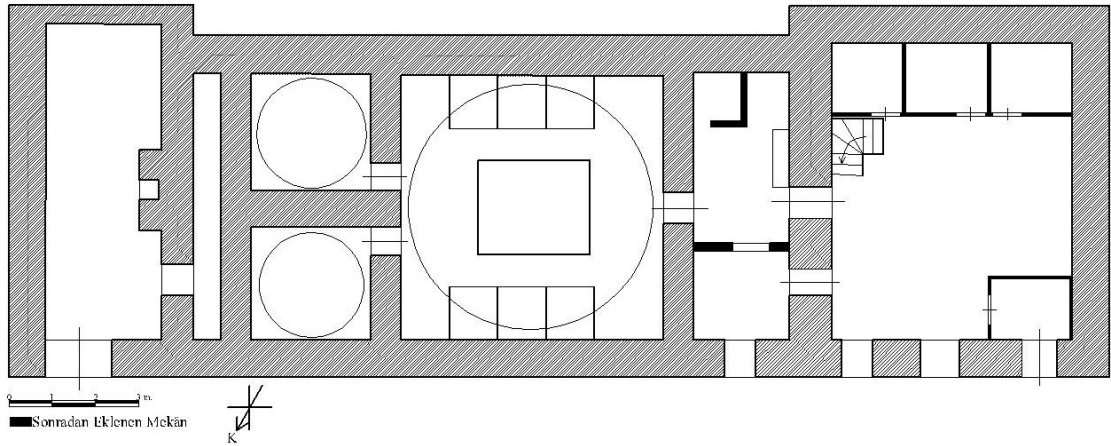
Yapı, çeşitli onarımlar geçirmiş ve bu onarımlardan bazıları hakkında bilgiler mevcuttur. Eser, 2014 yılında basit onarım kapsamında yapının sıvaları yenilenmiş, çürüyen ahşap kapı-pencere doğramaların bakım onarımı yapılmıştır. Onarım esnasında su boruları, elektrik tesisatı, kazan kontrolü, bacası elde geçmiştir. Çatı saçaklarında çürüyen ahşap parçaları yenilenmiştir¹³⁸. Yapının günümüzde mülkiyeti Canser Aşık'a aittir. Hamamın işletilmesi Hikmet Yıldırım tarafından yapılmaktadır. Günümüzde haftanın yedi günü kullanıma açık olan hamam, sadece pazartesi günleri kadınların kullanımında diğer günlerde ise erkekler tarafından kullanılmaktadır.

Mimari Özellikler: Eser, doğu-batı doğrultusunda 25.50x8.59 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (Plân 19). Hamam tek fonksiyonlu, ortası kubbeli enine sıcaklıklı ve çifte halvetli plân tipindedir. Duvar kalınlığı ortalama 0.85 m.'dir. Hamamın giriş (kuzey) cephesi hariç geri kalan cepheleri etrafındaki yapılarla bitişik olduğu için cephelerin orijinal dokusu görülememektedir (Fot. 260)

¹³⁶ <https://parselorgu.tkgm.gov.tr/#147587/69/7/1527461537419> (20.06.2017).

¹³⁷ Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Gayrimenkul Eksi Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı 06.05.1973 Tarih ve 7102 Sayılı Kurul Kararı.

¹³⁸ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 28.08.2014 Tarih ve 3055 Sayılı Kurul Kararı.

Plân 19: Hamam Plânı

Fot. 260: Kuzeydoğu Cephe Örtü Sistemi Görünümü.

Kuzey cephe 25.50 m. uzunluğuna sahiptir. Cephenin batı köşesinde yapıya geçit veren 0.80 m. genişliğinde kapı açıklığı, doğu köşesinde ise külhan birimine geçit veren kapı açıklığı vardır. Soğukluk bölümüne denk gelen cephe yüzeyinde üç pencere açıklığı bulunur. Hamama kuzeybatı köşede 0.80 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla geçiş sağlanır.

Soğukluk birimi 6.87x5.55 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen plânlıdır. Giriş açıklığından soğukluk birimine geçildiğinde 1.83x1.40 m. ebatlarından kareye yakın dikdörtgen plânlı, ahşap paravanlı mekân yer alır. Soğukluk bölümünün güneyinde üç ahşap paravanla bölünmüş soyunma kabinleri vardır. Soğukluk kabinleri batıdan doğuya

sıralanmış ve sırasıyla ikisi ortalama 1.89x1.60 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen plânlı, doğu uçta yer alan ise 1.60x1.60 m. ölçülerinde kare plânlıdır (Fot. 261).

Fot. 261: Soğukluk (Soyunmalık) Bölümü Güney Cephe Görünümü.

Soğukluk biriminin üzerinde sonradan eklenmiş asma kat düzenlemesi vardır. Soğukluk biriminde güneydoğu uçta bulunan ahşap paravanlı odaların kuzeyinde birinci kata çıkışı sağlayan 0.83 m. genişliğinde merdiven basamakları bulunur. Birinci katta günümüzde karşılıklı olarak düzenlenmiş 1.55x1.65 m. ebatlarında odalar vardır. Soğukluk bölümünden ılıklik bölümüne geçiş, soğukluğun doğu cephe aksında bulunan 0.72 m. genişliğindeki kapı açıklığı ile sağlanır (Fot. 262).

Ilıklık bölümü 6.18x2.22 m. ebatlarında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen plânlıdır. Soğukluk biriminden ılıklik birimine geçiş sağlayan kapının güneyinde 0.38x1.32 m. ebatlarında seki vardır. Ilıklık bölümünün güneyinde 1.11x1.10 m. ölçülerinde meydan getirilmiş tıraşlık birimi yer alır (Fot. 263).

Fot. 262: Soğukluk Bölümü Doğu Cephe Görünümü.

Fot. 263: Ilıklık ve Tıraşlık Bölümünün Görünümü.

Ilıklık bölümünün kuzeyinde 2.22x2.06 m. ebatlarında 0.17 m. kalınlığında duvar ile kareye yakın dikdörtgen bir mekân meydana getirilmiştir. Depo olarak kullanılan bu mekâna, soğukluk bölümünün kuzeydoğusundaki 0.62 m. genişliğindeki kapı açıklığı ile geçiş sağlanır.

Ilıklık biriminden sıcaklık birimine doğusunda bulunan 0.71 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla sağlanır. Sıcaklık birimi 6.11x6.06 m. ölçülerindedir. Sıcaklık biriminin merkezinde 2.58x2.18 m. ebatlarında ve yerden yüksekliği 0.52 m. olan göbek taşı bulunur. Kuzey ve güney duvarlarında 0.02 m. kalınlığında mermer panolarla birbirlerinden ayrılan 1.23x1.09 m. ebatlarında dikdörtgen şekilde meydana getirilmiş yıkanma hücreleri vardır. Kare plânlı olarak düzenlenmiş sıcaklık birimi sekizgen kasnaklı kubbeye örtülüdür. Sıcaklık bölümünün doğusunda iki halvet odası bulunur. Sıcaklık biriminde halvet odalarına 0.63 m. genişliğinde kapı açıklığıyla geçilir. Halvet hücrelerinin ortalama 2.78x2.70 m. ebatlarına sahiptir. Hücre içerisinde kapı açıklığının bulunduğu batı duvar yüzeyinde niş düzenlemesi vardır (Fot. 264).

Yapının kuzeydoğu ucunda külhan bölümü ve su deposu yer alır. Külhan ile su deposu kuzey-güney doğrultusunda olup, külhan bölümü 7.26x2.67 m. su deposu ise 6.14x0.62 m. ölçülerindedir (Fot. 265).

Fot. 264: Sıcaklık Bölümü Görünümü.

Fot. 265: Külhan Bölümünden Görünümü.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak kaba yonu taş kullanılmış ve cephe yüzeyleri sıvalıdır. Hamamın kuzey cephesindeki soğukluk bölümünün dış cephesi onarımlar esnasında fayans ile kaplanmıştır. Sıcaklık bölümünü örten kubbe üzeri günümüzde sıvalıdır.

Süsleme: Hamam süsleme bakımından sade bir görünüme sahip, iç ve dış cephe yüzeylerinde herhangi süsleme unsuru yer almamaktadır.

1.4. Eğitim Yapıları

Söke’de eğitim yapılarının varlığı Osmanlı dönemine kadar dayanır ve Cumhuriyet Dönemi öncesinde Söke’de üç medresenin varlığı bilinmektedir¹³⁹. Konak Mahallesi, İlyas Ağa Camii Medresesi, Yeni Camii Mahallesi, Yeni Camii Medresesi ve Çeltikçi Mahallesi ise Hacı Cami Medresesi’nin varlığı bilinmektedir¹⁴⁰. 1900’lü yılların başlarında Söke’de dört medrese, 52 erkek iptidai mektebin yanı sıra gayr-i Müslümlere ait 8 erkek ve 2 kız mektebi bulunmaktadır¹⁴¹. Söke’de Kurtuluş Savaşı yıllarından Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen sürede eğitimde aksaklıklar yaşanmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte Söke’de okullar inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen bu okullardan biri de Özbaş ailesinin yaptırdığı Jaletepe İlkokulu’dur¹⁴². Bu dönemde yaptırılan okullar arasında günümüze sadece Jaletepe İlkokulu gelebilmiştir.

1.4.1. Jaletepe İlkokulu

İnşa Tarihi: 1922

İnceleme Tarihi: 21.05.2018/ 27.08.2017/ 15.01.2018

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesi 83 ada, 1 parselinde kayıtlıdır¹⁴³. Jaletepe İlkokulu, Hamam Sokak ve Jale Sokak arasında doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır.

Tarihçesi: Yapının batı cephesindeki kapının üzerinde kitabe bulunmasına rağmen, kitabenin yüzeyi kireç kaplı olduğu için okunamamaktadır. Okula adını veren Jale Hanım, Hacı Halil Paşa’nın oğlu Hüseyin Avni Özbaş’ın kızıdır. Hüseyin Avni Özbaş iki yaşında hastalanan kızının sağlığına kavuşmasının ardından, okul yaptırarak Millî Eğitim Bakanlığı’na devretmiştir¹⁴⁴. Hüseyin Avni Özbaş yaptırdığı okul sonrasında üçüncü dereceden maarif nişanı verilmiştir¹⁴⁵. Okul, 2001 yılında tescillenmiştir¹⁴⁶. Yapı,

¹³⁹ Adnan Öztürk, “Cumhuriyet Döneminde Söke’de Eğitim” *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir 2001, s. 330-343.

¹⁴⁰ A. Öztürk, *agm.*, s. 331-332.

¹⁴¹ A. Öztürk, *agm.*, s. 331-332.

¹⁴² A. Öztürk, *agm.*, s. 331-332.

¹⁴³ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/83/1/1527463311711> (28.05.2017); Anonim, *Aydın Kültür Envanteri II...*, s. 412.

¹⁴⁴ Y. Çağbayır, *age.*, s. 275.

¹⁴⁵ Muzaffer Yılmaz, *Aydın’da Türk Devri Kamu Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2015, s. 151.

¹⁴⁶ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 tarihli, 9799 sayılı kararı.

günümüzde kullanıma açık olup, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İlçe Halk Eğitim Müdürlüğü binası olarak kullanılmaktadır.

Bani: Özbaş'ı Tımarı sahibi İbrahim Ağa'nın torunu¹⁴⁷ olan Hüseyin Avni Özbaş 1882 yılında doğmuştur¹⁴⁸. Söke'ye Erzincan'ın ilçesi Eğin'den gelen Müftü Eyüp Sabri'nin torunlarından¹⁴⁹. Gençlik yıllarından çiftçilikle ve ticaretle ilgilenmiştir¹⁵⁰. Kuşadası Müderrisi İzzet Efendi'nin kızıyla evlenmiş, bu evliliğinde üç çocuğu olmuş ve en büyük çocuğu altı yaşındayken eşi vefat etmiştir¹⁵¹. Hüseyin Avni Özbaş ikinci evliliğini Şükrü Paşa'nın kızı Talat Hanım'la yapmış ve bu evliliğinden dört çocuğu olmuş, bu çocuklardan biriside Jale Hanım'dır¹⁵².

Mimari Özellikler: Yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Bodrum üzerinde bir katlı ve dıştan dışa 16.74x13.08 m. ölçülerindedir. Okula, batı ve güney cephelerde bulunan kapı açıklıklarıyla geçiş sağlanmaktadır. Bodrum kata geçiş güney cephe ve batı cephe aksında bulunan kapı açıklığıyla sağlanır. Batı cephede bodrum kata geçiş sağlayan kapı açıklığı zamanla önünden geçen yolun yükselmesinden dolayı kapalıdır. Birinci kata batı cephe aksında bulunan merdiven basamaklarıyla çıkılmaktadır.

Yapının kuzey cephesi 16.75 m. uzunluğundadır. Cephe yüzeyi iki kat halinde düzenlenmiş ve katlar birbirinden 0.17 m. genişliğindeki silmelerle ayrılmaktadır. Bodrum katın cephe yüzeyi zeminden 1.68 m. yüksekliğinde ve üç pencere açıklığı yer alır. Pencereler 1.25x0.73 m. ölçülerinde dikdörtgen çerçevelidir. Bodrum kat ile birinci katın duvar yüzeyleri sıvayla kaplıdır. Pencere söveleri, köşe kaplamaları ve kat silmeleri beyaz renkle boyalıdır. Kuzey cephenin birinci kat cephe yüzeyinde dört pencere açıklığı bulunur. Birinci kat yüzeyindeki pencereler, bodrum kattaki pencerelerden farklı düzenlemeye sahiptir. Pencerelerden üçü basık kemerli olarak yapılırken bir tanesi dikdörtgen çerçevelidir. Ortalama 1.78x0.88 m. ölçülerindeki pencerelerin söveleri 0.15 m. genişliğindedir. Söveler duvar yüzeyinden 0.03 m. taşkın ve kemer kilit taşı yüzeyinde hilal ve yıldız motifi yer alır (Fot. 267-268). Yapının dört köşesinde cephelerin kesiştiği köşeler taş kaplamalıdır (Fot. 266).

¹⁴⁷ K. Yalçınkaya, *age.*, s. 28-29.

¹⁴⁸ Y. Çağbayır, *age.*, s. 27.

¹⁴⁹ Y. Çağbayır, *age.*, s. 28.

¹⁵⁰ Y. Çağbayır, *age.*, s. 29.

¹⁵¹ Y. Çağbayır, *age.*, s. 28-29.

¹⁵² Y. Çağbayır, *age.*, s. 28.

Fot. 266: Kuzeybatı ve Batı Cephe Görünümü

Fot. 267: Basık Kemerli Pencere.

Fot. 268: Pencere Kilit Taşı Hilal Motifi.

Doğu cephe yapının arka cephesi olduğu için cephe yüzeyinde diğer cephelerde olduğu gibi fazla pencere açıklığına yer verilmemiştir. Cephenin uzunluğu 13.09 m.'dir. Bodrum katta kot farkından dolayı pencere açıklığı bulunmaz. Birinci katta biri basık, biri dikdörtgen çerçeveli olmak üzere iki pencere açıklığı bulunur. Bodrum kat ve birinci kat cephe yüzeyini diğer cephelerde ayıran silme doğu cephe duvar yüzeyinde yoktur. Dikdörtgen çerçeveli olarak yapılan pencerenin genişliği 1.31 m.'dir. Pencere sövelerinde yarım daire kemerli formu verilmeye çalışılmıştır. Basık kemerli düzenlenen pencere açıklığı kuzey cephe de bulunan pencerelerle aynı formdadır (Fot. 269).

Yapının güney cephesi 16.74 m. uzunluğa sahiptir. Cephe aynı zamanda okul binasının bahçesine bakmaktadır. Bodrum kat ile birinci kat birbirinden kuzey cephede olduğu gibi silmeyle ayrılır. Bodrum kat cephe seviyesi zeminden yüksekliği 1.72 m. yüksekliğindedir. Bodrum kat cephe yüzeyinde üç dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığıyla bir kapı açıklığına yer verilmiştir. Güney cephenin doğusunda bulunan kapı açıklığı 1.16 m. genişliğine ve 2.10 m. yüksekliğindedir. Birinci kat cephe yüzeyinde 0.81 m. genişliğinde üç basık kemerli pencere açıklığı bulunur. Cephenin merkezinde duvar yüzeyine bitişik olarak yapılmış 3.33x2.06 m. ebatlarında dikdörtgen pano halinde Atatürk büstü vardır (Fot. 270).

Fot. 269: Doğu Cephe Görünümü.

Fot. 270: Güney Cephe Görünümü.

Yapının batı cephesi, 13.08 m. uzunluğunda ve aynı zamanda yapının ön cephesini teşkil etmektedir. Batı cephenin önünden geçen Söke-Kuşadası yolunun zamanla yükselmesi sonucunda bodrum kat seviyesi belirli seviyede toprakla dolmuştur. Bodrum katta yer alan kapı açıklığının önü toprak zamanla dolması sonucunda içeriye giren yağmur suyunu önlemek için kapı açıklığı günümüzde betonarme duvar ile kapatılmıştır (Fot. 271-272).

Fot. 271: Batı Cephe Bodrum Kat Kapısı (Belediye Arşivi).

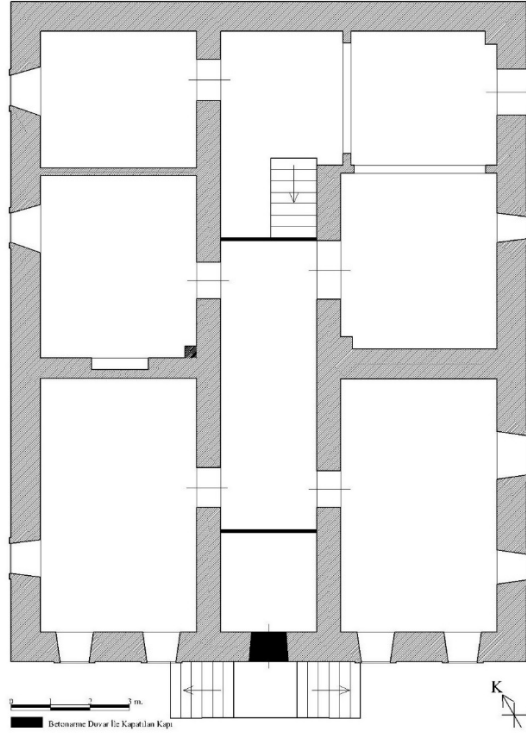
Fot. 272: Batı Cephe Görünümü.

Batı cephede 1.43 m. genişliğinde kuzey ve güneyde karşılıklı altışar basamaklı merdiven yer alır. Bodrum katta merdiven basamaklarının kuzey ve güneyinde ikişerden toplamda dört dikdörtgen çerçeveli pencere açıklığı vardır. Merdiven basamaklarından birinci kata geçiş sağlanır. Merdiven sahanlığın üzeri günümüzde sundurmayla örtülüdür. Birinci katın cephe aksında 2.80x1.36 m. ölçülerinde basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Kapı açıklığının dışa taşırılmış kemer sorgucu yüzeyinde akantus yaprağı motifi vardır. Kapı açıklığının üzerinde 0.58x0.53 m. ebatlarında üç satır halinde kitabe bulunur (Fot. 273). Kitabenin yüzeyi zamanla kireç tabasıyla kaplandığı için okumak mümkün olmamıştır. Kitabenin okunması için uzmanlar tarafından kireç kaplı tabakanın kaldırılması gerekmektedir. Kapı açıklığının kuzey ve güneyinde ikişerden toplamda dört basık kemerli pencere açıklığı bulunur.

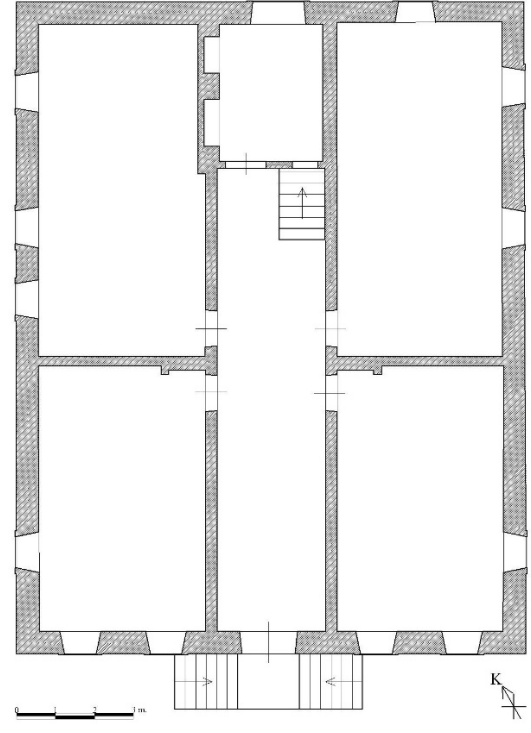

Fot. 273: Kireç Kaplı Kitabe Görünümü.

Yapının bodrum katına, birinci katta koridorun doğusundaki merdiven basamaklarından ve güneydoğu köşede bulunan kapı açıklığından geçiş sağlanmaktadır. Bodrum kata geçiş sağlayan batı cephede merdiven basamaklarının altında yer alan kapı açıklığı zamanla önünden geçen yolun yükselmesiyle kapatılmıştır. Bodrum kat, iç sofalı plân tipinde düzenlenmiş ve ortalama 0.60 m. duvar kalınlığına sahiptir (Plân 20). Güney cephede yer alan kapı açıklığından bodrum kata girildiğinde kuzey-güney doğrultusunda 7.02x3.40 m. ve doğu-batı doğrultusunda 8.06x3.97 m. ölçülerinde “L” formunda mekân vardır (Fot. 274). “L” formlu oluşturulmuş mekân sonradan duvarla bölünerek meydana getirilmiştir. Fakat günümüzde ortalama uzunlukları 0.30 m. kalınlıklarıysa 0.20 m. olan odanın duvar köşelerinde kolonlar vardır. “L” formundaki birimin batı yönünde 1.49 m. genişliğinde kapı açıklığı bulunur (Fot. 275).

Plân 20: Bodrum Kat Plânı.

Plân 21: Birinci Kat Plânı.

Fot. 274: Bodrum Kat Kuzeybatı Cephe "L" Formlu Mekân Görünümü.

Fot. 275: Bodrum Geçiş Sağlayan Kapı Açıklığı “L” formu Mekân.

Kapı açıklığından doğu-batı doğrultusunda 9.92x2.45 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı koridora geçilmektedir. Koridorun batısında ilk inşa edildiği zamanda kapı açıklığı yer alırken, zamanla yapının batısından geçen yolun yükselmesi sonucunda kapı açıklığı kapatılmıştır. Kapatılan kapı açıklığının önünde 2.52x2.44 m. ebatlarında arşiv odası şeklinde düzenlenmiş birim yer alır. Bundan dolayı koridorun uzunluğu 7.33 m.’dir (Fot. 276-277).

Fot. 276: Bodrum Kat Koridorun Batı Cephesindeki Kapı Açıklığı (Onarım Öncesi).

Fot. 277: Koridorun Batı Cephesindeki Kapı Açıklığı (Onarım Sonrası Belediye Arşivi).

Koridorun güneybatısında 6.41x3.97 m. ebatlarında dikdörtgen plânlı sınıf bulunur. Sınıfa 0.93 m genişliğinde kapı açıklığından geçiş sağlanmakta olup, sınıfın doğu cephesinde herhangi bir açıklık yer almamaktadır. Güney cephede genişlikleri birbirinden farklı iki pencere açıklığına yer alır (Fot. 278).

Fot. 278: Bodrum Kat Güneybatı Köşede Bulunan Sınıf Görünümü.

Kuzeybatı köşede bulunan pencere açıklığı 1.21 m. genişliğindeyken, batı yönde bulunan pencere açıklığı 0.86 m. genişliğindedir. Batı cephede iki pencere açıklığı bulunmaktadır.

Bodrum katta koridorunun kuzeybatısındaki sınıfa 1.01 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla girilmektedir. Sınıf doğu-batı doğrultusunda 6.43x3.97 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plâna sahiptir. Sınıfın doğu cephesinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Sınıfın kuzeyindeki duvar yüzeyinde ve batısındaki duvar yüzeyinde 0.95 m. genişliğinde ikişerden toplamda dört pencere açıklığı vardır (Fot. 279-280).

Fot. 279: Kuzeybatı Köşesindeki Sınıfın Kuzey Cephe Duvar Görünümü.

Fot. 280: Kuzeybatı Köşesindeki Sınıfın Güney Cephe Duvar Görünümü

Dikdörtgen koridora geçiş sağlayan kapı açıklığının kuzeyinde 0.93 m. genişliğinde kapı açıklığıyla kuzey cephede bulunan 4.61x3.97 m. ebatlarında dikdörtgen plânlı sınıfa girilmektedir. Sınıfın doğu cephesinde diğer sınıflarda olduğu gibi herhangi bir açıklık yer almamaktadır. Kuzey cephesinde bir pencere açıklığı yer alırken, batı cephesindeki duvar yüzeyinde 1.44 m. genişliğinde 0.30 m. derinliğinde dolap nişi vardır. Sınıfın güney ve batı duvarın kesiştiği köşede 0.30x0.30 m. ölçülerinde kolon bulunur. Bodrum kata geçiş sağlayan kapı açıklığının karşısında 1.02 m. genişliğinde kapı açıklığıyla 3.97x3.47 m. ebatlarında kareye yakın dikdörtgen plânlı sınıf bulunur. Sınıfın doğu ve batı duvarında herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir. Kuzey duvarında 1.26 m. genişliğinde pencere açıklığı bulunmaktadır (Fot. 281).

Bodrum kat ile birinci kat arasında geçiş sağlayan 1.17 m. genişliğinde iki merdiven basamağı vardır. Birinci kat iç sofalı plân tipindedir (Plân 21). Birinci kata batı yönde bulunan 1.36 m. genişliğinde kapı açıklığından 11.89x2.78 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı koridora girilir. Koridor doğu-batı doğrultusunda uzanır, kuzey ve güneyinde ikişerden dört sınıf yer alır (Fot. 282).

Fot. 281: Bodrum Katta Depo Olarak Kullanılan Sınıf.

Fot. 282: Birinci Kat Koridoru Görünümü.

Koridorun doğusunda 3.51x2.65 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı öğretmenler odası vardır. Odaya 1.04 m. genişliğinde kapı açıklığıyla girilir. Odanın batı duvarı 2.65 m. uzunluğunda ve 0.19 m. kalınlığındadır. Duvar yüzeyinde 0.65 m. genişliğine sahip iki kanatlı pencere yer alır. Güney cephe duvarı 3.51 m. uzunluğunda ve duvar yüzeyinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Öğretmenler odasının kuzey duvarı 3.48 m. uzunluğunda ve duvar yüzeyinde ortalama derinliği 0.40 m. olan iki dolap nişi yer alır (Fot. 283).

Fot. 283: Birinci Kat Koridorun Batısındaki Öğretmenler Odası.

Batı cephede yer alan kapıdan koridora geçildiğinde kuzey ve güneyinde ikişerden toplam dört sınıf yer alır. Sınıflardan kuzeybatı köşede ve güneybatı köşede bulunan sınıflar 6.82x4.27 m. ölçülerinde doğu batı doğrultusunda dikdörtgen plânlıdır. Sınıflarda ortalama 1.05 m. genişliğine sahip, kuzey ve güney yönde birer, batı yönde ikişerden toplamda altı pencere açıklığı bulunur. Sınıfların doğu duvar yüzeyinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır (Fot. 284).

Fot. 284: Birinci Kat Kuzeybatı Oda Görünümü.

Koridorun doğusunda kuzeydoğu ve güneydoğu köşede yaklaşık olarak 8.54x4.10 m. ebatlarında iki sınıf mevcuttur. Kuzeydoğu köşede bulunan sınıfa 0.93 m. genişliğindeki kapı açıklığıyla girilmektedir. Kapı açıklığının bulunduğu güney duvarın birbirinden farklı ölçüde duvar kalınlığına sahiptir. Koridorun doğusunda bulunan müdür odasının kuzey duvarındaki dolap nişlerinden dolayı 0.54 m. kalınlığına sahiptir. Güney duvarın 4.69 m. uzunluğunda ve 0.29 m. duvar kalınlığına sahipken güney duvarının kalan uzunluğu 3.85 m. olup duvar kalınlığı olarak 0.54 m.' dir. Güney duvarın toplam duvar uzunluğu 8.54 m.' dir. Kuzeydoğu köşede bulunan odanın doğu duvarı 4.10 m. uzunluğunda olup herhangi bir açıklık yoktur. Kuzey duvar 8.55 m. uzunluğunda duvar yüzeyinde ortalama genişliği 1.05 m. olan üç pencere vardır. Batı cephe duvarının ortalama kalınlığı 0.35 m. olup 4.27 m. uzunluğundaki duvar yüzeyinde herhangi bir açıklık bulunmamaktadır.

Güneydoğu köşede bulunan sınıfın 8.59x4.24 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânı olarak yapılmıştır. Sınıfa kuzeybatı köşede bulunan 0.91 m. genişliğindeki kapı açıklığında geçilmektedir. Güney cephe duvar yüzeyinde ortalama genişliği 1.05 m. olan iki pencere açıklığı vardır. Sınıfın doğu cephesinde bulunan duvar yüzeyinde 1.01 m. genişliğinde bir pencere açıklığı vardır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Jaletepe İlkokul binasının moloz taş malzeme ile yapılmış, duvar yzeyleri sıva ile kapatılmıştır. Yapının kapı ve pencere s6velerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Basık kemerli kapı üzerinde mermer malzeme ile yapılmış akantus yaprağı motifi vardır.

Süsleme: Jaletepe İlkokulu süsleme bakımında sade bir görünüme sahiptir. Yapıda azda olsa bitkisel ve geometrik süslemeye yer verilmiştir.

Bitkisel Süsleme: Bitkisel süsleme yapının birinci kat batı cephede basık kemerli kapı açıklığının kemer sorgucunda dışa taşırılarak yapılmış akantus yaprağı vardır.

Geometrik Süsleme: Yapıda geometrik süsleme olarak değerlendirebileceğimiz süsleme unsurları yapının d6rt y6nden birbirleriyle keşiştiği k6şelerdeki şaşırtmalı taş kaplamayla yapıya hareketlilik sağlanmaya 7alışılmıştır. Yapıda ayrıca basık kemer formlu pencerelerinin kemer kilit taşlarının üzerinde hilal ve yıldız motifi bulunur.

1.5. Ticaret Yapıları

Söke'nin sahip olduğu coğrafi konumu itibariyle ticaret yolu güzergâhı üzerinde kurulduğundan söz etmiştik. Günümüzde hala devam eden bu özelliğinden dolayı Söke Çarşı merkezinde yer alan ticaret yapıları tez çalışmamıza dâhil edilmiştir. Ticaret yapıları, hanlar ve dükkânlar olarak iki başlık altında değerlendirilmiştir.

1.5.1 Hanlar

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz yapılar arasında Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı şehir içi hanı olarak yapılmıştır. Söke çarşı merkezinde bulunan han günümüzde özgün durumunu yitirse de plân kurgusunu korumaktadır.

1.5.1.1 Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı

İnşa Tarihi: 1926

İnceleme Tarihi: 28. 05. 2017/ 24.08.2017/ 17.01.2018.

Yeri: Yapı, Aydın ili, Söke ilçesi, Konak Mahallesinde bulunan ve tapunun 40 ada 11, 12,13, parsellerindedir¹⁵³. Halk arasında yapı, Cumhuriyet Pasajı, Celal Bey Hanı olarak bilinmektedir. Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı, batısında Bülent Ecevit Caddesi, kuzeyinde Demirciler Sokak, doğusunda Saraçlar Caddesi ve Güneyinde İstasyon Caddesi ile çevrelenmiş Söke çarşı merkezinde yer alır.

Tarihçe: Yapının inşa tarihi hakkında iki kitabe mevcuttur. Kitabeler birbirinin aynısı olarak yazılmış ve yapının kuzey ve güney cephelerinde avluya geçiş sağlayan kapı açıklıklarının üzerinde yer alır. Kitabe 0.55x0.26 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli olarak meydana getirilmiş, dikdörtgen çerçevenin üzeri dış bükey kavisli yapılmıştır (Fot. 285-Çiz. 45). Kitabeler düzensiz olarak üç satır halinde ta'lik yazı tekniğinde kabartma olarak hak edilmiştir. Kitabenin yazı kartuşları üzerinde merkezden doğu ve batı yönlerine doğru açılmış halde bitkisel süsleme vardır. Kitabe 0.05 m. kalınlığında silmeyle çevrelenmiş, alt köşelerde dış bükey kavislerle hareketlilik sağlanmıştır. Kitabe şu şekildedir;

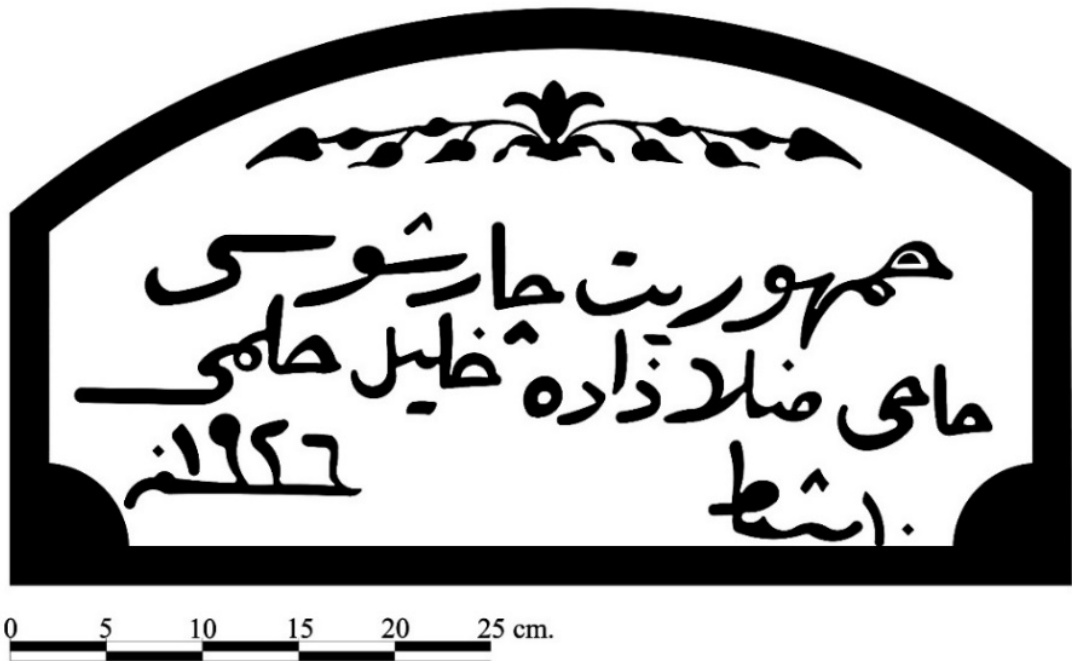
Transkripsiyonu:

“Cumhuriyet Çarşısı Hacı Mollazâde Halil Hilmi 10 Şubat 1926”

¹⁵³ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#147587/83/1/1527463311711> (22.05.2017).

Fot. 285: Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı Kitabesi.

Çiz. 45: Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı Kitabe Çizimi.

Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı çeşitli onarımlar geçirerek günümüze gelebilmiş ve geçirdiği bu onarımlar neticesinde özgün durumu koruyamamıştır. Yapının geçirdiği onarımlar hakkında elimizde belge bulunmamaktadır. Son olarak 2013 yılında basit onarım kapsamından yapının avlusunda bulunan dükkânlar tamir edilmiştir. Han içinde bulunan dükkânlardan ağır sanayi işleri yapanlar çıkartılmış içerisinde günümüzde hala çalışır vaziyette bulunan hediyelik eşya satan dükkânlar mevcuttur.

Mimari Özellikler: Yapı kuzey güney doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen plânlıdır (Plân 22). Han iki katlı olarak yapılmıştır. Yapının avlusuna kuzey cepheden 2.71 m. genişliğinde, güney cephede 3.35 m. genişliğinde iki kapı açıklığıyla geçiş sağlanmaktadır (Fot. 286-287).

Plân 22: Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı Plânı.

Yapı geçirdiği onarımlar sonrasında özgün durumunu kaybetmiştir. Büyük ölçüde değişime uğrayan yapı karşılık yerleştirilen dükkân sıralarında meydana gelmektedir. Dükkânların içerisinde zamanla yapılan tadilatların yapının özgün durumu hakkında yorum yapmamızı güçleştirmektedir.

Fot. 286: Cumhuriyet Hanı Güney Cephe Kapı Açıklığı Görünümü.

Fot. 287: Cumhuriyet Hanı Avlu Görünümü.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmış ve duvar yüzeyi sıva ile sıvanmıştır.

Süsleme: Yapıda süsleme kitabe yüzeyindeki bitkisel süslemelerle sınırlı kalmıştır.

1.5.2. Dükkânlar

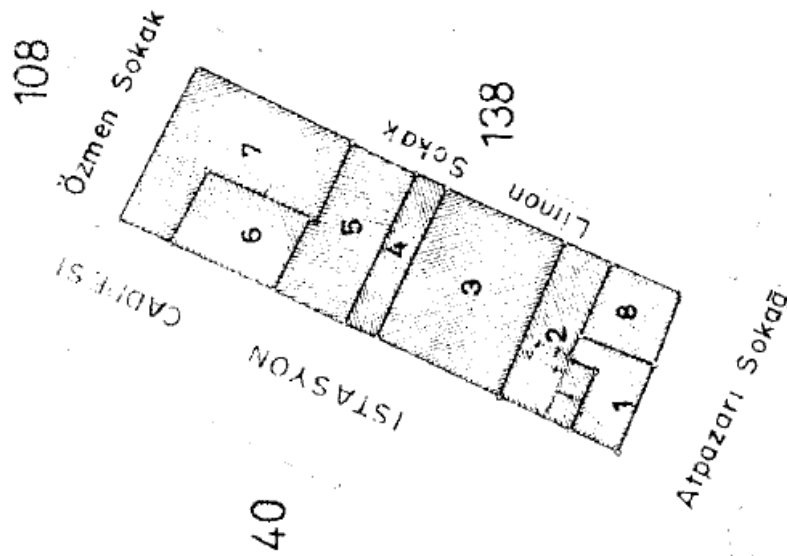
Dükkânlar alt katları mağaza ya da dükkân şeklinde kullanılan üst katları ise depo, büro ve iş yeri şeklinde düzenlenmiş mekânlardır. Ticaret yapılarının ayrı bir tipi olarak karşımıza çıkan dükkânlar günümüzde işlevlerini hala korumaktadırlar. Söke’de çarşı merkezinde yer alan Fuat Ersoy ve Yıldız Toyran Dükkân’ı günümüze gelen örneklerdendir.

1.5.2.1. Fuat Ersoy Dükkânı

İnşa Tarihi: 1895

İnceleme Tarihi: 20.05.2017/ 24.08.2017/13.01.2018.

Yeri: Yapı, Aydın İli, Söke İlçesi, Yeni Cami Mahallesi, İstasyon Caddesinde tapununun 107 ada, 7 parselinde kayıtlıdır¹⁵⁴. Yapı kuzey cephede İstasyon Caddesiyle, güney cephede Limon Sokak ile komşudur. Yapı Söke çarşısının girişi olarak tanımlanabilecek bir konumda bulunmaktadır. Yapının mülkiyeti Fuat Ersoy’a ait olduğu için yapıya “Fuat Ersoy Dükkânı” olarak adlandırılmıştır (Plân 23).

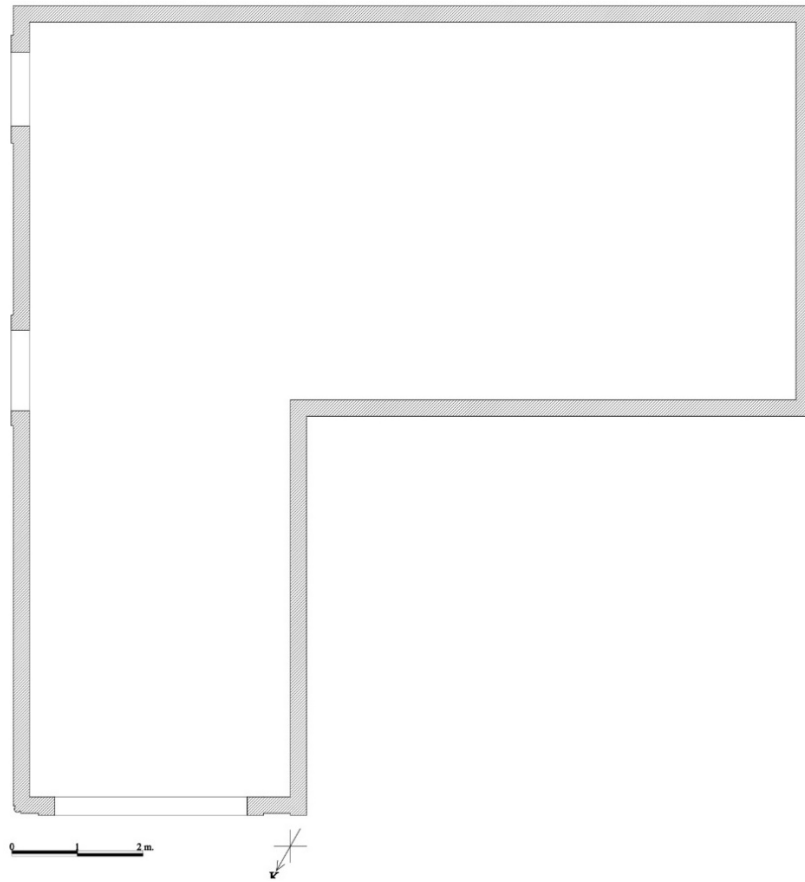
Plân 23: Fuat Ersoy Dükkânı Sokak Görünümü (Belediye Arşivi).

Tarihçe: Yapının kuzey cephesinde 1895 tarihi yer almakta ve yapı hakkında tarih veren başka kitabe ve bilgi bulunmamaktadır. Eserin ilk sahibi hakkında elimizde şimdilik bir bilgi yoktur. Günümüzde mülkiyeti Fuat Ersoy’a ait olup, kullanımını özel bir giyisi firmasına aittir. Yapı İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu

¹⁵⁴ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#151253/107/7/1527465792170> (17.05.2017).

tarafından 03.02.2001 tarihinde tescillenmiştir¹⁵⁵. Yapı geçirdiği çeşitli onarımlarla günümüze gelmiştir. 2013 yılında yapının iç düzenlemesinde yeni kullanımına uygun, ahşap kabinler, tavan ışıklandırması ve zemin döşemeleri yenilenmiştir¹⁵⁶. Dükkânın ön cephesinde cam vitrinli olarak değiştirilmiştir.

Mimari Özellikleri: Fuat Ersoy Dükkânı “L” plânlı olarak yapılmış ve iki katlı yapılmıştır (Plân 24). Yapının kuzey, doğu ve güney cephesi açık batı cephesi bitişiğindeki bina ile sınırdır.

Plân 24: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı Plânı

Yapının doğu cephesi 12.34 m. uzunluğundadır. Kuzey cephe ile doğu cephenin kesiştiği köşede 0.10 m. çapında 4.11 m. uzunluğuna sahip köşe sütunçesine yer verilmiştir. Doğu cephe merkezinde 1.23 m. genişliğinde 3.78 m. yüksekliğinde yuvarlak kemerli pencere açıklığı vardır. Pencere açıklığının söveleri 0.23 m. genişliğinde ve 0.03 m. kalınlığında cephe yüzeyinden taşırılmıştır. Pencere açıklığının üzerine çelik

¹⁵⁵ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 03.02.2001 Tarih ve 9799 Sayılı Kurul Kararı.

¹⁵⁶ İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 10.05.2013 Tarih ve 2789 Sayılı Kurul Kararı.

malzemeli sundurmayla kapatılmıştır. Doğu cephenin güneyinde 1.13x2.70 m. ebatlarında dikdörtgen çerçeveli kapı açıklığı bulunur. Kapı açıklığı yapının ikinci katına çıkış sağlamaktadır. Kapı açıklığının üzerinde sundurmayla kapatılmıştır. İkinci kat seviyesinde 1.00x0.58 m. ölçülerinde dikdörtgen çerçeveli pencereye yer verilmiştir (Fot. 288).

Fot. 288: Fuat Ersoy Kâgir Dükkân Doğu Cephe Görünümü.

Yapının güney cephesi 12.21 m. uzunluğunda yapılmıştır. Güney cephede herhangi bir açıklık yoktur. Yapının aynı zamanda en uzun cephesi olan güney cephe, yapının sokak ile ilişkisi bakımında arka cephesini teşkil etmektedir. Batı cephe aynı zamanda yapının plânının “L” formunun olduğu cephedir. Batı cephe 6.27 m. uzunluğuna sahip sağır duvar yer alır. Batı cephenin duvar ölçülerini dükkânın içerisinden yaptığımız ölçümler neticesinde ortaya çıkarabildik. Batı cephe “L” duvar formunun 7.72 m. uzunluğunda doğu cepheye doğru girinti bulunur. Girintide 6.09 m. uzunluğunda kuzeye doğru uzanan duvar vardır. Cephe yüzeyinde bitişiğinde yer alan dükkân ile sınır olması nedeniyle herhangi açıklık yer almaz.

Yapının kuzey cephesi caddeye bakan cephe olması nedeniyle diğer cephelere göre daha süslü yapılmıştır. Kuzey cephenin uzunluğu 4.48 m.’ dir. Cephe de 2.94x5.98 m. ebatlarında sepetkulpu kemerli açıklığa yer verilmiştir. Cephe yüzeyinde vitrin çelik

malzeme ile yatayda ikiye bölünmüştür. Açıklık yüzeyinde alt sırada çelik malzemeye üç pano halinde düzenlenmiş ve üzeri sundurma ile örtülmüştür. Üst sırada demir korkuluklar ile kapatılmış ve korkulukların üzerinde birbirlerinde ayrı yazılmış 1895 tarihi yer alır (Fot. 289).

Fot. 289: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı Kuzey Cephe.

Kuzey cephede düz kemer sorgucu üzerine Latin harfleriyle 1895 tarihi yazılı olup kemer kilit taşı yüzeyinde ve etrafında bitkisel süsleme vardır. Sepetkulpu kemer açıklığının üzerinde 1.60x1.21 m. ölçülerinde elips formunda pencere açıklığı yer verilmiş, pencerenin doğusunda ve batısında karşılıklı olarak birbirlerinin simetriğinde

yerleştirilmiş kuş figürleri vardır. Kuzey cephe de üçgen alınlıkla sonlanmakta ve üçgen alınlığın tepesinde, doğu ve batı köşelerinde bitkisel bezemeli köşelik yer alır (Fot. 290)

Fot. 290: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı Kuzey Cephe Kuş Figürü.

Yapının içinde birinci kat tamamen yeni kullanıma özel olarak düzenlenmiştir. Saha çalışması esnasında yapının kiracıları olan özel firmanın, yapının içinden ve ikinci katından fotoğraf çekmemize izin vermedikleri için detaylı bilgi verememekteyiz. Fakat birinci kat ile ikinci kat ayırımı volta tonozla¹⁵⁷ ile yapılmıştır. Doğu cephede ikinci kata çıkmak için kullanılan kapı açıklığının merdiven basamaklarının tavan yüzeyindeki

¹⁵⁷ Volta Tonoz: Çelik kirşler arasına tuğlaların kemer şekline örülmesiyle elde edilen döşemedir. Detaylı bilgi için bkz., D. Hasol, *age.*, s. 159.

yansımaları görülmektedir. Yapının iç düzenlemesinde “L” kolunun batı köşesinde ahşap malzeme ile meydana getirilmiş soyunma kabinleri bulunur (Fot. 291-292).

Fot. 291: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı
Doğu Cephe Görünümü.

Fot. 292: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı Batı
Cephe Ahşap Kabin Görünümü.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Fuat Ersoy Kâgir dükkânında inşa malzemesi olarak taş malzeme yığma tekniğinde kullanılmıştır. Yapının duvar yüzeyleri sıva ile kaplı olup, pencere sövelerinde ve kapı sövelerinde kesme taş malzeme ile vurgulanmıştır. Kuzey cephede üçgen alınlık yüzeyinde kabartma tekniğinde yapılmış bitkisel süsleme ve figürlü süslemeler yer alır. Kuzey cephede demir korkuluk yapılmıştır. Yapının iç cephesinde değişikler yapılmış ahşap ve çelik yapı malzemeleri bir arada kullanılmıştır. Ahşap malzeme ile soyunma kabinleri yapılmış, asma tavan ile volto tonoz kaplanmıştır.

Süsleme: Yapıda bitkisel, geometrik ve figürlü süsleme üçgen alınlıklı cephe yüzeyinde görülmektedir.

Bitkisel Süsleme: Yapıda bitkisel süsleme sepetkulpu kemer açıklığında ferforje malzeme ile yapılmış “S” kıvrımları yer alır. Sepetkulpu kemerin, kemer sorgucu üzerinde akantus yaprakları, uçları volüt yapmış halde sonlanan “S” ve “C” kıvrımlı süsleme unsurları vardır. Kuzey cephede elips formunda yapılan pencere açıklığının üzerinde akantus yaprakları ve üçgen alınlığın köşelikleri benzer bir kompozisyonda yapılmış süsleme unsurları yer alır.

Geometrik Süsleme: Fuat Ersoy Kâgir Dükkânında geometrik süsleme unsuru olarak kuzey cephede kullanılan elips formundaki pencere açıklığıyla cepheye hareketlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Kuzey cephe yüzeyinde kesme taşlar ile oluşturulmuş geometrik

şekillerle duvar yapılmıştır. Cephenin üçgen alınlıklı sonlanmasıyla yapıya hareketlilik kazandırılmıştır.

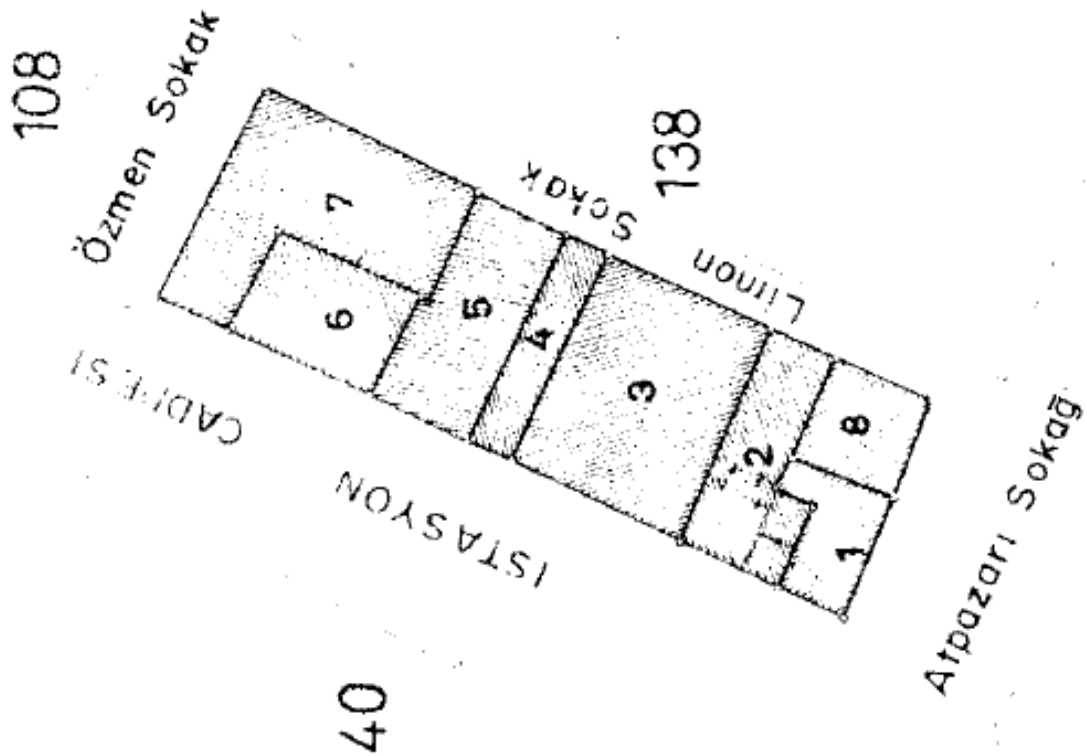
Figürlü Süsleme: Yapının kuzey cephesinde sepetkulpu kemerin üzerinde karşılıklı olarak birbirlerinin simetriğinde yerleştirilmiş kuş figürü yer alır. Kuş figürlerinin kanat detaylarına kadar verilmeye çalışılmıştır.

1.5.2.2. Yıldız Toyran Dükkânı

İnşa Tarihi: 1929-1936

İnceleme Tarihi: 22.05.2017/ 25.08.2017/ 13.01.2018.

Yeri: Aydın ili, Söke İlçesi, Yeni Cami Mahallesi, tapunun 107 ada, 6 parselinde kayıtlıdır ¹⁵⁸(Plân 25). Yapı bitişiğindeki Fuat Ersoy Kâgir Dükkânına komşu olup, kuzey cephesi İstasyon Caddesine bakmaktadır. Günümüzde yapının mülkiyeti Yıldız Toyran'a aittir. Yapı günümüzde özel bir kuruyemiş tarafından kullanılmaktadır.

Plân 25: Yıldız Toyran Kâgir Dükkânı Sokak Görünümü (Belediye Arşivi).

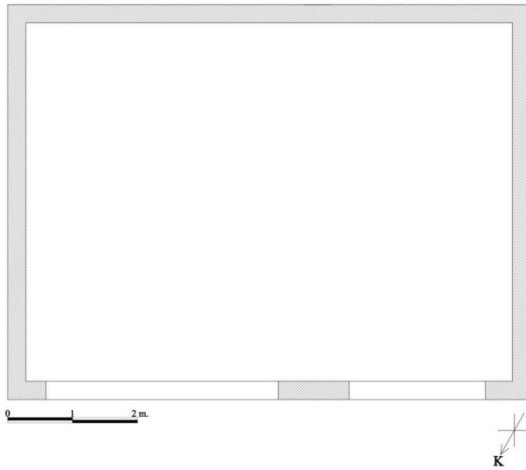
Tarihçesi: Yapının inşa tarihi hakkında bilgi veren tarih ibareleri, kuzey cephede üçgen alınlık yüzeyinde yer alır. Kuzey cephede doğuda yer alan üçgen alınlık yüzeyinde kırmızıya boyanmış zeminde Türk bayrağının altında miladi olarak 1929 tarihi yer alırken, batısında yer alan üçgen alınlık yüzeyinde miladi tarihlerle 1936 tarihi bulunur. Yapı, cephe özelliği bakımından korunması gereken kültür varlığı olarak

¹⁵⁸ <https://parselsorgu.tkgm.gov.tr/#151253/107/6/1527465922478> (29.06.2017).

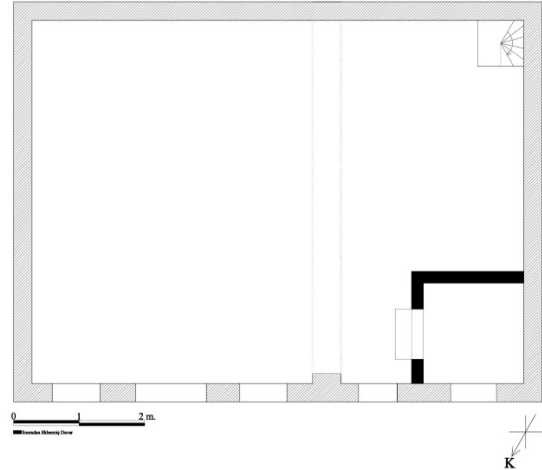
tescillenmiştir¹⁵⁹. Yapının kuzey cephesinde bulunan ve dış cephedeki estetik algısını bozan tabela uygulaması kaldırılmıştır¹⁶⁰.

Mimari Özellikler: Yapı doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen plânlı bir alanı kaplamaktadır. İki katlı yapılan yapının birinci katı dükkân olarak, ikinci kat depo mahiyetinde kullanılmaktadır. Yapının doğu ve güney cephesinin sınırını Fuat Ersoy Kâgir Dükkânı oluşturur, batısında bitişiğinde dükkân vardır. Bu nedenle yapının sadece kuzey cephesi caddeye bakmaktadır.

Birinci kat 7.50x5.52 m. ebatlarında dikdörtgen plânlı olarak yapılmış ve ortalama 0.28 m. kalınlığında duvar kalınlığına sahiptir (Plân 26). Birinci kat ve ikinci katta doğu, güney ve batı cepheler diğer yapılarla bitişik olarak yapıldığı dış cephelerini takip edememekteyiz. Yapının kuzey cephe uzunluğu 8.06 m.' dir. Kuzey cephede birinci kat camekân ile kapatılırken, ikinci kat duvar yüzeyinde dikdörtgen çerçeveli beş pencere açıklığına yer verilmiştir.

Plân 26: Birinci Kat Plâni.

Plân 27: Birinci Kat Plâni.

Camekân ile kapatılan birinci kat cephe ortada 1.09x0.27 m. ebatlarında kolon ile ikiye ayrılmaktadır. Günümüzde yapıyı kiracı olarak kullanan firma kolonun etrafını pvc kaplamayla kaplamıştır.

Kuzey cephede ikinci kat düşeyde iki bölüme ayrılmış ve doğuda bulunan üçgen alınlıklı cephe yüzeyi batıdakine göre daha büyük olup, alınlık yüzeyinde kırmızı renkte boyanmış ay-yıldızlı bayrak ve altında 1929 tarihi yazmaktadır. Doğudaki üçgen alınlıklı cephe yüzeyinde ortalama 0.81x0.55 m. ölçülerine sahip dikdörtgen çerçeveli üç pencere

¹⁵⁹ Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 24.01.2013 Tarih Ve 1305 Sayılı Kurul Kararı.

¹⁶⁰ Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü 09.04.2013 Tarih Ve 1501 Sayılı Kurul Kararı.

yer alır. Kuzey cephede batıda bulunan üçgen alınlık yüzeyinde kırmızı zemin üzerine 1936 tarihi yazmaktadır. Batıdaki cephe yüzeyinde ortalama 0.80x0.53 m. ebatlarında iki dikdörtgen çerçeveli pencere vardır. Cephe yüzeyinde saçaklar kademeli olarak sonlamaktadır. Cephede ikisi köşelerde, biri cephe aksında yer alan ve cepheye hareketlik sağlamak için baba düzenlemeleri yer almaktadır (Fot. 293).

Fot. 293: Yıldız Toyran Dükkanı Kuzey Cephe Görünümü.

Yapının birinci katı doğu batı doğrultusunda ortalama 7.52x5.50 m. ebatlarında dikdörtgen plânlıdır. Yapının doğu, güney ve kuzey cephesinde herhangi açıklık yer almamaktadır. Kuzey cephe doğu ve batı köşelerde ortalama 0.40 m. uzunluğunda duvar bulunmakta, doğu da yer alan geniş açıklık 3.58 m. genişliğindedir. Kuzey cephede açıklıklar birbirlerinden 1.09 m. genişliğinde kolon ile ayrılmaktadır. Kolondan sonra 2.10 m. genişliğinde açıklık vardır. Yapının ikinci katına yapının güneybatı köşesinden demir basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. İkinci kat ortalama 7.50x5.52 m. ebatlarında dikdörtgen plânlı olarak yapılmıştır (Plân 27). İkinci katta doğu, güney ve batı duvarlarda herhangi açıklık yer almaz. Kuzey cephede ortalama genişlikleri 0.55 m. olan beş pencere açıklığına yer verilmiştir. İkinci katın kuzeybatı köşesinde 1.50x1.52 ölçülerinde kare plânlı tuvalet eklenmiştir. Yapının ikinci katının yüksekliği 1.50-1.80 m. yüksekliğinde, depo kullanımında olduğu için basık bir mekân oluşturulmuştur.

Süsleme: Yapıda süsleme unsuru olarak değerlendirebileceğimiz unsurlar geometrik formlu ve nesnelidir.

Geometrik Süsleme: Yapıda geometrik süsleme unsuru üçgen alınlık olarak yapılmış cephe yüzeyindedir. Yapının ikinci kat seviyesinde kullanılan dikdörtgen çerçeveli pencerelerle cepheye hareketlilik verilmeye sağlanmıştır. Yapının kuzey cephesinde iki sıra halinde üçgen alınlıklardan doğu uçtakinin yüzeyinde kırmızı zemin üzerinde ay-yıldızlı bayrak süslemesi vardır.

Malzeme ve Yapı Tekniği: Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmış ve duvar yüzeyi sıva ile sıvanmıştır. Yapının ikinci kullanımına uygun hale getirebilmek için birinci katta çelik malzeme ile yapılmış raflar vardır. Kuzey cephe yüzeyinde yer alan tarih ibareleri ve ay yıldızlı bayrak kabartma tekniğinde yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

2.1. Baniler ve Sanatçılar

Söke’de yönetici olarak görev yapmış kişilerin ya da varlıklı ailelerin kendi adlarını yaşatmak için veya hayır amaçlı inşa ettirdikleri eserler, ilçedeki mimari eserlerin oluşumunu etkilemiştir. İnşa edilen mimari eserleri yaptıran banilerin büyük bir kısmı bilinmektedir.

Söke’de yönetici olarak görev yaptığı bilinen Hacı İlyas Ağa kendi adını cami, medrese ve imam evinden oluşan külliye inşa ettirse de günümüze sadece cami ayakta gelebilmiştir. Söke’nin varlıklı ailelerinden olan Hacı Ziya Bey’de kendi ismini taşıyan bir cami inşa ettirmiştir. İlçede bulunan bir diğer camiyi yörük müftü Mustafa Efendi 1871 yılında Yeni Cami Mahallesi’nde yaptırmış ve Cami zamanla mahalleye ismini vermiştir¹⁶¹.

Hacı Halil Paşa, çiftçilik ve ticaretle uğraşmış ve ilçe mimarisinde farklı türlerde eserler inşa ettirmiştir. Hacı Halil Paşa’nın Çeltikçi Mahallesi’nde günümüzde Çeltikçi Camii olarak bilinen yapıyı inşa ettirdiğini düşünmekteyiz. İlçe merkezinde kendisine ait bir yazıhanesinin de bulunduğu bir Han yaptırdığı bilinmektedir¹⁶². Hacı Halil Paşa, Konak Mahallesi’nde kendisi için ev yaptırmıştır. Ev günümüzde Söke İlçe Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Baniler hakkında elimizde bulunan bilgilerin çok olmasına rağmen yapıların mimar ve sanatçıların isimleri bilinmemektedir. Söke’de inşa edilmiş yapıların dönem içerisinde Batı Anadolu’da gezici ustalar tarafından inşa edildiğini düşünmekteyiz.

2.2. Plân ve Mekân Anlayışı

Bölümde incelediğimiz yapıları kendi başlıkları altında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Her bir yapı türünün plân ve mekân anlayışları kendi yapı türleri içerisinde ele alınmıştır.

2.2.1. Camiler

Söke ilçe merkezinde, Hacı İlyas Ağa Camii (1812), Yeni Camii (1871), Çeltikçi Camii (1888-1889) ve Hacı Ziya Bey Camii (1895), olmak üzere dört cami

¹⁶¹ A. Bayram, B. Şenoğlu, T. Kulay, *age.*, s. 29.

¹⁶² Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı detaylı bilgi için bkz., O. Yapucu Pullukçuoğlu, *agt.*, s. 219

bulunmaktadır. Hacı İlyas Ağa (1812) ve Hacı Ziya Bey Camii (1895) kare plânlı tek kubbeli cami grubuna girmektedir. Yeni Camii (1871) ile Çeltikçi Camii (1888-1889) boyuna dikdörtgen plânlı ve kırma çatılı mahalle mescidi şeklinde yapılmıştır.

2.2.1.1. Kare Planlı ve Tek Kubbeli Camiler

Anadolu’da kare plânlı ve tek kubbeli olarak yapılan eserler ilk olarak XIII. yüzyılda inşa edilmeye başlanmıştır¹⁶³. “Tek Kubbeli Selçuklu Mescitleri” ismiyle bilinen bu camiler, Konya ve çevresinde yoğunlaşmıştır¹⁶⁴. Bunlar, Konya Başerabey Mescid-i (1213)¹⁶⁵, Konya Taş Mescit (1215)¹⁶⁶, Alanya Akçebe Sultan Mescid-i (1230)¹⁶⁷, Konya Küçük Karatay Mescid-i (1248)¹⁶⁸, Akşehir Taş Medrese Mescid-i (1250)¹⁶⁹, Konya İnce Minareli Medrese Mescid-i (1260-1265)¹⁷⁰ gibi örnekler Anadolu’da görülen tek kubbeli örneklerdir. Konya ve çevresinde görülen tek kubbeli yapılar son cemaat yerleriyle birlikte kullanılmıştır¹⁷¹.

Kare plânlı tek kubbeli harim düzenlemesi, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemi camilerinde de kullanılmaya devam etmiş ve bu dönemde yapılan camilerin boyutlarında dikkate değer bir büyüme görülmektedir¹⁷². Balıkesir Edremit Kurşunlu Camii (1301)¹⁷³, Afyon Kubbeli Mescit (1330)¹⁷⁴, İznik Hacı Özbek Camii (1333)¹⁷⁵, Muğla Turgut (Leyne) İlyas Bey Camii (XIV. yüzyılın II. Yarısı)¹⁷⁶, Manisa İlyas Bey Mescidi (1362)¹⁷⁷, Tire Fadıloğlu Camii (XV. yüzyıl)¹⁷⁸, Aydın Balat İlyas Bey Camii (1404)¹⁷⁹,

¹⁶³ Sadi Dilaver, “Anadolu’da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, C. IV, İstanbul 1971, s. 17; Cengiz Gürbıyık, *Bodrum Yarımadası’ndaki Türk Eserleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir 2007, s. 312.

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz., Murat Katoğlu, “13. Yüzyıl Konya’ında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnografya Dergisi*, C.IX, Ankara 1967, s. 81-100; Sadi Dilaver, *agm.*, s. 17-28; Oktay Aslanapa, *Anadolu’da İlk Türk Mimarisi (Başlangıç ve Gelişimi)*, Ankara 1991, s. 55-62.

¹⁶⁵ S. Dilaver, *agm.*, s. 90, plân 1.

¹⁶⁶ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 56.

¹⁶⁷ O. Aslanapa, *age.*, s. 60, plân 27.

¹⁶⁸ M. Katoğlu, *agm.*, s. 90, plân 2.

¹⁶⁹ Yekta Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1991, s. 31, şekil 21.

¹⁷⁰ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969, s. 54, şekil 24.

¹⁷¹ M. Katoğlu, *agm.*, s.87.

¹⁷² Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 1989, s. 4; Aynur Durukan, *Balat İlyas Bey Camii*, Ankara 1988, s. 18.

¹⁷³ Sevil Durmuş, *Edremit ve Köylerindeki Türk Eserleri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2010, s. 35.

¹⁷⁴ Ali Osman Uysal, *Afyon’da Üç Eser (Kale Mescidi, Kubbeli Mescid, Mısri Camii)*, Ankara 1993, s. 29, şekil: 3.

¹⁷⁵ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 3.

¹⁷⁶ Remzi Duran, *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1995, s. 288.

¹⁷⁷ Oktay Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl)*, Ankara 1977, s. 188.

¹⁷⁸ İnci Aslanoğlu, *Tire’de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara 1978, s. 59, şekil: 46.

¹⁷⁹ A. Durukan, *age.*, s. 29.

Edirne Şah Melek Camii (1429)¹⁸⁰, Edirne Darülhadis Camii (1435)¹⁸¹, Edirne Sitti Sultan Camii (1484)¹⁸² kare plânlı tek kubbeli olarak yapılan örneklerden bazılarıdır.

Tek kubbeli camilere Osmanlı Klasik döneminde de yapılmaya devam edilmiştir. Eskişehir Kurşunlu Camii (1515)¹⁸³, Denizli Çivril Emirhisar Dedeköy Camii (XV-XVI. yüzyıl)¹⁸⁴ Manisa İbrahim Çelebi Camii (1549)¹⁸⁵, Bergama Şadırvanlı Camii (1550)¹⁸⁶, Tekirdağ Rüstem Paşa Camii (1553)¹⁸⁷, Diyarbakır İskender Paşa Camii (1565)¹⁸⁸, Ankara Cenabi Ahmet Camii (1565-1566)¹⁸⁹, Van Hüsrev Paşa Camii (1567)¹⁹⁰, Aydın Üveys Paşa Camii (1568-1569)¹⁹¹, İzmit Pertev Paşa Camii (1579)¹⁹², Sivas Kale Camii (1580)¹⁹³, Rodos Recep Paşa Camii(1588)¹⁹⁴, Sivas Ali Ağa Camii (1590)¹⁹⁵, Antalya Elmalı Ömer Paşa Camii (1610)¹⁹⁶, Üsküdar Çinili Camii (1640)¹⁹⁷, Safranbolu Köprülü Mehmet Paşa Camii (1661)¹⁹⁸, Ankara Beypazarı Kurşunlu Camii (1685)¹⁹⁹, Osmanlı klasik döneminde inşa edilen tek kubbeli camilerdendir.

Osmanlı klasik devri sonrasında da tek kubbeli cami inşasına devam edildiği görülmektedir. Bu dönemde yapılan camilerde mimariden daha çok süsleme unsurlarında görülen batılı etkiler dikkat çekicidir. İstanbul Nur-u Osmaniye Camii (1748-1755)²⁰⁰,

¹⁸⁰ Sedat Bayrakal, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Ankara 2001, s. 10, şekil: 2.

¹⁸¹ O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s. 74.

¹⁸² S. Bayrakal, *age.*, s. 78, şekil: 20.

¹⁸³ Kasım İnce, *Eskişehir Kurşunlu Külliyesi*, Ankara 2011, s. 46, plân:2

¹⁸⁴ Şakir Çakmak, *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 1991, s. 7; Ferruh Toruk, "Denizli Çivril Emirhisar Kasabası'ndaki Yapılar", *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan*, Ankara 2002, s. 415-426.

¹⁸⁵ Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 172.

¹⁸⁶ Bozkurt Ersoy, "Bergama'da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri", *Vakıflar Dergisi*, C. XX, Ankara 1988, s. 95-104 (104).

¹⁸⁷ Mehmet Tunçel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara 1974, plân: 5.

¹⁸⁸ O. Aslanapa, *age.*, s. 237.

¹⁸⁹ Seyfi Başkan, *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*, Ankara 1993, s. 10, çizim:3.

¹⁹⁰ Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, Ankara 2001, s. 23.

¹⁹¹ A. Boran *age.*, çizim: XVI.

¹⁹² A. Boran *age.*, s. 286.

¹⁹³ Mustafa Ünsal, *Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006, s. 253.

¹⁹⁴ Hermes Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi*, (çev. Celalettin Rodoslu), Ankara 1987, s. 95, şekil:76.

¹⁹⁵ M. Ünsal, *agt*, s. 255.

¹⁹⁶ M. Ünsal, *agt*, s. 324.

¹⁹⁷ M. Sözen-vd., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan...*, s. 259, şekil: 570.

¹⁹⁸ O. Aslanapa, *age.*, s. 357.

¹⁹⁹ Tolga Bozkurt, *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2002, s. 20.

²⁰⁰ Nurhan İnci, "18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler", *Vakıflar Dergisi*, C. XIX, Ankara 1985, s. 234, plân: 2.

Aydın Cihanoğlu Camii (1756)²⁰¹, Muğla Bodrum Tepecik Camii (1756)²⁰², Uşak Boduroğlu Camii (1768)²⁰³, İstanbul Dolmabahçe Camii (1853)²⁰⁴, Aksaray Valide Sultan Camii (1871)²⁰⁵, Konya Aziziye Camii (1876)²⁰⁶, Samsun Ulu Camii (1884)²⁰⁷, Denizli Tavas Hırka Köyü Camii (XIX. yüzyıl)²⁰⁸, İzmir Salepçioğlu Camii (1895-1906)²⁰⁹ batılılaşma ve son dönemde inşa edilen tek kubbeli camilerine örneklerden bazılarıdır.

İncelediğimiz, Hacı İlyas Ağa Camii ve Hacı Ziya Bey Camii kare mekân tek kubbe ile örtülmüş, kubbe geçiş ögesi olarak tromp kullanılmıştır. Yapıların son cemaat yerleri kuzey cephelerinde konumlandırılmıştır. Hacı İlyas Ağa Camii'nin üç bölümlü son cemaat yerinin üzeri kubbeye örtülüyken, Hacı Ziya Bey Camii'nde son cemaat yeri iki katlı düzenlenmiş ve alt kat camekân ile kapatılırken üst kat duvar örgüsü ile kapatılmış ve üzeri tonoz örtülüdür.

2.2.1.2. Boyuna Dikdörtgen Plânlı Camiler

İncelediğimiz yapılardan, Yeni Cami (1871) ve Çeltikçi Cami (1888-1889) düz ahşap tavanlı camilere örnek teşkil etmektedir. Düz ahşap tavanlı camilerde örtü direk olarak beden duvarlarına oturduğu için kuruluşu kolay ve maliyetinin düşük olmasından dolayı erken devirlerden itibaren tercih edilmiştir²¹⁰. Fakat ahşap malzemenin dayanıksız olması ve bu tip yapıların özensiz inşa edilmesinden dolayı günümüze sınırlı sayıda örnek gelmiştir²¹¹.

Türk-İslam mimarisinde düz ahşap tavanlı camilerin ilk örneklerinin Karahanlılar dönemine kadar indirgenmektedir²¹². Bu tipte yapılan camiler Anadolu'da ilk olarak Selçuklular ile başlamış, Beylikler ve Osmanlı döneminde uygulanmaya devam

²⁰¹ Asuman Arslan, *Aydın'da Türk Mimarisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2000, çizim: XII.

²⁰² C. Gürbıyık, *agt.*, s. 27.

²⁰³ Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Isparta 2004, şekil: 3.

²⁰⁴ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri II*, Ankara 1965, s. 20.

²⁰⁵ T. Öz, *age.*, s. 20.

²⁰⁶ Yusuf Altın, *Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2009, s. 302.

²⁰⁷ Mehmet Sami Bayraktar, *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, Samsun 2016, s. 183, plân: 48.

²⁰⁸ Kasım İnce, "Tavas ve Çevresindeki Osmanlı Mimari Eserleri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 2*, Denizli 2006, s. 164-173.

²⁰⁹ İnci Kuyulu Ersoy, "Salepçioğlu Ailesinin İzmir'e Katkıları ve Salepçioğlu Camii", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan)*, İzmir 2002, s. 284, şekil:2. (281-293).

²¹⁰ C. Gürbıyık, *agt.*, s. 34.

²¹¹ C. Gürbıyık, *agt.*, s. 34.

²¹² Savaş Yıldırım, "Ankara'nın Kalecik İlçesindeki Camiler", *History Studies*, 2013, s. 548.

edilmiştir²¹³. Konya Sahip Ata Camii (1258-1283)²¹⁴, Afyon Ulu Camii (1272)²¹⁵, Sivrihisar Ulu Camii (1274)²¹⁶, Ankara Arslanhane Camii (1289)²¹⁷, Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297-1299)²¹⁸, Ankara Yeşil Ahi Mescid-i (1349-1392)²¹⁹, Kastamonu Candaroğlu Mehmet Bey Camii (1366)²²⁰, İzmir Çeşme Köyü Camii (XV. yüzyıl)²²¹, Hacı İvaz Mescidi (XV. yüzyıl başları)²²², Manisa Kula Soğuksuyu Camii (XV-XVI. yüzyıl)²²³, erken tarihli yapılan örneklerden bazılarıdır.

Daha çok küçük ölçekli mahalle ya da köylerde karşılaşılan düz ahşap tavanlı camilerin yapımına, İstanbul'un fethinden sonra da bazı semtlerinde devam edilmiştir. Fakat yangın ve deprem gibi doğal afetler yüzünden günümüze kadar varlıklarını koruyamamışlardır. Klasik dönemde inşa edilen İstanbul Çavuşbaşı Camii (1538-39)²²⁴ ve Ferruh Kethüda Camii (1562-63)²²⁵ gibi yapıların düz ahşap tavanlı camilerin inşasının devam ettiğinin göstermektedir.

Düz ahşap tavanlı camilerden günümüze gelebilen örneklerin büyük bir kısmı XVIII. ile XIX. yüzyıllardan kalmıştır. Ankara Ağaç Ayak Camii (1706)²²⁶, Burhaniye Hanay Camii (1758-1759)²²⁷, Akhisar Karaosmanoğlu Cami (XVIII. yüzyıl ortaları)²²⁸,

²¹³ S. Yıldırım, agm., s. 548.

²¹⁴ Aptullah Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 182.

²¹⁵ Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. 1, Ankara 1983, s. 94-101.

²¹⁶ Erol Altınşapan, *Sivrihisarda Türk Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1988, s. 12-25.

²¹⁷ Zeliha Karaseki, *Ankara Arslanhane-Ağaç Ayak Camilerinin Ahşap Süsleme Özellikleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 57.

²¹⁸ Ataman Demir, "Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", *İlgi Dergisi*, S. 43, İstanbul 1985, s. 18-23; Nadide Seçkin, "Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul 2002, s. 156-160.

²¹⁹ A. Boran, age., s. 226.

²²⁰ Mahmut Akok, "Kastamonu'nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii" *Belleten*, C.10, S. 38, Ankara 2006, s. 293-301.

²²¹ R. Hüseyin Ünal, "Çeşme Köyü Camii (Çeşme/İzmir)", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. IV, İzmir 1988, s. 117-123, şek. 1.

²²² Mustafa Beyazıt, *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2009, s. 234, çizim: 3.

²²³ Serap Erçin, *Kula İlçesindeki Türk Dönemi Yapıları (Manisa)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri 2008, s. 140.

²²⁴ Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 33.

²²⁵ A. Kuran, age., s. 84.

²²⁶ A. Boran, age., s. 224.

²²⁷ Özgür Mehmet İrkin, *Burhaniye'de Türk Devri Eserleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2006, s. 93.

²²⁸ İnci Kuyulu, *Karaosmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, s. 16-36.

Edremit Mahkeme Camii (1796-1797)²²⁹, Kula Soğukkuyu Camii (1784-85)²³⁰, Bademli Kılıczade Mehmet Emin Ağa Camii (1811)²³¹, Bergama Selimiye Camii (1890-1891)²³², Burdur Ağlasun Mülazımoğlu Camii (1892)²³³ ve Uşak Yılandı Camii (XIX. yüzyıl II. yarısı)²³⁴ örnek verilebilir.

Söke’de incelediğimiz Çeltikçi Camii ve Yeni Cami yapıları boyuna dikdörtgen plânlı inşa edilmiştir. İki yapının da doğu cephesine sonradan eklenmiş bir mekân bulunmaktadır. Ek olarak yapılan mekânların zamanla yapıların bulunduğu mahallelerdeki cemaat sayısının artması sonucunda eklendiğini düşünmekteyiz.

2.2.2. Evler

Söke’de incelediğimiz evler plân, malzeme ve yapım tekniği bakımından Türk konut mimarisine özgü nitelikleri barındırmaktadır. Anadolu’da Türk konutları genellikle iki ya da üç katlı olarak yapılmış, incelediğimiz evlerin de bodrum üzerine iki katlı inşa edilmesiyle Anadolu Türk konut mimarisi özelliğini taşıdığını göstermektedir. Fakat Hacı Halil Paşa Evi ve Kocaöner Evi örneklerinde arazinin eğiminden dolayı bodrum kat yüksekliğinde bir bodrum üzerinde iki katlı evlerin dış görünüşte iki buçuk katlı dış görünüşe sahip konutlarda vardır²³⁵. Konutların bodrum katlarında genellikle ahır, kiler, mutfak ve hamam gibi kullanılan hizmet birimleri bulunmaktadır. Evlerin birinci katları kış aylarında kullanılırken, üst katlar yaz aylarında kullanılmaktadır. Katların birbirlerinden farklı işlevleri vardır. Alt katlar genellikle günlük işlerin gerçekleştiği birimler olduğu için evin plânlamasında önemli rol oynamamışlardır²³⁶. Evlerin üst katları asıl yaşam alanlarını oluşturmakta ve misafirlerin ağırlandığı başodalar bu katta yer almaktadır²³⁷.

²²⁹ S. Durmuş, *agt.*, s. 44.

²³⁰ Rüstem Bozer, *Kula’da Türk Mimarisi*, Ankara 1990, s. 38, çizim: 5.

²³¹ İnci Kuyulu, “Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş/İzmir)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 24, Ankara 1994, s. 147-158.

²³² Bozkurt Ersoy, *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara 1989, s. 75.

²³³ Sertan Atasoy, *Burdur İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2013, s. 119.

²³⁴ K. İnce, *Uşakta Türk Mimarisi...*, s. 32.

²³⁵ Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi arazi kot farkından dolayı bu şekilde görünmektedir.

²³⁶ N. Burhan Bilget, *Sivas Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 48.

²³⁷ Bekir Deniz, “Manisa Yöresi Köy Ev Mimarisi”, *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, S. VI, İzmir 1992, s. 39; S. H. Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul 1968, s. 12-14; Perihan Balci, “Mimaride Türk Milli Üslubunda Geleneksel Türk Evi”, *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*, İstanbul 1984, s. 92; Doğan Kuban, “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1995, s. 195; Mustafa Beyazıt, “Hüseyin Dülger Evi”, *AİZONAI I*, Elif Özer Ed., Ankara 2013, s. 191-203; Mustafa Beyazıt, “Denizli Ali Kurşunluoğlu Konağı”, *Bellekten*, C. XXIII, s. 681-694.

Evlerin plânları sofanın konumuna göre şekillendirilirken sofa, geleneksel Türk konut mimarisinde olduğu gibi Söke’de bulunan konutlarında ortak mekânını meydana getirmektedir. Evlerin plânlarını ihtiva eden kullanım şekilleri ve işlevi bakımından iç sofalı ve dış sofalı plân özelliklerini barındırmaktadır²³⁸.

2.2.2.1. Dış Sofalı Plân Tipi

Geleneksel konut mimarisinde kullanılan dış sofalı plân tipi en basit haliyle bir yandan dışa bakan sofa ile diğer taraftan sofaya açılan odalardan meydana gelmektedir. Söke’de incelediğimiz evler arasında Fatma Suat Orhon Evi, S. Hakkı Eldem’in yaptığı tipolojiye göre dış sofalı plân tipinde inşa edilmiştir²³⁹. Bu özelliğiyle yapı Türk konut mimarisinin özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Dış sofalı plâna sahip evler, Ankara, Kütahya, Kula, Çorum, Trabzon, Safranbolu, Tire, Denizli, Uşak, Bursa gibi merkezlerde uygulanmıştır²⁴⁰. Bu plân tarzında inşa edilen evlere, Balkanlar, Arnavutluk, Kırım, Bosna Kosova ve Batı Trakya’da karşılaşılmaktadır²⁴¹. Anadolu’nun ve Rumeli’nin her tarafında iklim şartına bakılmaksızın görülen dış sofalı evlere günümüzde daha çok Ege ve Akdeniz Bölgeleri’nde bulunmaktadır²⁴². Fatma Suat Orhon Evi ikinci katında sofa “L” formudur. Bu plân tipinde sofa “L” formundaki odaların önünde yer almaktadır. Anadolu’da geleneksel konut mimarisinde “L” formulu sofalı evler görülmektedir²⁴³.

2.2.2.2. İç Sofalı Plân Tipi

İncelediğimiz evler arasında Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi ve Göktepe Evi iç sofalı plân tipinde inşa edilmiştir. Konut mimarisinde sık görülen iç sofalı (karnıyarık) plân tipinde, odalar evi ortadan ikiye bölen sofaya açılmaktadır²⁴⁴. Geleneksel konut mimarisinde iç sofalı evlerde sofa ev hizasından dışa taşırılarak meydana getirilmiş

²³⁸ Evlerin plân düzenlemesinde S. H. Eldem’in yaptığı plân tipolojisi esas alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz., S. H. Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri...*, s. 10, 12, 13, 18, 27, 94, 127, 130.

²³⁹ S. H. Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, C. 1, İstanbul 1984, s. 33,34.

²⁴⁰ Halit Çal, “Tokat Evleri”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s. 367-374; Rüstem Bozer, *Kula Evleri*, Ankara 1988, s. 50; Cengiz Bektaş, *Türk Evi*, İstanbul 1996, s. 101; Metin Sözen, *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul 2001, s. 192.

²⁴¹ Orhan Cezmi Tuncer, *Ankara Evleri*, Ankara 2002, s. 37; R. Kırıkçı, İ. Büyükçolak, *Bizim Evlerimiz*, İstanbul 1993, s.35; Ahmet Kuş-Feyzi Şimşek-İbrahim Dıvarcı, *Rumeli’de Osmanlı Mirası*, İstanbul 2007, s. 19, 53, 82, 155, 196.

²⁴² Yılmaz Tosun, *17-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu’da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*, İzmir 1983, s. 1; S. H. Eldem, *Türk Evi Osmanlı Dönemi...*, s. 62; M. Sözen, *Türklerde Ev Kültürü...*, s. 86.

²⁴³ Neşide Gençler, *Akşehir Evleri*, Dizayn Ofset, Ankara 1995, s. 14, 42; Cengiz Bektaş, *Şirinköy Evleri*, Yem Yayınları, İstanbul 1991, s. 60; Ertuğrul Aladağ, *Muğla Evi*, Muğla 1991, s. 55; Gonca Büyükmihçi, *Kayseri’de Yaşam ve Konut Kültürü*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2005, s. 158.

²⁴⁴ Vacit İmamoglu, *Geleneksel Kayseri Evleri*, Ankara 1992, s. 49.

örneklere Anadolu konut mimarisinde genellikle ikinci katlarda görülmektedir²⁴⁵. İç sofalı plân tipinde yapılan evlere, Tokat, İstanbul, İzmir, Tire, Ankara, Kastamonu, Safranbolu gibi merkezlerde rastlanılmaktadır²⁴⁶.

2.2.3. Su Yapıları

Söke’de incelediğimiz mimari eserler arasında su yapısı olarak çarşı merkezindeki Çarşı Hamamı günümüze gelebilmiştir.

2.2.3.1. Hamam

Söke ilçesinde de diğer Türk-İslâm şehirlerinde olduğu gibi hamam inşa edilmiş ve günümüzde hâlâ aktif olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Türk hamamları tek fonksiyonlu ve çift fonksiyonlu olmak üzere iki gruba ayrılırken daha çok tek fonksiyonlu hamam yapımı tercih edilmiştir. Nüfusun seyrek olduğu yerlerde daha çok tercih edilen tek fonksiyonlu hamamlar, haftanın belirli günleri kadınlara belirli günlere erkeklere hizmet etmektedir. Söke Çarşı Hamamı tek fonksiyonlu hamamlara örnektir. Pazartesi günleri kadınların kullanımına açık, diğer günler erkeklerin kullanımına hizmet vermektedir.

Tek fonksiyonlu işleve sahip Anadolu’daki en eski hamam örneği Divriği Bekir Çavuş (1228)²⁴⁷ hamamıdır. Anadolu’da Selçuklular zamanında yapılan Ağzı Karahan Köyü Hamamı (1240)²⁴⁸ ve Mardin Yeni Kapı (Bab-ı Cedid) Hamamı (1258-1285)²⁴⁹ bu gruba önemli örneklerdir. Tek fonksiyonlu hamamlara diğer örneklerine ise Aydın Tabakhane Hamamı (XIV-XV. yüzyıl)²⁵⁰, Aydın Cemal Bey Hamamı (XVIII. yüzyıl)²⁵¹, Aydın Rum Hamamı (XVIII. yüzyıl)²⁵² gibi yapılarıdır. Plân itibarıyla Çarşı Hamamı tek fonksiyonlu hamamdır.

Çarşı Hamamı, Türk hamamlarının, soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık ve külhan bölümlerini meydana getiren plân kurgusunda meydana gelmiştir²⁵³. İncelediğimiz Çarşı

²⁴⁵ Doğan Demirci, *Isparta Evleri*, Isparta Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta 2001, s. 80, 83; M. Ali Esmer, *age.*, s. 60, 61, 88; Mahmut Akok, *Ankara'nın Eski Evleri*, Ankara Etnografya Müzesi Yayını, Ankara 1951, levha I.

²⁴⁶ M. Ali Esmer, *age.*, s. 24; H. Çal, *agm.*, s. 374; Mükerrrem Kürüm, “Türk Ev Mimarisinde Tire Evleri”, *Ege Mimarlık Dergisi*, İzmir 1995, s. 56-59 (58); D. Demirci, *age.*, s. 65; N. Genç, *age.*, s. 36.

²⁴⁷ Y. Önge, *age.*, s. 179-184.

²⁴⁸ Y. Önge, *age.*, s. 221-228.

²⁴⁹ Y. Önge, *age.*, s. 249-254.

²⁵⁰ Muzaffer Yılmaz, *Aydın İli Merkezindeki Tarihi Su Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 95.

²⁵¹ M. Yılmaz, *agt.*, s. 91.

²⁵² M. Yılmaz, *agt.*, s. 99.

²⁵³ Yılmaz Önge, “Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma” *Vakıflar Dergisi*, S. XII, Ankara 1978, s. 121-135 (121).

Hamamı ihtiva ettiği soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve külhan bölümleriyle geleneksel Türk hamam mimarisinin özelliklerini taşımaktadır.

Hamamlarda kapladığı alan bakımından yapıya tamamen hâkim olan soyunmalık bölümü genellikle kare ya da kareye yakın dikdörtgen plânlı olup hacim bakımından sıcaklık ve ılıklik birimlerinin ikisinin toplam büyüklüğüne eşdeğerdir²⁵⁴.

Çarşı Hamamı'nın soyunmalığına doğrudan kapı açıklığıyla geçilirken, iklim şartlarına bağlı olarak bazı bölgelere kapının önüne giriş mekânı eklenmiştir²⁵⁵.

Soyunmalık ile sıcaklık arasında bulunan ılıklik (aralık) bölümü, sıcaklığa girmeden önce vücudun ısıya alıştığı ya da sıcaklıktan çıkarken de vücudun soğuğa alışmasını sağlamak amacıyla bir dinlenme yeri biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Ilıklık kısmı plân şeması itibariyle uzunlamasına dikdörtgen şekilde yapılmış hamamların gelişmiş bölümlerinden biridir. Enine dikdörtgen şekilde düzenlenmiş ılıklik bölümüne Çarşı Hamamı örnek verilebilir. Genellikle enine dikdörtgen plânlı olan ılıklik bölümünde dinlenmek için sekiler, tıraşlık (usturalık) adı verilen temizlik hücreleri ile bir kenarda bazen tuvalet birimine yer verilmiştir. Ilıklığın üzeri genellikle beşik tonoz, kubbe ya da her ikisinin bir arada kullanılmasıyla örtülmüştür. Çarşı Hamamı'nda tıraşlık (usturalık) ve tuvalet gibi birimlere yer verilmiştir. Ilıklık bölümünün üzeri iki küçük boyutlu kubbeye örtülüdür.

Türk hamamlarının önemli birimlerinden biride sıcaklık kısmıdır. Sıcaklık bölümü, her devirde ve bölgede hamam tipolojisini belirleyen mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu Hamamları hakkında Yılmaz Önge, haçvari dört eyvanlı tip, yıldızvari dairevi tip ve münferit tipler olarak üç başlık altında değerlendirmektedir²⁵⁶. Osmanlı hamamları üzerine bir tipoloji çalışması yapan Semavi Eyice ise hamamları altı başlık altında değerlendirmiştir²⁵⁷. İncelediğimiz Çarşı Hamamı Eyice 'nin tipolojisinde yer almasa da "Enine Sıcaklıklı İki Halvet Hücreli Tip" in farklı bir varyasyonudur. Sıcaklık bölümü enine değil de kare bir alanı kaplar dolayısıyla Çarşı Hamamı, "kare sıcaklıklı iki halvet hücreli plân tipinde" dir. Hamamın, sıcaklık mekânı kare plânlı

²⁵⁴Önge, Yılmaz, "Koca Sinan'ın Hamamlarında Görülen Bir Yenilik-Merkezi Kubbeli Örtü Sistemleri", *II. Uluslararası Türk İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, 28 Nisan-2 Mayıs 1986, C. 2, İstanbul 1986, s. 81-85; S. Eyice, İznik'te Büyük Hamam..., s. 6; S. Çınar, *agt.*, s. 88.

²⁵⁵ Oğuz Önder, *Sivas İli Merkezinde Türk Devri Hamamları*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s. 17.

²⁵⁶ Y. Önge, *age.*, s. 177.

²⁵⁷ S. Eyice, *agm.*, s. 99-120.

düzenlenmiş ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık mekânına açılan üzeri yine kubbeyle örtülü iki halvet hücrelerinden oluşmaktadır. Osmanlı hamam mimarisinde bu tipte çok sayıda hamam inşa edilmese de yapılan örnekler vardır. Bu yapılara örnek olarak; Aydın Cemal Bey Hamamı (XIII. yüzyıl)²⁵⁸, Bilecik Mihâl Bey Hamamı (1318)²⁵⁹, Bursa Cıkcık (Girçık) Hamamı (XIV. yüzyıl)²⁶⁰, Kütahya Küçük Hamam (erkekler bölümü XV. Yüzyıl)²⁶¹, Kütahya Şengül Hamamı (XVI. yüzyıl başları)²⁶², İzmir Ali Bey Hamamı (XV-XVI. yüzyıl)²⁶³, Edirne Sokulu Mehmet Paşa Hamamı (kadınlar bölümü XVI. Yüzyıl)²⁶⁴, Eskişehir Mahmudiye Hara Hamamı (1815-16)²⁶⁵ gösterilebilir.

Külhan bölümüne giriş hamamın arka tarafından sağlanmaktadır. Genellikle külhan hamam kotundan farklı olarak yapılmış, bu bölüme merdivenlerle inilir. Hamamları ısıtmak için sıcaklık, halvet ve ılıklik bölümlerinin zeminine yapılmış döşemelerin aralarında sıcak dumanın dolaşmasıyla gerçekleşir ve dumanın dolaştığı bu kanallara cehennemlik denilir²⁶⁶. Külhan, Türk Hamam'larında sıcaklık bölümünün duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Sıcak su deposunun gerisinde bulunur ve boyutları her hamamda farklılık gösterir. Hamamın ısıtılmasını sağlayan ateşin yakıldığı, yakıtın depolandığı ve atıklarının biriktirildiği mekândır²⁶⁷.

Hamamlar, mahremiyet ve ısı kaybını önlemek için dışa kapalı inşa edilmiştir. Aydınlatma, duvarın üst seviyesinde bulunan küçük boyutlu mazgal pencerelerden, örtü sisteminde kullanılan fil gözü pencerelerinden ve aydınlatma feneriyle sağlanmıştır.

İçerideki sıcaklığı korumak için dışa kapalı mekânlar olduğunda hamamlarda aydınlatma için fazla açıklık bulunmamaktadır. Söke'de bulunan Çarşı Hamamı da bu şekilde yapılmış, soğukluk bölümünde pencere açıklıkları yer alırken, sıcaklık bölümünde ise kubbe yüzeyinde fil gözü denilen küçük pencereler vardır.

²⁵⁸ S. Erken, *age.*, C. 1, s. 695.

²⁵⁹ S. Erken, *age.*, C. 1, s. 84.

²⁶⁰ Elif Şehitoğlu, *Bursa Hamamları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 51.

²⁶¹ Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılında Armağan Kütahya*, İstanbul 1981-1982, s. 652,

²⁶² A. Altun, *age.*, s. 661.

²⁶³ Harun Ürer, *İzmir Hamamları*, Ankara 2002, s. 34.

²⁶⁴ Sabih Erken, "Edirne Hamamları", *Vakıflar Dergisi*, C.1, Ankara 1986, s. 403-419.

²⁶⁵ Erol Altınsapan, *Eskişehir Hamamları*, Eskişehir 2009, s. 72.

²⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz., Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul 1949, s. 37.

²⁶⁷ Külhan: Geleneksel Türk Hamamlarında ısıtma amacıyla ateş yakılan ve suyun ısıtıldığı bölüm. Detaylı bilgi için bkz., M. Sözen-U, Tanyeli, *age.*, s. 144.

Anadolu inşa edilen Selçuklu hamamlarının büyük bir çoğunluğu Orta Asya'da gelen plân kurgusunu devam ettirmektedir²⁶⁸. Selçuklu döneminde kare mekânlı soyunmalık kısmı, kubbeli bir büyük mekânın yanlarındaki iki küçük birimlerle klasik plan anlayışına uygun olarak yapılan sıcaklıktan oluşmaktadır²⁶⁹. Osmanlı döneminde hamam inşasına büyük önem verilmiş, devletin sınırların ulaştığı bütün yerlerinde hamamlar inşa edilmiştir. Hamamları bu kadar çok yapılmasının sebepleri arasında vakıf eserlerine gelir getirmesi ve bağlı bulunduğu yapılar topluğunu kullanan cemaate hizmet etmesidir²⁷⁰. Hamamlar gelir getirdiği sürece işlevini devam ettirmiş, gelir sağlama özelliğini yitirdiğin ise ortadan kalkmıştır²⁷¹. Osmanlı mimarisinin içerisinde önemli bir yeri olan hamamların büyük bir bölümü bu yüzden ortadan kalktığı bilinmektedir²⁷².

2.2.4. Eğitim Yapıları

Söke'de eğitim yapılarının varlığı Osmanlı döneminden itibaren varlığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde Söke'de üç medresenin varlığı bilirse de günümüze gelebilen örnek bulunmamaktadır²⁷³. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Söke'de okullar inşa edilmeye başlanmış ve inşa edilen bu okullardan günümüze gelebilen tek örnek Özbaş ailesinin yaptırdığı Jaletepe İlkokulu' dur²⁷⁴.

2.2.4.1. Okullar

Dikdörtgen plân tipinde inşa edilen Jaletepe İlkokul binası hem plân hem de cephe düzenlemesi bakımından yurt geleninde görülen tip projelerinin uygulandığı örneklerdendir. Çivril 30 Ağustos İlköğretim Okulu (1926-1927), İzmir Karşıyaka Ticaret Meslek Lisesi, Menemen Şehit Kamil İlköğretim Okulu, Kula Zafer İlköğretim

²⁶⁸ Yılmaz Önge, "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 1988, s. 403-428.

²⁶⁹ Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1995, s. 12.

²⁷⁰ Semavi Eyice, "İznik'te büyük hamam ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. XI, S. 15, İstanbul 1960, s. 99-120 (106); Semavi Eyice, "Hamam", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 414; Sahure Çınar, *Erzurum'da Hamam Mimarisi ve Hamam Kültürü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2010, s. 17.

²⁷¹ Şuayip Çelemeoğlu, *Murat Paşa'nın (Kuyucu) Vakfiyeleri ve Vakıf Eserleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2015, s. 109.

²⁷² Semavi Eyice, "Hamam", *TDVİA*, XV, s. 414; Sahure Çınar, *agt.*, s. 18; Ş. Çelemeoğlu, *agt.*, s. 109.

²⁷³ Adnan Öztürk, "Cumhuriyet Döneminde Söke'de Eğitim" *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir 2001, s. 330-343.

²⁷⁴ A. Öztürk, *agm.*, s. 331-332.

Okulu, Alaşehir Beş Eylül İlköğretim Okulu, Muğla Kız Meslek Lisesi, Muğla Koca Mustafa Efendi İlköğretim Okulu (1904), Diyarbakır İdadi Mektebi (1888)²⁷⁵, Diyarbakır Zira Gökalp İlköğretim Okulu(1910)²⁷⁶, Konya Öğretmen Lisesi(1924)²⁷⁷, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü(1929-1930)²⁷⁸, Ankara Sağlık Memurları Okulu(1949)²⁷⁹, bu plân tipinde inşa edilmiş yapılara bazı örneklerdir.

Dikdörtgen plân düzenlemesine sahip okullar bodrum ile birlikte iki katlı inşa edilmiştir. İki katlı olarak yapılan okul binalarında her iki katta da birbirine benzer plân tipi kullanılmış bunun sonucunda katlar arasında simetri sağlanmıştır²⁸⁰. Jaletepe İlkokulu'nda bodrum kat ile birinci katın bağlantısı koridorda yer alan merdiven basamaklarıyla sağlanmaktadır. Bu bağlantı dışında bodrum katta dışarıya açılan kapı açıklıklarına da yer verilmiştir.

Okullar, Tanzimat sonrası Türk kamu mimarisinin en önemli yapı gruplarından biridir. Özellikle sürekli bir değişim geçiren eğitim sistemine bağlı olarak, XVIII. yüzyılın II. yarısından, XX. yüzyıl başlarına kadar, farklı adları ve amaçları olan çok sayıda okul türü ve buna bağlı olarak da eğitim yapısı inşa edilmiştir²⁸¹. İdadiler, sultaniler, mühendishaneler, rüştiyeler, darülfünunlar bunların başlıca örneklerindedir²⁸².

Yeni yapılanmaya başlayan Türkiye Cumhuriyet'inde eğitime önem verilmiş ve ülke genelinde okullar yapılmaya başlanmış ve bu dönemde inşa edilen okul binaları merkezde tek elden çıkan tip proje uygulaması şeklinde görülmektedir²⁸³. Daha çok imkânsızlık ve yeterli sayıda uzmanın bulunmamasından dolayı ortaya çıkan tip

²⁷⁵ Ö. G. Baydaş, *agt.*, s. 89.

²⁷⁶ Özden Gökhan Baydaş, *Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van 2007, s. 131.

²⁷⁷ Metin Sözen-Osman Nuri Dülgerler, "Mimar Muzaffer'in Konya Öğretmen Lisesi", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, Ankara 1978, s. 117-134.

²⁷⁸ Leyla Alpagut, *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara'daki Eğitim Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2005, s. 212.

²⁷⁹ L. Alpagut, *agt.*, s. 280.

²⁸⁰ S. Özgün, *agt.*, s.131.

²⁸¹ M. Yılmaz, *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları....* s. 243.

²⁸² M. Yılmaz, *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları....* s. 243.

²⁸³ Selda Özgün, *Denizli'deki Kamu Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2000, s. 129.

projelerini uygularken milli bir mimari oluşturulduğu düşüncesi bu tip projelerini uygulanmasına sebep olmuştur²⁸⁴.

2.2.5. Ticaret Yapıları

Söke merkezde incelediğimiz ticaret yapıları arasında iki dükkân ve bir han günümüze gelmiştir. İncelediğimiz yapılar Erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiştir. Çeşitli onarımlar geçirmiş olsa da günümüze özgün durumlarını koruyarak gelmişlerdir.

2.2.5.1. Hanlar

Söke Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı (1926) “İki katlı avlulu hanlar” grubuna girmektedir. Anadolu’da inşa edilen şehir içi hanları arasında iki katlı avlulu hanlar büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. İki katlı avlulu hanlara, İzmir Mirkelamoğlu Hanı (XVIII. Yüzyılın son çeyreği)²⁸⁵, Gaziantep Yüzükçü Hanı (1800)²⁸⁶, Tokat Yılanlıoğlu Hanı (XIX. yüzyıl)²⁸⁷, Gaziantep Milet Hanı (1868-69)²⁸⁸, Muğla Yağcılar Hanı (1871-1890),²⁸⁹ Gaziantep Elbeyli Hanı (XIX. yüzyılın sonu)²⁹⁰, Çorum Veli Paşa Hanı (XIX. yüzyılın sonu)²⁹¹ ve Tokat Yazmacılar Hanı (XIX. yüzyılın sonu)²⁹² gibi yapılar örnek verilebilir.

Osmanlı şehir içi hanlarında görülen cephe düzeninde, cephelerin dışında alt kat hizasında dükkân şeklinde mekânlara yer verilmiştir²⁹³. Yapıların alt kat cephe hizasında dükkânlar bulunmadığında pencere açıklıklarına yer verilmiştir²⁹⁴. Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı alt kat hizasında dükkânlar bulunmaktadır.

XIX. yüzyıl sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında gelişen ticaret faaliyetleri sonucunda şehir içi hanlarının bu gelişimin ihtiyaçlarına cevap verememesi sonucunda

²⁸⁴ Zeki Sayar, “Devlet İnşaatında Tip-Plan Usulünün Mahzurları” *Arkitekt*, S. 9, İstanbul 1936, s. 259-260; Zeki Selah, “Mektep İnşaatında (Plan-Tip)’in Mahzurları” *Mimar*, 4, İstanbul 1931s.124-125; Zeki Selah, “Mektep Binalarında Estetik” *Mimar*, S. 8, İstanbul 1931, s. 254-254.

²⁸⁵ Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991, s. 30

²⁸⁶ Mehmet Özkarcı, *Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1987, s. 63.

²⁸⁷ Serkan Sunay, *Tokat Şehir-İçi Hanları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara 2003, s. 60.

²⁸⁸ M. Özkarcı, *agt.*, s. 73.

²⁸⁹ Müge Satı, *Muğla Ticaret Yapıları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2013, s. 63.

²⁹⁰ M. Özkarcı, *agt.*, s. 111.

²⁹¹ Hasan Tuluk, “Çorum Veli Paşa Hanı”, *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, Sayı 2, Çorum 2004, s. 8; Ali Ilıca, “Çorum’da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfiyesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 9, Bursa 2000, s. 507; Ömer İskender Tuluk, “Çorum’da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı-Anadolu Oteli”, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Dergisi*, Sayı 26, Ankara 2009, s. 101.

²⁹² S. Sunay, *agt.*, s. 66.

²⁹³ Bozkurt Ersoy, “Osmanlı Şehir-içi Hanları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 7, Ankara 1992, s. 7.

²⁹⁴ B. Ersoy, *agm.*, s. 7.

yıkılarak yerlerine iş hanlarına bırakmış, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar ticaret hayatında önemli yerleri olan şehir içi hanlarının sayıları günümüzde azalmış ve yok olma tehlikesi altındadır²⁹⁵.

2.2.5.2. Dükkânlar

Tez kapsamında incelediğimiz Fuat Ersoy ve Yıldız Toyran yapılarının alt katları dükkân, üst katları depo ya da büro şeklinde kullanılan dikdörtgen ve “L” plânlı ticaret yapılarıdır. Dükkânların birinci katlarında volta tonoz kullanılırken üzerlerinde ise kırma çatıyla kapatılmıştır. Benzer dükkân yapılarına XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında, Muğla²⁹⁶, Manisa²⁹⁷, İzmir²⁹⁸, Aydın gibi yerleşim yerlerinde çarşı dokusu içerisinde görülmektedir. Bu tip ticaret yapıları, XIX. yüzyıl sonlarında gelişen Türk ticaretine katılan yeni bir yapı türüdür²⁹⁹.

2.3. Mimari Elemanları

2.3.1. Örtü

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz yapılardan Hacı İlyas Ağa Camii ile Hacı Ziya Bey Camii kubbeye örtülüyken, Çeltikçi Camii ve Yeni Camii kırma çatıyla örtülüdür. Yapıların zaman içerisinde geçirdiği onarımlar sırasında kubbe, kubbe geçiş öğeleri ve minare külahları kurşun levhalarla kaplanmıştır. Camilerin kubbe çapları 7.31 m. ile 11.10 m.'dir. İncelediğimiz yapılardan Hacı İlyas Ağa Camii son cemaat yeri üç kubbeye örtülüdür. Hacı Ziya Bey Camii'nin iki katlı düzenlenen son cemaat yerinin üzeri tekne tonoz ile örtülmüştür.

Söke'de bulunan evlerin toprak damlı olduğu kaynaklarda yazmaktadır³⁰⁰. Fakat bu evler günümüzde dört yönlü ahşap kırma çatılıyla örtülüdür. Jaletpe İlkokulu'nun üzeri dört yöne ahşap kırma çatıyla kapatılmış ve üzeri kiremit örtülüdür. Çarşı Hamamı'nın soğukluk bölümünün üzeri tek yönlü kırma çatıyla kapatılırken, sıcaklık ve

²⁹⁵ Bozkurt Ersoy, “İşlevleri Yönünden Osmanlı Şehir-içi Hanları”, Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, S. XXVI, Ankara 1995, s. 20.

²⁹⁶ Detaylı bilgi için bkz., Müge Satı, *Muğla Ticaret Yapıları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2013.

²⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz., Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz., Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991.

²⁹⁹ Filiz Gürboğa, *Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999, s. 174.

³⁰⁰ Evliya Çelebi, Söke'ye geldiğinde kentte kerpiçten yapılmış ve düz dam örtülü 1100 ev olduğunu belirtmiştir. Detaylı bilgi için bkz., *Evliya Çelebi, Seyahatname*, C. IX-X, (çev. Mehmet Zıllıoğlu), Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986, s. 65.

halvet hücrelerinin üzeri kubbe ile örtülüdür. Sıcaklık biriminin üzerinde 5.68 m. çapında kubbe ile örtülüyken, halvet hücrelerini üzeri 2.55 m. çapında iki küçük kubbe ile kapatılmıştır. Han ve dükkân yapılarının üzeri ise iki yöne kırma çatıyla kapatılmıştır.

2.3.2. Destekler ve Sütun Başlıkları

2.3.2.1. Duvarlar

İncelediğimiz örneklerde dış duvarları taşıyıcı şeklinde kullanıldığı için kalın, ara duvarlar ise taşıyıcı özelliğinden daha çok dolgu duvar özelliği göstermektedir. Taşıyıcı olarak yapılan duvarlar, 0.50-0.90 m. arasında değişirken, dolgu duvarların kalınlığı ise ortalama 0.20-0.30 m.'dir. Genel olarak duvar yüzeyleri sıvayla kaplıdır. Dış duvarlar evlerin taşıyıcı elemanları olduğundan taştan yapılmış sağlam bir temel üzerinde inşa edilmiştir. Taş temel üzerinde konumlandırılmış olan hafif hımış duvarlar yapıların hareketli ve serbest olmasını sağlamıştır. Duvarlar temel seviyesinden subasmanına kadar ortalama 0.50-1.30 m. yüksekliğinde ve 0.55-1.10 m. kalınlığında değişiklik göstermektedir. Evlerin ikinci katında tercih edilen hımış duvar ortalama 0.20-0.40 m. kalınlığındadır.

2.3.2.2. Sütun ve Ayaklar

Çalışma kapsamımızda bulunan camilerde kullanılan desteklerin çoğu son cemaat yerlerinde kullanılmıştır. Camilerin son cemaat yerlerinin tamamı mermer sütunlar ile taşınmaktadır. Son cemaat yerinde devşirme malzemeli sütun ve sütun başlıklarının kullanıldığı görülmektedir. Hacı İlyas Ağa Camii, Yeni Camii, Çeltikçi Camii harim mekânının kuzeyinde yer alan kadınlar mahfili kare kesitli ahşap direkler tarafından taşınmaktadır.

2.3.2.3. Kemerler

İncelediğimiz yapılarda sivri kemer, yuvarlak kemer, basık kemer, düz kemer ve Bursa kemeri olmak üzere dört farklı kemer kullanılmıştır. Kemer kullanımı daha çok son cemaat yerlerinde, kadınlar mahfilinde, kapı ve pencerelerde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı klasik döneminde yoğun olarak kullanılan sivri kemer, batılılaşma dönemi eseri olmasına rağmen Hacı İlyas Ağa Camii son cemaat yerinde görülmektedir. Yuvarlak kemer yapıların pencere ve kapılarında kullanım alanı bulmuştur. Yuvarlak kemerin ikiz kemer şeklindeki uygulaması Hacı Ziya Bey Camii ve Göktepe Evi'nde görülmektedir. Basık kemer daha çok sivil mimari konutlarının kapı ve pencere açıklıklarında

görülmektedir. Ayrıca Jaletepe İlkokulu'nun pencere açıklıklarında da basık kemerli pencere kullanımı görülmektedir. Düz kemer kullanımı Hacı Ziya Bey Cami son cemaat yerinde kullanım alanı bulmuştur. İncelenen yapıların harim kapılarını tamamında yuvarlak kemer uygulaması görülmektedir. Camilerin kadınlar mahfilini taşıyan ahşap sütunlar birbirlerine Bursa kemeri ile bağlanmıştır.

2.4. Yapı Elemanları

2.4.1. Son Cemaat Yerleri

Çalışma kapsamında incelediğimiz camilerin tamamında son cemaat yerleri bulunmaktadır. Son cemaat yerleri Anadolu'nun diğer şehirlerindeki camilerin büyük bir çoğunluğunda görüldüğü gibi harim mekânının kuzeyinde yer alır. İncelediğimiz örneklerin son cemaat yerleri mermer sütun ve payeler tarafından taşınmaktadır. Son cemaat yerlerinin üzeriyse kubbe, tonoz ve sundurma çatıyla örülüdür. İlyas Ağa Cami, Yeni Camii ve Çeltikçi Camii son cemaat yerleri sütunlar tarafından taşınırken, Hacı Ziya Bey Camii son cemaat yeri haçvari payelerle taşınmaktadır. Hacı Ziya Bey Camii'nin son cemaat yeri camekân ile kapatılırken diğer yapılarda bulunan son cemaat yerleri üç yöne açıktır. İlyas Ağa Camii son cemaat yerinin üzeri birbirine eşit kubbelerle kapatılmıştır. Hacı Ziya Bey Camii son cemaat yeri iki katlı düzenlenmiş ve üzeri tonoz örtülüdür. Yeni Camii ve Çeltikçi Camii son cemaat yerlerinin üzeri sundurmalıdır.

Son cemaat yerleri genellikle harim mekânın kütlesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Genellikle üçü, beş ya da yedi bölümlü düzenlenmiştir. İncelediğimiz camilerin son cemaat yerleri genellikle üç bölümlü düzenlenmiştir. Üç bölümlü düzenlenmiş son cemaat yerlerine sahip örnekler vardır. Bunlar, İznik Mahmud Çelebi Camii (1442)³⁰¹, Kula Emre Köyü Camii (1547-1548)³⁰², Aydın Hasan Çelebi Camii (XVI. yüzyıl)³⁰³, Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii (1565-1566)³⁰⁴, Aydın Üveys Paşa Camii (1568-1569)³⁰⁵, Aydın Ramazan Paşa Camii (1595)³⁰⁶, Aydın Cihanoğlu Camii (1756-1757)³⁰⁷, İstanbul Bebek Camii (1913)³⁰⁸ gibi camilerdir.

³⁰¹ E. Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*, C. II, İstanbul 1972, s. 506.

³⁰² Rüstem Bozer, "Kula'nın Emre Köyündeki Türk Eserleri" X. *Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986, Ankara 1994, s. 597, şekil: 4.

³⁰³ A. Arslan, *agt.*, çizim XX.

³⁰⁴ S. Başkan, *age.*, s. 10.

³⁰⁵ A. Arslan, *agt.*, çizim: XVI.

³⁰⁶ A. Arslan, *agt.*, çizim: XXI.

³⁰⁷ A. Arslan, *agt.*, çizim: XII.

³⁰⁸ O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s. 468.

Anadolu Türk Camii mimarisinde son cemaat yerinin Beylikler döneminde ortaya çıktığının kabul eden çalışmalar bulunmaktadır³⁰⁹. Fakat daha sonra yapılan çalışmalarda ise son cemaat yeri kullanımının Selçuklu döneminde görüldüğü ileri sürülmüştür³¹⁰. Bu görüşler dikkate alındığında Anadolu'da son cemaat yerinin bugünkü işleviyle kullanımını Beylikler döneminde kazandığı görülmektedir³¹¹. Bu dönemden sonra Osmanlı Klasik dönem ve Batılılaşma dönemlerinde inşa edilen camilerde son cemaat yeri kullanımı görülmeye devam etmiştir.

2.4.2. Kapılar

Tez kataloğumuzda incelediğimiz camilerin kapıları küçük boyutludur. Dolayısıyla kapılar tek ve çift kanatlı şeklinde düzenlenmiştir. Kapı açıklıkları genellikle harim mekânının kuzey cephe aksındadır. İncelenen yapıların kapı açıklıkları yuvarlak kemer formundadır. Çift kanatlı düzenlenmiş kapı açıklıkları ahşap ve demir kapı kanatlarıyla kapatılmıştır. Kapı açıklıklarının üzengi hattı silmelerle profillendirilmiştir. İlyas Ağa Camii'nin harim kapısı fazla derin olmayan bir çökertme içine alınmıştır. Ahşap malzemeli çift kanatlı ahşap kapı kanatları taklit künde-kâri tekniğindedir. Ziya Bey Camii, kapı açıklığı iki kanatlı olarak demir malzemedan meydana getirilmiştir. Çeltikçi Camii'nin yuvarlak kemerli kapı açıklığını kapatan demir kapı onarımlar sırasında yakın dönemde eklenmiştir. Yeni Camii harim mekânı kapı açıklığını kapatan ahşap kapı kanatları onarımlar esnasında yenilenmiştir.

Evlerin kapıları, avlu ve doğrudan eve geçiş sağlayanlar olmak üzere iki bölümde değerlendirilebilir. Geleneksel Türk konut mimarisinde dış kapılar evler bahçeliyse bahçeye, bahçe ya da avlu bulunmuyorsa doğrudan eve açılmaktadır³¹². Söke ilçe merkezinde incelediğimiz evlerde de benzer durum söz konusudur. İncelediğimiz evlerde hem doğrudan dışarıya açılan dış kapı hem de bahçeye açılan dış kapı bulunmaktadır. Avluya geçiş sağlayan kapılar genellikle sade düzenlenmiş tek ve çift kanatlı kapılardır.

Göktepe Evi'nin bahçesine geçiş sağlayan kapı açıklığı iki kanatlı olarak düzenlenmiş, yaklaşık olarak 2.00 m. genişliğe sahiptir. Bahçe içerisine tarım için kullanılan araç gereçlerin rahatlıkla girip çıkmasını sağlamak amacıyla yüksek ve geniş boyutlarda yapılmıştır. Dış kapıları doğrudan sokağa açılan kapı açıklıklarının daha

³⁰⁹ Ernst Diez-Oktay Aslanapa-Mahmut Mesut, *Karaman Devri Sanatı*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul 1950, s. 202; S. Kemal Yetkin, *age.*, s. 345.

³¹⁰ M. Katoğlu, *agm.*, s. 81-89; S. Dilaver, *agm.*, s. 22.

³¹¹ Ali Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliği Mimari Eserleri*, Ankara 2006, s. 309.

³¹² B. Deniz, *agm.*, s. 38.

özenli yapıldığı görülmektedir. Niş şeklinde düzenlenmiş kapı açıklıkları demir kapı kanatlarıyla kapatılmıştır. Göktepe Evi'nin sokağa açılan dış kapısında dönemin modasına uygun süslemeler yer almaktadır. Evlerin iç kapıları içeriye doğru açılmakta ve insan boyu ölçülerindedir. İncelediğimiz evlerde tek ve çift kanatlı şekilde oda kapıları vardır. Odaların kapıları tek kanatlı düzenlenmiş, kapı açıklıklarının yüksekliği ortalama 2.00-2.40 m. genişliği 0.70-0.90 m. arasında değişiklik göstermektedir.

İncelediğimiz hamamdaki kapıların basit kuruluşlu dikdörtgen çerçeveli ve küçük boyutlu olduğu görülmektedir. Ilıklık bölümüne geçiş sağlayan kapı açıklığı yuvarlak kemer formunda yapılmıştır. Jaletepe İlkokulu'nun kapılarından doğu cephede birinci kata geçiş sağlayan kapı basık kemerli yapılırken, bodrum kata ve sınıflara açılan kapılar dikdörtgen çerçevelidir. Han ve dükkânların kapılar ise büyük boyutlu tutulmuş düz kemerli veya dikdörtgen çerçeveli açıklık halinde düzenlenmiştir.

2.4.3. Pencereler

İncelediğimiz yapılarda kullanım sıklığına göre; yuvarlak kemerli, elips formu dikdörtgen çerçeveli, basık kemerli ve düz kemerli olmak üzere beş farklı pencere kullanılmıştır. Camilerin pencerelerinin simetrik bir düzende yerleştirildiği görülmektedir. İlyas Ağa Camii beden duvarlarında birbirine simetrik düzende iki kat halinde yuvarlak kemerli pencere açıklıkları yer alır. Birinci kat pencere açıklığı büyük ölçekli tutulurken, ikinci kat pencere açıklıkları daha küçük yapılmıştır. Kubbe kasnağındaki pencereler ise elips formundadır. Pencere açıklıkları dışarıdan alçı şebekelidir. Pencerelerinin üzerine süsleme amaçlı tuğlayla kemer formu verilmiştir. Ziya Bey Camii, duvar yüzeylerinde birbirine simetrik düzende yuvarlak kemerli ikiz pencere açıklığı yer almaktadır. Kubbe kasnağı yüzeyinde elips formunda ikiz pencere ve kubbe geçiş öğelerinin yüzeyinde elips formunda pencerelere yer verilmiştir. Yapının kuzey cephesindeki son cemaat yerinde düz kemer formunda meydana getirilmiş açıklıklar, ahşap kanatlarla kapatılmaktadır.

Yeni Camii ve Çeltikçi Cami'nde doğu ve batı duvar yüzeylerinde simetrik olarak düzenlenmiş basık kemer formunda pencere açıklıkları bulunmaktadır. Doğru cephelerine eklenen ek mekânlar ile harim mekânı arasındaki geçişi kolay sağlamak için pencere açıklıkları kapı açıklığı şeklinde düzenlenmiştir. Yeni Cami ve Hacı Ziya Bey Camii son cemaat yerlerinde kapı açıklığının iki yanında yer alan pencereler yuvarlak kemerli ve mihrabiye nişi şeklinde düzenlenmiş ikişer pencere açıklığı bulunmasıyla birbirlerine benzer düzenlemeye sahiptirler. Kadınlar mahfilinin kuzey cephesinde dikdörtgen

çerçevesi meydana getirilmiş pencere açıklığı bulunur. Yeni Cami harim mekânında yer alan basık kemer formu pencerelerin üzerindeki yüzey, süsleme amaçlı tuğlayla kemer formu verilmiştir. Yapının pencerelerindeki demir korkuluklar daha sonraki onarımlarda değiştirildiği anlaşılmaktadır.

İçe dönük yaşam şeklini benimseyen geleneksel Türk konut mimarisinde pencerelerde bu anlayışa bağlı olarak düzenlenmiştir. Evlerin birinci katlarındaki pencere sayıları ve boyutları ikinci katta bulunan pencerelere göre daha az ve küçük boyutludur. İncelediğimiz evlerde dikdörtgen çerçevesi ve basık kemerli pencere açıklıklarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Evlerde kullanılan pencerelerle Batı Anadolu'daki Türk konutlarının pencereleriyle benzerlik göstermektedir³¹³. Konutların pencereleri, duvarların dış yüzeyine yakın olarak düzenlenmiş, içeriye doğru mazgal pencere şeklinde genişleyerek yapılmıştır. Bazı örneklerde alt kat pencereleriyle üst kat pencereleri birbirlerinden farklı şekilde düzenlenirken benzer pencere düzenlemesine sahip evlerde vardır. Hacı Halil Paşa Evi'nde alt kat basık kemerli pencere kullanılırken, üst katta dikdörtgen çerçevesi pencere açıklığı kullanımı tercih edilmiştir. Üst katlarda tercih edildiğini tespit ettiğimiz dikdörtgen çerçevesi pencerelerin ortalama 0.60-0.90 m. genişlikte ve 1.00-1.20 m. yüksekliğe sahip olduğu görülmektedir. Fatma Suat Orhon Evi'nde ise dikdörtgen çerçevesi pencerelerin üzerinde tuğla malzemeyle oluşturulmuş yuvarlak kemer düzenlemesi görülmektedir.

Geleneksel konut mimarisinde tepe pencereleri alt pencerelerden küçük boyutlu ve alçı şebekeli düzenlenmiş ve herhangi yöne açılmazlar. İki bölümden oluşan tepe pencerelerin, oda içerisinde bulunan kısma "içlik" dışında bulunan bölüme "dışlık" adı verilir³¹⁴. Tepe pencereleri alt sıra pencerelerde camlı çerçevenin olmadığı zamanlarda iklimin müsait olmadığı zamanlarda alt pencereler kapatıldığında aydınlanma bu pencereler tarafından sağlanmaktadır³¹⁵. Fakat XIX. yüzyıla birlikte gelişen teknoloji büyük boyutlarda cam üretildiği için alt sıra pencerelerinde camlı çerçevelerin kullanılmasıyla birlikte tepe pencereleri önemini yitirmiş veya asgari boyutlarda kullanılmıştır³¹⁶.

İncelediğimiz okul binasındaki pencerelerin cephe yüzeyinde simetrik bir düzende olduğu görülür. Alt kat pencereleriyle üst kat pencereleri arasında da aynı düzen

³¹³ L. Eser, *age.*, s. 70; Yılmaz Tosun, *Milli Mimarimizde Kula Evleri*, İzmir 1968, s. 31.

³¹⁴ S. Gülçin Bozkurt, *agm.*, s. 60.

³¹⁵ S. Gülçin Bozkurt, *agm.*, s. 60.

³¹⁶ S. Gülçin Bozkurt, *agm.*, s. 60.

söz konusudur. Pencerelelerin kemer kilit taşı yüzeylerinde bu dönem içerisinde yoğun kullanım alanı bulan hilal ve yıldız motifi kullanılmıştır. Cephe yüzeyinden pencerelerin belirginliğini arttırmak için söveleri duvar yüzeyinden dışa taşkın olarak yapılmıştır. Çarşı Hamam'ında soğukluk ve ılıkılık bölümünde dikdörtgen çerçeveli pencereler yer alırken, sıcaklık bölümünde ise fil gözü pencereler kullanılmıştır. Ticaret yapılarında kullanılan pencerelerin daha çok basit kuruluşlu olmasının yanında Fuat Ersoy Dükkânının sokağa bakan cephesindeki elips formundaki pencerelerle Hacı Ziya Bey Camii kubbe kasnağı yüzeyindeki pencereler düzenleme bakımından birbirine benzer.

2.4.4. Mihraplar

Söke ilçe merkezinde yer alan camilerinin mihrapları kible duvarında (güneydoğu cephe) yer almaktadır. İlyas Ağa, Yeni Camii ve Çeltikçi Camii'lerinin mihrapları sade tutulurken, Ziya Bey Camii'nin mihrabı alçı süslemeleriyle oldukça dikkat çekici süsleme anlayışına sahiptir. Mihraplar genellikle yuvarlak kemerli dairesel niş şeklindedir. İlyas Ağa, Ziya Bey ve Çeltikçi Camii'nin mihrapları kible duvarından dışa taşıntı yapmaktadır. Mihraplar cepheden dikdörtgen birer çerçeve şeklinde taşıntılıdır. Dışa taşıntı yapan mihrap uygulamalarına Aydın Ramazan Paşa (1595)³¹⁷, Süleyman Bey (1683)³¹⁸ ve Cihanoğlu Camii (1756-1757)³¹⁹ gibi yapılarda görülmektedir.

İlyas Ağa Camii'nin mihrabı yarım daire formlu niş şeklinde düzenlenmiş ve yatay silmelerle birbirlerine eşit olarak silindirik şekilde yapılan sade görünümlü kavsarası vardır. Ziya Bey Camii'nin mihrabının iki yanında yivli sütunla çevrelenmiş ve kavsarası çeyrek küre şeklindedir. Mihrap nişinin yarım daire formlu kemer açıklığında alçıdan yapılmış perde motifi bulunur. Mihrabın tepelik bölümünde, geometrik ve bitkisel süslemeler ile birlikte hilal ve yıldız motiflerinin bulunduğu yazı kartuşlarına da yer verilmiştir. İncelediğimiz camilerin mihraplarındaki kartuş yüzeyinde Ali İmran Süresi 37. ayetine yer verildiği görülmektedir. Çeltikçi Camii'nde harim mekânı kible duvarı çini ile kaplandığı için mihrap özgün durumunu kaybetmiştir. Fakat mihrabın yarım daire formlu niş şeklinde düzenlenmiştir.

³¹⁷ A. Arslan, *agt.*, s. 69.

³¹⁸ A. Arslan, *agt.*, s. 81.

³¹⁹ A. Arslan, *agt.*, s. 38.

2.4.5. Minberler

İncelediğimiz Yeni Camii ile Çeltikçi Cami minberleri ahşap, Hacı İlyas Ağa Camii minberi mermer, Hacı Ziya Bey Camii minberi taş malzemeli ve minberler mihrap nişinin batısında yer almaktadır. Harim mekânına bitişik olarak yapılan minberlerin tek örneği, Hacı İlyas Ağa Camii'nde görülmektedir. Harim mekânın güney duvarına bitişik yapıldığı için doğu, kuzey ve batı cephelerinin yüzeyleri açıktır. Yeni Camii, Çeltikçi Camii ve Hacı Ziya Bey Camii'nde minberleri harimin güneybatı köşesine bitişik olarak yapıldığından sadece doğu ve kuzey cephe yüzeyleri takip edilmektedir. Yeni Camii eski minberi, mihrabın batısında güney duvarına bitişik yapılırken, sonradan yenilenen minber güneybatı duvara bitleştirilmiştir (bkz., Fot. 56). Minberlerin geçit bölümü bazı yapılarda bulunmazken bazı yapılarda açık bırakılmıştır. Çeltikçi Camii, Yeni Camii'nin minberlerinin geçit bölümleri bulunmamaktadır. Hacı Ziya Bey Camii minber geçit bölümü "S" kıvrımlı dekoratif kemerle meydana getirilmiş açıklık şeklindedir. Hacı İlyas Ağa Camii minberinin geçit bölümü yuvarlak kemerli açıklık şeklinde yapıldığı görülmektedir. Minberlerin köşk bölümlerinin üzeri konik külahlarla örtülmüştür. Yapılan çalışma sonucunda; Yeni Camii ve Çeltikçi Cami'lerinin minberlerinin yenilediği görülmektedir. Özellikle yapıların geçirdikleri restorasyon esnasında minberler yeniden yapılmıştır. Hacı İlyas Ağa Camii ile Hacı Ziya Bey Camii minberleri basit onarımlar geçirse de özgün durumlarını korumuşlardır.

İlyas Ağa Camii minberi barok ve rokoko karakterli süsleme unsurlarını barındırmaktadır. Minber yüzeyinde; cami tasviri onun gerisinde duvar örgüsüyle vurgulanmış konik örtülü bir yapı ve selvi ağacı motifi bir arada kullanılmıştır. Hacı Ziya Bey Camii minberi taş malzeme ile meydana getirilmiş, eklektik dönem bezeme unsurları barındırmaktadır. Minberin yarım daire formunda geçit bölümü bulunmaktadır. Minber yüzeyinde geometrik ve bitkisel bezeme unsurları yoğun olarak kullanılmıştır. Minberlerin kapı açıklıkları üzerinde, köşk kemer köşeliklerinde kartuş yüzeylerinde ayetlere yer verilmiştir³²⁰.

2.4.6. Vaaz Kürsüleri

İncelediğimiz camilerden Çeltikçi Camii hariç diğerler üç camide vaaz kürsüsü kullanıldığı anlaşılmaktadır. Vaaz kürsülerinin çeyrek daire ve çokgen formlu olarak

³²⁰ Hacı İlyas Ağa Camii ve Hacı Ziya Bey Cami minber kapı alınlığı yüzeyinde ve köşk bölümünde, Cuma gününün önemini belirten ayetlerden bölümlere yer verilmiştir.

yapıldığı tespit edilmiştir. Kürsüler konumlarına göre, hareketli ve sabit olmak üzere iki gruba ayrılır³²¹. Hacı İlyas Ağa Camii'nde mermer vaaz kürsüsü, Hacı Ziya Bey Camii taş vaaz kürsüsü, Yeni Cami'de ise ahşap vaaz kürsüsü vardır. Hacı İlyas Ağa Camii ve Hacı Ziya Bey Cami'ndeki vaaz kürsüleri harimin güney ile doğu duvarının birleştiği köşede sabit şekilde yer almaktadır. Yeni Cami'de bulunan ahşap vaaz kürsüsü geçirdiği onarımlar esnasında kaldırılmış ve günümüzde caminin portatif bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır. Sabit şekilde inşa edilen vaaz kürsülerine, Aydın Cihanoğlu Camii (1756)³²², İzmir Başdurak Camii (1774-1775)³²³, İzmir Birgi Karaoğlu Camii (XVIII. yüzyıl sonları)³²⁴, İstanbul Nusretiye Camii (1826)³²⁵ ve İzmir Şadırvanaltı Camii (Onarım 1883)³²⁶ bazı örneklerdir.

2.4.7. Mükebbireler

İncelediğimiz camilerden sadece Hacı İlyas Ağa Camii'nde mükebbire kullanımı görülür ve mükebbire harim kapısının üzerinde dışarıya taşırılarak beş cephe düzenlenmiştir. Osmanlı cami mimarisinde XVI. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanılan mükebbireler batılılaşma döneminde camilerin cephelerine hareketlilik sağlamak için kullanılan önemli bir mimari eleman olmuştur³²⁷. Son cemaat yerinde namaz kılan cemaate tekbiri tekrarlamak için kullanılan mükebbire, yapının inşa edildiği tarihlerdeki Söke'de toplu halde kılınan namazlar hakkında bize bilgi vermektedir. Mükebbirenin sadece İlyas Ağa Camii'nde kullanılması Söke'de toplu halde kılınması gerekli cuma ve bayram namazları için bu caminin kullanıldığını işaret etmektedir. Benzer mükebbire örneklerine, İstanbul Laleli Camii (1763-1777)³²⁸, Manisa Soma Hızır Bey Camii (1791-1792)³²⁹, Denizli Kayalık Camii (1795-1796)³³⁰, İzmir

³²¹ H. Örcün Barışta, "İstanbul Camilerinin İç Mimarisindeki Taş Süslemelerden Örnekler", Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, Ankara 2003, s. 127-140; Gülay Apa, "Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 15-17 Ekim 2008 Çanakkale*, İzmir 2010, s. 308-317 (311).

³²² M. Sözen-vd., *age.*, s. 291.

³²³ İ. K. Ersoy, *age.*, s. 98.

³²⁴ Gökben Ayhan, "Birgi Karaoğlu Camii'nin Vaaz Kürsüsü" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, Isparta 2016, s. 215-239 (220).

³²⁵ Yaşar Çoruhlu, "Kürsü", *TDİVA*, C. 26, Ankara 2002, s. 573; G. Apa, *age.*, s. 314.

³²⁶ İnci Kuyulu Ersoy, "Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescitler", *İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık*, C. 1, İzmir 2013s. 88-137(129).

³²⁷ Yusuf Çetin, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami Mimarisinde Mükebbireler", *Kesit Akademi Dergisi*, S. 7, 2017, s. 410-412

³²⁸ Y. Çetin, *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami...*, s. 412.

³²⁹ Y. Çetin, *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami...*, s. 420.

³³⁰ Erkan Kaya, "Denizli'deki Ahşap Camiler", *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S. 26, Denizli 2010, s. 31-37(36); Anonim, *Denizli Kültür Envanteri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Denizli 2014, s. 81.

Kemeraltı Camii (1812)³³¹, İzmir Hisar Camii (1813)³³², Aydın Ramazan Paşa Cami (1899 Onarım)³³³, Muğla Şahidi Camii (1869-1870 Onarım)³³⁴, Turgutlu Irgılamaz Köyü Camii (XIX. yüzyıl II. Yarısı)³³⁵ ve Burdur Çavdır Bayır Köyü Eski Camii (XIX. yüzyıl sonu)³³⁶, camilerinde görülmektedir.

2.4.8. Mahfiller

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz camilerin hepsinde kadınlar mahfili bulunur ve mahfiller harimin kuzeyinde konumlandırılmıştır. Mahfillerin tamamı ahşaptan yapılmıştır. Ahşap taşıyıcılar tarafından desteklenmiş olan mahfillerde direkler birbirlerine genellikle Bursa kemeriyle bağlanmışlardır. Ziya Bey Camii'nde kadınlar mahfiline dışarıdan harimin kuzeybatısında bulunan merdiven basamaklarıyla çıkılmaktadır. İlyas Ağa Camii ve Yeni Cami'nde kadınlar mahfiline çıkış harim içerisinden kuzeydoğu köşede bulunan merdivenle sağlanmaktadır. Çeltikçi Camii'nde ise geçirdiği onarımlar sonrasında kadınlar mahfiline giriş dışarıya alınmıştır. Yapının geçirdiği son restorasyon esnasında kadınlar mahfili özgün durumuna geri getirilmeye çalışılmıştır. Kadınlar mahfiline çıkış harim mekânı içerisinden kuzeydoğu köşeden merdiven basamaklarıyla sağlanmaktadır. İlyas Ağa, Çeltikçi ve Yeni Camii'nde kadınlar mahfili ile harim mekânın ayrımı mahfilin güneyindeki ahşap korkuluklarla yapılmıştır. Ziya Bey Camii'nde kadınlar mahfili ile harim mekânının ayrımı mahfilin güneyinde ileriye taşırılmış ahşap kafeslerle sağlanmıştır. Mahfillerdeki balkonlar genellikle yarım daire formunda harime doğru çıkıntı yapmaktadırlar. İlyas Ağa Camii'nin kadınlar mahfilinin doğu ve batı köşelerindeki dikdörtgen şekilde balkon harime doğru çıkıntı yapmaktadır.

Kadınlar mahfillerinde ileriye doğru yarım daire şeklinde taşıntı yapan balkonlu çıkmalar, Aydın Ramazan Paşa Cami (1899 Onarım)³³⁷, Denizli Çalköy Köyü Camii (1800-1801)³³⁸, Denizli Bozkurt Baklan Kuyucak Köyü Camii (1814-1815)³³⁹, Bodrum

³³¹ Y. Çetin, *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami...*, s. 418.

³³² Y. Çetin, *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami...*, s. 418.

³³³ A. Arslan, *agt.*, s. 62.

³³⁴ Azize Ekmekci, *Muğla Cami ve Mescitleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2014, s. 196.

³³⁵ Cengiz Gürbıyık, "Turgutlu Irgılamaz Köyü Camii", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 3, Manisa 2016, s. 147-164.

³³⁶ S. Atasoy, *agt.*, s. 137.

³³⁷ A. Arslan, *agt.*, s. 62.

³³⁸ Ş. Çakmak, *agt.*, s. 55-61; Şakir Çakmak, "Çal-Kocaköy (Şalvan Köyü) Camii", *Çal Sempozyumu Bildirileri (01-03 Eylül 2006)*, Denizli 2007, s. 808-816.

³³⁹ Ş. Çakmak, *agt.*, s. 72-77.

Kızılhisarlı Mustafa Paşa Camii (1723-1724)³⁴⁰ ve Muğla Keyfoturağı Mescidi (1870)³⁴¹ camilerinde görülmektedir.

2.4.9. Minareler

Anadolu'da inşa edilen camilerin minareleri genellikle harimin kuzeybatı ya da kuzeydoğu ucunda yer almaktadır³⁴². Nadiren de olsa minarelerin güney cephe duvarında yer alan örneklerde bulunmaktadır³⁴³. Söke'de incelediğimiz dört caminin minaresi kuzeybatı köşede konumlandırılmıştır. Tek şerefeli olan minareler birbirlerine benzer özelliklere sahiptir. Minareler, kare³⁴⁴ ve sekizgen³⁴⁵ bir kaide üzerinde silindirik veya çokgen kesitli gövde şeklinde düzenlenmiştir. Şerefe altlıklarında çoğunlukla iç bükey ve dış bükey kavisli silmelere yer verilmiştir. Çeltikçi Camii'nin yenilenen minaresinin şerefe altlığında bitkisel motifli mukarnaslı düzenlemeler bulunmaktadır. Şerefe korkuluklarının bazı minarelerde taş bazılarında ise mermerdir. İlyas Ağa Camii ve Ziya Bey Camii minarelerinin şerefe korkulukları mermer, diğer yapıların minareleri ise tamamıyla kesme taştan yapılmıştır. Külâh bölümlerinde ise yoğun olarak kesme taş kullanıldığı gözlemlenmektedir. İlyas Ağa Camii kesme taşlı minaresinde dönemin modasını yansıtan süslemeler bulunmaktadır.

Anadolu'da inşa edilen klasik dönem cami minarelerinde şerefe altları mukarnaslı olarak düzenlediği bilinmektedir³⁴⁶. Söke'de bulunan camilerin şerefe altlarında iç bükey ve dış bükey silmelerle oluşturulmuştur. Bu tür uygulamaların Osmanlı Devleti'nin batılılaşma dönemi başlangıcı olarak kabul edilen XVIII. yüzyıldan itibaren, özellikle XIX. yüzyılda görülmeye başlandığı bilinir³⁴⁷.

Minarelere girişler kürsü yüzeyindeki kapı açıklıklarından sağlanmıştır. Bazı örneklerde ise minare girişleri yapıların kapalı son cemaat yerlerinin içerisinde kaldığı anlaşılmaktadır³⁴⁸. Minarelerin kapıları kürsünün kuzey ve doğu yüzeylerinde açılmıştır. İlyas Ağa Camii minaresine kuzey cephede yer alan "S" kıvrımlı kemerli kapı açıklığıyla

³⁴⁰ C. Gürbıyık, *agt.*, s. 164-181.

³⁴¹ A. Ekmekci, *agt.*, s. 217.

³⁴² S. Bayrakal, *age.*, s. 149.

³⁴³ Diyarbakır Ulu Camii minaresi güney cephe duvarında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz., Metin Sözen, *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği, İstanbul 1971.

³⁴⁴ Ziya Bey Camii ve Çeltikçi Camii kare kaidelidir.

³⁴⁵ İlyas Ağa ve Yen Camii'nin minaresi sekizgen kaidelidir.

³⁴⁶ Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri" *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul 1963, s. 48.

³⁴⁷ S. Bayrakal, *age.*, s. 150.

³⁴⁸ Hacı Ziya Bey Camii minare girişi kapalı son cemaat yerinden sağlanmaktadır.

çıkılmaktadır. Hacı Ziya Bey Camii, Çeltikçi Camii ve Yeni Camii minarelerine giriş, son cemaat yerinde kürsünün doğu cephesinden açılan kapıdan sağlanmaktadır.

Yapılarda bulunan minarelerden bazılarının camilerin ilk inşaatlarından olmayıp sonradan eklenmişler ve camilerden bağımsız kitabeleri bulunmaktadır³⁴⁹. Çeltikçi Camii minare kapısının üzerinde bulunan kitabede H. 1310 (1892-1893) tarihli iken harim mekânında yer alan kitabe ise H.1306 (1888-1889) tarihli dir. Harim mekânı ile minare arasındaki dört yıllık tarih farkının minarenin daha sonra yapıldığını ya da tamamlanmış olabileceğini aklımıza getirmektedir. Hacı Ziya Bey Camii'nde de benzer bir durum söz konusudur. Minarenin kapısının üzerinde H.1313 (1895) tarihiyle harim mekânında kubbe geçiş öğeleri yüzeyindeki kartuş yüzeyinde ise H.1312 (1894) tarihi yer alır. İki tarih arasındaki bir yıllık fark bu yapıda minarenin harim mekânından sonra tamamlanmış olduğunu göstermektedir. Bazı minarelerin gövdesinde taş bileziklerin olduğu dikkat çekmektedir. Yeni Camii, İlyas Ağa Camii ve Ziya Bey Camii'nin minare gövdelerinde taş bilezikler biri gövdenin altında diğeri ise şerefe altında bulunan iki taş bilezik bulunmaktadır.

2.4.10. Sofalar

Türklerin doğa ile olan ilişkisinin sonucunda ortaya çıkan sofa³⁵⁰ ev içerisinde odalar arasında bağlantıyı sağlayan ortak yaşam alanıdır³⁵¹. Söke evlerinin tamamında sofa görülmektedir. Sofa, Türk evinde bağımsız birer yaşama birimi olan odalar arasında bağlantı kurmasının yanında evde yaşayan ailenin ortak kullanım alanı özelliğini taşımaktadır³⁵². Türk evinin önemli özelliklerinden biriside içe dönük yaşam şekline uygun inşa edilmiş olmasıdır. Evin odalarında yaşayan bireyler hazırlandıktan sonra sofada bir araya gelirler³⁵³. Sofa, Türk evi plânlanmasında en önemli unsurlardan birisidir.³⁵⁴ Dolayısıyla sofanın konumuna göre Türk evi plân tipleri, sofasız, iç sofalı, dış sofalı, orta sofalı şeklinde sınıflandırılmıştır³⁵⁵. İncelediğimiz evlerden Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi ve Göktepe Evi iç sofalı plân tipinde yer alırken, Fatma Suat Ersoy Evi dış sofalı plân tipindedir. Sofaların genellikle güneybatı-kuzeydoğu

³⁴⁹ Hacı Ziya Bey Camii ve Çeltikçi Camii minarelerinin kitabeleri bulunmaktadır.

³⁵⁰ S. Hakkı Eldem, "Türk Evi", *Ülkü*, C. 2, S. 22, Ankara 1942, s. 10; O. C. Tuncer, *age.*, s. 53-59.

³⁵¹ S. H. Eldem, "agm.", s. 18; O. C. Tuncer, *age.*, s. 63.

³⁵² Önder Küçükerman-Şemsi Güner, *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, İstanbul 1995, s. 183; Erdem Aksoy, "Orta Mekân: Türk Sivil Mimarisinde Kuruluş Prensipleri," *Mimarlık ve Sanat*, S.VII-VIII, s. 39-92.

³⁵³ Haşim Karpuz, *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Ankara 1993, s. 4.

³⁵⁴ S. H. Eldem, *Türk Evi Plân Tipleri...*, s. 16.

³⁵⁵ S. H. Eldem, *Türk Evi Plân Tipleri...*, s. 16.

doğrultusunda konumlandırılmıştır. Zeminleri genellikle ahşap döşemeli sofaların ikinci katlarında cumba çıkma bulunur.

Dış sofalı plâna sahip evler, Ankara, Kütahya, Kula, Çorum, Trabzon, Safranbolu, Tire, Denizli, Uşak, Bursa gibi merkezlerde uygulanmıştır³⁵⁶. Bu plân tarzında inşa edilen evlere, Balkanlar, Arnavutluk, Kırım, Bosna Kosova ve Batı Trakya’da karşılaşılmaktadır³⁵⁷. İç sofalı evlere Anadolu’da soğuk iklim özelliklerine sahip bölgelerde daha sık rastlanmaktadır³⁵⁸.

2.4.11. Odalar

Geleneksel konut mimarisinde farklı işlevlere hizmet eden odalar bulunmamaktadır³⁵⁹. Odalar, yemek yeme, oturma ve yatma gibi eylemlerin yapılabileceği şekilde düzenlenmiş ve evli bir çifti barındıracak şekilde meydana getirilmiştir³⁶⁰. Bu düzenleme göçebelikten kalma bir özellik olup, göçebe yaşamındaki çadır Türk evinde odayı karşılamaktadır³⁶¹. Göçebe yaşantıda çadır içerisine değişik işlevler yüklenmiş ama sınırları belirli olmayan bölgeler varken odalarda ise bu birimler bölmelerle ayrılmıştır³⁶².

Söke’de bulunan evlerde odalar çeşitli şekilde kullanılırken, başoda genellikle misafirlerin ağırlandığı oda olarak kullanılmıştır. Geleneksel Türk konut mimarisinde başoda olarak adlandırılan bu odalar, Kütahya³⁶³, Kula³⁶⁴ ve Safranbolu’da³⁶⁵ bulunan evler kadar süslü değildir.

³⁵⁶ Halit Çal, “Tokat Evleri”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara 1987, s. 367-374; Rüstem Bozer, *Kula Evleri*, Ankara 1988, s. 50; Cengiz Bektaş, *Türk Evi*, İstanbul 1996, s. 101; Metin Sözen, *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul 2001, s. 192; Mahmut Akok, “Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. VI, Ankara 1965, s. 5-17.

³⁵⁷ Orhan Cezmi Tuncer, *Ankara Evleri*, Ankara 2002, s. 37; R. Kırıkçı, İ. Büyükçolak, *Bizim Evlerimiz*, İstanbul 1993, s.35; Ahmet Kuş-Feyzi Şimşek-İbrahim Dıvarcı, *Rumeli’de Osmanlı Mirası*, İstanbul 2007, s. 19, 53, 82, 155, 196.

³⁵⁸ Günsel Renda, *Mersin Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 56, 79, 105; Neşide Gençer, *age.*, s. 36, 46; Volkan Şenel, *Gümüşhane Evleri*, Gümüşhane Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002, s. 107, 108, 109, 110; Gazanfer İltar, *Giresun Evleri*, Giresun Valiliği Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğü, İstanbul 2016, s. 62; Lami Eser, *Kütahya Evleri*, İstanbul 1951 s. 69-71. N. Burhan Bilget, *Sivas Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 48; M. Ali Esmer, *age.*, s. 24; H. Çal, *agm.*, s. 374; Mükerrrem Kürüm, “Türk Ev Mimarisinde Tire Evleri”, *Ege Mimarlık Dergisi*, İzmir 1995, s. 56-59 (58).

³⁵⁹ R. Bozer, *Kula Evleri...*, s. 42.

³⁶⁰ S. H. Eldem, “17. Ve 18. Asırlarda Türk Odaları”, *Güzel Sanatlar*, S. 5, İstanbul 1944, s. 11; Doğan Kuban, *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul 1975, s. 197; O. Cezmi Tuncer, *age.*, s. 63.

³⁶¹ Doğan Kuban, *Türk “Hayatlı Evi*, İstanbul 1995, s. 47; Önder Küçükerman, *Kendi Mekân Arayışı İçinde Türk Evi*, İstanbul 1985, s. 63.

³⁶² R. Günay, *age.*, s. 46; Ö. Küçükerman, *age.*, s. 63.

³⁶³ L. Eser, *age.*, s. 69-71; Mustafa Beyazıt, *Hüseyin Dülger Evi...*, s. 191-203.

³⁶⁴ R. Bozer, *Kula Evleri...*, s. 25.

³⁶⁵ Reha Günay, *Türk Evi Geleneği ve Safranbolu Evleri*, İstanbul 1998, s. 45.

Türk evinde odalar sofaya ve sokağa açılan pencerelerle aydınlatılmış odada bulunan pencereler ne kadar fazla yöne açılırsa odanın kıymeti o kadar arttırmıştır³⁶⁶. Söke ilçe merkezinde bulunan konutların birinci ve ikinci katlarında, caddeye ya da manzaraya açılan çok sayıda büyük boyutlu pencereler görülmektedir.

Geleneksel Türk evi odalarında görülen seki üstü ve seki altı ayrımları, pabuçluk, bölümleri incelediğimiz evlerde bulunmamaktadır. Odaların ihtiva ettiği karakterlerini zaman içerisinde değişime uğramış ve sedirler yerini karyolalara bırakmış, yüklükler önemini XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kaybetmeye başlamıştır³⁶⁷. Söke evlerinde sedir yerinin koltuklara bırakırken, yüklükler ve dolaplar zamanla sökülüştür.

2.4.12. Dolap ve Yüklükler

Geleneksel Türk konut mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından olan yüklük ve dolaplar gündüzleri yatakların kaldırıldığı birimlerdir³⁶⁸. Oda içerisindeki yüklüklerin kuruluşları ya evin ilk yapım esnasında ayrılan niş içerisinde ya da daha sonradan duvarın önüne yapılmıştır. Türk evinde yüklük ve dolabın bulunmadığı oda neredeyse yok denecek kadar azdır³⁶⁹. Ahşap yüklükler dolap, gusülhane, raf ve musandıra gibi çeşitli unsurlarla bir arada yapılmıştır. İlçe merkezinde incelediğimiz evlerde yüklüklerinde dolap, gusülhane, musandıra bölümleriyle bir arada yapıldığı ve kapı açıklığının bulunduğu duvar boyunca uzandığı görülmektedir³⁷⁰. Kapı önünde yer alan yüklük dolapları aynı zamanda oda içerisindeki mahremiyeti sağlamak gibi bir amaç doğrultusunda da kullanılmıştır³⁷¹. Türk evinin zaman içerisinde geçirdiği değişim sonucunda yüklükler öneminin kaybetmiş ve sökülüştür³⁷². Söke’de özgünlüğünü koruyan yüklük dolap örnekleri, Göktepe Evi, Hacı Halil Paşa Evi ve Fatma Suat Orhon Evi’nde görülmektedir.

2.4.13. Ocaklar

Geleneksel Türk konut mimarisinde, ısınmak, yemek pişirmek gibi işlevler için ocaklar kullanılmıştır. Yangın tehlikesine karşı ocaklar taştan örülerek meydana

³⁶⁶ D. Kuban, *Türk “Hayatlı Evi...”, s. 108-110.*

³⁶⁷ S. Gülçin Bozkurt, “19.yy. da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2013, s. 61.

³⁶⁸ Doğan Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17. ve 19. Yüzyıllar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 116.

³⁶⁹ Rıfat Osman, *Edirne Evleri*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1976, s. 23-24.

³⁷⁰ R. Günay, *age.*, s. 42; R. Osman, *age.*, s. 24; D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi...”, s. 116.*

³⁷¹ R. Günay, *age.*, s. 42; D. Demirci, *age.*, s. 158-159.

³⁷² D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi...”, s. 117.*

getirilmiş ve duvar içerisinde yer almaktadır³⁷³. Oda içerisinde ocaklara genellikle pencere açıklığının bulunmadığı duvar yüzeyinde yer verilmiştir. Isınma ve yemek pişirme ihtiyacını karşılamak için basit kuruluşlu düzenlenen ocak nişlerinde tezyinatına da yer verilmiştir. Taştan yapılan ocak nişleri dışarıya hafif çıkıntı yapar ve yuvarlak kemerli açıklığa sahiptir. Hacı Halil Paşa Evi'nde odaları ısıtmak için ocaklarda madeni mangallar kullanılmıştır.

2.4.14. Cephe Düzeni

İncelediğimiz camilerin cephe düzenlemelerin simetrik bir düzenleme görülmektedir. Camilerin son cemaat yerlerindeki cepheleri diğer cephelerden daha özenli yapılmıştır. Hacı Ziya Bey Camii üç cephesinde birbirine benzer düzenlemeye olup, kuzey cephesinde yoğun bezeme görülmektedir. Cephe düzenlemesi bakımında, İzmir Kestane Pazarı Camii (1667)³⁷⁴, İzmir Salepçioğlu Camii (1895-1906)³⁷⁵ ve İzmir Eşref Paşa Camii (1897)³⁷⁶ gibi yapılarla benzerlik göstermektedir. Hacı İlyas Ağa Camii cephelerine barok üslubunda dalgalı saçakları hâkimdir. Çeltikçi ve Yeni Camii yapılarında cephelerin simetrik şekilde düzenlendiği, güney ve batı cephelerin taş kapalı olduğu görülmektedir.

Söke'de incelediğimiz evleri sade görünümlü olsa da sokağa bakan cepheleri dikkat çekmektedir. Evlerin sokak tarafındaki duvarları, sokağa paralel uzanır ve duvar aynı zamanda bahçe duvarının devamı niteliğinde olduğundan evi ile sokağı birbirinden ayırır. Türk evinde önemli bir yeri olan ev içi mahremiyetinin evlerin zemin katlarında pencere açıklıklarına az yer verilmiştir³⁷⁷. İncelediğimiz evlerden bazılarının sadece sokağa açılan cepheleri bulunurken bazılarının ise hem sokağa hem de bahçeye açılan cephe düzenlemeleri vardır³⁷⁸. İncelediğimiz evlerden Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi ve Göktepe Ev'lerinin cepheleri, "orta hollü iki katlı cumba girişle aynı ekseninde simetrik sekiz pencere tip" düzenindedir³⁷⁹. Benzer düzenlemeye sahip evlere, İzmir, Buca, Uşak, Kula, Kütahya gibi yerlerde görülmektedir³⁸⁰.

³⁷³ D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi...*, s. 125; R. Osman, *age.*, s. 16-17.

³⁷⁴ İ. K. Ersoy, *Dinsel Yapılar Mimarisi...*, s. 119.

³⁷⁵ İnci Kuyulu, *Salepçioğlu Ailesinin...*, levha XX, resim 7-8.

³⁷⁶ İ. K. Ersoy, *Dinsel Yapılar Mimarisi...*, s. 105.

³⁷⁷ M. Ali Esmer, *age.*, s. 40-41.

³⁷⁸ Fatma Suat Orhon Evi ve Kocaöner Evi cepheleri sadece sokağa açılırken, Hacı Halil Paşa Evi ve Göktepe Evi hem sokağa hem de bahçeye açılan cepheleri bulunmaktadır.

³⁷⁹ Hasan Uçar-Aygül Uçar, "İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi", *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXII, S. 2, İzmir 2013, s. 119-147 (138).

³⁸⁰ Mesut Evren, *Türk Evinde Çıkma*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1959; Feyyaz Erpi, *Buca'da Konut Mimarisi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara 1987; Y. Tosun, *Milli Mimarimizde...*, s. 31; M. Akok,

Tez kapsamında incelenen okul binası cephe düzenlemesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde inşa edilen yapılar iki kat halinde düzenlenmiş cepheleri, kapı çıkmaları, silmeler, köşe taşları, pencere söveleriyle vurgulanmıştır. Ön cephe diğer cephelere göre daha özenli düzenlenmiş her türlü mimari ve süsleme detaylara sahiptir. Jaletepe İlkokulu'nun ön cephe aksında yer alan kapıların önüne yerleştirilen iki yönlü merdivenlerle girişin önemi vurgulanmıştır. Cephelerde dikkat çeken diğer düzenleme silmeler ve köşe taşlarıyla yatay ve düşey hatlı bölünmesidir. Cephelerin kat ayrımları, yatay düzlemde cepheyi dört yönden çevreleyen silmelerle yapılmıştır. Köşelerde yer alan şaşırtmalı taşlarla meydana getirilmiş düzenlemelere Osmanlı geç döneminde ve Cumhuriyet dönemlerinde inşa edilen sivil ve resmi yapılarda bolca kullanılmıştır. Uşak Hastanesi, Milas İlk Kız Mektebi, Kütahya Vali Konağı gibi pek çok yapılarda köşe taşları kullanılmıştır. Jaletepe İlkokulu, tek bölüm ve girişli olup benzer düzenlemeler Aydın Lisesi, Aydın İdadi Mektebi, Kuşadası Mahmut Esat Bozkurt İlköğretim Okulu ve Yenipazar Merkez İlköğretim Okullarında görülmektedir³⁸¹.

İncelediğimiz ticaret yapılarındaki cephe düzenlemeleri caddeye bakan yerlerde önem kazanmıştır. Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı'nın güney ve kuzey cepheleri sokağa bakmaktadır. Sokağa bakan cepheler basit kuruluşlu olup her iki cephe yüzeyi kitabe ile vurgulanmıştır. Fuat Ersoy Dükkânı ve Yıldız Toyran Dükkânı cepheleri üçgen alınlıklı düzenlenmiştir. Cephelerde figürlü süsleme, hilal ve yıldız motifleri görülmektedir. Benzer ticaret yapılarına, Tire, Uşak, Muğla, İzmir gibi merkezlerde görülmektedir³⁸².

2.4.15. Tavanlar

Geleneksel Türk konut mimarisinde tavanların göze hitap etmesi bakımından süslemenin en yoğun görüldüğü tavanlar, konut mimarisinde önemli mekân öğelerinden birisidir³⁸³. Türk evinde oda içerisinde kesintisiz olarak görülebilen tavan olduğu için evlerde tavanı örtü olarak kabul edilmiş ve bu yüzden zengin süslemelere sahiptir. Konutu yaptıran banilerin ekonomik durumu ve toplumsal statüsü tavanların yapılmasında etkili

Kütahya ve Uşak Şehirlerinin..., s. 5-17; Cengiz Bektaş, *Manisa Evleri*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, İzmir 2009.

³⁸¹ M. Yılmaz, *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları...*, s. 251-252.

³⁸² Detaylı bilgi için bkz., Bozkurt Ersoy, *İzmir Hanları*, Ankara 1991; Müge Satı, *Muğla Ticaret Yapıları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2013; Filiz Gürboğa, *Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1999.

³⁸³ Tahsin Öz, "Tavanlarımız" *Güzel Sanatlar*, S. 5, Ankara 1944, s. 30; Ö. Küçükerman-Ş. Güner, *age.*, s. 123-134.

olmuştur³⁸⁴. Tavanlar oda içerisinde baninin isteği, ekonomik durumu, ustanın becerisi ve odanı konumuna göre çeşitli şekillerde meydana getirilmiştir. Geleneksel konut mimarisinde görülen başodaların tavanlarında genellikle ahşap çökertme tavan uygulaması görülmektedir.³⁸⁵

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz evlerinde başoda tavanlarında ahşap üzerine alçı sıvayla düzenlenmiştir. Evlerdeki diğer odalarında bulunan tavanlar, ahşap çıtalarla oluşturulmuş düz tavan şeklindedir. Benzer tavan uygulamalarına geleneksel konut mimarisinde yaygın olarak görülmektedir³⁸⁶. Konut mimarisinde Barok karakterli iç bükey ve dış bükey kavisli profilli düzenlenmiş tavanlar, XVIII. yüzyılda başkentte ortaya çıkmış ve XIX. yüzyılda taşrada uygulanmaya başlamıştır³⁸⁷.

2.4.16. Merdivenler

Avlu içerisinde subasman üzerinde inşa edilen camilerin son cemaat yerlerine merdiven basamaklarıyla geçilmektedir. İlyas Ağa Camii'nin son cemaat yerine çıkış sağlayan yarım daire formlu merdiven basamakları yer almaktadır. Camilerin içerisinde bulunan kadınlar mahfiline çıkışlar ahşap basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır.

Merdivenler, evlerde katlar arasında geçiş sağlamak için kullanılmış ve genellikle sofalarda yer almaktadır. İncelediğimiz evlerden Göktepe Evi'nde özgün durumunu koruyan merdiven basamağı ve babası vardır.

2.4.17. Cumba ve Çıkmalar

İncelediğimiz evlerden Fatma Suat Orhon Evi dışındaki örneklerde cumba çıkma yer almaktadır. Evlerin caddelerine ve bahçelerine bakan cephelerinde cumba uygulaması bulunmaktadır. Cumbalar 0.80x1.20 m. ölçülerinde düzenlenmiştir. Hacı Halil Paşa Evi'nde cumba sadece sokağa bakan cephede yer alırken, Göktepe ve Kocaöner Evlerinde ise hem sokağa bakan cephede hem de bahçeye bakan cephede cumba çıkma görülmektedir. Cumba çıkma sokak görünümünü etkilemesinin yanı sıra, evde

³⁸⁴ Ö. Küçükerman, Ş. Güner, *age.*, s. 183.

³⁸⁵ Kasım İnce, "Çavdarhisar (Aizanoi)'daki Türk Dönemi Konut Mimarisindeki Ahşap Tavan Göbekleri", *Aizanoi II*, Elif Özer Ed., Bilgin Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2016, s. 323-348; Mustafa Beyazıt, "Hüseyin Dülger Evi", *Aizanoi I*, Elif Özer Ed., Ankara 2013, s. 191-203; Lami Eseri *Kütahya Evleri*, İstanbul 1951; Leman Tomsu, *Bursa Evleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1950.

³⁸⁶ Kemal Yıldırım-M. Lütfi Hidayetoğlu, "Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin Ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*, 16-18 Kasım, İzmir 2006, s. 332-341 (333); Aysun Özköse, *Ahşap Kültürü Anadolu'nun Ahşap Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001; Volkan Şenel, *Gümüşhane Evleri*, Gümüşhane Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2002.

³⁸⁷ D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi...*, s. 118.

yaşayanların dışarıyla ilişkisini sağlayan mimari unsurlardır³⁸⁸. Genellikle manzaraya hâkim olan oda veya sofayla bağlantılı olan cumbalar, incelediğimiz evlerde sofalarda yer almaktadır. Cumbalar demir eli böğründeler tarafından taşınmaktadır.

2.4.18. Avlu ve Bahçeler

İncelediğimiz camilerin etrafındaki yapılardan ve sokakta sınırlarını belirleyen bir avlu duvarıyla çevrelendiği görülmektedir.

Geleneksel konut mimarisinin oluşumunda avlu ve bahçe düzenlemesi önemli bir yere sahiptir. İncelediğimiz evler yaklaşık iki metre yüksekliğinde bahçe duvarıyla çevrenmiştir. Avlu ve bahçe düzenlemesi Anadolu konut mimarisinde mahremiyet kavramının tezahürü sonucunda ortaya çıkan bir uygulamadır³⁸⁹. Söke ilçesinde neredeyse her aile çiftçilikle uğraştığı için tarlası, bağı ve bahçesi bulunmaktadır. Bahçe içerisinde kuyu, hela gibi elemanlara yer verilmiştir. Bazı örneklerde samanlık, ahır ve arabalık gibi birimler evlerin avlularındadır. Söke’de incelediğimiz evler bahçe içerisine alınarak etrafındaki yapılar ve sokakla izole edilmiştir. Bahçe ve avlu düzenlemesi geleneksel konut mimarisinde evlerin önemli bir parçası olmuş ve evde yaşayan kadınların gündelik işlerini yaptığı kışlık yiyeceklerin hazırlandığı alandır³⁹⁰. Anadolu’nun neredeyse her bölgesinde evlerin avlu içerisinde yapılması mahremiyet kavramıyla doğrudan ilişkilidir³⁹¹.

2.5. Süsleme

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz camilerin, dışarıdan bakıldığında son cemaat yerlerinde, kapı ve pencere düzenlemelerinde süslemelerin yoğunlaştığı görülürken, özellikle camilerin iç mekânlarında zengin alçı ve taş süslemelere rastlamak mümkündür. Konut mimarisinde süsleme, evlerin tavanlarında yoğunlaştığı görülmektedir. İnşa tarihi birbirine yakın olan farklı türdeki yapılarda benzer süsleme programların olduğu yapılara da rastlanılmıştır. Hacı Ziya Bey Camii kubbe karnında yer alan daire formundaki süsleme kartuşunun benzeri Hacı Halil Paşa Evi’nde de karşımıza çıkmaktadır. Hamam

³⁸⁸ Yusuf Çetin, “Geleneksel Türk Evinde Cumba”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XV, İzmir 2006, s. 20-21; Seyfi Başkan, “Geleneksel Türk Evi Mekân Organizasyonunda Cumba”, *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1990, s. 41-42.

³⁸⁹ V. İmamoğlu, *age.*, s. 35; Y. Tosun, *agm.*, s. 19,86; Seyit Yıldırım, “Ermenek’te Bir Ev”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XIX, Ankara 1991, s. 53-72; Haşim Karpuz, *Türk İslam Mesken Mimarisinde...*, s. 4; D. Kuban, *Türk Ev Geleneği Üzerine...*, s. 228; Zahide Akkoyunlu, *Geleneksel Urfa Evleri Genel Özellikleri*, Ankara 1989, s. 123.

³⁹⁰ O. Cezmi Tuncer, “Mimaride Türk Milli Üslûbu İlkeleri”, *Mimaride Türk Milli Üslûbu Semineri*, İstanbul 1984, s. 66.

³⁹¹ D. Kuban, *Türk Ev Geleneği Üzerine...*, s. 156; Necibe Çakıroğlu, *Kayseri Evleri*, Pulhan Matbaası, İstanbul 1952, s. 54-59; D. Kuban, *Türk Ahşap Konut Mimarisi...*, s. 171-175.

yapısının daha çok işlevsel özelliği ön plânda olduğu için süsleme bakımından oldukça sade düzenleme gösterir. İlkokul yapısında ise dönemin modasına özgün olarak hilal ve yıldız motifinin kullanıldığı görülmektedir. Ticaret yapıları da işlevsel olarak ön plânda olsa da Fuat Ersoy Dükkânında karşılıklı olarak yerleştirilmiş iki kuş figürü görülmektedir.

2.5.1. Ahşap Süsleme

İncelediğimiz camilerde ahşap süsleme örneklerini kapı, mahfil korkulukları ve tavanlarında görmekteyiz. Camilerin kapıları genellikle sade bırakılmışken, Hacı İlyas Ağa Camii'nin ahşap taklit künde-kâri tekniğinde yapılmış kapı kanatları güzel örneklerden biridir. Ahşap kapı kanatları yüzeyinde geometrik desenler içerisinde bitkisel motiflere yer verilmiştir. Kapı binisi yüzeyinde balık pulu desenli süslemeler bulunur. Taklit künde-kâri tekniğinde yapılan kapı kanatları, Koçarlı Cihanoğlu Camii (1834-1835)³⁹² kapı kanatlarıyla birbirlerinin aynısı denilebilecek kadar yakın benzerlik göstermektedir. Hem ahşap yapım tekniği hem de süsleme tekniği olan künde-kâri tekniğinin³⁹³ Türk sanatında bolca örnekleri görülmektedir. Ahşap süslemenin uygulandığı bir diğer bölüm ise mahfil tavanları ve harim mekânı ile mahfili ayıran korkuluklardır. Genellikle harim tavanında görülen ahşap süslemeler, ahşap çıtaların bir araya getirilerek bir kompozisyon oluşturacak şekilde düz tavan şeklinde düzenlenmiştir.

Konut mimarisinde ahşap süsleme genellikle tavanlarda, kapılarda ve merdiven babalarında görülmektedir. İncelediğimiz konutlardan Hacı Halil Paşa Evi'nde başoda dışında kalan odaların tamamında ahşap tavan uygulaması görülmektedir. Ahşap çıtakâri tekniğinde yapılan tavanların geometrik formlu yüzeyleri bulunmaktadır.

2.5.2. Taş Süsleme

Söke ilçe merkezinde bulunan camilerden iki örnekte³⁹⁴ taş süsleme görülmektedir. Çeltikçi Camii, minare kapısının daire formlu kemerli açıklığın kemer kilit taşı yüzeyinde akantus yaprağı bezemesi yer almaktadır. Minare kapısının üzerinde yer alan düşey dikdörtgen formdaki kitabe kartuşunun dört köşesinde palmet motifleri bulunmaktadır. Taş süsleme yoğun olarak Hacı Ziya Bey Camii'nde kullanılmıştır. Yapının iç ve dış cephesinde dönemin süsleme anlayışında "S" "C" kıvrımları, akantus

³⁹² M. Sözen vd., *age.*, s. 750.

³⁹³ Gönül Öney, "Anadolu Selçuklu Ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri" *Sanat Tarihi Yıllığı III.*, İstanbul 1970, s. 141-142.

³⁹⁴ İlyas Ağa Camii, Çeltikçi Camii ve Hacı Ziya Bey Camii.

yaprakları, hilal ve yıldız motifleriyle bezemelidir. Harim mekânının beden duvarlarında yer alan ikiz pencereler ve kubbe geçiş öğelerindeki elips formundaki pencerelerin kilit taşlarında akantus yaprağı motifi görülmektedir. Akantus yaprakları, kıvrım dallar, lale motifleri, “S” “C” kıvrımları, volütler, vazo içerisinde çiçekler ve meyve kâseleri bu dönemde bolca kullanılan süsleme unsurlarıdır. Benzer süslemelere, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, batılılaşma etkileriyle başta İstanbul olmak üzere Anadolu’daki pek çok dini ve sivil yapıda görülür. Aydın Cihanoğlu Camii (1756)³⁹⁵, İzmir Başdurak Camii (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)³⁹⁶, Koçarlı Cihanoğlu Camii Şadırvanı (1834-35), İzmir Salepçioğlu Camii (1895-1906)³⁹⁷ gibi örneklerde batılılaşma dönemine özgü bu tip süslemelere rastlamak mümkündür.

Hacı İlyas Ağa Camii minberinin yüzeyinde bir kompozisyon halinde yapılan cami tasviri yer almaktadır. Benzer örneklere il sınırları içerisinde Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (1834-1835)³⁹⁸, minber köşkünün kemer köşeliklerinde ve avlusunda bulunan şadırvan yüzeyinde yer almaktadır. Cami tasviri Batı Anadolu’da yaygın olarak; mezar taşlarında, su yapılarında ve minberlerde kullanım alanı bulmuştur³⁹⁹. İzmir Çakaloğlu Han’a sonradan eklenen Gazanferzâde Çeşmesi (1805)⁴⁰⁰, İzmir Dönertaş Sebili (1814)⁴⁰¹ gibi su yapılarında görülen örneklerdir. İzmir Hisar Camii (XVI. yüzyıl sonları) minber yan aynalığı ajur tekniğinde yapılan merdiven korkuluk yüzeyinde doğu ve batı yönde birbirinden farklı ve köşk bölümünde ise şehir kompozisyonu içerisinde cami tasviri vardır⁴⁰². Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii (1834-1835) haziresinde bulunan mezar taşlarının yüzeyinde cami tasvirine yer verilmiştir⁴⁰³. Minber köşkünün doğu yüzeyindeki perde motifine özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren resim sanatında

³⁹⁵ M. Sözen- vd., *age.*, s. 291, resim: 668.

³⁹⁶ Lale Bulut, “İzmir Camilerinde Alçı Süsleme”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C.VII, İzmir 1996, resim: 11.

³⁹⁷ İnci Kuyulu, *Salepçioğlu...*, levha XX, resim 7-8.

³⁹⁸ R. Arık, *age.*, s. 107, resim: 89.

³⁹⁹ Batı Anadolu’da cami tasvirli mezar taşları hakkında detaylı bilgi ve resim için bkz., Gül Tunçel, *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara 1989; Ertan Daş, “Foça Mezarlığındaki Tasvirli Mezar Taşları”, *Geçmişten Günümüze Foça, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 23- 24-25 Ağustos 1996*, Ankara 1997, s. 61-69; E. Daş, “Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. VIII, İzmir 1996, s. 21-32.

⁴⁰⁰ G. Tunçel, *age.*, s. 244, resim: 258.

⁴⁰¹ G. Tunçel, *age.*, s. 245, resim: 258.

⁴⁰² Sedat Bayrakal, “İzmir Minberleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S.XII/2, İzmir 2004, s. 40, resim: 5.

⁴⁰³ Detaylı bilgi için bkz. Abdülhalim Varol, *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2015.

görülmele birlikte bu motif mezar taşlarında da oldukça geniş bir kullanım alanı görmüştür⁴⁰⁴.

İlyas Ağa Camii minber yüzeyinde görülen meyve tasvirleri kullanımı cennet kavramıyla ilişkilendirilmiştir⁴⁰⁵. Benzer tasvirlerle, İzmir Hisar Camii (XVI. yüzyıl sonları)⁴⁰⁶, Aydın Cihanoğlu Camii (1756-1757)⁴⁰⁷ minberinin köşk kemer köşeliklerinde, köşk kasnağında ve özellikle Batı Anadolu'daki mezar taşlarında rastlanmaktadır⁴⁰⁸.

Fuat Ersoy Dükkânında cephede karşılıklı olarak yerleştirilmiş kuş figürlerine yer verilmiştir. Tavus kuşu figürü, sultanlara ve hükümdarlara taç giyme törenlerini gösteren sahnelerde, soyluluk, asalet, aristokrasinin simgesi ve hükümdarlık işareti sayılmıştır⁴⁰⁹. Doğu uygarlıklarında hükümdar tahtlarında oldukça bol kullanılan bir imgedir⁴¹⁰. Selçuklu seramiklerinde de tavus kuşu ile taht ilişkisini gösteren örnekler bulunmaktadır⁴¹¹. Selçukluların, Bizans ve İran sanatında cennet sembolü olan tavus kuşunun, bulunduğu yeri cennete çevireceğine inanıldığı için İran'da tüylerinin iktidarı simgelemesi Anadolu Selçuklularında tavus kuşu figürünün kullanılmasında etkili olduğunu Bizans ve İran kültürünün devamı olarak düşünülmektedir⁴¹². Fuat Ersoy Dükkânında bulunan tavus kuşu figürü daha çok Osmanlı Devleti'nin son döneminde görülen batılılaşma dönemi etkisidir. Dönem içerisinde gezici ustaların elinden çıktığını düşündüğümüz sahnede yer alan karşılıklı iki tavus kuşu bulunduğu yapıyla birlikte düşünüldüğünde bereketi ve bolluğu simgelediği söylenebilir.

2.5.3. Alçı Süsleme

Selçuklu ve Erken Osmanlı döneminde kullanılan alçı malzemeli süsleme örneklerine özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıldan itibaren tekrar karşımıza çıkmaktadır. Kolay işlenebilen bir malzeme olmasıyla hem dini mimaride hem de sivil mimari örneklerinde sıklıkla kullanım alanı bulmuştur. Özellikle İzmir Limanı aracılığıyla

⁴⁰⁴ Halit Çal, "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, S. 30, Ankara 2007, s. 311.

⁴⁰⁵ Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 3/5, Ankara 2008, s. 35-36.

⁴⁰⁶ S. Bayrakal, *agm.*, s. 23.

⁴⁰⁷ A. Arslan, *agt.*, s. 33.

⁴⁰⁸ G. Tunçel, *age.*, s. 243, resim: 258.

⁴⁰⁹ Yıldırım Özbek, "The Peacock Figure And Its Iconography In Medieval Anatolian Turkish Art", 10th International Congress of Turkish Art, İsviçre, "17-23 September 1995", p. 537-546.

⁴¹⁰ Simge Özer Pınarbaşı, *Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 58.

⁴¹¹ S. Ö. Pınarbaşı, *age.*, s. 83.

⁴¹² Rüçhan Arık, *Kubadabad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 94.

yabancı sanatçılar tarafından Batı Anadolu’da alçı kullanımı yaygındır⁴¹³. Bu dönemde karşımıza çıkan “S” ve “C” kıvrımları İzmir’deki camilerde de sıklıkla kullanım alanı bulmuştur⁴¹⁴. Buna benzer uygulamaların Aydın civarında da şimdilik isimlerini bilemediğimiz gezici ustalar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır.

İlçede alçı uygulamasını mihraplarda, pencere kemer kilit taşında, madalyonları ve pencereleri çevreleyen silmelerde görmekteyiz. Hacı Ziya Bey Camii mihrabının iki kenarında yer alan yivli sütunların korint düzeninde başlıkları, kavsara kemeri, alınlık kısmındaki bitkisel bezemeler, perde motifi ve tepelik kısmı alçı süslemeler bakımında özgün bir örnektir. Yeni Camii mihrap nişini sınırlayan plasterlerin akantus yapraklı sütun başlıkları alçı süslemenin güzel örneklerindedir. Camilerin tezyinatı hakkındaki en iyi fikri mihrap nişi vermektedir. Mihrap nişinde yer alan süslemeler dönemin özelliklerini taşımakta ve ikonografik anlamlarda içermektedir. Batı kökenli olan “perde motifi” duvar resimlerinde XIX. yüzyılın başlarından itibaren, barok-rokoko ve ampir karakterli süsleme unsurlarıyla bir arada ele alınmıştır⁴¹⁵. Perde motifi, duvar resimlerinin çevreleyen kartuş şeklinde, kubbelerde, pandantif yüzeylerinde, mihraplarda ve minberlerde kullanılmıştır⁴¹⁶. Oldukça yaygın kullanım alanı bulan asılı durumda iki yana açılmış perde motifi pek çok örnekte görülmektedir. Mihrap nişinde alçı perde motifi, İzmir’de Kemeraltı Camii (1671)⁴¹⁷, İzmir Hisar Camii (XVI. yüzyıl sonları)⁴¹⁸, İzmir Başdurak Camii (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)⁴¹⁹, İzmir Kemalpaşa Çarşı Cami (1889-1890)⁴²⁰, Aydın Ramazan Paşa Cami (1899 Onarım)⁴²¹, Balıkesir Burhaniye Koca Camii (1890)⁴²² ve Muğla Şeyh Camii⁴²³ gibi örneklerde karşımıza çıkmaktadır.

İlyas Ağa Camii mükebbire yüzeyinde ve Hacı Ziya Bey Camii son cemaat yerinin tavanında görülen altı kollu yıldız (Mühr-i Süleyman/ altı köşeli yıldız), kuvvetin,

⁴¹³ L. Bulut, *agm.*, s. 1-10.

⁴¹⁴ L. Bulut, *agm.*, s. 3-6.

⁴¹⁵ Elif Gürsoy, “Uşak’ta Perde Motifli Mihraplar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10, 2015 s. 146-157.

⁴¹⁶ Oktay Hatipoğlu, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem işi Tezyinatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2007, s. 169-170.

⁴¹⁷ S. Bayrakal, *agm.*, s. 25.

⁴¹⁸ S. Bayrakal, *agm.*, s. 21.

⁴¹⁹ L. Bulut, *agm.*, s. 3-8.

⁴²⁰ R. Hüseyin Ünal, “Yukarı Kızılca Halil Ağa Camii” *Sanat Tarihi Dergisi*, S. VII, İzmir 1994, s. 211-225.

⁴²¹ A. Arslan, *agt.*, s. 62.

⁴²² Ö. Mehmet İrkin, *agt.*, s. 28.

⁴²³ Azize Ekmekci, *agt.*, s. 36.

kudretin, kâinatın ve Tanrı'nın işareti olarak kabul edilmektedir⁴²⁴. Altı kollu yıldız motifinin kökeni Hz. Süleyman öncesine dayandırılmakta ve çarkifelek, güneş kursu gibi kullanıldığı düşünülmektedir⁴²⁵. İslam mimarisinde Kubbettü's Sahra (691), Anadolu Selçuklu, Diyarbakır Ulu Cami (1124), Malatya Ulu Camii (XIII. Yüzyılın ikinci çeyreği) gibi çoğu eserlerde karşımıza çıkmaktadır⁴²⁶.

İlyas Ağa Camii kubbe kasnağında yer alan pencerelerde renkli revzenlerle süslenmiş alçı şebekeler yer almaktadır. Kolay işlenebilen yumuşak bir malzeme olması nedeniyle alçı birçok yapıda süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Uşak Kurşunlu Camii (XVI. yüzyıl)⁴²⁷, Aydın Cihanoğlu Camii (1756)⁴²⁸, İzmir Hisar Camii (XVI. yüzyıl sonları)⁴²⁹, İzmir Başdurak Camii (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)⁴³⁰, Akhisar Ulu Cami (XV. yüzyıl sonları)⁴³¹ ve İzmir Salepçioğlu Camii (1897-1907)⁴³² Ege bölgesinde alçı süslemenin görüldüğü bazı yapılardır.

2.5.4. Madenî Süsleme

Hacı Ziya Bey Camii kapı kanatları yüzeyinde dekoratif metal plakalarla oluşturulmuş geometrik ve bitkisel süsleme unsurları yanı sıra hilal ve yıldız motifi görülmektedir. İki kanatlı yapılan harim kapısının üzerinde dönemin bezeme anlayışını yansıtan geometrik, bitkisel, hilal ve yıldız süslemelerine yer verilmiştir.

Konutlarda demir kullanımı kapı ve pencere ve cumba çıkma konsollarında görülmektedir. Göktepe Evi'nin demir kapısı yüzeyinde bitkisel, geometrik, hilal ve yıldız motifleriyle bezelidir. Ayrıca cumba çıkmalarını taşıyan demir konsollar geometrik süslemelidir.

⁴²⁴ İdil Türel, *Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız Mühr-i Yıldız*, İstanbul 2011, s. 133-134.

⁴²⁵ Sadi Bayram, "Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1993, s. 61-72 (63).

⁴²⁶ Nusret Çam, "Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", *Prof. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Araştırmaları Merkezi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1993, s. 207-230 (212), Resim 1, 15, 16; İ. Türel, *age.*, s. 114-123.

⁴²⁷ K. İnce, *Uşakta Türk Mimarisi...*, resim 7c.

⁴²⁸ M. Sözen-vd., *age.*, s. 297, resim 668-669.

⁴²⁹ M. Sözen-vd., *age.*, s. 308, resim 701.

⁴³⁰ L. Bulut, *agm.*, s. 5.

⁴³¹ Hacer Sibel Çetinkaya, "Akhisar Ulu Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIV/1, İzmir 2005, s. 45-60.

⁴³² İ. Kuyulu, *Salepçioğlu...*, Levha XX, resim 7-8.

2.5.5. Kalem İşi Süsleme

İncelediğimiz yapılarda kalem işi süslemeler sadece harim mekânının içerisinde yazı kartuşlarında görülmektedir. Özellikle Hacı Ziya Bey Cami'ndeki yazı kartuşları yüzeyinde bitkisel süsleme, hilal ve yıldız motiflerine yer verilmiştir.

3.6. Yazı

Mimaride kullanılan yazıların içerik olarak, “âyet-i kerîmeler, hadis-i şerifler, sanatçı isimleri, esmâ-i hüsnâ ve çâryâr-ı güzîn levhaları, dualar, Aşere-i Mübeşşere ve mimari yapıyla ilgili bilgiler şeklindedir⁴³³. Söke ilçe merkezinde incelediğimiz camilerdeki yazılarda benzer bilgiler içermektedir. İncelediğimiz yapılardaki kitabeler, inşa tarihiyle ilgili bilgiler verirken, kartuş içerisinde yer alan diğer yazılar ise dini içerikli dua, hadis-i şerif, çâryâr-ı güzîn isimleri gibi ifadeler içermektedir.

Kataloğumuzda bulunan yapıların çoğunun inşa kitabesi bulunmaktadır. Kitabelerin içeriğinde, yapının banisi, inşa tarihi, yapının inşa aşaması hakkında bilgi vermektedir. İncelediğimiz yapılardan sadece Hacı İlyas Ağa Camii kitabesinde tarih hem Osmanlıca rakamlarla hem de ebced ile düşülmüştür. Yeni Cami'de tarih sadece minare kürsüsünde Latin harfleriyle yazılıdır. Tespit ettiğimiz yapılarda hem Latin harfleriyle hem de Osmanlıca harflerle yazılmış tarih veren kitabeler bulunmaktadır. Hacı Ziya Bey Camii'nde Latin harfleriyle M. 1895 tarihi düşülürken aynı zamanda Osmanlıca harflerle H.1313 tarihinin de düşüldüğü görülmektedir. Aynı yapıda farklı yazı türünde kitabelerin bulunduğu örneklerde vardır. Çeltikçi Camii harim mekânında yer alan kitabe sülüs yazı tipindeyken minare kapısı üzerindeki kapı ta'lik yazı tipinde yapılmıştır. Bu durum kitabelerin tek elden çıkmadığını ve farklı zamanlarda yapılmış olabileceğini göstermektedir.

İncelediğimiz sivil mimari konutlarının kapı açıklıklarının üzerinde kitabe kartuşlarına yer verilmiştir. Hacı Halil Paşa Evi kitabesinde H. 1316 inşa tarihi yer alırken, Göktepe Evi'nde H. 1326-1328 tarih aralığı verilmiştir. Göktepe Evi'nde verilen tarih aralığı yapının inşasının iki yıl sürdüğünü göstermektedir.

Kitabelerin içerik bakımından sadece tarih ve bani hakkında bilgiler vermediğinden dini içerikli yazılarında yer aldığından söz etmiştik. Baninin makamı ve toplumsal statüsü ne olursa olsun inancından dolayı yaratıcısına dua, yakarış ve kulluk

⁴³³ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 472.

etme ve af dilemeye ihtiyaç duyduğu için inşa ettirdiği yapılarda bu tür yazılara yer verilmiştir⁴³⁴. Hacı Ziya Bey Camii, harim mekânının mihrap, minber, pencere kilit taşı yüzeyinde ve kubbe geçiş ögelerinde yer alan kartuşlarda, âyet-i kerîmeler, hadis-i şerifler, dualar, sanatçı isimleri ve esmâ-i hüsnâ levhaları yer almaktadır. Yazı bakımından en çok örneğin görüldüğü yapı olan Hacı Ziya Bey Camii'nde kartuşlarda cennetle müjdelenen on sahâbi isimleri de yer almaktadır. Kataloğumuz da incelediğimiz, İlyas Ağa Camii, Yeni Camii, Çeltikçi Camii ve Hacı Ziya Bey Camii harim mekânlarında Allah, Muhammed lafızları, dört halife ve Hasan-Hüseyin (çâryâr-ı güzîn) isimlerinin yer aldığı levhalarda vardır.

2.7. Malzeme ve Teknik

Söke ilçe merkezinde incelediğimiz yapılarda inşa malzemesi olarak; moloz taş, kesme taş, mermer, ahşap, demir, alçı ve kiremit kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.7.1. Taş Malzeme

Camilerden bazılarının sıvalı ve boyalı olmalarından dolayı inşa malzemelerini tespit etmemizi güçleştirmiştir. Fakat Söke'de yapılan camilerde genel olarak taş malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Taş malzeme daha çok yapıların beden duvarlarında, pencere, kapı sövelerinde ve minarelerde kullanılmıştır. Boyalı ve sıvalı olmayan yapıların duvar yüzeylerinde genellikle moloz taş ve kaba yonu taş malzeme kullanıldığı görülmektedir. İlyas Ağa Camii beden duvarlarında, minaresinde kaide ve papuç bölümlerinde kaba yonu taş kullanılırken, minarenin gövde ve külah kısmında kesme taş kullanılmıştır. Kubbe kasnağının dalgalı saçaklarında kullanılan kirpi saçaklarda kesme taş malzemelidir. Yeni Camii'nin beden duvarlarında kaba yonu taş kullanılırken, pencerelerde ve minarenin kaidesinde düzgün kesme taş malzeme tercih edilmiştir. Caminin minaresinin kaide ve şerefe bölümünde kesme taş kullanılmıştır.

Çeltik Camii'nde taş malzeme beden duvarlarında sıvalı olsa da moloz taş malzemeli inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kare kaideli minarenin kürsü bölümü düzgün kesme taş malzeme kullanılarak meydana getirilmiştir. Yeni Camii ve Çeltikçi Camii batı ve güney cephelerinin pencere denizlik seviyesine kadar olan kısımda kesme taş malzemeyi kaplanmıştır. Ziya Bey Camii duvar yüzeyleri sıva kaplı olduğu için tam anlamıyla inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Fakat son cemaat yerinde, cephelerin

⁴³⁴ A. Tüfekçioğlu, *age.*, s. 471.

kesiştiği kōşelerde, minarede, kapı ve pencere sövelerinde düzgün kesme taş kullanılmıştır. Ayrıca yapının, kuzeyindeki kapalı son cemaat yerinde kesme taş kullanılmış, süslemelerin çoğu kesme taş üzerine yapılmıştır.

İncelenen yapılarda, kapı, pencere, minber, vaaz kürsüsü, mükebbire ve kitabelerde mermer malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. İlyas Ağa Camii, Yeni Camii ve Çeltikçi Cami kapı söveleri mermer malzemelidir. İlyas Ağa Camii'nin kitabesi, mükebbire, minber, vaaz kürsüsü ve pencere söveleri mermer malzeme kullanılarak yapılmıştır. Minber ve vaaz kürsüsünün inşasında gri damarlı mermer kullanılmıştır. Ziya Bey Camii'nin kuzey cephesinde yer alan daire formundaki kitabe kartuşu mermer malzeme kullanılmıştır.

İncelediğimiz konutlarda kullanılan ana malzeme moloz taştır. Duvarlarda taş, toprak ve ahşap hatıllar kullanılmıştır. Evlerde ahşap karkas arasında taş, tuğla malzemeli hımış duvar kullanılmış ve yüzeyi sıvayla kaplıdır. Taş malzemenin ısı yalıtımı ve taşıyıcı özellikleri bakımından birinci katlarda tercih edildiği görölmektedir. Kapı açıklıklarında, pencere sövelerinde, ocak nişlerinde zemin kaplamalarında avlu duvarlarında taş malzeme kullanılmıştır. Alt katlarda kullanılan moloz taş duvarların yüzeyleri bazı örneklerde düzgün kesme taş ile kaplıyken bazı örneklerde yüzeyleri sıvalı ve boyalıdır. Evlerin duvarları yığma tekniğinde olup, 0.50-1.20 m. arasında değişen kalınlıkta meydana getirilmiştir.

Türk Sanatında, hamam mimarisi günlük yaşamda önemli yeri olan ve vakıflara gelir sağlayan yapı türleridir. Bu nedenle hamamların ekonomik olarak gelir getirmesi için kısa zamanda inşa edilmiş inşa malzemesi olarak ucuz ve kolay malzeme kullanımını gerektirmiřtir⁴³⁵. Söke'deki Çarşı Hamam'ının beden duvarlarında moloz taş kullanılmış ve duvarların yüzeyleri sıvalıdır. Hamamdaki mermer malzeme onarımlar sonucunda iç cephelerde duvar ve zemin kaplaması ile kurna yapımında kullanıldığı görölmektedir.

Söke ilçe merkezinde yer alan ilkokul binası yığma kâgir olarak inşa edilmiştir. Taşıyıcı duvarları moloz taş olduğu için duvarların yüzeyleri sıva ile kaplıdır. Beden duvarları oldukça kalın yapılırken, iç duvarlar beden duvarlarına nispetle daha ince yapılmıştır. Dönem içerisinde inşa edilmiş okul binalarının moloz taş malzemeli inşa edilmesinin ekonomik durumla açıklanabilir⁴³⁶. Savaştan yeni çıkmış bir milletin

⁴³⁵ Abdülhamit Tüfekçiöğlü, "Balıkesir'de Erken Osmanlı Dönemi Hamamları" *IX. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, Erzurum 2006, s. 447-456.

⁴³⁶ Zeki Selah, "Mektep İnşaatında İktisadi Düşünceler", *Mimar*, S. 6, İstanbul 1931, s. 205-206.

ekonomik sıkıntılar nedeniyle çoğunluğu halkın destekleriyle yapılan bu yapılarda kullanılan malzeme bulunduğu yerden elde edilmesi kolay olan moloz taş kullanılmıştır. Cephe düzenlemesine verilen önem sonucunda ise pencere ve kapı sövelerinde kesme taş kullanımı dikkat çekmektedir.

Dükkânlar, Osmanlı ticaret yapıları içerisinde en basit şekilde inşa edilen ve bolca örneklerini görülmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan yeni dükkân türü, iki katlı, büyük boyutlu ve daha sağlam ve özenli inşa edilmiştir. Söke ilçe merkezinde çarşı içerisinde yer alan iki katlı dükkânlarda, sokağa yönelen cephelerde kesme taş kullanılmıştır.

2.7.2. Tuğla Malzeme

Tuğla malzeme inşa malzemesi olarak kullanılan moloz taş aralarında ve saçaklarda yer verilmiştir. İlyas Ağa Camii ve Yeni Camii'nin beden duvar yüzeylerinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Yeni Camii minaresi gövde ve petek bölümleri tuğla malzemelidir. Dekoratif olarak tuğla malzeme, İlyas Ağa Camii ve Yeni Camii pencere alınlıklarında kemer formu verilerek pencere alınlık yüzeyleri hareketlendirilmiştir. İncelediğimiz yapılarda kiremit daha çok yapıların örtü sisteminde kullanılmıştır. Yeni Camii ve Çeltikçi Camii kırma çatılarının üzeri alaturka ve oluklu kiremit ile kapatılmıştır.

2.7.3. Ahşap Malzeme

Ahşap malzeme, camilerde çokça kullanım alanı bulmuştur. Camilerin tamamında, üst örtüde, merdiven basamaklarında, mahfilde, vaaz kürsüsünde, minberde, sütunlarda, tavan ve tabanlarda ahşap malzeme kullanımı görülmektedir. Anadolu'nun büyük bir bölümünde konut mimarisinde yapı malzemesi olarak ahşap kullanılmıştır⁴³⁷. Ahşap malzeme duvarlarda kat aralarında hatıl ve dikme olarak kullanılmıştır. Ahşabın bu şekilde kullanılmasıyla duvarlar depreme karşı daha dayanıklı hale gelmiştir. Evlerin iç kapı, pencere, yüklük, merdiven ve tavanlarında ahşap malzemelidir. İncelediğimiz evlerdeki tavanların ahşap malzemeli yapıldığı görülmektedir. Ayrıca ahşap malzeme merdiven korkuluklarında, dolap kapaklarında görülmektedir.

⁴³⁷ Doğan Kuban "Türkiye'de Özellikle İstanbul'da Ahşap Konut Mimarisi ve Korunması ile ilgili Sorunlar", *Mimarlık*, S. 6, 1973, s. 15.

Jaletepe İlkokulu'nun üzeri ahşap kırma çatıyla örtülmüş ve üzeri kiremitle kapatılmıştır. Bu dönemde inşa edilen okul yapılarının üzeri genelde bu tip çatı düzenlemesi kullanılmıştır.

2.7.4. Alçı Malzeme

İncelediğimiz yapılarda alçı malzeme camilerde ve evlerde kullanılmıştır. Camilerde mihrap, minber, pencere söveleri, yazı kartuşları, tavanlarda kullanıldığını görmekteyiz. İlyas Ağa Camii, Hacı Ziya Bey Camii ve Yeni Camii'nde alçı malzeme kullanılmıştır. Alçı malzeme kullanımı İzmir ve çevresine Sakız Adası üzerinde yayılmış ve kolay elde edilebilir olduğu için yaygın kullanım alanı bulmuştur⁴³⁸. Uşak Kurşunlu Camii (XVI. yüzyıl)⁴³⁹, Aydın Cihanoğlu Camii (1756)⁴⁴⁰, İzmir Hisar Camii (XVI. yüzyıl sonları)⁴⁴¹, İzmir Başdurak Camii (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)⁴⁴², Akhisar Ulu Cami (XV. yüzyıl sonları)⁴⁴³ ve İzmir Salepçioğlu Camii (1897-1907)⁴⁴⁴ gibi örnekler Ege Bölgesi'nde alçı malzemenin görüldüğü bazı yapılardır.

Evlerde alçı malzeme kullanımı genellikle tavan yüzeylerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İncelediğimiz dört evde bulunan başodaların tavanları alçı malzemeli düzenlenmiştir. Ayrıca Hacı Halil Paşa Evi'nin pencere sövelerindeki süsleme unsurları alçı malzemedir.

2.7.5. Madeni Malzeme

Demir malzeme, cami, ev, ilkokul ve ticaret yapılarında, kapı, pencere ve pencere şebekelerinde kullanılmıştır. Hacı İlyas Ağa Camii pencerelerinin demir parmaklarında, Ziya Bey Camii kapı kanatlarında demir malzeme kullanılmıştır. İncelediğimiz evlerde demir malzeme, cumba çıkmaları taşımak için konsollarda kullanılmıştır. İlkokul binasının kapı kanatları demir malzemedir.

⁴³⁸ Ayda Arel, *Bir Şehr-i Ruşenâbâd, Kâr-ı Anka Bir Bender (Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yönelimler)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir 2002, 34-35.

⁴³⁹ K. İnce, *Uşakta Türk Mimarisi...*, resim 7c.

⁴⁴⁰ M. Sözen-vd., *age.*, s. 297, resim 668-669.

⁴⁴¹ M. Sözen-vd., *age.*, s. 308, resim 701.

⁴⁴² L. Bulut, *agm.*, s. 5.

⁴⁴³ Hacer Sibel Çetinkaya, "Akhisar Ulu Camii", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIV/1, İzmir 2005, s. 45-60.

⁴⁴⁴ İ. Kuyulu, *Salepçioğlu...*, Levha XX, resim 7-8.

SONUÇ

Söke ilçe merkezinde 13 yapı tespit edilip incelemeye alınmıştır. Tespit ettiğimiz yapılar arasında yer alan dört cami, dört ev, bir hamam, bir ilkokul, bir han ve iki ticaret yapısı plân tipi, malzeme, teknik, yapı elemanları ve süsleme açısından değerlendirilmiştir. İncelenen yapılar, Osmanlı Dönemi'nde ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapılmıştır. Tespit edilen eserlerin en erkeni "1812" ve en geçi ise "1936" tarihlidir.

Tespit ettiğimiz yapılara bakıldığında Söke'de Hacı Halil Paşa ve ailesinin önemli imar faaliyetinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Hacı Halil Paşa, Çeltikçi Cami, Hacı Mollazâde Halil Hilmi Hanı ve Konak mahallesindeki evi, inşa ettirdiği eserlerdir. Hacı Halil Paşa kızı Fatma Hanım için inşa ettirdiği Konut ise günümüzde müze evi olarak kullanılan Fatma Suat Orhon Evi'dir. Hacı Halil Paşa'nın oğlu Hüseyin Avni Özbaş tarafından yapılan Jaletepe İlkokulu'nu inşa ettirmiştir. Hacı Halil Paşa ailesi Söke'de önemli inşa faaliyetinde bulunmuştur.

Sığıla Sancağı mütesellimi İlyas Ağa'nın harap vaziyetteki Zülfikar Ağa Mescidini temel seviyesine kadar tamamen yıktırıp yerine kendi adına cami inşa ettirmiştir. Hacı İlyas Ağa Camii'nin ahşap kapı kanatlarının, Koçarlı Cihanoğlu Camii kapı kanatlarıyla benzerlik göstermektedir. Batı Anadolu'da yöneticilik yapan ailelerinin birbirleriyle etkileşim halinde olmaları dolaylı olarak sanat eserlerine de yansıdığı görülmektedir.

Hacı Ziya Bey Camii harim mekânı içerisinde Aşere-i Mübeşşere'nin isminin yazılı olduğu kartuşlar bulunması bakımında önemlidir. Cennetle müjdelenen on sahabinin isimlerinin yazılı olduğu kartuşlar pencere kilit taşı yüzeyinde bulunmaktadır. Hacı Ziya Bey tarafından yaptırılan yapı, banisinin ahiret kaygısını yansıtan güzel bir eserdir. Hacı Ziya Bey'in İzmir'e taşınmadan yakın bir süre önce suikasta uğradığını yukarıda belirtmiştik. Baninin İzmir ile yakından olan ilişkileri orada bulunan Hisar Camii'nin benzerini Söke'de inşa ettirmesine sebep olmuştur.

Yeni ve Çeltikçi Camilerinin ilk inşasında küçük ölçekli mahalle mescidi şeklinde yapılmıştır. Fakat zamanla artan cemaat sayısına çözüm olarak yapıların ikisinin de doğusuna mekân eklenerek bulunmuştur. Küçük ölçekli mahalle mescidi olan yapıların üzerlerini örten kırma çatı doğrudan beden duvarlarına oturduğu için yapıların duvarları kalın tutulmuştur. Camilerde tespit ettiğimiz kadınlar mahfillerinin zamanla giriş yerlerinin değiştirildiğini görmekteyiz. İncelediğimiz camilerin tamamında görülen

kadınlar mahfillerine dışarıdan girişi sadece Hacı Ziya Bey Camii'ndedir. Diğer camilerde mahfile harimin içerisinden çıkılmaktadır. Fakat Çeltikçi Camii geçirdiği onarımlar sonrasında kadınlar mahfilinin girişinin dışarıya alındığı görülür. Son yapılan restorasyon çalışmasında özgün durumuna getirilerek kadınlar mahfiline çıkış harimden sağlanmıştır.

Söke'de bulunan dört caminin minarelerinden bazılarının yapılara sonradan eklendiği görülmektedir. Hacı Ziya Bey Camii minaresinin harim mekânından bir yıl sonra eklenmesi bize yapının inşasının iki yıl sürdüğünü göstermektedir. Yapının banisi Hacı Ziya Bey'in yapının inşası sırasında Söke'de bulunan Rum çetelerle sürekli çekişme içerisinde olması ve zaman zaman kaçırılması böyle bir gecikmeye neden olmuş olabilir. Çeltikçi Camii'nde ise yapıyla minare arasında fark dört yıla çıkmaktadır. Yapıyla minare arasında tarih farkının bu kadar fazla olması aklımıza iki farklı düşünce getirmektedir. Caminin ilk inşasında minaresiz plânlandığı fakat sonradan ihtiyaç olunca minare eklenmiş olabilir. Bir diğer düşüncemiz ise minarenin deprem esnasında yıkılıp, yıkılan eski minarenin yerine yeniden yapılmasıdır.

Söke'de Osmanlı dönemi eğitim yapıları bakımından medreselerin varlığı bilinse de günümüze ulaşabilen örnekler bulunmamaktadır. İncelediğimiz okul erken Cumhuriyet döneminde yapılmıştır. Okulu, plân ve cephe düzenlemesi bakımında değerlendirdiğimizde dönem içerisinde merkezden çıkan tip projelerinin Söke'de uygulandığını göstermektedir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum sebebiyle okul yapılarının hayırseverler tarafından yapıldığı görülür. Söke'de de benzer şekilde Hacı Halil Paşa'nın oğlu Hüseyin Özbaş tarafından Jaletepe İlkokulu yaptırılmıştır.

İncelediğimiz evler geleneksel Türk konut mimarisinin özelliklerini taşımaktadır. Konutları oluşumunu etkileyen sofanın Söke'de bulunan evlerde de aynı özelliğini koruduğunu görmekteyiz. Plân düzenlemesi bakımından iç sofalı ve dış sofalı yapılan evlerin cephelerinde cumba çıkmalara yer verilmiştir. Başoda geleneği devam etmiş ve bu odaların diğer odalara göre daha süslü yapıldığı görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelediğimiz yapılar süsleme bakımından dönemin modasını yansıtan özelliklere sahiptir. Hacı İlyas Ağa Camii'nde ve Hacı Ziya Bey Camii'nde görülen yerel üslubun örneklerini taşıyan taş ve alçı süslemelerin, Batı Anadolu'da görülen ve adalardan geldiği tahmin edilen gezici ustaların elinden çıktığı düşünmekteyiz. Yapı türlerinin farklı olması yapılardaki tercih edilen süsleme programlarında farklılık oluşturmamıştır. Hacı Ziya Bey Camii kubbe karnındaki kartuş

yüzeyinde bulunan asma yapraklı düzenlemeli süslemenin benzerlerinin Hacı Halil Paşa Evi, Kocaöner Evi ve Göktepe Evi başoda tavanlarında görülmektedir. Yapı türlerinin farklı olmasına rağmen süslemede görülen benzer düzenlemelerin olması dönemin modasını ya da benzer usta grubu elinden çıktığını işaret etmektedir.

Süsleme bakımında Söke'de incelediğimiz yapıların çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Taş, alçı, ahşap ve madeni bezeme olarak görülen süslemelerin dönem içerisindeki anlayışa göre yapıldığı dikkat çekmektedir. Madeni bezeme sınırlı olarak görülse de Hacı Ziya Bey Camii demir kapı kanatlarının yüzeyinde dönemin modasına uygun olarak yapılmış süslemeler görülmektedir.

Yapıların birkaçı dışında mimar ve sanatçıların isimleri bilinmemektedir. Batı Anadolu'da gezici ustalar olarak bilinen ve İzmir Limanı'na adalar üzerinden geldiği düşünülen sanatçıların Söke'de inşa edilen yapılarda çalıştıklarını düşünmekteyiz.

Sonuç olarak Söke'de incelediğimiz yapılarda karşılaştığımız mimarlık anlayışının, batılılaşma döneminde görülen süsleme özelliklerinin taşradaki uygulamalarıdır.

KAYNAKÇA

İnternet Kaynakları

- <http://collections.vam.ac.uk/item/O153116/haci-ilyas-bey-camii-soke-drawing-vulliamy-lewis/> (01.07.2017)
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/80/2/1527491393086> (28.06.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#169316/233/1/1527452468678> (27.05.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#151253/109/24/1527454610038> (28.07.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/84/7/1527455049033> (25.05.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/85/17/1527460365862> (28.05.2018).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/102/22/1527460595731> (20.06.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/83/1/1527463311711> (28.05.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#151253/107/6/1527465922478> (29.06.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/29/13/1527460807347> (06.06.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#151253/107/7/1527465792170> (17.05.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/69/7/1527461537419> (20.06.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#147587/83/1/1527463311711> (22.05.2017).
- <https://parsesorgu.tkgm.gov.tr/#151253/148/1/1527503062137> (23.05.2017).
- <http://www.hacihalilpasakutup.gov.tr/TR,143385/tarihce.html> (29.11.2017).

Arşiv Kaynakları

- BOA, Cevdet-Evkaf Dosya No:642, 1252, Gömlek No:32358.
- BOA, Maarif Nezareti, Dosya No: 45, 1267, Gömlek No: 2225.

Dosyalar

- Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 09.04.2013 Tarih ve 1501 Sayılı Kurul Kararı.
- Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 24.01.2013 Tarih ve 1305 Sayılı Kurul Kararı.
- Aydın Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 25.10.2007 Tarih ve 1178 Sayılı Kurul Kararı
- Aydın Vakıflar Bölge Müdürlüğü 31.08.2007 Tarih ve 3771 Sayılı Karar.
- Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Gayrimenkul Eksi Eserler Ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı 06.05.1973 Tarih ve 7102 Sayılı Karar.
- Kültür Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 28.08.2000 Tarih ve 9614 Sayılı Kurul Kararı.

- Kültür Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
03.02.2001 Tarih ve 9799 Sayılı Kurul Kararı.
- Kültür Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu
10.05.2013 Tarih ve 2789 Sayılı Kurul Kararı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu
03.07.1985 Tarih ve 1570 Sayılı Kurul Karar.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 28.08.2014 Tarih ve 3055 Sayılı
Kurul Kararı.
- Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İzmir Bölge Kurulunun 31.05.1980 Tarihli 149
Sayılı Karar.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü 16.01.1988 Tarihli, 289 Numaralı Karar.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü 16.01.1999 Tarihli, 31082 Numaralı Karar.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Ve Tescil Daire Başkanlığı, Zabıt Kararı, Belge
Tarihli; 04.02.1941, Dosya No; 0472.

Sözlü Kaynak

Söke, Atatürk Mahalle Muhtarı Zeki Acet İle 15.04.2017 Tarihinde Yapılan Mülakat.

Araştırma Kaynakları

- Anonim (2012), *Aydın Kültür Envanteri II*, Aydın Valiliği Kültür Yayınları, Ankara.
- Anonim, (2014), *Denizli Kültür Envanteri*, Denizli Büyükşehir Belediyesi, Denizli.
- Acet, Z. (2015), “*Geçmiş Yolculuk*” Söke, Aydın.
- Acun, H. (1999), *Manisa’da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akkoyunlu, Z. (1989), *Geleneksel Urfa Evleri Genel Özellikleri*, Ankara.
- Akok, M. (1951), *Ankara’nın Eski Evleri*, Ankara Etnografya Müzesi Yayını, Ankara.
- Akok, M. (1965), “Kütahya ve Uşak Şehirlerinin Eski Evleri”, *Türk Etnografya Dergisi*,
S. VI, Ankara, s. 5-17.
- Akok, M. (2006), “Kastamonu’nun Kasaba Köyünde Candaroğlu Mahmut Bey Camii”
Bellekten, C. 10, S. 38, Ankara, s. 293-301.
- Aksoy, E. (1963), “Orta Mekân: Türk Sivil Mimarisinde Kuruluş Prensipleri,” *Mimarlık ve Sanat*, S.VII-VIII, s. 39-92.
- Aladağ, E. (1991), *Muğla Evi*, Muğla.
- Alpagut, L. (2005), *Erken Cumhuriyet Döneminde Ankara’daki Eğitim Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

- Altın, Y. (2009), *Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Camileri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Altınsapan, E. (1988), *Sivrihisarda Türk Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Altınsapan, E. (2009), *Eskişehir Hamamları*, Eskişehir.
- Altun, A. (1982), "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi, Bir Deneme", *Atatürk'ün Doğumununun 100. Yılında Armağan Kütahya*, İstanbul, s. 171-700.
- Apa, G. (2010), "Osmanlı Geç Dönem İstanbul Vaaz Kürsüleri", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu 15-17 Ekim 2008 Çanakkale*, İzmir, s. 308-317.
- Arık, R. (1988), *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara.
- Arık, R. (2000), *Kubadabad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Arslan, A. (2000), *Aydın'da Türk Mimarisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Aru, K. A. (1948), "Söke İmar Plânı ve Raporu", *Arkitekt*, İstanbul, s. 203-213.
- Aru, K. A. (1949), *Türk Hamamları Etüdü*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1977), *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. yüzyıl)*, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- Aslanapa, O. (1984), *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1986), *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1991), *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi (Başlangıç ve Gelişmesi)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aslanoğlu, İ. (1978), *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınevi, Ankara.
- Atasoy, S. (2013), *Burdur İlçelerindeki Türk Dönemi Eserleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Aydınlı, A. -Çakan, İ. L. (1991), "Aşere-i Mübeşşere", *TDVİA*, C. 3, Ankara, s. 547.
- Ayhan, G. (2016), "Birgi Karaoğlu Camii'nin Vaaz Kürsüsü" *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 39, Isparta, s. 215-239.

- Ayverdi, E. H. (1972), *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul.
- Balcı, P. (1984), “Mimaride Türk Milli Üslubunda Geleneksel Türk Evi”, *Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri*, İstanbul, s. 91-92.
- Balducci, H. (1987), *Rodos'ta Türk Mimarisi*, (çev. Celalettin Rodoslu), Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Barışta, H. Ö. (2003), “İstanbul Camilerinin İç Mimarisindeki Taş Süslemelerden Örnekler”, *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı*, Ankara, s. 127-140.
- Başkan, S. (1990), “Geleneksel Türk Evi Mekân Organizasyonunda Cumba”, *Türk Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul, s. 41-42.
- Başkan, S. (1993), *Ankara Cenabi Ahmet Paşa Camii*, Kültür Bakanlığı Yayınevi, Ankara.
- Baydaş, Ö. G. (2007), *Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Van.
- Bayrakal, S. (2001), *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bayrakal, S. (2004), “İzmir Minberleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S.XII/2, İzmir, s. 19-49.
- Bayraktar, M. S. (2016), *Samsun'da Türk Devri Mimarisi*, Samsun.
- Bayram A., Şenoğlu B., Kulay T., (1991), *Söke ve Camileri*, İzmir.
- Bayram, S. (1993), “Mühr-ü Süleyman ve Türk Kültüründeki Yeri”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar*, Güner İnal'a Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 61-72.
- Bektaş, C. (1991), *Şirinköy Evleri*, Yem Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, C. (1996), *Türk Evi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, C. (2009), *Manisa Evleri*, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, İzmir.
- Beyazıt, M. (2009), “Yok Olan Kültür Varlıklarımızdan Denizli'deki Ali Kurşunluoğlu Konağı”, *Bellekten*, C. XXIII, s. 681-702.
- Beyazıt, M. (2009), *Hacı İvaz Paşa'nın Vakıf Eserleri ve Mimari Faaliyetleri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Beyazıt, M. (2013), “Hüseyin Dülger Evi”, *Aizanoi I*, Elif Özer Ed., Bilgin Yayınevi, Ankara, s. 191-203.

- Beyazıt, M. -Beyazıt, Y. (2014), *Denizli Dediği Tekkesi*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- Bilget, N. B. (1993), *Sivas Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Boran, A. (2001), *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Bozer, R. (1988), *Kula Evleri*, Ankara.
- Bozer, R. (1990), *Kula'da Türk Mimarisi*, Ankara.
- Bozer, R. (1994), "Kula'nın Emre Köyündeki Türk Eserleri" X. *Türk Tarih Kongresi*, 22-26 Eylül 1986, Ankara, s. 2447-2460.
- Bozkurt, S. G. (2013), "19. yy. da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, İstanbul, s. 61-79.
- Bozkurt, T. (2002), *Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Bulut, L. (1996), "İzmir Camilerinde Alçı Süsleme", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.VII, İzmir, s. 1-9.
- Büyükmihçı, G. (2005), *Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Cantay, G. (2008), "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 3/5, Ankara, s. 32-64.
- Çağbayır, Y. (1989), *Söke*, İzmir.
- Çakıroğlu, N. (1952), *Kayseri Evleri*, Pulhan Matbaası, İstanbul.
- Çakmak, Suat. (2013), *Söke 1930*, Kerasus Yayınları İstanbul.
- Çakmak, Ş. (1991), *Denizli İli'ndeki Türk Anıtları (Camiler)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Çal, H. (1987), "Tokat Evleri", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Ankara, s. 367-374.
- Çal, H. (2007), "Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, S. 30, Ankara, s. 295-384.

- Çam, N. (1993), “Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)”, *Prof. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Araştırmaları Merkezi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, s. 207-230.
- Çelebi, K. (2010), *Cihannüma*, Ed.: Said Öztürk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.
- Çelemoğlu, Ş. (2015), *Murat Paşa'nın (Kuyucu) Vakfiyeleri ve Vakıf Eserleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Çelik, M. (1985), *Evliya Çelebi Tam Metin Seyahatname*, C. 8, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Çetin, Y. (2006), “Geleneksel Türk Evinde Cumba”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XV, İzmir, s. 18-27.
- Çetin, Y. (2017), “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami Mimarisinde Mükebbireler”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 7, s. 407-420.
- Çetinkaya, H. S. (2005), “Akhisar Ulu Camii”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. XIV/1, İzmir, s. 45-60.
- Çınar, S. (2010), *Erzurum'da Hamam Mimarisi ve Hamam Kültürü*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Çoruhlu, Y. (2002), “Kürsü”, *TDİVA*, C. 26, Ankara, s. 573.
- Daş, E. (1996), “Çeşme Mezarlığındaki Mimari Tasvirli Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi*, S. VIII, İzmir, s. 21-32.
- Daş, E. (1997), “Foça Mezarlığındaki Tasvirli Mezar Taşları”, *Geçmişten Günümüze Foça, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 23- 24-25 Ağustos 1996*, Ankara, s. 61-69.
- Demir, A. (1985), “Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii”, *İlgi Dergisi*, S. 43, İstanbul, s. 18-23.
- Demiralp, Y. (1991), *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara.
- Demirci, D. (2001), *Isparta Evleri*, Isparta Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta.
- Demiriz, Y. (1984), “Acanthus; Türkiye'nin Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Terminolojisine Yanlış Adla Girmiş Bir Bitki Motifi” *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, S. III, İstanbul, s. 19-24.
- Demirtaş, K. (2010), *Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması*, İstanbul.

- Deniz, B. (1992), “Manisa Yöresi Köy Ev Mimarisi”, *Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi*, S. VI, İzmir, s. 17-46.
- Diez E.-Aslanapa O.-Mesut M. (1950), *Karaman Devri Sanatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Dilaver, S. (1971), “Anadolu’da Tek Kubbeli Selçuklu Mescitlerinin Mimarlık Tarihi Yönünden Önemi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, C. IV, İstanbul, s. 17-28.
- Duran, R. (1995), *Menteşe Beyliği Mimarisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Durmuş, S. (2010), *Edremit ve Köylerindeki Türk Eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Durukan, A. (1988), *Balat İlyas Bey Camii*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Efendioğlu, M. (2008), “Said b. Zeyd”, *TDVİA*, C. 35, İstanbul, s. 580-581.
- Efendioğlu, M. (2013), “Zübeyr b. Avvâm”, *TVDİA*, C. 42, İstanbul, s. 522-524.
- Ekmekci, A. (2014), *Muğla Cami ve Mescitleri*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Eldem, S. H. (1942), “Türk Evi”, *Ülkü*, C. 2, S. 22, Ankara, s. 10-15.
- Eldem, S. H. (1944), “17. Ve 18. Asırlarda Türk Odaları”, *Güzel Sanatlar*, S. 5, İstanbul, s. 1-28.
- Eldem, S. H. (1968), *Türk Evi Plan Tipleri*, İstanbul.
- Eldem, S. H. (1984), *Türk Evi Osmanlı Dönemi*, C. 1, Taç Vakfı, İstanbul.
- Emecen, F. (1991), “Aydın”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul, s. 235-237.
- Erçin, S. (2008), *Kula İlçesindeki Türk Dönemi Yapıları (Manisa)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri.
- Erken, S. (1973), “Edirne Hamamları”, *Vakıflar Dergisi*, C.1, Ankara, s. 403-419.
- Erken, S. (1983), *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. 1, Ankara.
- Erken, S. (1986), *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, C. 2, Ankara.
- Erpi, F. (1987), *Buca’da Konut Mimarisi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Ersoy, B. (1988), “Bergama’da Kurşunlu ve Şadırvanlı Camileri”, *Vakıflar Dergisi*, C. XX, Ankara, s. 95-104.
- Ersoy, B. (1989), *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara.

- Ersoy, B. (1991), *İzmir Hanları*, Ankara.
- Ersoy, B. (1992), "Osmanlı Şehir-içi Hanları", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. 7, Ankara, s. 7.
- Ersoy, B. (1995), "İşlevleri Yönünden Osmanlı Şehir-içi Hanları", Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi, S. XXVI, Ankara, s. 17-20.
- Erul, B. (2010), "Talhâ b. Ubeydullah", *TDVİA*, C. 29, İstanbul, s. 504-505.
- Eser, L. (1951), *Kütahya Evleri*, İstanbul.
- Evren, M. (1959), *Türk Evinde Çıkma*, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Eyice, S. (1960), "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Üzerine Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, C.11, İstanbul, s. 99-120.
- Eyice, S. (1963), "İstanbul Minareleri" *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, s. 31-132.
- Eyice, S. (1997), "Hamam", *TDVİA*, C. XV, İstanbul, s. 402-430.
- Gençer, N. (1995), *Akşehir Evleri*, Dizayn Ofset, Ankara.
- Gökbel, A. -Şölen, H. (1936), *Aydın İli Tarihi*, C. I, Aydın Halkevi Yayınları, İstanbul.
- Gün, İ. ve Özdemir A. (1943), *Söke Tarihi ve Coğrafyası I*, Aydın.
- Günay, R. (1988), *Türk Evi Geleneği ve Safranbolu Evleri*, İstanbul.
- Güner, Zeynep, (2010), *Söke Kemalpaşa Mahallesi Sit Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Güneş G., Göçmen A. T., (2015), *M. Ali Asrav'ın Anılarında Yakın Tarihte Söke ve Sökeliler*, Yenisöke Gazetesi Kültür Yayınları, Söke.
- Güneş, M. (2002), "1955 Söke-Balat Depremi", *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir, s. 91-97.
- Gürbıyık, C. (2007), *Bodrum Yarımadası'ndaki Türk Eserleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İzmir.
- Gürbıyık, C. (2016), "Turgutlu Irgılamaz Köyü Camii", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 3, Manisa, s. 147-164.
- Gürboğa, F. (1999), *Uşak Hanları ve Ticaret Yapıları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Gürsoy, E. (2015), "Uşak'ta Perde Motifli Mihraplar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 10, s. 146-157.

- Hasol, D. (1979), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Hatiboğlu, İ. (2008), “Sa'd b. Ebî Vakkas”, *TDVİA*, C. 35, İstanbul, s. 372-374.
- Hatipoğlu, O. (2007), *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem işi Tezyinatı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- Ilıca, A. (2000), “Çorum’da Tarihi Bir Yapı: Veliyyüddin Paşa (Velipaşa) Hanı ve Vakfıyesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9, Bursa, s. 507-535.
- İltar, G. (2016), *Giresun Evleri*, Giresun Valiliği Kültür ve Sosyal İşleri Müdürlüğü, İstanbul.
- İmamoğlu, V. (1992), *Geleneksel Kayseri Evleri*, Ankara.
- İnce, K. (1995), 3. *Selim-4. Mustafa Ve 2. Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami Ve Mescidleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- İnce, K. (2004), *Uşak’ta Türk Mimarisi*, Isparta.
- İnce, K. (2006), “Tavas ve Çevresindeki Osmanlı Mimari Eserleri”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu 2*, Denizli, s. 164-173.
- İnce K. (2011), *Eskişehir Kurşunlu Külliyesi*, Ankara.
- İnce, K. (2016), “Çavdarhisar (Aizanoi)'daki Türk Dönemi Konut Mimarisindeki Ahşap Tavan Göbekleri”, *Aizanoi II*, Elif Özer Ed., Bilgin Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, s. 323-348.
- İnci, N. (1985), “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, *Vakıflar Dergisi*, C. XIX, Ankara, s. 223-236.
- İrkin, Ö. M. (2006), *Burhaniye’de Türk Devri Eserleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Karaseki, Z. (2007), *Ankara Aslanhane-Ağaç Ayak Camilerinin Ahşap Süsleme Özellikleri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Karpuz, H. (1993), *Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri*, Ankara.
- Katoğlu, M. (1967), “13. Yüzyıl Konya’sında Bir Cami Grubunun Plan Tipi ve Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnografya Dergisi*, C.IX, Ankara, s. 81-100.

- Kaya, E. (2010), “Denizli’deki Ahşap Camiler”, *Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi*, S. 26, Denizli, s. 31-37.
- Kırıkçı, R. Büyükçolak, İ. (1993), *Bizim Evlerimiz*, İstanbul.
- Kocagöz, S. (1985), *Nabi’nin Park Kahvesi*, İstanbul.
- Kuban, D. (1973), “Türkiye’de Özellikle İstanbul’da Ahşap Konut Mimarisi ve Korunması ile ilgili Sorunlar”, *Mimarlık*, S. 6, Ankara, s. 15-16.
- Kuban, D. (1975), *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul.
- Kuban, D. (1995), “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul, s. 195-209.
- Kuban, D. (1995), *Türk “Hayat”lı Evi*, Mısırlı Matbaacılık A.Ş., İstanbul.
- Kuban, D. (2017), *Türk Ahşap Konut Mimarisi 17. ve 19. Yüzyıllar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kur’an-ı Kerim Meâli*, (2011), Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kuran, A. (1969), *Anadolu Medreseleri I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kuran, A. (1986), *Mimar Sinan*, İstanbul.
- Kuran, A. (1993), “Anadolu’da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara, s. 179-186.
- Kuş A.-Şimşek F.-Dıvarcı, İ. (2007), *Rumeli’de Osmanlı Mirası*, İstanbul.
- Kuyulu, İ. (1992), *Karaosmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kuyulu, İ. (1994), “Bademli Kılıczade Mehmet Ağa Camii (Ödemiş/İzmir)”, *Vakıflar Dergisi*, S. 24, Ankara, s. 147-158.
- Kuyulu Ersoy, İ. K. (2002), “Salepçioğlu Ailesinin İzmir’e Katkıları ve Salepçioğlu Camii”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu (Prof. Dr. Gönül Öney’e Armağan)*, İzmir, s. 281-293.
- Kuyulu Ersoy, İ. (2013), “Dinsel Yapılar Mimarisi I: Cami ve Mescitler”, *İzmir Kent Ansiklopedisi Mimarlık*, C. 1, İzmir, s. 88-137.
- Küçükerman, Ö. (1985), *Kendi Mekân Arayışı İçinde Türk Evi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Küçükerman, Ö.-Güner, Ş. (1995), *Anadolu Mirasında Türk Evleri*, İstanbul.
- Kürüm, M. (1995), “Türk Ev Mimarisinde Tire Evleri”, *Ege Mimarlık Dergisi*, İzmir, s. 56-59.

- Kürüm, M. (2002), "Söke ve Köylerinde Mimarlık", *Birinci Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (15-16 Kasım 2001) Söke-Türkiye Tebliğler*, İzmir, s. 285-295.
- Meydan H. (1968), *Söke*, İzmir.
- Osman, R. (1976), *Edirne Evleri*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Ögel, S. (1986), *Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler*, İstanbul.
- Önder, O. (2007), *Sivas İli Merkezinde Türk Devri Hamamları*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Öney, G. (1970), "Anadolu Selçuklu Ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri" *Sanat Tarihi Yıllığı III*, İstanbul, s. 135-149.
- Öney, G. (1989), *Beylikler Devri Sanatı XIV-XV Yüzyıl (1300-1453)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Önge, Y. (1978), "Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma" *Vakıflar Dergisi*, S. XII, Ankara, s. 121-135.
- Önge, Y. (1988), "Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan'ın İnşa Ettiği Hamamlar", *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, C. I, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, s. 403-428.
- Önge, Y. (1995), *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Önkal, A. (1988), "Abdurrahmân b. Avf. r.a". *TDVİA*, C. 1, Ankara, s. 157-158.
- Önkal, A. (1994), "Ebü Ubeyde b. Cerrah" *TDVİA*, C. 10, İstanbul, s. 249-250.
- Öz, T. (1944), "Tavanlarımız" *Güzel Sanatlar Dergisi*, S. 5, Ankara, s. 1-30.
- Öz, T. (1965), *İstanbul Camileri II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özbek, Y. (1995), "The Peacock Figure And Its Iconography In Medieval Anatolian Turkish Art", 10th International Congress of Turkish Art, İsviçre, "17-23 September 1995", p. 537-546.
- Özdemir, M. (2009), *275 Nolu Söke Şer'iyye Sicilinin Transkribi (1-212 Arası Hükümler)*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın.
- Özgün, S. (2000), *Denizli'deki Kamu Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

- Özkarcı, M. (1987), *Gaziantep İl Merkezinde Bulunan Hanlar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Özkaya, Y. (2006), “Mütesellim” *TDVİA*, C. 32, İstanbul, s. 203-204.
- Özköse, A. (2001), *Ahşap Kültürü Anadolu'nun Ahşap Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Paksu, M. (2012), *Peygamberimizden Günlük Dualar*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Pala, İ. (2006), “Mühr-i Süleyman”, *TDVİA*, C. 31, İstanbul, s. 526.
- Pınarbaşı, S. Ö. (2004), *Çağlar Boyu Tahtın Simgesel Anlamları Işığında Türk Tahtları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Pullukçuoğlu O. Y. (2006), *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Renda, G. (1995), *Mersin Evleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Satı, M. (2013), *Muğla Ticaret Yapıları*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Sayar, Z. (1936), “Devlet İnşaatında Tip-Plan Usulünün Mahzurları” *Arkitekt*, S. 9, İstanbul, s. 259-260.
- Seçkin, N. (2002), “Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii”, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul, s. 156-160.
- Selah, Z. (1931), “Mektep Binalarında Estetik” *Mimar*, S. 8, İstanbul, s. 253-254.
- Selah, Z. (1931), “Mektep İnşaatında (Plan-Tip)’in Mahzurları” *Mimar*, S. 4, İstanbul, s.124-125.
- Selah, Z. (1931), “Mektep İnşaatında İktisadi Düşünceler”, *Mimar*, S. 6, İstanbul, s. 205-206.
- Sezen, T. (2006), *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Sözen, M. (1971), *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği, İstanbul
- Sözen, M. vd. (1975), *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul.
- Sözen M.-Dülgerler O. N. (1978), “Mimar Muzaffer’in Konya Öğretmen Lisesi”, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, Ankara, s. 117-134.
- Sözen, M. (2001), *Türklerde Ev Kültürü*, İstanbul.

- Sözen, M.–Tanyeli, U. (2015), *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sunay, S. (2003), *Tokat Şehir-İçi Hanları*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.
- Şehitoğlu, E. (2008), *Bursa Hamamları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Şenel, V. (2002), *Gümüşhane Evleri*, Gümüşhane Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- Telci, C. “(2010), 19. Yüzyılın İlk Yarısında Sıgla Sancağı’nın Nüfusu” Perspectives on Ottoman Studies, Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO), Transaction Publishers, Berlin, p. 807-820.
- Texier, C. (1339), *Küçük Asya*, (çev. Ali Suat), C. II, İstanbul.
- Tomsu, L. (1950), *Bursa Evleri*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Toruk, F. (2002), “Denizli Çivril Emirhisar Kasabası’ndaki Yapılar”, *Ortaçağ’da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan’a Armağan*, Ankara, s. 415-426.
- Tosun, Y. (1968), *Milli Mimarimizde Kula Evleri*, İzmir.
- Tosun, Y. (1983), *17-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu’da Osmanlı-Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*, İzmir.
- Tuluk, H. (2004), “Çorum Veli Paşa Hanı”, *Çorum Kültür Sanat Dergisi*, S. 2, Çorum, s. 8-10.
- Tuluk, Ö. İ. (2009), “Çorum’da Sıradışı Bir Han Yapısı Üzerine Gözlemler: Velipaşa Hanı-Anadolu Oteli”, *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Dergisi*, Sayı 26, Ankara, s. 101-122.
- Tuncer, O. C. (1984), “Mimaride Türk Milli Üslûbu İlkeleri”, *Mimaride Türk Milli Üslûbu Semineri*, İstanbul, s. 67-69.
- Tuncer, O. C. (2002), *Ankara Evleri*, Ankara.
- Tunçel, G. (1989), *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara.
- Tunçel, M. (1974), *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara.
- Turani, A. (1966), *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınevi, Ankara.
- Tüfekçioğlu, A. (2001), *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Tüfekçioğlu, A. (2006), “Balıkesir’de Erken Osmanlı Dönemi Hamamları” *IX. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, Erzurum, s. 447-456.
- Türel, İ. (2011), *Türk Sanatında Altı Köşeli Yıldız Mühr-i Yıldız*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Uçar, H.-Uçar, A. (2013),” İzmir Kemeraltı Geleneksel Kent Dokusunda Konut Tipleri ve Cephe Tipolojisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XXII, S. 2, İzmir, s. 119-147.
- Uysal, A. O. (1993), *Afyon’da Üç Eser (Kale Mescidi, Kubbeli Mescid, Mısırî Camii)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Uysal, A. O. (2006), *Germiyanogluları Beyliği Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ünal, R. H. (1988), “Çeşme Köyü Camii (Çeşme/İzmir)”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, S. IV, İzmir, s. 117-123.
- Ünal, R. H. (1994), “Yukarı Kızılca Halil Ağa Camii” *Sanat Tarihi Dergisi*, S.VII, İzmir, s. 211-225.
- Ünsal, M. (2006), *Sivas İl Merkezindeki Osmanlı Camileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri.
- Ürer, H. (2002), *İzmir Hamamları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Varlık, M. Ç. (1991), “Anadolu Eyaletleri”, *TDVİA*, C. 3, Ankara, s. 143-144.
- Varol, A. (2015), *Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi Mezar Taşları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Yakıt, İ. (1992), *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşme*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Yalçinkaya, K. (2009), *Ağalar Memleketi Söke*, Söke.
- Yıldırım, K.-Hidayetoğlu, M. L. (2006), “Geleneksel Türk Evi Ahşap Tavan Süsleme Özelliklerinin Ve Yapım Tekniklerinin Çeşitliliği Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*, 16-18 Kasım, İzmir, s. 332-341.
- Yıldırım, S. (1991), “Ermenek’te Bir Ev”, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XIX, Ankara, s. 53-71.
- Yıldırım, S. (2013), “Ankara’nın Kalecik İlçesindeki Camiler”, *History Studies*, s. 539-563.

- Yılmaz, M. (2010), *Aydın İli Merkezindeki Tarihi Su Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Yılmaz, M. (2015), *Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya.
- Yiğit, İ. (2007), "Osman", *TDVİA*, C. 33, İstanbul, s. 438-443.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Alper ATICI

Doğum Yeri : Aydın

Doğum Tarihi : 22.05.1991

E-posta : aatici91@gmail.com / alper.atici@omu.edu.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Söke Yavuz Selim Lisesi

Lisans: Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (2011-2015).

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2015-).

Doktora: -

Yabancı Dil ve Düzeyi: Orta

İŞ DENEYİMİ: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi

ARAŞTIRMA ALANLARI: Türk-İslâm Sanatı

TEZDEN ÜRETİLEN TEBLİĞ VE YAYINLAR: -